

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія "Економіка"

ВИПУСК 10

Ч А С Т И Н А 3

Острого – 2008

ББК 65.9(4)
УДК 336 (477)
Н 34

*Рекомендовано як фахове видання
Перелік №2 наукових фахових видань України.
Постанова президії ВАК України від 8.09.1999. № 01-05/9*

*Друкується за ухвалою вченої ради
Національного університету “Острозька академія”
Протокол № 11 від 26 червня 2008 р.*

Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острого: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2008. – Випуск 10. – Ч.3. – 476 с.

Редакційна колегія:

Пасічник І. Д., д-р психол. наук, професор (відповідальний редактор);

Карлін М. І., доктор економічних наук, професор;

Крупка М. І., доктор економічних наук, професор;

Левицька С. О., доктор економічних наук, професор;

Заяць Т. А., доктор економічних наук, професор;

Корнєєв В. В., доктор економічних наук, професор;

Пасічник Ю. В., доктор економічних наук, професор;

Фещенко В. В., кандидат економічних наук;

Козак Л. В., кандидат економічних наук, доцент;

Топішко І. І., кандидат економічних наук, доцент;

Дем’янчук О. І., кандидат економічних наук, доцент (відповідальний секретар).

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань трансформації соціально-економічної системи в Україні, розвитку підприємництва, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних факультетів вищих навчальних закладів, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

ISBN 966-7631-55-9

© Видавництво Національного університету
“Острозька академія”, 2008

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ
ВІДНОСИН ТА НАПРЯМИ ЇХ
ВИРІШЕННЯ**

Андрущак Є.М.,

к.е.н., доцент Львівського національного університету імені Івана Франка,

Перепьолкіна О.О.,

к.е.н., асистент Львівської комерційної академії

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджуються питання функціонування трансмісійного механізму грошово-кредитного регулювання, вивчаються теоретичні та практичні аспекти регулювання грошової маси в умовах економічного зростання, обґрунтовується необхідність застосування таргетування інфляції як найбільш оптимального режиму монетарного устрою.

This article researches functioning of transmissional mechanism of monetary regulation. Theoretical and practical aspects of monetary regulation in terms of economical growth are studied. Necessity of inflation targeting, as most useful way of monetary mode is proved.

Однією з основних цілей макроекономічної політики держави є забезпечення сталого економічного зростання. Високим є потенціал впливу результатів реалізації монетарної політики на стимулювання росту економіки. Тому необхідно застосовувати науково обґрунтований та виважений підхід до підґрунтя для ефективного функціонування економіки. Помилкові та несвоєчасні заходи у сфері монетарного регулювання призводять до уповільнення економічного росту або взагалі унеможливають його, саме тому обрана тема є актуальною.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності застосування інструментарію грошово-кредитного регулювання для стимулювання зростання економіки.

Видатний економіст сучасності Поль Семюелсон зазначає, що лише за допомогою відповідної грошово-кредитної політики ринкова економіка здатна запобігти ексцесам буму та різкого спаду і в кінцевому результаті може розраховувати на здорове

прогресивне зростання. На думку Семюелсона, існує необхідність поєднання зусиль монетарної політики з регулюванням інших сфер економіки. З метою стимулювання економічного зростання, потрібна їх комплексна взаємодія та відсутність суперечностей у напрямках їх реалізації.

Прерогативу здійснення монетарної політики на території України покладено на державу в особі її представницького органу, яким є Національний банк України. Найважливішими об'єктами, на які спрямовано його увагу, є пропозиція грошей на ринку та швидкість їх обігу, величина валютного курсу та рівень купівельної спроможності національної грошової одиниці тощо.

Згідно із Законом України „Про Національний банк України”, грошово-кредитна політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу.

Механізм монетарної трансмісії досить складний, з огляду на часові лаги, які виникають при застосуванні інструментарію грошово-кредитного регулювання, а також на зворотні зв'язки між діями монетарної влади та реальною економікою. Викривлення у реакцію економічної системи вносять також очікування економічних агентів, нівелювати які дозволить інфляційне таргетування, про що буде сказано пізніше.

Вплив монетарної політики центрального банку на перебіг економічних процесів у країні передається певними каналами, які формують структуру трансмісійного механізму. Його класична кейнсіанська модель заснована на дослідженні впливу лише одного каналу – процентного, тоді як сучасні моделі механізму монетарної трансмісії різних країн світу характеризуються структурною різноманітністю. Кожен центральний банк розробляє модель передавального механізму з урахуванням національних особливостей економіки, а саме: її масштаб, рівень відкритості, структура фінансового ринку, макроекономічні умови країни тощо. Так, наприклад, в Україні в структурі передавального механізму виділяють процентний, кредитний канал, канал інактивів та канал очікувань економічних суб'єктів. Складовими механізму монетарної трансмісії Казахстану є кредитний, валютний та грошовий канали. У білоруській моделі трансмісійного механізму виділяють кредитний, валютний та процентний канали [2, с. 25-26].

З огляду на це виникає необхідність з'ясування суті кожно-

го інструмента монетарної політики, механізму його застосування з метою наступного аналізу їх впливу на макроекономічну ситуацію в економіці.

Найвищим рівнем практичного застосування характеризується поділ інструментів грошово-кредитної політики за їх формою на прямі (або, як їх ще називають, адміністративні) та опосередковані (або ринкові). Перші існують у формі нормативних актів, дія яких характеризується безпосереднім швидким впливом і спрямована на обмеження кредитно-фінансової активності оперують центральні банки у своїй діяльності, належать: використання механізму грошової емісії, регулювання умов випуску цінних паперів, пряме регулювання процентної ставки, позичкових операцій комерційних банків тощо.

Центральні банки країн у своїй діяльності намагаються мінімізувати використання адміністративних інструментів, вдаючись до їх застосування лише за умов об'єктивної необхідності, оскільки економіка ринкового типу певною мірою саморегульована, і надмірне директивне втручання у перебіг її життєдіяльних процесів є небажаним. За умов розвинутості грошово-кредитного сектору економіки країни використання інструментів опосередкованого впливу переважно є достатнім для забезпечення нормального функціонування економічної системи та створення умов для її розвитку. Змішана форма застосування інструментів монетарної політики із значним превалюванням частки ринкових (економічних) важелів у загальному переліку використовуваних інструментів дозволяє досягти найкращих результатів.

Серед ринкових інструментів грошово-кредитної політики, що здійснюють опосередкований вплив на фінансово-кредитну сферу економіки, в Законі України „Про Національний банк України” виділено: 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів комерційних банків; 2) процентна політика; 3) рефінансування комерційних банків; 4) управління золотовалютними резервами; 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями на відкритому ринку; 6) регулювання імпорту та експорту капіталу; 7) емісія боргових зобов'язань та операції з ними.

Отже, розглянемо детальніше такі основні інструменти монетарної політики, визначені законом як визначення та регулювання норм обов'язкових резервів, процентну політику, рефінансування комерційних банків та операції з цінними па-

перами на відкритому ринку. При цьому, на наш погляд, немає потреби у виокремленні процентної політики та рефінансування комерційних банків, оскільки мова в обох випадках йде про регулювання ціни позик НБУ, наданих комерційним банкам. Ціною є величина відсотку, який є об'єктом процентної політики, а безпосередньо процес збільшення надлишкових резервів банківських установ і являє собою рефінансування.

Обов'язкові мінімальні резерви комерційних банків як інструмент грошово-кредитної політики становлять однакову для всіх банківських установ частку залучених коштів, які комерційний банк повинен зберігати на власному рахунку в центральному банку держави. Початковим завданням, яке було покладене на мінімальні обов'язкові резерви, було забезпечення ліквідності комерційних банків. Шляхом їх застосування головний банк країни у централізованому порядку забезпечував створення спеціального фонду, який ставав запорукою надійності вкладів власників грошових коштів у фінансово-резервів являло собою певний вид страхування ризиків його діяльності, оскільки навіть за несприятливих обставин, масового вилучення фінансових ресурсів з рахунків комерційного банку, він без загрози своєму функціонуванню міг задовольнити потреби клієнтів. З точки зору макроекономічного регулювання найважливішою функцією даного інструменту монетарної політики, поряд з функцією забезпечення стабільності банківських установ, є можливість впливу через величину норми обов'язкових банківських резервів на темпи зростання грошової маси в економіці.

У разі зниження норми обов'язкових резервів збільшуються надлишкові резерви комерційних банків через необхідність резервування меншої суми коштів на рахунку в центральному банку. Це, в свою чергу, призводить до підвищення активності кредитної діяльності з паралельним поживленням попиту на банківські ресурси. При високій кредитній активності, підсиленій дією грошового мультиплікатора, відбувається збільшення грошової маси, внаслідок чого, за умов ефективної монетарної політики, відбувається збільшення реального ВВП поряд з незначним збільшенням рівня інфляції, в разі неефективної монетарної політики зростатиме лише номінальний ВВП, а збільшення інфляції буде відчутним. Позитивним наслідком підвищення норми резервування є затухання інфляційних процесів, а негативним – зниження темпів росту ВВП. Саме варіант встановлення високих норм резервування вітчизняній економіці у перші роки незалежності нашої країни. Тоді це

було першочерговим завданням Нацбанку на шляху до впровадження в обіг національної грошової одиниці та підтримки її стабільності.

На сьогодні в Україні норми резервування є диференційованими і становлять 0,5% – за строковими депозитними вкладками і 1% – за депозитами до запитання у національній валюті. Суттєвим моментом, на який слід зважати при встановленні норми резервування, є довготерміновий характер дії даного інструменту монетарної політики. Важливо пам'ятати про відсутність гнучкості та оперативності впливу цього важеля і усвідомлювати негативні наслідки, до яких може призвести надмірна частота його зміни. Такими наслідками є ускладнення грошово-кредитного регулювання через можливість мультиплікативного ефекту зміни кредитної діяльності та зниження ефективності функціонування банківських установ у зв'язку з неможливістю планування ними кредитного портфелю.

Наступним інструментом монетарної політики є регулювання ставок рефінансування комерційних банків, що здійснюється Національним банком України. Ставка рефінансування являє собою виражену у відсотках плату за кредити комерційними банками від НБУ. Рефінансування комерційних банків здійснюється за допомогою облікової ставки, ломбардної ставки та ставки за розміщення депозитних сертифікатів НБУ. Найбільш важливою серед ставок рефінансування є облікова ставка, вона є найнижчою, її рівень підтримується відповідно до рівня інфляції. Тому вона є певним індикатором грошово-кредитного ринку. Її зміна служить сигналом до зміни не тільки інших ставок рефінансування, але й ставок за кредитами і депозитами у комерційних банках, інших процентних ставок на грошовому ринку, оскільки свідчить про зміну монетарної політики загалом.

У разі, коли у банку виникають певні фінансові труднощі або він просто бажає розширити свої надлишкові резерви для активізації активних операцій, банк звертається до НБУ за позицією. Згідно з діючою вітчизняною практикою, отримуючи дану позику, комерційний банк передає у розпорядження Нацбанку свої векселі як гарантію забезпечення кредиту. Здійснюючи їх переоблік, НБУ тим самим задовольняє потребу банку в грошових ресурсах.

У випадку, коли НБУ підвищує ставки рефінансування, позики центрального банку стають менш доступними для комерційних банків, оскільки облікова ставка становить витрати на залучення додаткових ресурсів, і активність комерційних

банків щодо отримання кредитів від НБУ знижується. Відтак, відбувається скорочення розміру банківських ресурсів, що зменшує можливості банків щодо кредитування підприємств і населення. Крім того, щоб підтримати процентну маржу на належному рівні, комерційні банки, в свою чергу, теж збільшують відсотки за кредитами для своїх клієнтів. Як наслідок, в останніх зменшується зацікавленість в отриманні кредитів у банках. Відповідно уповільнює інфляцію, проте не сприятиме процесам розширеного відтворення і зростання національної економіки. Протилежним є випадок, коли НБУ знижує ставки рефінансування, тоді його кредити стають більш доступними для банківських установ, а відтак і для суб'єктів підприємницької діяльності (СПД). Дані процеси є надзвичайно привабливими для розширення виробництва та забезпечення економічного зростання, проте загрожують розкручуванням інфляційної спіралі в економіці.

В Україні облікова ставка як інструмент облікової політики використовується з 1992 року. Сьогодні її величина становить 10%. Як і норми обов'язкових резервів, даний інструмент не є дуже гнучким, а його часті зміни також є небажаними. Зміни переважно є свідченням нестабільності економічної системи і створюють певну дисгармонію у діяльності як банківських установ, так і інших суб'єктів ринку, унеможливаючи точність прогнозування їх діяльності. При встановленні облікової ставки центральний банк зважає на низку обставин, таких як швидкість обігу грошей, валютний курс, величина попиту на цінні папери, фаза економічного циклу, інфляційні очікування та загальні прогнози розвитку економіки країни.

Важливо пам'ятати, що кредити Національного банку України не є єдиним джерелом збільшення надлишкових резервів комерційних банків. Останні можуть отримати позики на міжбанківському ринку від інших фінансово-кредитних установ. Таким чином, комерційний банк, як і будь-який інший суб'єкт господарювання, з метою забезпечення максимальної прибутковості своєї діяльності завжди обиратиме кредитора, який запропонує найбільш вигідні умови співпраці.

Операції з цінними паперами на відкритому ринку як інструмент монетарної політики у розвинених країнах світу вже давно набули широкої популярності. В Україні ринок державних цінних паперів функціонує з 1995 р. у вигляді облігацій внутрішньодержавної позики.

Здійснюючи продаж цінних паперів на відкритому ринку, НБУ, зменшуючи обсяг власного інвестиційного портфеля, за-

безпечує зменшення величини грошових резервів комерційних банків, скорочуючи тим самим їх можливості щодо здійснення кредитних операцій. Наслідком цього є збільшення ціни на кредитні ресурси банківських установ та відповідне зниження зацікавленості в отриманні кредитів у СПД. Відтак, темпи зростання грошової маси в обігу скорочуються, призупиняється інфляційний процес, а також економічне зростання. У випадку купівлі Нацбанком державних цінних паперів на відкритому ринку через збільшення обсягу його інвестиційного портфеля забезпечується збільшення грошових резервів у комерційних банків, що розширює їх здатність до кредитування і дозволяє задовольнити попит суб'єктів підприємницької діяльності на кредитні ресурси. Це прискорює темпи зростання грошової маси в обігу, збільшує ділову активність населення, що супроводжується зростаючими тенденціями в економіці разом із розкручуванням інфляційної спіралі.

Оскільки комерційні банки здійснюють купівлю-продаж державних цінних паперів на добровільних засадах, то умовою того, що вони візьмуть участь у цих операціях, є ринкова привабливість останніх, яка відображається у їх ціні. Ставка відсотку за державними цінними паперами в подальшому є орієнтиром для ціни цінних паперів недержавного сектору.

Використання операцій з державними цінними паперами як інструменту грошово-кредитної політики потребує значного ступеня розвитку фондового ринку. Цей інструмент є чи не найбільш ефективним із розглянутих важелів монетарної політики через його швидку дію та відсутність значного часового лагу в його використанні, достатньо високий ступень контролюваності його застосування та можливість кількісної оцінки результатів дії даного важеля. Головною метою його використання має бути не отримання спекулятивних надприбутків на фондовому ринку, а забезпечення стабільності національної грошової одиниці як необхідної передумови економічного зростання.

Надзвичайно важливим питанням реалізації грошово-кредитної політики будь-якої країни є вирішення проблеми вибору оптимальної моделі монетарного устрою, застосування якої забезпечило б високі темпи економічного зростання. За відсутності достовірних прогнозів важко здійснювати ефективне управління економікою держави, досягти значного розвитку грошово-кредитного, фондового, валютного ринків тощо.

Найбільш ефективною концепцією монетарного устрою, як підтверджує світовий досвід, є таргетування, що являє собою

проголошення центральним банком країни завдання щодо фіксації і підтримки в межах визначеного рівня одного з основних макроекономічних показників держави протягом досягнення мети таргетування. Цілком ймовірним є свідоме допущення негативної динаміки інших макроекономічних показників, що певною мірою є ціною досягнення проголошеної стратегії.

Отже, основними режимами монетарного устрою є [1, с. 7; 3, с. 2]: 1) таргетування номінального доходу; 2) таргетування індексу номінальної заробітної плати; 3) таргетування процентних ставок; 4) монетарне таргетування; 5) режим поєднання кількох паралельних орієнтирів; 6) таргетування інфляції; 7) таргетування валютного курсу. Як справедливо зазначають Лагутін В.Д. та Кричевська Т.О., режими таргетування номінального доходу, номінальної зарплати та процентних ставок за своєю економічною суттю здебільшого є теоретичними, оскільки практичне фіксування і забезпечення сталого рівня зазначених показників є надзвичайно складним завданням, хоча у деяких країнах є досвід запровадження таких режимів монетарного устрою, проте він не був успішним [1, с. 7]. На противагу цьому, позитивний досвід набули країни, що обрали основними моделями у сфері грошово-кредитного регулювання такі концепції, як монетарне таргетування, націлювання на валютний курс.

Надзвичайної популярності у більшості країн світу на сучасному етапі набуло інфляційне таргетування, яке передбачає встановлення допустимих рамок інфляційних коливань з паралельним застосуванням системи заходів для утримання темпів інфляції в обумовлених межах.

Серед основних переваг, що надає обрання інфляційного таргетування як оптимальної моделі монетарного устрою, є: 1) зростання довіри економічних агентів і населення до інституцій монетарної влади; 2) законодавче закріплення цінової стабільності через офіційне визначення і органів монетарної влади через роз'яснення власних дій громадськості; 4) високий ступінь керованості інфляційної змінної у порівнянні з іншими макроекономічними показниками; 5) можливість недопущення розповсюдження негативного впливу інфляції на розвиток економічної системи, реальний ВВП і доходи населення; 6) встановлення інфляційного орієнтиру на тривалий час, що дозволить підвищити ефективність прогнозування економічними агентами власних обсягів діяльності та знизити ризики останніх; 7) можливість врахування часових лагів у використанні інструментарію грошово-кредитного регулювання (особливо це стосується зміни ставок рефінансування і норми

обов'язкових резервів); 8) підвищення ефективності застосування інструментарію монетарної політики у широкому і вузькому розумінні; 9) забезпечення незначних інфляційних коливань одночасно з практичною відсутністю росту безробіття; 10) створення сприятливого середовища для підтримки сталих темпів росту реального ВВП, що є наслідком існування вищезазначених переваг.

На наш погляд, саме інфляційне таргетування забезпечить надійний розвиток національної економіки та буде створювати позитивні передумови для економічних і політичних євроінтеграційних процесів держави.

Література

1. Лагутін В., Кричевська Т. Вибір стратегії монетарної політики // Фінанси України. – 2002. – №3. – С. 3-15.
2. Міщенко В., Сомик А. Монетарний трансмісійний механізм в Україні // Вісник НБУ. – 2007. – №6. – С. 24-27.
3. Проблеми вибору та визначення оптимальної моделі монетарного устрою в Україні // Вісник НБУ. – 2003. – №7. – С. 2-7.

Антонюк П.П.,
магістр, асистент к.е.н., доцент Хмельницького національного університету

Михайловська І.М.,
к.е.н., доцент Хмельницького національного університету

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ У СИСТЕМІ ВЗАЄМОДОПОВНЮЮЧОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Статтю присвячено визначенню класифікації небанківських фінансово-кредитних установ як одного з основних елементів системи соціального захисту населення України.

The article is devoted to the definition of nonbank financial intermediary classification as one of the key constituents in social safety net for the Ukrainian population.

Постановка проблеми. Фінансовий ринок нашої держави переходить в якісно новий стан. Цей факт обумовлений тим, що Україна вступила до Світової організації торгівлі. Отже, перед нашою країною постало завдання перебудови фінансового ринку відповідно до стандартів життя населення країн СОТ. Це обумовлено тим фактором, що на сьогодні соціальний захист населення став обов'язковим елементом будь-якої економічно розвиненої держави світу. Саме тому визначення класифікації небанківських фінансово-кредитних установ у контексті соціального захисту набуває особливої актуальності.

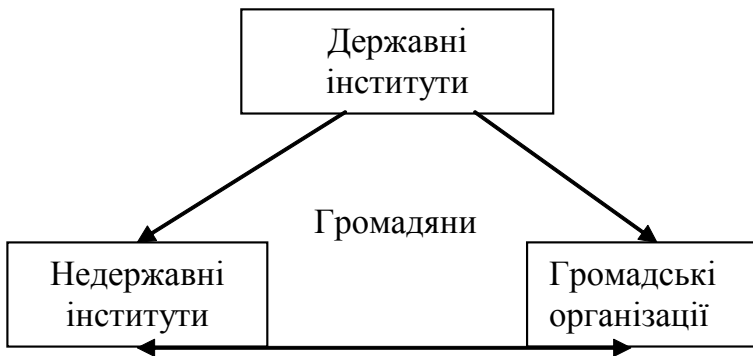
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження з питань соціального захисту населення проводяться в спеціалізованих науково-дослідних установах. Окремим аспектам даного питання присвятили свої праці вітчизняні й зарубіжні вчені та фахівці, зокрема А. Александрова, А. Базилук, Н. Борецька, Н. Вігдорчик, В. Волик, Д. Галлагер, О. Гаряча, Л. Головка, Ю. Дехтяренко, Л. Дідківська, В. Догадов, В. Журавський, Б. Зайчук, І. Калачова, Е. Лібанова, В. Москаленко, Е. Мачульська, Б. Надточій, С. Никитин, В. Новіков, Б. Річман, В.

Роїк, О. Палій, В. Скуратівський, Н. Семашко, А. Сорвина, Е. Холстова, П. Таундсен, К. Феофанов, Ю. Шклярський та багато інших.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття сутності даного питання слід визначити ефективну структуру функціонування вітчизняної системи соціального захисту населення. З моменту народження незалежності нашої держави почала зароджуватись система соціального захисту населення. На сьогодні в Україні функціонує три складових цієї системи, які забезпечують управління соціальними ризиками:

- державні інститути;
- громадські організації;
- недержавні інститути.

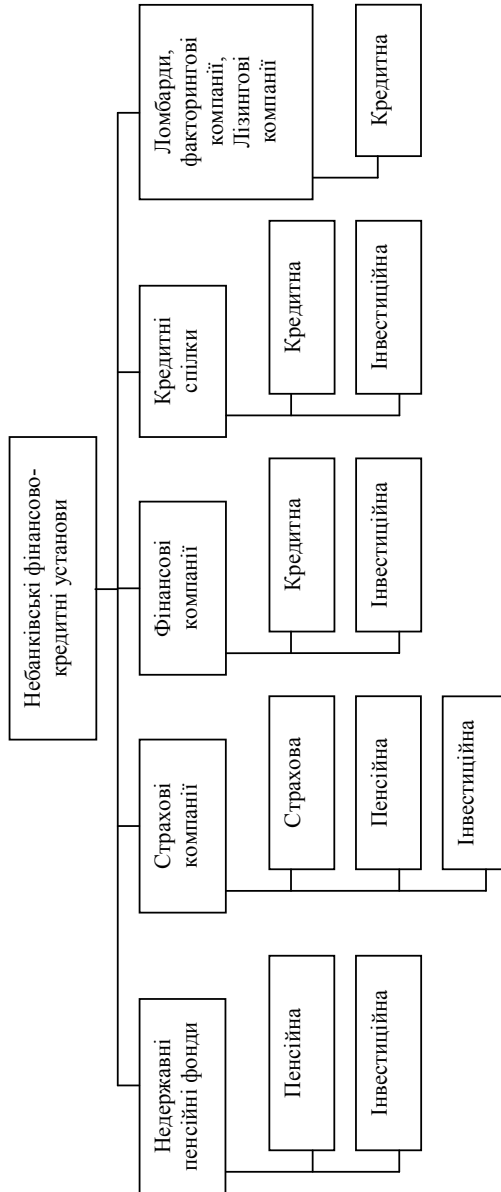
На нашу думку, дані інститути утворюють систему взаємодоповнюючого соціального захисту, що включає в себе такі складові елементи, які подані на рисунку 1.

Рис. 1. Структура системи взаємодоповнюючого соціального захисту

На даному етапі розвитку сфери соціального захисту населення в Україні слід приділяти більше уваги саме недержавним інститутам соціального захисту, а саме, посилювати роль небанківських фінансово-кредитних установ у доповненні державного соціального захисту.

Небанківські фінансово-кредитні установи (НБФКУ) є одним із вагомих джерел соціального захисту населення. Сутність соціального спрямування діяльності небанківських фінансово-кредитних установ розкривається у функціях (Рисунок 2), які вони виконують та за допомогою яких керують соціальними ризиками.

Рис. 2. Функції небанківських фінансово-кредитних установ

Як видно з рисунка 2, небанківські фінансово-кредитні установи мають важелі управління соціальними ризиками безпосередньо через функції які вони виконують. Світовий досвід свідчить, що захист від конкретних видів соціального ризику найбільше ефективно може бути організований в рамках окремих напрямів (секторів) соціального захисту. Отже, розглянемо функції, які виконують НБФКУ більш детально.

Пенсійна функція НБФКУ допомагає уникати таких соціальних ризиків, як:

- старість (досягнення пенсійного віку);
- бідність.

Сутність пенсійної функції НБФКУ полягає в тому, що громадяни можуть забезпечити свої соціальні потреби після досягнення ними пенсійного віку шляхом участі у третьому рівні пенсійної системи. А саме в доповненні державного пенсійного забезпеченні кожен громадянин має можливість забезпечити свій похилий вік як у недержавному пенсійному фонді, так і в страховій компанії.

Страхова функція є найбільш специфічною, тому що її можуть виконувати лише страхові компанії. Соціальна спрямованість даної функції полягає вже в самій назві страхування або убезпечення від настання певних соціальних ризиків, таких як: тимчасова непрацездатність; хвороба; інвалідність; смерть годувальника; нещасний випадок на виробництві; смерть; старість (досягнення пенсійного віку); інші.

Кредитна функція НБФКУ, допомагає запобігти таких соціальних ризиків, як: бідність; безробіття та інші.

Взагалі до кредитів, які можуть виконувати функції щодо запобігання соціальних ризиків, на нашу думку, слід віднести, такі кредити, як лізинговий, іпотечний, освіта в кредит та інші.

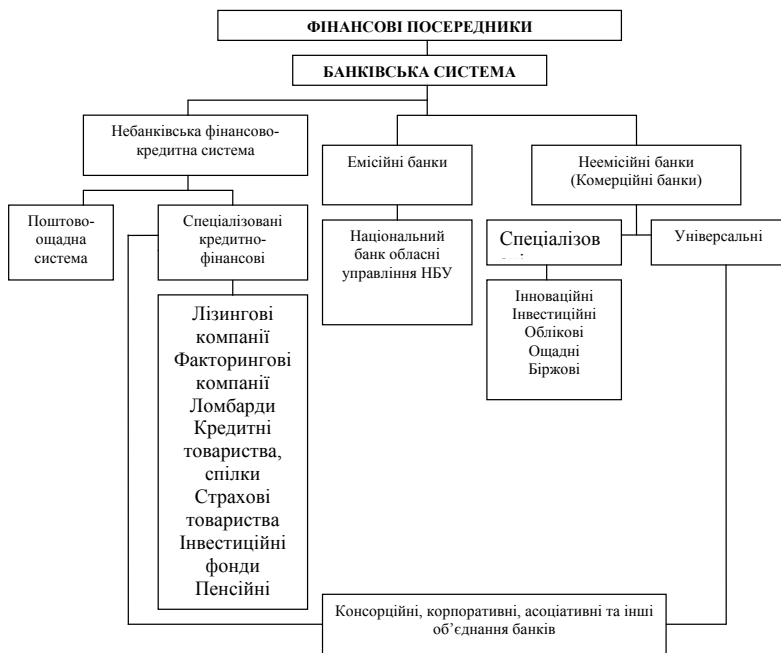
Інвестиційна функція НБФКУ не є соціально-орієнтованою і слугує для забезпечення можливості виконання інших функцій НБФКУ.

Розглянувши функції, які виконують НБФКУ, визначимо оптимальну структуру побудови системи НБФКУ. Для цього дослідимо думки провідних економістів нашої країни: Савлука М. І., Івасіва Б.С, а також Ходарковського В.П. і Беляєва В.В. До прикладу, Івасів Б.С відводить основну частку на ринку фінансових послуг саме банкам а для НБФКС визначає місце лише допоміжної ланки, хоча, на нашу думку, саме НБФКУ має більше можливостей щодо забезпечення потреб населення саме у соціальному захисті.

Як видно з рисунку 3, Івасів Б.С. поділяє НБФКУ на пош-

тово-ощадну систему та на спеціалізовані кредитно-фінансові інститути, до яких, у свою чергу, він зараховує: лізингові компанії, факторингові компанії, ломбарди, кредитні спілки, страхові товариства, інвестиційні фонди, пенсійні фонди. А до поштово-ощадної системи не зрозуміло, що відноситься. Хоча, на нашу думку, страхові компанії та пенсійні фонди більше належать до поштово-ощадної системи. Ця класифікація неповно відображає саме місце соціальної складової НБФКУ на ринку фінансових послуг України.

Рис. 3. Структура фінансового посередництва за редакцією Івасів Б.С.

Так, зрозуміло, що на сучасному етапі розвитку економіки України банківська система домінує, але, зважаючи на стрімкий розвиток НБФКУ в нашій країні, потрібно чітко визначити критерії, за яким має класифікуватись НБФКУ, що дасть змогу реально відобразити місце і роль НБФКУ в системі соціального захисту України.

У підручнику "Гроші та кредит" за 2002 рік Савлук М. І ви-

значив такий критерій, як характер залучення вільних грошових коштів кредиторів.

На його думку, "формування грошових ресурсів небанківських фінансово-кредитних установ має ту особливість, що воно не є депозитним, тобто переданими їм коштами власники не можуть так вільно скористатися, як банківськими чековими вкладами. Як правило, ці кошти вкладаються на тривалий, заздалегідь визначений строк. Чим довший цей строк, тим з більшими ризиками пов'язане таке розміщення і тим вищі доходи воно повинно приносити.

Недепозитне залучення коштів може здійснюватися двома способами: на договірних засадах та шляхом продажу посередником своїх цінних паперів (акцій, облігацій). Звідси всі ці посередники поділяються: на договірних фінансових посередників, які залучають кошти на підставі договору з кредитором (інвестором), та на інвестиційних фінансових посередників, які залучають кошти через продаж кредиторам (інвесторам) своїх акцій, облігацій, паїв тощо". Загальна схема класифікації небанківських фінансово-кредитних установ наведена на рисунку 4.

Усередині кожної з цих груп фінансові посередники класифікуються за видами послуг, які вони надають своїм кредиторам понад доходи на залучені кошти.

Усередині групи договірних посередників за цим критерієм можна виокремити:

- страхові компанії;
- пенсійні фонди;
- ломбарди, лізингові та факторингові компанії.

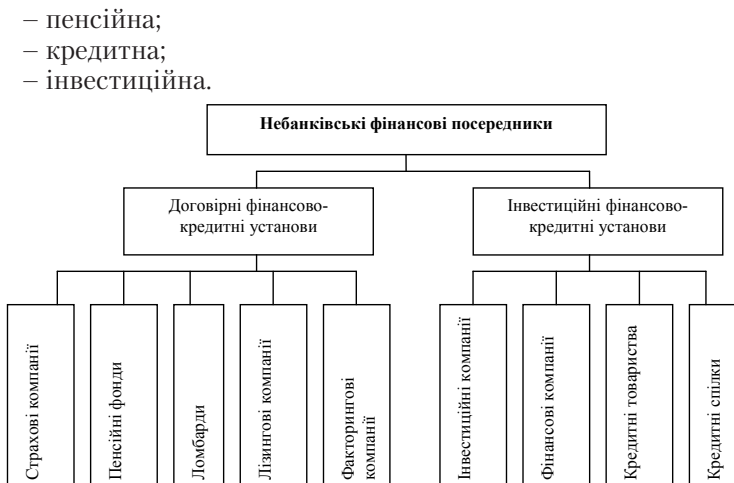
Усередині групи інвестиційних посередників за цим критерієм можна виокремити:

- інвестиційні фонди;
- фінансові компанії;
- кредитні товариства, спілки тощо.

Розглянувши підходи щодо класифікації НБФКУ, на нашу думку, слід зауважити, що не один із зазначених науковців не враховував у своїй класифікації саме соціальні ризики, адже без врахування такого чинника неможливо побудувати ефективну фінансову систему нашої країни.

У подальшому нашому дослідженні зробимо спробу подати класифікацію НБФКУ саме з урахуванням соціальних ризиків. На нашу думку, дана класифікація повинна будуватися на основі визначених нами функції НБФКУ.

- Отже, ми маємо такі основні функції які виконують НБФКУ:
- страхова;

Рис. 4. Класифікація небанківських фінансово-кредитних установ за редакцією М.І. Савлука

На базі цих функції зазначимо, що для підвищення економічної мобільності населення слід державі сприяти більшому розповсюдженню саме НБФКУ у забезпеченні соціальної безпеки держави. Адже НБФКУ мають можливості доповнювати ті частини соціального захисту, на який в держави незавжди вистачає можливостей, це досягається насамперед за рахунок НБФКУ, які працюють тільки у своїх інтересах, але при цьому вони виконують соціальні функції, такі як пенсійна та страхова. Стосовно інвестиційної, то можна зауважити, що ця функція частково має спроможність виконувати соціальні функції. Отже, розглянемо місце НБФКУ у структурі взаємодоповнюючого соціального захисту, яка подана на рисунку 5.

Як видно з рисунку 5, структура взаємодоповнюючого соціального захисту має три складові: це громадські організації, державні і недержавні інститути соціального захисту. У свою чергу, ці складові також поділяються на низку ланок. Відповідно до меж дослідження ми розглянемо саме недержавні інститути соціального захисту, до складу яких входять банківські і небанківські фінансово-кредитні установи. Більш детально зупинимось саме на класифікації НБФКУ. Так, на нашу думку, НБФКУ поділяються на таких дві ланки, як:

- кредитна ланка;
- ланка убезпечення.

Рис. 5. Схема взаємодоповнюючого соціального захисту

НБФКУ поділяються таким чином завдяки соціальним ризикам, які допомагають мінімізувати учасники цих ланок. Наочно перелік ризиків, які належать тій чи іншій ланці, подані в таблиці 1.

*Таблиця 1.
Соціальні ризики НБФКУ*

Ланка ubezpieчення	Кредитна ланка
тимчасова непрацездатність	бідність
хвороба	безробіття
інвалідність	інші
смерть годувальника	
бідність	
нещасний випадок на виробництві	
смерть	
старість (досягнення пенсійного віку)	
інші	

Як видно з таблиці 1, ланка убезпечення охоплює ширше коло соціальних ризиків, хоча за кількістю учасників вона значно вужча, бо до її складу належать лише страхові компанії та недержавні пенсійні фонди.

Стосовно кредитної ланки доцільно зауважити, що спектр її учасників значно ширший:

- факторингові компанії;
- фінансові компанії;
- лізингові компанії;
- кредитні спілки.

Отже, ми бачимо, що дана ланка є ширшою, але вона допомагає уникнути значно меншої кількості соціальних ризиків. Це обумовлено тим чинником, що решта функції, які виконують учасники даної ланки, спрямовані на забезпеченні функціонування фінансового ринку. Адже без ефективного фінансового ринку взагалі не може йти мова про виконання НБФКУ своїх соціальних функцій, тому що метою діяльності учасників усіх ланок є отримання прибутку.

Висновки з даного дослідження. Отже, чим ефективніше функціонує фінансовий ринок, тим більше можливостей у НБФКУ для виконання своїх функцій щодо мінімізації соціальних ризиків.

Література

1. Івасів Б.С. Гроші та кредит. – К.: Знання, 2001. – 486 с.
2. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави – Наукові записки. – Том 21. – 2005. – С. 41-44.
3. Савлук М. І. Гроші та кредит. – К.: Наукова думка, 2002. – 382 с.
4. Сайт "Бюро інформації Ради Європи в Україні" – <http://www.coe.kiev.ua/>
5. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. – 265 с.

Безвух С. В.,

ст. кредитний спеціаліст,

Михайловська І.М.,

к.е.н., доцент Хмельницького національного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

У статті розглядається необхідність захисту банківської системи України за допомогою системи гарантування вкладів фізичних та юридичних осіб. Наявність базових визначень термінів є засобом удосконалення в цій галузі економічних знань. З урахуванням наявних класифікацій терміна "вклад" пропонується єдина класифікація цього терміна.

Present article deals with the necessity of protection of banking system of Ukraine with the help of the system of the security of physical and juridical persons' investments. The availability of basic terms definitions is the means of improvement in this field of economic knowledge. Taking into consideration the existing classifications of the term "investment" we propose the unitary classification of this term.

Вступ. На сьогодні в економіці України ми спостерігаємо швидкий розвиток банківського сектору. Це проявляється, і в підвищенні капіталізації банківської системи, і в стрімкому нарощенні кредитного та депозитного портфелів, і в активному входженні на даний ринок закордонних банківських структур. З 2004 р. на банківському ринку України були придбані повністю чи частково іноземними банківськими установами банк "Аваль", "Факторіал-Банк", "Райфайзенбанк Україна", банк "Мрія", ІНДЕКС-банк, "Укрсоцбанк", банк Універсальний, "Укрсиббанк" та ін. Сьогодні в Україні, за даними Національного банку України, на грудень 2007 року нараховується 198 банків. Така насиченість, підвищення конкуренції і активний розвиток призведуть до злиття, поглинання та банкрутства банківських установ.

Дана ситуація вимагає підвищення контролю за банків-

ською системою та посилення її захисту. Одним із елементів захисту банківської системи та підвищення її надійності є система гарантування вкладів.

Основою стабільності та надійності системи гарантування вкладів є, звичайно, її постійний розвиток і вдосконалення. Одним із проблемних питань в даному напрямку є наявність базових визначень термінів та їх класифікацій. Так, основний термін даної системи – "вклад" – не має єдиної класифікації у науковому світі. Кожен економіст дає свою класифікацію даного терміна. Тому в цій роботі ми дослідимо наявні класифікації поняття "вклад" та введемо єдину.

Дослідженням системи гарантування вкладів та її термінологічної основи, зокрема класифікації терміна "вклад", займаються Внукова Н. М. [1], Лаврушина О. І. [2], Мороз А. М. [3], Колесников В. І. [4], Фролов С. М. [5], Остапшин Т. П. [6], Пітер Роуз [7], Александрова Н. Г. [8], Пещанська І. В. [9], Кириченко О. А. [10], Стельмах В. С. [11] та ін.

Постановка завдання. І в закордонній, і в вітчизняній науці є досить різні класифікації терміна "вклад". Метою даного дослідження є проведення аналізу існуючих класифікацій терміна "вклад" та виведення єдиної. В дослідженні використовуватимуться методи дедукції та індукції, синтезу та аналізу, історико-економічний метод.

Результати. Для зручності дослідження запропонованих різними науковцями класифікацій поняття "вклад" згрупуємо їх за класифікаційними ознаками і відобразимо в Таблиці 1.

Як відомо, будь-яка класифікація проводиться за однією, двома або більше ознаками, що дозволяє виділити різні види об'єкту, що досліджується. Тому для проведення всебічної класифікації вкладу розглянемо ознаки, що є характерними для нього: спосіб оформлення вкладу, суб'єкт, що проводить розміщення вкладу (вид та статус), платність вкладу, термін залучення, умови розміщення, дострокове розірвання, використання протягом дії, сплата процентів, валюта вкладу, пільгові умови.

Як бачимо, ознак, за якими можна проводити класифікацію вкладу, досить велика кількість.

Розглянемо види вкладів за першою ознакою. Відносини стосовно розміщення коштів відбуваються між двома суб'єктами ринку. Для того, щоб визначити умови проведення цих відносин і способи їх регулювання вони документуються. Тобто, весь процес, пов'язаний із розміщенням коштів, від його початку до його кінця (повернення коштів вкладнику) прописується

ся на папері. Це проводиться з метою захисту прав кожної зі сторін даних відносин. Розміщення коштів у банківських установах супроводжується укладанням таких документів: договір банківського рахунку, договір банківського вкладу, ощадною книгою, цінними паперами (наприклад, сертифікатами).

Таблиця 1

Класифікація категорії вклад з точки зору різних авторів

П. І. Б. науковця	Класифікація
Внукова Н. М.	1) за терміном і порядком вилучення вкладів: до запитання, строкові, спеціальні; 2) за ступенем подорожчання: безкоштовні вклади (поточні рахунки), платні вклади (депозитні рахунки); 3) за способом оформлення: договором, ощадною книгою, цінними паперами [1, ст. 28].
Лаврушина О. І.	1) за економічним змістом: до запитання, строкові, ощадні вклади, цінні папери; 2) за суб'єктом: вклади державних підприємств, вклади кооперативів, вклади акціонерних товариств, вклади банків та ін [2, ст. 82].
Мороз А. М.	1) за формою використання рахунків: до запитання, строкові, умовні; 2) за видом вкладника: вклади юридичних осіб, вклади фізичних осіб; 3) за статусом вкладника: вклади резидентів, вклади нерезидентів; 4) за терміном користування: до запитання, строкові [3, ст. 49].
Колесников В. І.	1) за категорією вкладника: вклади юридичних осіб, вклади фізичних осіб; 2) за формою вилучення: до запитання, строкові, умовні [4, ст. 74].
Фролов С. М.	1) за практикою іноземних банків: до запитання, строкові, ощадні вклади, цінні папери [5, ст. 110].
Остапишин Т. П.	1) за категорією вкладника: вклади юридичних осіб, вклади фізичних осіб, вклади банків і фінансових установ, вклади бюджетних організацій; 2) за терміном і порядком вилучення коштів: до запитання, строкові [6, ст. 22].
Пітер Роуз	1) за практикою іноземних банків: до запитання, строкові, ощадні вклади, рахунки НАУ, грошові рахунки грошового ринку [7, ст. 105, 360].

Александрова Н. Г.	1) за формою вилучення коштів: до запитання, строкові, умовні [8, ст. 140].
Пещанська І. В.	1) за категорією вкладника: вклади юридичних осіб, вклади фізичних осіб; 2) за формою вилучення коштів: до запитання, строкові, умовні [9, ст. 98].
Кириченко О. А.	1) за економічним змістом: до запитання, строкові, ощадні, цінні папери [10, ст. 383].
Стельмах В. С.	1) за категорією вкладника: вклади юридичних осіб, вклади фізичних осіб, вклади комерційних банків, вклади уряду, вклади центрального банку; 2) за строком і порядком вилучення коштів: до запитання, строкові [11, ст. 187].

Таким чином, за даною ознакою можна виділити такі види вкладів: вклади, оформленні договором банківського рахунку та банківського вкладу; вклади, оформленні ощадною книгою; вклади, оформленні цінними паперами (деPOSITИТНИМИ СЕРТИФІКАТАМИ, ОЩАДНИМИ СЕРТИФІКАТАМИ).

Другу ознаку розглядали Мороз А. М., Колесников В. І., Остапишин Т. П., Пещанська І. В., Стельмах В. С. та використовує Національний банк України у статистичних довідниках (наприклад, Бюлетень Національного банку України).

Виділення видів проводилось за ознаками: вид, статус, категорія, організаційно-правова форма господарювання, вид економічної діяльності.

Ми пропонуємо виділити дві ознаки: вид та статус. За видом виділити вклади: юридичних осіб, фізичних осіб.

Для більш детального статистичного аналізу можна проводити деталізацію за видом економічної діяльності та організаційно-правовою формою господарювання, секторами економіки, формою власності.

За статусом вкладника: вклади резидентів, вклади нерезидентів.

Ознака "платність вкладу" (у Внукової Н. М. ступінь подорожчання) на перший погляд є досить простою. Ми згідні із Внуковою Н. М. в проведеній класифікації та виділенні безкоштовних та платних вкладів. Але слід зазначити, що безкоштовні вклади – це не є вклади на поточних рахунках, а платні – це на депозитних. Кожна банківська установа відкриває як поточні, так і строкові рахунки. За кошти, що розміщені на даних рахунках, банк може платити, а може не платити. Якщо із строковими вкладками все зрозуміло, тобто, що банк завжди

за них платить, то за поточними рахунками все відбувається в кожному банку по різному. Все залежить від обраної процентної політики керівництва банківської установи. Наприклад, для зменшення процентних витрат керівництво банку приймає рішення про припинення нарахування за залишками коштів, що перебувають на поточних (розрахункових) рахунках. В той же час може бути прийнято зворотнє рішення: для збільшення залишків на рахунках, тобто стимулювати клієнта залишати кошти на рахунку в банку, а не в банку-конкурента, проводити нарахування процентів на залишок коштів на поточних (розрахункових) рахунках в розмірі 0,5%, 1% чи 2% річних. Як бачимо, все залежить від рішення керівництва банківської установи. І поточні рахунки можуть бути і платними, і безкоштовними.

Таким чином, за платністю вклади є: безкоштовні, платні.

Під терміном "залучення вкладу" в дослідженні мається на увазі строк (період), протягом якого кошти перебувають на банківських рахунках. Нагадаємо, що під вкладом маються на увазі саме кошти. Щоб краще дослідити дану ознаку, потрібно розділити термін перебування коштів на рахунку від терміна, на який відкривається рахунок.

У банківській установі є рахунки, які відкриваються на певний термін і при його закінченні вони закриваються. Даний термін визначається строком, на який вкладник віддає кошти в управління банку. Такі види вкладів називають строковими.

Є банківські рахунки, які відкриваються для проведення розрахункових операцій юридичних та фізичних осіб. В даному випадку сам рахунок відкривається без конкретнo визначеного строку. Кошти на ньому можуть перебувати від одного дня до одного року і навіть набагато довше. Можуть бути періоди, коли на даному рахунку кошти будуть відсутніми. Тобто, кошти на даному рахунку забираються за першою вимогою їх власника. Такі види вкладів називаються до вимоги (до запитання) або безстрокові.

Існують також види вкладів, коли банківська установа вимагає певного не знижувального залишку на ньому. Даний залишок може бути досить різним: від одиниці валюти вкладу (наприклад, 1 гривня, 1 долар США та ін.) до будь-якої суми, встановленої банком (наприклад, 2 000,00 гривень чи 2 000,00 доларів США). Всіма коштами понад обов'язковий не знижувальний залишок власник може вільно користуватися і знімати у будь-який потрібний йому момент часу. Такі види вкладів можуть відкриватися як на певний визначений строк (наприклад, 1 рік), так і без визначення такого.

Що ж визначає строковість чи безстроковість вкладу? Це, перш за все, строк, який обумовлювався при внесенні коштів. Тобто, якщо кошти вносяться на певний конкретно визначений термін (наприклад, один рік, 6 місяців, 1 місяць та ін), то даний вклад є строковим. Навіть якщо він був достроково забраним, то він все ж таки є строковим вкладом, який був лише достроково розірваний. Коли ж при внесенні коштів сторони (суб'єкт господарювання та банківська установа) не визначили термін, на який вони розміщуються, то вклад є безстроковим. Тобто, вкладник може в будь-який час їх забрати з рахунку. Куди будуть відноситися вклади, за якими банківська установа вимагає певного не знижувального залишку та надає можливість вкладнику кошти понад даний залишок перераховувати чи знімати будь-коли? Якщо сторони домовились про розміщення коштів на визначений строк, протягом якого вкладник зобов'язувався зберігати не знижувальний залишок, то даний вклад є строковим. Якщо ж строк не було визначено, то даний вклад є безстроковим.

Є вид вкладів, які називають ощадними. При їх оформленні строк не визначається, тому вони відносяться до безстрокових.

В свою чергу, строкові вклади диференціюються на короткострокові, середньострокові та довгострокові. Даний вид поділу є різним для кожної країни. Все залежить від рівня розвитку економіки країни. Так, в Україні виділяють лише короткострокові (до 1 року) та довгострокові (понад 1 рік) вклади. В європейських країнах можливий такий поділ: короткострокові (наприклад, до 1 року), середньострокові (наприклад, від 1 до 3 років або від 1 до 5 років), довгострокові (наприклад, понад 3 роки або понад 5 років). Але в даному поділі строки в різних країнах різні.

Таким чином, за ознакою "термін залучення" виділяють: безстрокові, строкові (короткострокові, середньострокові, довгострокові).

Розглянемо ознаку "умови розміщення вкладу". Під нею розуміються умови внесення коштів на рахунок. Якщо це поточний (розрахунковий) рахунок, то кошти вносяться без будь-яких обмежень в строках та сумах. Є види вкладів, де кошти потрапляють на рахунок в день його відкриття і більше потрапляти не можуть. Є вклади, де кошти можна додатково доносити або без жодних обмежень, або з обмеженнями в сумі та строках. Таким чином, за цією ознакою варто виділити вклади із можливістю поповнення та без можливості поповнення.

До перших відносяться поточні (розрахункові) рахунки та

частина вкладів на строк.

За ознакою дострокового розірвання є вклади із даною можливістю та без нього. На сьогодні для всіх вкладів є характерним дострокове розірвання, але в деяких випадках банківськими установами застосовуються штрафні санкції. Тому варто виділити підвиди дострокового розірвання: вільне, із штрафними санкціями.

Досить важливе значення при відкритті вкладу банківські установи надають процентам. За різними видами вкладів проценти можуть сплачуватись щомісячно на поточний (розрахунковий) рахунок вкладника, можуть нараховуватись щомісячно, а сплачуватись вкладнику в кінці строку вкладу та можуть додаватися до самого вкладу (складні проценти), тобто капіталізуватись. Таким чином, за ознакою сплати процентів виділяють вклади: із капіталізацією, із щомісячною сплатою процентів на поточний рахунок, із сплатою процентів в кінці строку вкладу.

Банківські установи при залученні вкладів для ефективного управління власними доходами та витратами не завжди використовують єдину процентну ставку за ними. Так, відсоткова ставка за вкладом може бути не фіксованою, тобто плаваючою. За даною ознакою виділяють вклади із плаваючою процентною ставкою та вклади із фіксованою процентною ставкою.

Одну із видів класифікацій вкладу ми будемо використовувати у подальшому дослідженні. Це поділ вкладів за валютою. При даній ознаці виділяють вклади у національній валюті та вклади в іноземній валюті. Проведення поділу за даною ознакою є досить показовим, наочним та економічно важливим.

В деяких банківських установах практикують при використанні певного виду вкладу з виконанням додаткових умов надавати клієнтам знижки чи пільги. Тому, варто виділити вклади із можливістю пільг та без такої.

Таблиця 2
Класифікація вкладів за різними ознаками

Назва ознаки	Класифікація
за способом оформлення вкладу	- вклади, оформлені договором - вклади, оформлені договором банківського рахунку - вклади, оформлені договором банківського вкладу - вклади, оформлені ощадною книгою - вклади, оформлені цінними паперами депозитними сертифікатами ощадними сертифікатами

за видом вкладника	- вклади юридичних осіб; - вклади фізичних осіб.
за статусом вкладника	- вклади резидентів; - вклади нерезидентів.
за платністю вкладу	- безкоштовні вклади; - платні вклади.
за терміном залучення вкладів	- безстрокові вклади; - строкові вклади короткострокові вклади середньострокові вклади довгострокові вклади
за умовами розміщення вкладу	- вклади із можливістю поповнення; - вклади без можливості поповнення.
за умовою дострокового розірвання	- вклади із вільним достроковим розірванням; - вклади із застосуванням штрафних санкцій при достроковому розірванню.
за сплатою процентів	- вклади із капіталізацією; - вклади із щомісячною сплатою процентів на поточний рахунок; - вклади із сплатою процентів в кінці строку вкладу.
за валютою вкладу	- вклади в національній валюті; - вклади в іноземній валюті.
за процентною ставкою	- вклади із плаваючою процентною ставкою; - вклади із фіксованою процентною ставкою.

Висновки. На нашу думку, можна запропонувати таку єдину класифікацію вкладів юридичних та фізичних осіб (див. таб. 2).

Як бачимо, запропонована класифікація є набагато ширшою, ніж та, що пропонується сьогодні різними науковцями. Подальше дослідження напрямків підвищення надійності банківської системи доцільно проводити із застосуванням введених класифікаційних ознак та видів вкладів фізичних та юридичних осіб.

Література

1. Внукова Н. М., Куликов П. М., Череватенко В. А. Ощадна справа: Навч. посібник. – Х.: ТОВ "Компанія СМІТ", 2005. – 480 с.
2. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 576 с.: ил.
3. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пудовкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.

4. Банковское дело: Учебник. – 4-е изд., перераб. и доп. / Под ред. проф. В. И. Колесникова, проф. Л. П. Кроливецкой. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 464 с.: ил.
5. Фролов С. М. Банківська справа і основи митного регулювання в Україні: Теорія та практика: Навч. посіб. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. – 368 с.
6. Остапишин Т. П. Основи банківської справи: Курс лекцій. – К.: МАУП, 1999. – 112 с.: іл. – Бібліогр.: – С. 103 – 105.
7. Роуз Пітер С. Банковский менеджмент. Пер. с англ. Со 2-го изд. – М.: "Дело ЛТД", 1995. – 768 с.
8. Александрова Н. Г., Александров Н. А. Банки и банковская деятельность для клиентов. – СПб: Питер, 2002. – 224 с.: ил. – (Серия "Наука делать деньги").
9. Пещанская И. В. Организация деятельности коммерческого банка: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 320 с. – (Серия "Высшее образование").
10. Банківський менеджмент: Навч. посіб. / О. А. Кириченко, І. В. Геленко, С. Л. Роголь та ін.; За ред. О. А. Кириченка. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання – Прес, 2002. – 438 с.
11. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – К.: Молодь, ін Юрс, 2001. – 680 с.: іл. + ккл. 88 с.

Береславська О.І.,
*к.е.н., провідний науковий співробітник Національної академії ДПС
України, м.Ірпінь*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЖИМУ ГНУЧКОГО КУРСОУТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються проблеми переходу від фіксованого до більш гнучкого режиму обмінного курсу гривні. Аналізується наявність необхідних умов для здійснення такого переходу в Україні.

In the article transition problems from the fixed to more flexible mode exchange rate of hryvnya are considered. The presence of necessary terms for realization of such transition in Ukraine is analysed.

Постановка проблеми. Стабільність фінансової системи будь-якої країни, розвиток її зовнішньоекономічної діяльності, підтримка конкурентоспроможності національного товаровиробника, стимулювання інвестиційної діяльності та залучення прямих іноземних інвестицій забезпечується валютно-курсовою політикою, яка реалізується в державі.

Валютно-курсову політику можливо використати для сприяння окресленого широкого спектру макроекономічних цілей завдяки тому, що обмінний курс, як і інфляція, є інтегральною характеристикою вартості національної грошової одиниці. Проте, на відміну від інфляції, яка відображує вартість грошей виключно на внутрішньому ринку, обмінний курс характеризує вартість грошей на зовнішньому ринку. В цьому зв'язку дослідження проблем впливу валютного курсу на економічні процеси зумовлює зосередитись на особливостях вибору та реалізації ефективного курсового режиму в Україні.

Отже, мета статті полягає в окресленні можливостей та дослідженні особливостей реалізації режиму гнучкого курсоутворення в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні протягом останніх трьох років функціонує режим фіксованого обмінного курсу, сутність якого полягає у прив'язці номінального

офіційного курсу гривні до американського долару. Дослідження показують, що режим фіксованого валютного курсу має багато переваг, особливо для країн, що розвиваються та реформують свою економіку, оскільки дає можливість створити та підтримувати довіру до своєї економічної політики [1, с.119;3, с.304]. Прив'язка курсу національних грошей до міжнародних валют (долар, євро) забезпечує більш низькі темпи інфляції. Разом з тим, аналіз наслідків світових фінансових та валютних криз засвідчує, що країни з режимом фіксованого валютного курсу мають значно більше негативних економічних ефектів, ніж ті, які використовують гнучкі обмінні курси. Фахівці підкреслюють, що по мірі розвитку економіки та поглиблення її зв'язків з міжнародними фінансовими ринками більш вигідним для країни стає використання режиму гнучкого обмінного курсу [3].

Відзначимо, що протягом 2006-2007 рр. в дослідженнях вітчизняних науковців триває дискусія щодо ефективності існуючого режиму прив'язки курсу гривні до американського долара в Україні та необхідності його зміни. Девальвація долара на міжнародних ринках, приток іноземного капіталу у вигляді прямих та портфельних інвестицій в Україну, стрімке зростання золотовалютних резервів НБУ та високі темпи інфляції наводяться як аргументи та об'єктивні причини переходу до застосування більш гнучкого режиму курсоутворення гривні [4]. До цього необхідно додати, що експерти МВФ також постійно рекомендують запровадити в Україні більш гнучкий режим обмінного курсу [4].

Виклад основного матеріалу. В Україні становлення та розвиток валютної системи відбувався за наявності функціонування різних режимів обмінного курсу гривні – від вільного плавання до режиму валютного коридору і, на кінець, фіксація номінального обмінного курсу гривні до долара, що свідчить про відсутність упорядкованості зміни одного режиму на інший. Аналіз практики проведення економічних реформ у таких країнах, як Чехія, Польща, Словенія, Бразилія, Ізраїль, показує, що в цих країнах перехід від режиму фіксованого курсу до гнучкого відбувався поступово, шляхом введення м'яких прив'язок, горизонтальних коридорів, регульованого плавання.

Відзначимо, що в міжнародній практиці існує досить багато різних режимів обмінного курсу, систематизація яких наводиться у таблиці 1. Таким чином, кожна країна, яка здійснює перехід від режиму фіксованого курсу до гнучкого, має можливість використовувати проміжні види з метою плавного переходу та забезпечення об'єктивно необхідної динаміки валютного курсу.

Таблиця 1.
Види режимів обмінних курсів

Офіційна доларизація	В обігу знаходиться валюта іншої країни як єдиний та законодавчо встановлений засіб обігу та платежу
Фіксований курс та його різновиди:	
Валютна рада	Жорстка прив'язка курсу національних грошей до міжнародної валюти з паралельним обмеженням на емісію внутрішніх грошей. Тобто, національна валюта випускається тільки у межах існуючого обсягу іноземної валюти і залишається покритою іноземними активами.
Валютна прив'язка	Прив'язка офіційного обмінного курсу до іноземної валюти або корзини валют основних торгових та фінансових партнерів. Встановлений паритет може змінюватись в межах вузького коридору з відхиленням менше одного відсотка. При даному режимі існує певна незалежність грошово-кредитної політики.
Встановлення горизонтального коридору	Динаміка обмінного курсу підтримується у певних межах. Припускаються коливання курсу не менше одного відсотка у різні сторони. При цьому зберігаються обмеження на проведення дискреційних заходів грошово-кредитної політики, що залежать від ширини коридору.
Ковзка прив'язка	Обмінний курс прив'язаний до іноземної валюти і коригується на певну величину в залежності від розбіжностей в темпах інфляції з основними торговими партнерами. Темп ковзання може бути фіксованим і оголошується зарані. Цей режим передбачає такі самі обмеження на грошово-кредитну політику, як і при фіксованій прив'язці.
Гнучкий курс та його різновиди:	
Регульований гнучкий курс	Обмінний курс регулюється в залежності від стану платіжного балансу та рівня міжнародних резервів. Здійснення інтервенцій центральним банком з метою обмеження різких коливань.
Незалежний гнучкий курс	Обмінний курс визначається ринком на основі попиту та пропозиції. Втручання центрального банку в систему курсоутворення мінімальне.

Джерело: складено автором за: Козюк В.В. *Монетарні проблеми функціонування глобальної фінансової архітектури. Монографія.* – Тернопіль: Видавництво Астон, 2005; Моисеев С.Р. *Денежно-кредитная политика: теория и практика: учеб.пособие.* – М.: Экономистъ, 2005;

Р.Дуттагупта, Ч.Каракадаг, Ж.Фернандес. Переход к гибкому обменному курсу. – Вопросы экономики. – 2006. – № 38. – С. 2-4.

Разом з тим, при зміні курсового режиму необхідні певні умови, які забезпечать в майбутньому його ефективність. Узагальнення досвіду різних країн, які здійснювали перехід від фіксованого до гнучкого режиму, засвідчує про необхідність існування таких умов:

- наявність ємного та ліквідного валютного ринку;
- достатній розмір міжнародних валютних резервів та ефективність інтервенційної політики центрального банку;
- зміна цільового орієнтира грошово-кредитної політики;
- наявність системи регулювання та моніторингу валютно-грошового ризику [2, с.1].

Проаналізуємо, чи має на сьогодні Україна вищезазначені умови і чи є обґрунтованими позиції тих науковців і експертів, які пропонують перейти до гнучкого курсоутворення гривні.

Ефективність реалізації режиму гнучкого обмінного курсу передбачає існування в країні ємного та ліквідного валютного ринку. Ємність ринку характеризується великими обсягами операцій, відсутністю адміністративних заходів валютного регулювання, обмежень на вільний рух капіталу, встановлення жорстких лімітів на відкриті валютні позиції, обмеження на обсяги купівлі-продажу валюти на ринку. Ліквідність ринку полягає в існуванні відносно вузького спреду між цінами попиту та пропозиції, низьких транзакційних витрат, широкому спектрі активних учасників ринку та наявності застосування високих інформаційних технологій (сучасних торговельних систем).

Дослідження показують, що в країнах з перехідною економікою, до яких відноситься й Україна, найбільш вразливим місцем є низька ємність валютного ринку та його слабка ліквідність. Справа в тому, що сама негнучкість обмінного курсу є чинником, що обумовлює неліквідність валютного ринку. Центральний банк, який забезпечує функціонування режиму фіксованого курсу, займає домінуюче положення на міжбанківському ринку та виступає в ролі первинного посередника у здійсненні операцій з купівлі-продажу валюти, що суттєво впливає на формування ціни обмінного курсу. Завдяки цьому інші оператори ринку мають набагато менше можливостей формувати власні тенденції динаміки обмінного курсу.

Відзначимо, що хоча в Україні режим фіксованого обмінного курсу не був офіційно проголошеним, проте Національний банк при реалізації своєї валютно-курсової політики викорис-

товує режим валютної прив'язки, згідно з яким міжбанківський валютний курс коливається у вузьких межах певного коридору (з 2008 р. межі курсового коридору гривні дещо розширені – до 4,95-5,25 грн./дол.), а офіційний валютний курс гривні зафіксовано до американського долара на рівні 5,05 грн./дол.

Разом з тим економічна практика в Україні створює об'єктивні умови для зміни режиму обмінного курсу гривні у бік його більшої гнучкості. Розуміючи таку необхідність, НБУ поступово здійснює лібералізацію системи валютного регулювання за рахунок зменшення своєї участі у проведенні торгів на міжбанківському валютному ринку, що сприяє підвищенню його ємності та посиленню ліквідності.

Проте таких заходів для переходу до гнучкого режиму обмінного курсу недостатньо. На наш погляд, Національний банк повинен поступово зменшувати свою участь на міжбанківському валютному ринку у вигляді основного суб'єкта та створювати умови для діяльності інших великих банків. Крім цього, необхідно поступово ліквідувати ті норми валютного регулювання, які придушують ринкову активність, а саме: відмінити додатковий збір з продажу валюти, зняти обмеження на відкриття валютних позицій та зменшити перелік заборон на здійснення операцій з капіталом.

Перехід до гнучкого курсоутворення передбачає зменшення обсягів валютних інтервенцій центрального банку та достатній розмір золотовалютних резервів у країні. Аналіз міжнародного досвіду реалізації режиму фіксованого валютного курсу показує, що при ньому інтервенції центрального банку носять обов'язковий характер, оскільки за наявності незбалансованого попиту та пропозиції валюти на ринку покликані ліквідувати цей дисбаланс. Також проведення інтервенцій забезпечує підтримку курсу на необхідній позначці. У свою чергу, при гнучкому курсоутворенні інтервенції носять вільний характер і застосовуються для вирівнювання неприродних курсових коливань та ситуації на ринку. Валютний ринок відноситься до недосконалих ринків, де на попит і пропозицію валюти впливають не тільки економічні, а ще й політичні чинники. Систематичне відхилення обмінного курсу від його рівноважних значень та не прогнозовані коливання утруднюють довгострокове планування бізнесу та інвестицій.

Разом з тим дієвість інтервенцій як інструменту регулювання та їх вплив на обмінний курс є неоднозначними. Емпіричні дослідження показують, що вплив інтервенцій на рівень обмінного курсу є короткостроковим. При цьому постійні інтер-

венції, зазвичай, ведуть до підвищення волатильності обмінного курсу. Тому невеликі та нетривалі зміни обмінного курсу не завжди є основою для здійснення інтервенцій, особливо на ринку, який є врівноваженим та ліквідним. У країнах, які використовують режим гнучкого курсоутворення, валютні ринки є досить ліквідними, а попит і пропозиція на валюту – збалансованими. Проте в країнах з фіксованим валютним курсом (зазвичай, це країни з неповною конвертованістю валюти) попит та пропозиція валюти на ринку розбалансована і для встановлення їх рівноваги використовується інтервенція центрального банку, яка за таких умов є необхідною.

Джерелом проведення валютних інтервенцій є золотовалютні резерви центрального банку. Вони формуються для забезпечення внутрішньої і зовнішньої стабільності національних грошей, для гарантування платоспроможності країни за зовнішніми зобов'язаннями, для пом'якшення впливу циклічних коливань кон'юнктури світового ринку на розвиток вітчизняної економіки. Занижений їх обсяг погіршує платоспроможність країни та звужує можливості держави у монетарній сфері, а завищений – спричиняє неефективне використання національного багатства на певний період.

Золотовалютні резерви є важливим інструментом валютного регулювання, оскільки саме через них реалізується внутрішній зв'язок стану національного валютного ринку та стану економіки і забезпечується суто економічне регулювання валютної сфери.

Аналізуючи динаміку валютних резервів Національного банку за 2000-2007 рр. (табл.1), необхідно звернути увагу на те, що до 2005 року золотовалютні резерви НБУ були досить малими і не перевищували позначки у 10 млрд. дол. Тільки починаючи з 2005 р. резерви почали суттєво зростати.

*Таблиця 1.
Динаміка золотовалютних резервів НБУ у 2000-2007 рр. (млн.
дол. США)*

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008*
1475	3089	4417	6943	9715	19391	19391	32479	33338

* за січень-квітень 2008 р.

Джерело: [6]

Відмова від валютної прив'язки вимагає від країни перегляду проміжних цілей грошово-кредитної політики, головною функцією якої є регулювання грошової пропозиції. При режимі фіксованого обмінного курсу трансмісія грошей в обіг відбувається через валютний ринок, а основним його інструментом є проведення інтервенцій центральним банком. По мірі переходу до гнучкого курсоутворення цей інструмент втрачає свою роль, а його функцію починають виконувати інші механізми фінансування – операції на відкритому ринку та угоди з РЕПО.

В умовах не розвинутого фінансового ринку складно переходити до використання цих механізмів, оскільки грошова пропозиція практично не реагує на зміни процентної ставки. Тому введенню режиму гнучкого курсоутворення повинні передувати заходи з створення інституційних та макроекономічних умов, спрямованих на швидкий розвиток фінансового ринку.

Крім цього, вище вже зазначалося, при режимі гнучкого курсоутворення необхідно переходити до інших проміжних цілей грошово-кредитної політики, тобто вибрати інший номінальний якір. Досвід країн з перехідною економікою, які після успішних реформ запроваджували режим гнучкого курсоутворення, засвідчує, що більшість з них як номінальний якір грошово-кредитної політики вибирали контроль за інфляцією. Прикладом можуть бути Словенія, Чехія, Бразилія, Аргентина, Індонезія, Корея, Таїланд, Філіппіни тощо. Проте зміна проміжних цілей грошово-кредитної політики також вимагає створення відповідних економічних, правових, інституційних, соціальних та інших умов, до яких відноситься: збалансованість державних фінансів; прозорість ціноутворення на внутрішньому ринку і забезпечення повної лібералізації цін; інституційна незалежність центрального банку, відсутність будь-якого бюджетного чи політичного тиску на нього, який би вступив у суперечність з цільовими орієнтирами інфляції; використання широкого спектра інформації та методів моделювання та прогнозування рівня і динаміки інфляції; мінімальний рівень доларизації економіки; розвиненість ринку капіталів, надійність банківської системи та забезпечення стійкості фінансово-кредитної системи в цілому.

Наявність системи регулювання та моніторингу валютного ризику є ще однією з необхідних умов ефективної реалізації режиму гнучкого курсоутворення. Коли країна вводить плаваючий курс, валютний ризик переходить від центрального банку до корпоративного сектору економіки, оскільки банк відмов-

ляється від інтервенцій, спрямованих на підтримку обмінного курсу. Проблема полягає в тому, що за умов введення гнучкого курсу необхідно визначити масштаби та ступінь виникнення валютного ризику у фінансовому та промисловому секторах економіки та визначити ефективні механізми його хеджування.

Оцінка ступеню валютного ризику, в свою чергу, вимагає детального аналізу балансів, особливо їх валютної структури. Наприклад, криза в Азії показала, як нехеджованні валютні запозичення корпоративного сектору економіки можуть призвести до масових збитків для банків-кредиторів і сплеску попиту на іноземну валюту. Навіть якщо банки й забезпечують збалансованість валютних пасивів та активів, використання короткотермінових валютних коштів для фінансування довгострокових кредитів у іноземній валюті веде до виникнення суттєвого кредитного ризику та ризику ліквідності. За аналогією, чутливість корпоративного та банківського секторів до процентного ризику може обмежувати можливості центрального банку щодо використання процентних ставок як основного інструменту грошово-кредитної політики.

В Україні, особливо протягом останніх двох років, темпи кредитування корпоративного сектору економіки в іноземній валюті зростають. Проте країна не має ефективних інструментів хеджування валютних та процентних ризиків, оскільки не розвинутим залишається ринок форвардних та ф'ючерсних контрактів. Його роботу, перш за все, не стимулює сам Національний банк, оскільки використання похідних фінансових інструментів, до яких відносяться форварди та ф'ючерси, несуть в собі певну загрозу порушення стабільності обмінного курсу гривні. У зв'язку з цим, на сьогодні в Україні майже відсутня нормативна база регулювання обігу похідних інструментів, досвід та кваліфікація фахівців для належного використання таких інструментів.

Висновки. Аналіз наявності необхідних умов для реалізації режиму гнучкого курсоутворення дозволив зробити такі висновки:

На сьогодні в Україні не існує повністю ємного та ліквідного валютного ринку, що унеможливорює швидкий перехід від режиму фіксованого обмінного курсу до гнучкого.

Україна має достатній рівень золотовалютних резервів за існуючих умов курсоутворення гривні. Введення режиму плаваючого валютного курсу та зняття обмежень на операції з капіталом вимагає суттєвого збільшення розміру резервів НБУ.

Зміна проміжних цілей грошово-кредитної політики в Ук-

раїні вимагає створення відповідних економічних, правових, інституційних, соціальних та інших умов.

Система регулювання та моніторингу валютного ризику в Україні є недосконалою та не розвинутою.

Таким чином, при виборі між швидким переходом до режиму гнучкого курсоутворення та більш повільним, монетарні органи влади в Україні повинні дотримуватись останнього, оскільки країна не має належної інституційної бази, в тому числі розвинутого валютного ринку та потенціалу для здійснення моніторингу та регулювання валютного ризику.

Література

1. Козюк В.В. Монетарні проблеми функціонування глобальної фінансової архітектури. Монографія. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2005. – 512 с.

2. Р.Дуттагупта, Ч.Каракадаг, Ж.Фернандес. Переход к гибкому обменному курсу. – Вопросы экономики. – МВФ. – 2006. – № 38. – С. 1-26.

3. Буторина О.В. Международные валюты: интеграция и конкуренция. – М.: Издательский Дом "Деловая литература", 2003. – 368 с.

4. Балаш Х. Для Украины наступил благоприятный момент, чтобы начать переход к инфляционному таргетированию / “Зеркало недели”. – 2008. – № 7(686). – 23 – 29 февраля.

5. Моисеев С.Р. Денежно-кредитная политика: теория и практика: учеб.пособие. – М.: Экономистъ, 2005. – 652 с. – (Ното Faber).

6. Бюлетень НБУ. – 2008. – № 2. – С. 65.

Бігдаш В.Д.,

доктор філософії в галузі економіки, доцент Інституту міжнародної економіки і фінансів

СТРАХОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА НАПРЯМКИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні показники діяльності страхових компаній впродовж останніх років. Запропоновано поділ страховиків на групи на основі нормованого відхилення. Проаналізовано елементи страхового менеджменту для виділеної групи страхових компаній. Запропоновано шляхи удосконалення страхового менеджменту в Україні.

Basic performance of insurance companies indicators are considered during the last years. Dividing of insurers is offered by groups on the basis of the rationed rejection. The elements of insurance management are analysed for the selected group of insurance companies. The ways of improvement of insurance management are offered in Ukraine.

Вступ. Страховий ринок за останні роки характеризується стійкою тенденцією зростання основних показників: зростає обсяг страхових послуг та кількість надавачів страхових послуг – страхових компаній. З'являються нові страхові продукти, удосконалюються та розвиваються страхові послуги, які мають стійкий попит у споживачів, зокрема послуги з автострахування. Ріст ринку вимагає удосконалення діяльності страхових компаній, а тому актуальним є дослідження чинників, що впливають на менеджмент страхових компаній.

Дослідження в царині страхового менеджменту виконували закордонні вчені (І.Балабанов, С.Ефімов, О.Зубець, М.Ніколенко, В.Шахов, Р.Юлдашев) і вітчизняні наукові дослідники та практики (В.Базилевич, Н.Внукова, О. Залетов, С.Осадець, О.Перетяжко, М.Мних, О.Охріменко, В.Суксін, В.Фурман). В роботах вказаних авторів розкриті окремі питання діяльності страхових компаній, і, на наш погляд, не достатньо досліджено стан менеджменту в окремих групах вітчизняних страхових компаніях.

Мета роботи – проаналізувати стан механізмів страхового

менеджменту України та оцінити напрямки їх вдосконалення.

Основна частина. Страховий менеджмент – це вид діяльності, спрямований на працівників страховика з метою координації їх дій для досягнення поставлених перед страховою компанією цілей, а саме:

- для надання страхових послуг страхувальникам;
- перестраховування ризиків;
- фінансового управління страховими резервами.

Система страхового менеджменту – сукупність взаємопов'язаних елементів страхової компанії, що взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем для досягнення поставлених перед компанією цілей на основі оптимального використання трудових, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів.

Об'єкт страхового менеджменту – страхова компанія та її зовнішнє оточення. Суб'єкт менеджменту (суб'єкт управління) – скеровувач управлінських дій (підрозділ управління, дирекція страхової компанії, керуючий підрозділ).

Предмет страхового менеджменту – система виробничих відносин, яка формується в страховій компанії між працівниками керуючої та керованої систем компанії у процесі створення страхового продукту, призначеного для потреб страхового ринку.

Діяльність страховиків в останні роки здійснюється з певними елементами нестабільності, але в цілому продовжується тенденція зростання основних показників, яка мала суттєвий темп впродовж 2001-2004 рр. Дані діяльності страхових компаній за останні три роки наведені в табл.1 (згідно з даними Держфінпослуг [1]). Аналіз цих даних показує ріст кількості страховиків (особливо компаній зі страхування життя) та значну частку серед них компаній з іноземним капіталом. За темпом росту показників найбільшим є ріст обсягу страхових виплат та рівня виплат (як валових, так і чистих). Структура одержаних страхових премій показує збільшення у страховиків частки клієнтів – фізичних осіб, а рівень виплат для них залишається сталим. Значна частка коштів направляється страховиками на збільшення статутного капіталу. Для аналізу стану страхового менеджменту вітчизняних страхових компаній доцільно оцінити діяльність певних груп страховиків з метою визначення рівня конкурентоспроможності та потенціалу діяльності компанії.

Одним із підходів до поділу страховиків на групи є оцінка рівня конкуренції по частці ринку, що подає у відсотках охоплення ринку щодо обсягу страхових платежів. Офіційні дані, що наводить Держфінпослуг у своїх звітах (для ринку страхуван-

ня життя: ТОП-3, ТОП-10, а для ринку загального страхування ТОП-3, ТОП-50, див. в [2, 22]) та дані власних розрахунків (побудовані по [3; 4; 5]) для ринку страховиків, що входять в Рейтинг, сформований Українським науково-дослідним інститутом „Права та економічних досліджень” – надалі Рейтинг), звані в табл. 2. При цьому існує певна розбіжність в офіційних даних по всьому ринку та ринку страховиків рейтингу, що може пояснюватися невходженням ряду страховиків до рейтингу.

Таблиця 1.
Показники діяльності українських
страхових компаній впродовж 2005-2007 рр.

Показники	Період			
	2005	2006	9 міс. 2006	9 міс. 2007
Кількість зареєстрованих страховиків	398	411	407	442
з них: компанії зі страхування життя	45	55	55	64
Включено до Державного реєстру	36	33	24	48
Виключено з Державного реєстру	21	20	15	17
Кількість компаній з іноземним капіталом	58	66	66	-
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі страховиків, %	13,5	13,0	13,7	-
Активи по балансу, млн.грн.	20 920,1	23994,6	22 498,8	29 650,0
Темп росту	1,0	1,15		1,32
Активи, визначені ст. 31 Закону України “Про страхування”, млн.грн.	12 346,5	17488,2	16 402,6	17 533,4
Темп росту	1,0	1,42		1,07
Обсяг сплачених статутних фондів, млн. грн.	6 641,0	8 391,2	7 812,0	10 133,3

Темп росту	1,0	1,26		1,30
Сформовані страхові резерви, млн.грн.	5 045,8	6 014,1	5 317,3	7 077,2
Темп росту	1,0	1,19		1,33
Валові страхові премії, млн.грн., з них:	12 853,5	13830,0	9 752,0	12 341,2
Темп росту	1,0	1,08		1,27
від страховальників-фізичних осіб	1 616,2	2 945,8	2 059,6	3 438,7
Темп росту	1,0	1,82		1,67
від перестраховальників	3 398,1	4 962,9	3 588,0	3 324,1
Валові страхові виплати, млн. грн., з них:	1 894,2	2 599,6	1 556,2	2 850,2
Темп росту	1,0	1,37		1,83
страховальникам-фізичним особам	616,6	1 012,8	679,5	1 199,3
Темп росту	1,0	1,64		1,76
перестраховальникам		231,6		511,4
Рівень валових виплат, %	14,7	18,8	16,0	23,1
Темп росту	1,0	1,28		1,45
Чисті страхові премії, млн.грн.	7 482,8	8 769,4	6 180,7	10 132,2
Темп росту	1,0	1,17		1,64
Чисті страхові виплати, млн.грн.	1 546,7	2 326,2	1 396,7	2 586,3
Темп росту	1,0	1,50		1,85
Рівень чистих виплат, %	20,7	26,5	22,6	25,5
Темп росту	1,0	1,28		1,13

Таблиця 2.

Показники частин ринку груп страховиків в Україні впродовж 2003-2007 рр. (у відсотках до загального обсягу)

Показник частки ринку	Роки				
	2003	2004	2005	2006	2007_9
Ринок страхування життя					
ТОП 3-х страховиків	69,2	56,3	52,1	58,5	53,3
ТОП 10-х страховиків	95,3	93	91,2	90,1	98,5
Ринок загального страхування					
ТОП 3-х страховиків	23,3	22,6	12,5	12,2	13,8
ТОП 50-х страховиків	77,7	83	75,5	74,7	79,4
Доля кількості 50-ти страховиків в кількості страховиків загального страхування	15	15	14	14	13
Ринок страховиків Рейтингу загального страхування					
Доля кількості страховиків рейтингу	15	15	14	28	27
Доля валових платежів страховиків рейтингу		27	47	58	60
Доля чистих платежів страховиків рейтингу		32	48	61	60

Аналіз показників охоплення ринку показує значну частку ринку в невеликій кількості страховиків. Але з наведених даних не можливо оцінити рівень активності страховиків, індивідуальні позиції на ринку кожного страховика. Офіційний поділ на групи по 3 та 50 компаній не деталізує вказані процеси. На нашу думку, доцільно оцінити конкурентну позицію страховика стосовно відносного показника – наприклад, нормованого відхилення платежів (НВП), який розраховується за формулою

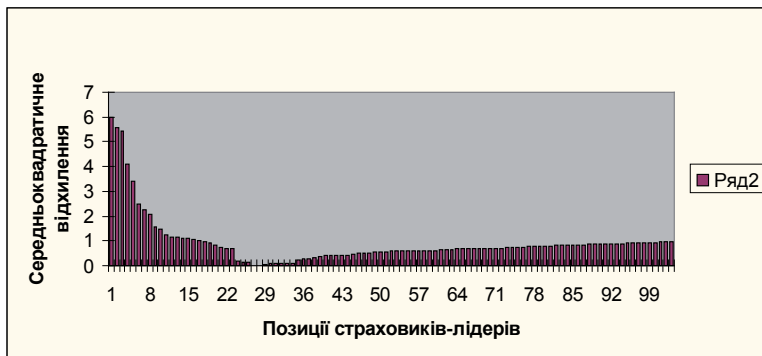
$$НВП = \frac{\sqrt{(P_i - P_o)^2}}{P_o}$$

де P_i – поточне значення платежів страховика, P_o – середнє значення платежів для вибраної групи страховиків.

Показник НВП може використовуватися як інструмент по-

рівняння страховиком своєї діяльності до усередної по ринку. Показник НВП може бути аналогом інструментів, які зарубіжні дослідники використовують як показники для порівняння зі „зразковою практикою” [6, 36].

Дані розрахунку НВП для компаній Рейтингу за період 9 місяців 2007 р. наведено на рис.1. Проведені розрахунки вказують на доцільність поділу страховиків на групи відповідно до значення НВП.

Рис. 1. Розподіл страховиків за показником нормативного відхилення валових страхових платежів за період 6 місяців 2007 р.

На нашу думку, для Рейтингу доцільно виділити 3 групи страхових компаній (з перших 27 компаній) в межах значення НВП від 6 до 0: 1) в першу групу входять страховики, в яких НВП платежів перевищує 2,0; 2) в другу групу входять страховики, в яких НВП знаходиться в межах від 2,0 до 1,0; 3) в третю групу входять страховики, в яких НВП знаходиться в межах від 1,0 до 0,0. Розподіл вітчизняних страхових компаній для двох останніх років наведено в табл.2.

Дані табл. 2 показують значну концентрацію діяльності страховиків – 27 (28) із 100 компаній Рейтингу мають обсяг платежів, що перевищує 70% всіх платежів, а компанії першої групи (6 або 8 компаній) – отримали 32 (38%) платежів. В порівнянні з показниками всього страхового ринку частка платежів страховиків 1-ї групи складає 19-23%, а страховиків 3-х груп (27-28 компаній) – 43-44%. Таким чином, поділ страховиків на групи за показником НВП (порівняння зі „зразковою практикою”) дає більш точну характеристику процесів, що відбуваються на ринку, зокрема рівня концентрації діяльності

страхових компаній та, відповідно, рівня конкурентоспроможності в окремих групах компаній.

Таблиця 3.
Розподіл страховиків рейтингу ринку загального страхування за критерієм НВП

№ п/п	Показник/рік	2006	Страховики групи	2007_6	Страховики групи
1	Перша група страховиків (НВП>2,0)		Лемма, Оранта, Земська страхова компанія, Дженералі гарант, Аванте, Інго-Україна		Лемма, Аванте, Оранта, Дженералі гарант, Інго-Україна, Дніпроінмед, Українська пожежно-страхова компанія, АСКА
1.1.	Страхові платежі	2495288		1681817	
1.2.	Частка платежів у сукупних платежах Рейтингу	32%		38%	
1.3.	Частка платежів у сукупних платежах ринку	19%		23%	
1.4.	Кількість страховиків	6		8	
2	Друга група страховиків (2>НВП>1,0)		Українська пожежно-страхова компанія, Кремень, АСКА Дошгат-страхування, Кредо-Класік, ПЗУ-Україна, Український страховий альянс, Універсальна, Дніпроінмед, СГ "ТАС", Вексель		Універсальна, СГ ТАС, Кремень, Український страховий альянс, АКВ Гарант, Українська страхова група ЗАТ СК, „Вексель”, „Дошгат-страхування, Провіта
2.1	Страхові платежі 2-х груп	4549469		2531445	
2.2.	Частка платежів 2-х груп у Рейтингу	58%		57%	
2.3.	Частка платежів в сукупних платежах ринку	34%		34%	
2.4.	Кількість страховиків 2-х груп	17		17	
2.5.	Частка страхових платежів 2-ї групи в Рейтингу	26%		19%	
2.6.	Кількість страховиків 2-ї групи	11		9	

3	Третя група страховиків (1,0>НВП>0,0)		
3.1	Страхові платежі 3-х груп страховиків		5720118
3.2.	Частка платежів 3-х груп страховиків	73%	
3.3.	Частка платежів у сукупних платежах ринку	43%	
3.4.	Кількість страховиків 3-х груп	28	
3.5.	Частка страхових платежів 3-ї групи в Рейтингу	15%	
3.6.	Кількість страховиків 3-ї групи	11	
АКВ Гарант, Веско, Теком, Стройполіс, ПРОСТО-страхування, Європейський страховий альянс, Українська страхова група ЗАТ СК, Інвестсервіс, Провіта, Генеральний страховий фонд, Провідна			
ПРОСТО-страхування, ПЗУ Україна, Веско, Омега, Провідна, Теком, Княжа, Європейський страховий альянс, РОСНО Україна, Гарантія ВАТ СТ			
			3226611
		73%	
		44%	
		27	
		14%	
		10	

Для оцінки рівня страхового менеджменту було вибрано дані про діяльність страховиків групи лідерів Рейтингу (див. табл. 4).

Таблиця 4.
Рейтинг стану страхового менеджменту в Україні

№ п/п	Страхова компанія	Роки	Показник						
			Платежі страхові	Платежі пере-страхові	Резерви	Власний Капітал	Гарантійний Фонд	Активи	Виплати
1	2	3	4	5	6	7	8	9	11
1	Лемма	2007	1	1	1	1	3	1	1
		2006	1	1	1	1	6	1	2
		2005	1	1	1	1	6	1	4
2	Аванте	2007	2	2	4	2	1	2	3
		2006	5	99	6	4	3	3	10

		2005	5	нд	4	4	3	4	2
3	Оранта	2007	3	3	3	8	10	5	2
		2006	2	22	4	12	13	7	1
		2005	3	20	5	10	12	9	1
4	Дженералі Гарант	2007	4	4	2	28	23	8	4
		2006	3	8	2	30	24	11	4
		2005	6	9	6	23	24	16	7
5	Інго- України	2007	5	5	5	31	49	14	5
		2006	6	19	8	37	49	22	3
		2005	9	18	10	40	36	21	6
6	Дніпроінмед	2007	6	6	16	26	26	31	51
		2006	15	3	20	35	36	40	50
		2005	19	5	21	27	21	26	40
7	УПСК	2007	7	7	9	20	13	19	21
		2006	7	7	12	27	19	25	24
		2005	13	5	13	25	22	24	21
8	АСКА	2007	8	8	10	5	11	11	9
		2006	9	9	11	14	15	13	6
		2005	7	10	8	15	17	12	10

Група лідерів відібрана за показником "страхові премії" за останній період, поданий на сайті Рейтингу, а саме за 6 місяців 2007 р. В подальшому за попередні роки відібрано позиції цих страховиків у даному Рейтингу.

Аналіз рівня страхового менеджменту впродовж останніх 3-х років для групи лідерів Рейтингу показав таке.

Аналіз рівня менеджменту доцільно вести за трьома основними видами діяльності, які здійснює страхова компанія, а саме за: страхуванням, перестрахованням та фінансовою діяльністю з формування, розміщення та управління страховими резервами.

Лідером за вказаний період за всіма показниками, крім показника рівня виплат, є страхова компанія „Лемма”.

Лідерство за прямого страхування характеризується зміною позицій в групі лідерів – в 2007 р. страхова компанія „Аванте” перемістилася з 5-ї позиції на 2-гу, компанія „Дніпроінмед” – з 15 позиції на 6-ту; в 2006 р. компанія УПСК перемістилася з 13-ї позиції на 7-му.

Діяльність з перестраховання характеризується переважно

стійким утриманням лідерами своїх прозицій, крім декількох страховиків – компанія „Оранта” різко перемістилася в 2007 р. на 2-гу позицію, а компанія „Аванте” – в 2006 р. займала низьку позицію, а за 2005 р. – немає даних.

При цьому можна констатувати вибір конкретної стратегії страховиками в перестраховій діяльності – всі страховики-лідери, крім компанії „Інго-Україна”, знаходяться в першій десятці.

Досягнутий рівень перестраховування вказує на задоволення страховиками процедурою управління ризиками. При цьому страховики мають низький рівень виплат (позиції страховиків-лідерів є невисокі в рейтингу), але абсолютний розмір виплат у страховиків-лідерів високий і відповідає рівню продуктової стратегії, тобто обсягу операцій зі страхування.

Інвестиційна діяльність характеризується обсягом акумульованих і, відповідно, ефективно розміщених страхових резервів. Позиція страховика в рейтингу за цим показником не пов'язана напряму з обсягом страхових платежів, оскільки обсяг резервів залежить і від оборотності виплат. Чим меншим є рівень виплат (тобто використання резервів), тим більша позиція у страховика.

Доцільно оцінити інвестиційний потенціал страховика з обсягу активів. Розмір активів залежить як від обсягу резервів, так і власного капіталу. Аналізуючи структуру активів страховиків рейтингу, ми бачимо різні стратегії інвестиційної діяльності: страхові компанії „Лемма”, „Аванте”, „Оранта” входять в групу лідерів за 3 останні роки, „Дженералі гарант” – за 2 останні роки. Інші компанії, крім „АСКА”, знаходяться на позиціях третьої десятки. Страхова компанія „АСКА” утримується стабільно в 2-й десятці, а компанії „Інго-Україна” та „УПСК” мають тенденцію до покращення позицій.

Управління власним капіталом доцільно пов'язувати з розміром резервів та обсягом перестраховування. Відомо, що страховики можуть підвищувати свою платоспроможність як за рахунок росту власного капіталу, більш точного формування страхових резервів, так і за рахунок перестраховування. Стратегія використання перестраховування характерна для діяльності „Дженералі гарант” (низька позиція в рейтингу щодо власного капіталу, а висока – щодо перестраховування). Такий же підхід використовують „Дніпроінмед”, УПСК. Страхова компанія „Оранта” тільки в 2007 р. почала активно використовувати перестраховування, що обґрунтовується високим обсягом одержаних платежів і, відповідно, досягненням критичної межі платоспроможності (оціночно такий поріг може розраховуватися як добуток (1/0,18) на власний капітал). Окрему страте-

гію перестраховання мають: компанія „Інго-Україна” (низька позиція щодо власного капіталу та перестраховання) та компанія „АСКА” (утримує стабільну середню позицію). Лідери зі страхових платежів та перестраховання мають чіткі перші позиції щодо власного капіталу, страхових резервів і гарантійного фонду (компанії „Лемма”, „Аванте” та „Оранта” в 2007 р.).

Рівень виплат характеризує якість обслуговування страховальників та рентабельність роботи страхової компанії. Ці показники є протизалежними – чим більші виплати, тим менша рентабельність.

При цьому необхідно врахувати, що низький рівень виплат (низька якість обслуговування) може відштовхнути страховальників від компанії, і це знизить її дохід.

Аналіз діяльності страховиків показує, що даний низький рівень виплат утримується постійно. Це може означати достатній рівень задоволеності страховальників у страхуванні та певного впливу на них страховиків. Вплив може обґрунтуватися складом страховальників – велика частка з них є юридичні особи, які мають у такому стані речей економічний інтерес, або не можуть відмовитися від страхування.

Таблиця 5.
Нормований рейтинг стану
страхового менеджменту в Україні.

№ п/п	Компанія	Роки	Показник									
			Платежі страхові	Платежі пере-страхові	Резерви	Власний Капітал	Гаран-тійний Фонд	Активи	Рівень виплат	Виплати	Рейтинг за рік	Рейтинг за три роки
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Лемма	2007	1	1	1	1	2	1	5	1	2	2
		2006	1	1	1	1	2	1	5	2	2	
		2005	1	1	1	1	2	1	6	3	2	
2	Аванте	2007	2	2	4	2	1	2	6	3	3	3

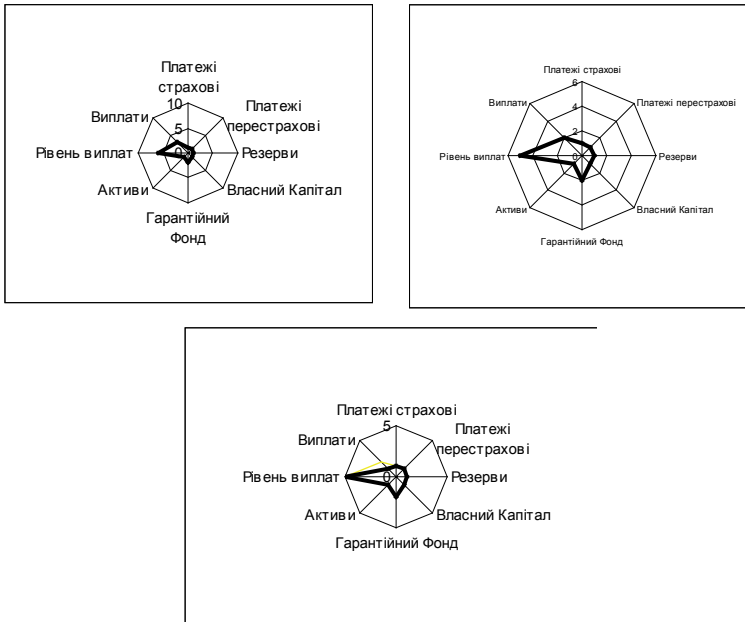
		2006	4	8	4	2	1	2	8	6	4	
		2005	3	8	2	2	1	2	3	2	3	
3	Оранга	2007	3	3	3	4	3	3	3	2	3	3
		2006	2	7	3	3	3	3	2	1	3	
		2005	2	7	3	3	3	3	1	1	3	
4	Дженерал Гарант	2007	4	4	2	7	6	4	2	4	4	4
		2006	3	4	2	6	6	4	4	4	4	
		2005	4	4	4	5	7	5	4	5	5	
5	Інго-Україна	2007	5	5	5	8	8	6	1	5	5	5
		2006	5	6	5	8	8	6	1	3	5	
		2005	6	6	6	8	8	6	2	4	6	
6	Дніпро-Інмед	2007	6	6	8	6	7	8	8	8	7	7
		2006	8	2	8	7	7	8	7	8	7	
		2005	8	2	8	7	5	8	8	8	7	
7	УПСК	2007	7	7	6	5	5	7	7	7	6	6
		2006	6	3	7	5	5	7	6	7	6	
		2005	7	3	7	6	6	7	7	7	6	
8	АСКА	2007	8	8	7	3	4	5	4	6	6	5
		2006	7	5	6	4	4	5	3	5	5	
		2005	5	5	5	4	4	4	5	6	5	

Розвиток ринку поступово змінює стратегію страховиків щодо здійснення виплат. Так, аналіз рівня виплат з видів страхування показує зміну рівня виплат з видів, які є конкурентними на страховому ринку. Зокрема найбільший рівень виплат у

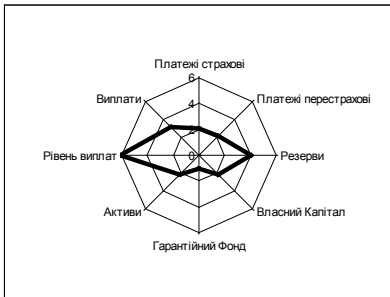
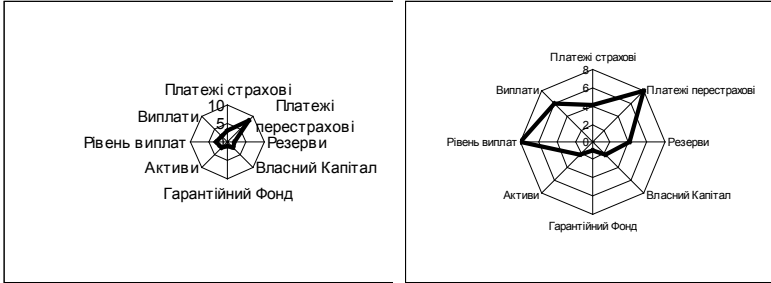
3-му кварталі 2007 р. був при здійсненні добровільного особистого медичного страхування, майнового страхування автотранспорту, кредитів, фінансових ризиків та обов'язкового страхування цивільної відповідальності автовласників.

Для більш чіткого ранжування страхових компаній щодо показників їх діяльності було виконано нормування показників діяльності (у межах від 1 до 8) та розраховано комбіновані рейтингові місця (див. табл.5, де показник гр. 12 розраховується як середнє значення по всіх показниках (гр.4-гр.11) за рік, а показник гр. 13 розраховується як середнє значення для страхової компанії по всіх показниках (гр.12) за три роки).

Дослідження показало, що ні одна з компаній не одержала першого місця, а ряд компаній підвищили свій рейтинговий статус („Оранта” поділяє третє місце з „Аванте”, а „АСКА” – п'яте з „Інго-Україна”). В цілому нормований рейтинг показує тенденцію стабільного утримання своїх ринкових позицій вітчизняними страховиками-лідерами (див. рис.2-рис.9).

Рис. 2. Рейтингові показники діяльності страхової компанії „Лемма” впродовж 2005-2007 рр.

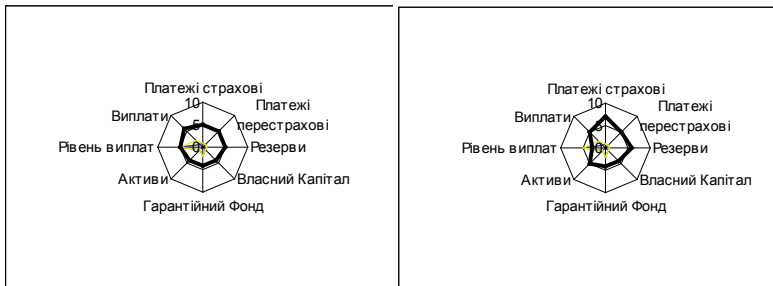

Рис. 3. Рейтингові показники діяльності страхової компанії „Аванте” впродовж 2005-2007рр.

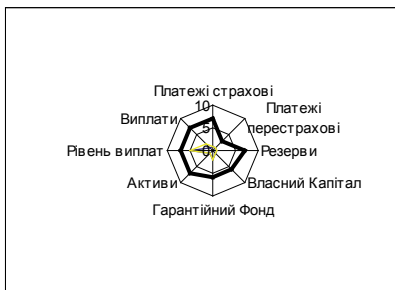

Рис.4. Рейтингові показники діяльності страхової компанії „Оранта” впродовж 2005-2007 рр.

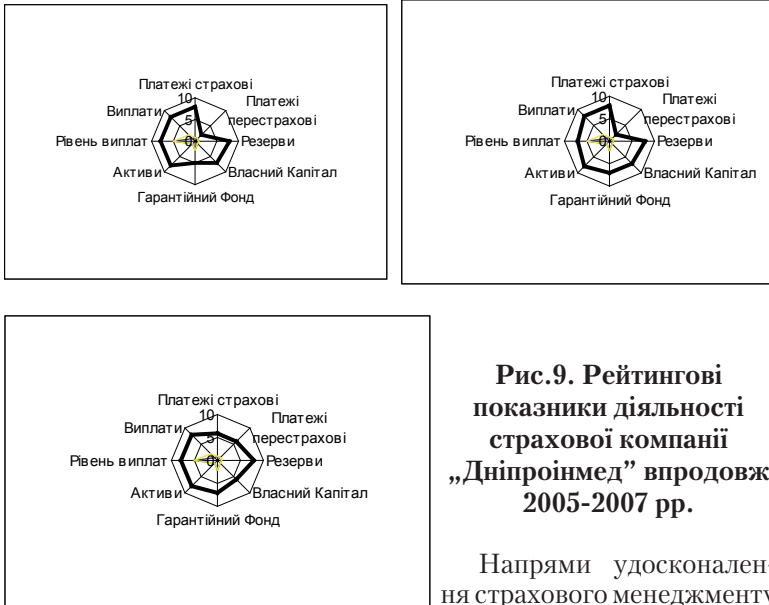

Рис. 7. Рейтингові показники діяльності страхової компанії „АСКА” впродовж 2005-2007 рр.

Рис. 8. Рейтингові показники діяльності страхової компанії „Української пожежно-страхової компанії” впродовж 2005-2007 рр.

Рис.9. Рейтингові показники діяльності страхової компанії „Дніпроінмед” впродовж 2005-2007 рр.

Напрями удосконалення страхового менеджменту в Україні будуть формуватися,

на нашу думку, на таких основних чинниках, як розвиток ринку щодо обсягів залучених клієнтів та переходом до більш жорсткої конкуренції за утримання відповідних сегментів страхових ринків та забезпечення конкурентоздатних показників діяльності. Для досягнення цього страховикам необхідно взяти на озброєння засади західноєвропейського та американського менеджменту, зокрема оцінити зацікавлені групи та їх сподівання від діяльності страхових компаній (виділяють 9 зацікавлених груп – менеджери, спіробітники, меншинства, суспільство, кредитори, акціонери, споживачі, постачальники, уряд) [6, 29-31]. При цьому необхідно сформувані цілі розвитку корпорацій, що відповідають сподіванням зацікавлених груп. Зокрема на практиці зарубіжного менеджменту оцінюють зони дисбалансу та толерантності за такими показниками, як дохід на одну акцію, вартість акціонерного капіталу, якість та обслуговування, мінімізація ризику, частка ринку, мотивація співробітників, охорона навколишнього середовища, зростання бізнесу.

Для формування збалансованої системи показників діяльності зарубіжні дослідники рекомендують для більшості корпорацій виділяти цілі та завдання у чотирьох галузях діяльності компанії [6, 34-36]: 1) фінансова діяльність (мета –

реалізація стратегій акціонерів; цілі – виживання, успіх, процвітання, визнання; показники – потоки грошових коштів, квартальний прибуток, дохідність акціонерного капіталу, ціна акції), 2) робота зі споживачами (мета – задоволення потреб споживачів; цілі – задоволення потреб, швидка реакція, лояльність споживачів, частка ринку; показники – результати опитів споживачів, своєчасні поставки, повторні покупки, збільшення частки ринку), 3) господарська діяльність (мета – створення механізмів для ефективного функціонування компанії; цілі – технології, переваги у виробництві, „в ногу з ринком”, якість; показники – конкурентоспроможність, що визначається за „зразковою практикою”, порівняння з показниками „зразкової практики”, загальна якість), 4) внутрішні можливості (мета – виправдання очікування та розвиток потенціалу співробітників, оскільки їх професіоналізм буде визначати майбутнє компанії; цілі – співробітники, зростання за рахунок внутрішніх ресурсів, інновації, розвиток персоналу; показники – досліді для визначення ступеню задоволення, збільшення обсягу продажів, кількість нових товарів, кількість днів навчання).

Висновки. Проведене дослідження сформулювало такі результати:

Діяльність вітчизняних страхових компаній впродовж останніх років характеризується зростанням конкуренції та нарощенням фінансового потенціалу страховиків.

Для оцінки діяльності страхових компаній доцільно здійснювати їх поділ на групи, але з використанням не формальних ознак поділу, а спеціальних, зокрема відносних показників.

Оскільки основними видами діяльності страховика є страхування, перестраховування та фінансова діяльність щодо управління страховими резервами (інвестиційна діяльність), тому, на нашу думку, за показник поділу страховиків доцільно вибрати страхові платежі, які дають інтегральну оцінку діяльності страхової компанії. Крім того, валові страхові платежі характеризують діяльність страховика як по прямому страхуванню, так і по перестраховуванню.

Поділ страховиків на групи за відносним показником нормованого відхилення платежів (порівняння зі „зразковою практикою”) дає більш точну характеристику процесів, що відбуваються на ринку, зокрема рівня концентрації діяльності страхових компаній та, відповідно, рівня конкурентоспроможності в окремих групах компаній.

Дослідження показало, що впродовж останніх трьох років ні одна з компаній не претендує на перше місце в нормованому

Рейтингу з 9 показників діяльності, а ряд компаній покращили свій рейтинговий статус стосовно рейтингу за абсолютними показниками. В цілому нормований рейтинг показує тенденцію стабільного утримання своїх ринкових позицій вітчизняними страховиками-лідерами.

Удосконалення страхового менеджменту в Україні базується на таких чинниках, як ріст ринку, переходом до більш жорсткої конкуренції, необхідністю забезпечення конкурентоздатних показників діяльності. Першочерговими напрямками розвитку вітчизняного страхового менеджменту повинно бути формування збалансованих цілей і показників діяльності страховиків відповідно до апробованої зарубіжної практики менеджменту.

Результати дослідження показують ефективність застосування вибраного методологічного інструментарію для аналізу окремих механізмів страхового менеджменту, що вказує на доцільність продовження формування критерію оцінки діяльності вітчизняних страхових компаній.

Література

1. Основні показники страхового ринку// Страховий ринок/Українські ринки фінансових послуг/Ринки фінансових послуг. – [цит. 2007, 11 декабля]. – Доступно з <<http://dfp.gov.ua>>
2. Страховий ринок України: Аналітичний звіт 2007. – К.: Український науково-дослідний інститут „Права та економічних досліджень”, 2007. – 102 с.
3. Страхование non-life за 12 месяцев 2005 г.//Топ-рейтинги: Страхование non-life. – [цит. 2006, 25 декабля]. – Доступно з <<http://forINSURER.com>>
4. Рейтинг страховых компаний Украины (общее страхование) за 12 месяцев 2006 г. //Топ-рейтинги. – [цит. 2007, 25 апреля]. – Доступно з <<http://forINSURER.com>>
5. Рейтинг страховых компаний Украины (общее страхование) за 6 месяцев 2007 г. //Топ-рейтинги. – [цит. 2007, 15 ноября]. – Доступно з <<http://forINSURER.com>>
6. Дойль П., Ф.Штерн. Маркетинг менеджмент и стратегии. 4-е изд.: Пер. с англ. – С.Пб.: Питер, 2007. – 544 с.

Бойко В.Ю.,

аспірант ДВНЗ КНЕУ ім. Вадима Гетьмана

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ СФЕРИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Мета статті – привернути увагу наукової громадськості до нових методологічних підходів при аналізі грошово-кредитних відносин у ринковій економічній системі. У статті стверджується необхідність застосовувати для такого дослідження міждисциплінарний та системно-синергетичний підходи. Наголошується на важливості широкої дискусії з приводу ролі та місця держави у грошово-кредитній системі. Розкриваються деякі суперечності сучасних грошово-кредитних систем.

This article touches upon some questions from the methodology of monetary and credit systems research. The necessity to use interdisciplinary and systematic approach to such research is developed. The author stresses that a wide discussion concerning place of State in monetary and credit system is important. The author also shows main contradictions of modern money and monetary systems.

Аналіз фактів з історії людства свого часу дав підстави багатьом вченим сформулювати і обґрунтувати власні концепції щодо періодизації розвитку суспільства. Формаційний підхід К.Маркса, Теорія "трьох хвиль розвитку цивілізації" Тоффлера та низка інших всесвітньо відомих концепцій – у цих підходах по-своєму розглядаються найважливіші феномени суспільного життя. Втім, один з таких феноменів – і абсолютно невинувато – досі залишається в тіні "класів" і "технологічних проривів". Йдеться про гроші.

Не вдаючись у детальний виклад загальної еволюції грошей і пов'язаних із ними відносин, слід наголосити на такому. Гроші стали одним із тих чинників, які визначають найголовніші параметри розвитку економічних систем. І сьогоднішня економіка (на глобальному рівні і на рівні багатьох національних економік) – це не тільки і не стільки інформаційна чи постіндустріальна економіка; це, передусім, – грошова економіка.

Адже гроші стали не просто фактором виробництва, вони одночасно є і тлом усієї економічної системи, і її вінцем – ковдрою¹, що вкриває усі процеси суспільного виробництва, обміну та споживання². Зрозуміти найсуттєвіші закономірності функціонування цієї "ковдри", розкрити фактори, що визначають "температуру економіки", вкритої грошовою ковдрою – значить, правильно пояснити причини багатьох явищ сьогодення, знайти відповіді на безліч проблемних питань.

Водночас, недостатнє усвідомлення науковою громадськістю та загальною суспільною думкою як впливу грошей на економічну систему, так і найбільш суттєвих змін у суті та формі грошей і грошових систем – досі залишається проблемою.

Не останнє значення у невирішеності цієї проблеми, на мою думку, відіграють методологічні засади, спираючись на які, науковці пропонують власні пояснення і сценарії розвитку грошово-кредитних систем. З повагою ставлячись до усіх підходів щодо дослідження феноменів грошового обігу та грошово-кредитних систем, слід наголосити на необхідності доповнення існуючої методології надбаннями новітніх напрямків наукової думки.

Зокрема, йдеться про опанування та використання при дослідженні грошово-кредитних систем системно-синергетичного та, в цілому, міждисциплінарного підходу – комплексу прийомів, які складають основу сучасної інституціональної економічної теорії. Хоча праці багатьох авторів рясніють термінами "система" ("системний") та "інститути" ("інституційний"), нерідко складається враження, що дослідники користуються цими поняттями без глибокого розуміння суті основних положень теорії систем та інституціональної теорії. Внаслідок цього такі феномени, як гроші, кредит, кредитні гроші, інфляція, банківська система та інші нерідко досліджуються як похідні від усієї економічної системи, поза контекстом їхнього тісного зв'язку з іншими явищами суспільного життя. Також слід визнати, що наслідком несистемного розгляду проблем грошово-кредитного обігу є відсутність пошуку їхнього вирішення поза межами економічних явищ та усталених стереотипів.

Перш ніж перейти від обґрунтування необхідності всебічного дослідження грошово-кредитних систем – до безпосереднього викладу попередніх результатів такого дослідження, слід згадати, коли вперше питання сучасних грошей (і найгостріших

¹ Автором влучного порівняння грошей з «ковдрою економічної системи» є проф. С.В. Степаненко.

² Детальніше про важливість сучасної грошової системи для розвитку як національної, так і глобальної економіки, див. [1, с. 100-157].

проблем, пов'язаних із ними) не лише набули світового значення, але і отримали ґрунтовне пояснення у працях науковців. Йдеться про другу половину ХХ століття, коли визнання отримало вчення Мільтона Фрідмена – одного з фундаторів монетаризму. Здавалося б, запропоновані рецепти подолання інфляції, розроблені, спираючись на ґрунтовні дослідження історії фінансових потрясінь, мали б раз і назавжди поставити крапку у цьому питанні. Втім, як показав досвід наступних десятиліть, інфляція залишається невід'ємною складовою економічних систем майже усіх країн світу [12, с. 28-29].

Немає жодних підстав сумніватися в аргументації монетаристів щодо рецептів подолання інфляції, втім, візьмемо на себе відповідальність зробити висновок про необхідність знову дослідити суперечності, що виникають у грошово-кредитній системі і призводять до інфляційних та інших негативних явищ. Вивчення цих суперечностей відповідно до підходів інституціональної економічної теорії – тобто використовуючи напрацювання неекономічних дисциплін – зокрема, соціології та теорії систем, дає змогу якомога точніше визначити основні проблеми сучасного грошового обігу.

З позицій соціології особливої уваги заслуговує точка зору німецького вченого Г.Зіммеля³. Соціолог послідовно доводить, що гроші – це соціальний інститут, який інтегрує дії та зусилля мільйонів людей за єдиними правилами, стандартами і на єдиній території [2, с. 35].

Цей інститут складається, по-перше, з того, що суспільна влада та інші громадські інститути роблять з грошима, і, по-друге, – зі ступеня узаконення статусу грошей вищеперерахованими інститутами [2, с. 35]. таким чином, з одного боку, інститут грошей – це система соціальних зобов'язань, норм, правил, які санкціонують, регулюють, зобов'язують і нормують дії з грошима (*виділення моє – В.Б.*). З іншого боку, монетарні дії на конкретній території – не лише акти доцільного, вільного вибору та рішень конкретних суб'єктів економічного обміну, але й акти, які відображають приписи тих "центральных" інститутів (передусім, держави), які визначають поведінку грошового механізму у відповідності з власними уявленнями про його функції [2, с. 35-36].

Як наслідок, центральна влада, яка має монополію на емісію грошей, не володіє повним контролем над грошовим механіз-

---

³ Викладена в монографії Верховіна В.І. та Зубкова В.І. Экономическая социология: Монография. – М.: Изд-во РУДН, 2002. – 459 с.

мом. Вона повинна лише забезпечити оптимальне його функціонування в рамках того ринкового простору, яке вона (влада) може контролювати. Окрім того, контроль над грошовим механізмом з боку уряду не завжди і не обов’язково забезпечує його оптимальну роботу. Саме тому, що особи, які ухвалюють рішення, і експерти, які ці рішення обґрунтовують, не володіють усією повнотою інформації про гроші як соціально-економічний феномен і про багато параметрів його функціонування в даній конкретній ситуації, а тим більше, в довгостроковій перспективі [2, с. 35-36] (виділення моє – В.Б.).

Цікаво, що висновок соціологів багато в чому перегукується з позицією всесвітньо відомого теоретика лібералізму Ф. фон Хайєка [див. 11] і вже згаданого Мільтона Фрідмена [див. 9]. Австрійський та американський економісти наголошували на неможливості держави адекватно реагувати на запити економічних суб’єктів щодо забезпечення обміну грошима⁴.

Таким чином, підсумовуючи викладені вище позиції, можна сформулювати першу важливу суперечність сучасних грошово-кредитних систем: держава володіє монополією на виготовлення грошей (законних платіжних засобів), проте ефективність важелів, які монетарна влада використовує для управління грошима, які знаходяться в обігу, – під сумнівом. Тобто, використовуючи термінологію інституціональної теорії, маємо таке: економічний центр грошово-кредитної систем в особі держави, відповідаючи за емісію грошей, і, де-юре, будучи відповідальним за повноцінне функціонування грошової системи, де-факто, не може здійснювати функціонування грошової системи, де-факто, не може здійснювати контроль за грошима, які знаходяться в обігу. Як наслідок, будь-яке рішення монетарної влади щодо регулювання грошового обігу має обмежену ефективність і доцільність.

Як буде вирішена ця суперечність – питання іншого, більш прикладного і ґрунтовного дослідження. Втім, враховуючи існуючі на сьогодні концепції альтернативної побудови грошових систем, вже зараз можна припустити, що вирішенням зазначеному протиріччю буде позбавлення держави монопольного положення щодо емісії грошей і контролю за грошовим обігом. Абсурдна на перший погляд ідея, втім, спирається на

⁴ Щоправда, вчені дійшли різних висновків: Ф. фон Хайек схиляється до необхідності денационалізації/децентралізації грошової емісії; тоді як М.Фрідмен обмежується наголошенням на необхідності обмежити зростання грошової маси («Монетарне правило») та не допустити дискретного втручання держави в грошову сферу, не ставлячи питання про усунення держави від емісійної справи, див. [6;11].

грунтовні дослідження [див. 9; 11] і заслуговує на увагу і детальну розробку.

Не менш важлива суперечність впливає з аналізу грошово-кредитної системи з позицій системно-синергетичного підходу. Причому в даному разі йдеться про важливе системне протиріччя, пов'язане як з функцією грошей, так і, відповідно, усієї грошово-кредитної системи. Нагадаємо, згідно з системно-синергетичним підходом, головним системоутворюючим зв'язком є функція системи [8, с. 7]. Функція задається системі іззовні і показує, яку роль дана система виконує щодо більш загальної системи, до якої вона включена складовою частиною нарівні з іншими системами, які виступають для неї середовищем. Саме функція визначає структуру, функціонування і розвиток системи, що, власне, і дає підстави говорити про неї як про головний системоутворюючий чинник.

Аби зрозуміти, які суперечності криються у сучасних грошах і, відповідно, у грошово-кредитній системі, потрібно проаналізувати функції, які виконують сучасні гроші. Відповідно до загальної теорії грошей та кредиту, вони "в сучасні ринковій економіці виконують п'ять функцій: міри вартості, засобу обігу, засобу платежу, засобу нагромадження вартості, світових грошей"⁵ [4, с. 62] (*виділення моє – В.Б.*). Із зазначених функцій одна – засіб нагромадження вартості – стоїть дещо осторонь. Решта чотири функції характеризують гроші як феномен, пов'язаний з обслуговуванням обміну товарами та послугами. І лише як засіб нагромадження вартості сучасні гроші випадають з обслуговування обміну. Суперечності стають очевидними, коли ставиться питання щодо можливості адекватно суміщати функцію засобу обігу і засобу нагромадження вартості. Відповідь на це питання лежить в глибині суті сучасних грошей і не може бути зрозумілою без ретроспективного огляду еволюції форм грошей.

Зокрема, йдеться про перехід від "повноцінних" грошей, що "мали внутрішню вартість, адекватну вартості товару, який виконував функції грошей, чи вартості того матеріалу, з якого гроші були виготовлені" [4, с. 14] – до "неповноцінних" грошей. Останні набувають своєї вартості виключно в обігу. Причому ця вартість "може істотно відхилитися від вартості того матеріалу, з якого вони виготовлені (банкноти, білонна монета, депозитні та електронні гроші)" [4, с. 14].

⁵ В іноземній літературі знаходимо 3 функції грошей: засіб обміну, одиниця розрахунку (міра вартості), засіб нагромадження вартості; див. [7, с. 54].

Слід зауважити, що повноцінні гроші, у вигляді, наприклад, золотих чи срібних монет або зливків, могли як обслуговувати обіг, так і використовуватися як засіб збереження вартості без втрати цієї вартості. Це відбувалося тому, що матеріал, з якого гроші виготовлялися, – сам по собі мав внутрішню вартість, адже був справжнім товаром. І гроші не втрачали своєї "корисності" навіть після вилучення з обігу – в тому сенсі, що золото чи срібло могло використовуватися "в побуті" (у ювелірній справі, наприклад).

На відміну від повноцінних, неповноцінні гроші мають "справжню" вартість виключно в обігу. Використовувати такі гроші поза обігом недоцільно, адже "номінальна вартість", надана ним державою, втрачається: корисність від використання грошей поза обігом буде за нормальних обставин значно нижчою, аніж якщо гроші будуть використані в обігу. Тобто, слід зробити висновок, що неповноцінні гроші не можуть слугувати адекватним засобом збереження вартості, адже втрачають її поза обігом.

Щоправда, тут можливі заперечення. Мовляв, вартість сучасних неповноцінних грошей гарантується державою, і за нормальних умов навіть неповноцінні гроші можуть використовуватися для збереження вартості. Втім, якщо ми згадаємо першу суперечність, сформульоване соціологами та монетаристами, стає зрозуміло, що держава не може гарантувати вартості неповноцінним грошам – ця вартість є фіктивною⁶.

Однак для того, аби зрозуміти, чому зазначена суперечність сучасних грошей є критичним для грошового обігу і всієї економічної системи, слід проаналізувати, що відбувається з загальним обсягом грошей, коли сучасні неповноцінні гроші вилучаються з обігу.

Спершу, чому це відбувається? Чому будь-які гроші вилучаються з обігу? Найперші причини вилучення суб'єктами грошей з обігу – задоволення двох потреб: 1) потреба у вільних готівкових коштах, які у будь-який момент можуть бути використані для споживання чи інвестицій (цей феномен детально описаний М.Фрідменом і М.Ротбардом), [див. 3; 9; 13]; 2) потреба у збереженні значних обсягів загального еквіваленту вартості для подальшого спеціального використання (придбання товарів тривалого вжитку, масштабних інвестицій, просто "на чорний день"). Суб'єкти намагаються задовольняти ці свої по-

---

⁶ І залежить від значно більшої кількості факторів, аніж вартість повноцінних грошей, наприклад, золота.

треби, незважаючи на те, якими – повноцінними чи ні – грошима вони користуються. Тобто вилучення з обігу відбувалося на усіх етапах еволюції форм грошей. Однак як суспільство (опустимо конкретизацію за суб'єктами) вирішує проблему нестачі грошей в обігу за умови існування повноцінних грошей, і неповноцінних – сучасних? Припустимо, роль грошей виконують золоті монети. Вилучені з обігу, вони можуть бути замінені тільки новими золотими монетами, для виготовлення яких суспільство несе значні витрати – видобути золото, відлити злитки, і викарбувати монети – що й надає золоту певної внутрішньої вартості. До того ж, нове золото – таке ж золото за споживчими характеристиками, як і те, що вилучене з обігу. Таким чином, зі збільшенням кількості золотих монет, у суспільстві збільшується обсяг реальних благ, за допомогою яких можуть задовольнитися не лише потреби обігу, але й споживання.

Зовсім інакше розгортаються події у випадку використання сучасних неповноцінних грошей. Випущені без відповідного забезпечення ані золотом, ані жодним іншим "твердим" ресурсом, нові гроші фактично без будь-яких зусиль (надрукувати гроші на верстаті – не велика справа, порівняно з виготовленням "твердої" валюти) збільшують грошову масу без збільшення кількості реальних благ. Наслідок – інфляційний тиск на усіх економічних суб'єктів, який неминуче призводить до нерівномірного розподілу багатства, наслідком чого є зростання безробіття, загострення соціальних суперечностей тощо (детальніше про негативні наслідки емісії неповноцінних грошей див. [1; 3; 11; 13]).

Отже, аналіз грошово-кредитної системи з використанням системно-синергетичного підходу, а також дослідження тлумачення грошей соціологами, дали підстави сформулювати два важливі суперечності сучасної грошово-кредитної системи: 1) держава не спроможна адекватно контролювати грошовий обіг, але має монополію на емісію грошей; 2) функції сучасних неповноцінних грошей – засобу обігу і нагромадження вартості – мають системні невідповідності. Результати проведеного дослідження не претендують на абсолютну істинність, втім, очевидно, що саме від вирішення вказаних суперечностей залежить успішне подолання багатьох проблем грошово-кредитних систем. Знаходження рецептів щодо вирішення зазначених суперечностей – мета наступних досліджень автора.

Література

1. Будущее денег: новый путь к богатству, полноценному тру-

ду и более мудрому миру/ Бернар А. Лиетар. – М.: КРПА Олимп: АСТ: Астрель, 2007. – 493 с.

2. Верховин В.И., Зубков В.И. Экономическая социология: Монография. – М.: Изд-во РУДН, 2002. – 459 с.

3. Государство и деньги: как государство завладело денежной системой общества/ Мюррей Ротбард. – Челябинск: Социум, 2002. – 166 с.

4. Гроші та кредит: Підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с.

5. Душа денег / Бернар А. Лиетар. – М.: Олимп: АСТ: Астрель, 2007. – 365 с.

6. Матвійчик А.В. Моделювання економічних процесів із застосуванням методів нечіткої логіки: Монографія. – К.: КНЕУ, 2007. – 264 с.

7. Мишкін, Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків/ Пер. з англ.. С. Панчишин, Г.Стеблій, А.Стасишин. – К.: Основи, 1998. – 963 с.

8. Теория экономического развития: системно-синергетический подход / Ерохина Е.А. – М., 2003. – 96 с.

9. Фридмен Милтон. Если бы деньги заговорили... Пер. с англ./ Под ред. М.К. Букиной. – М.: Дело, 1998.

10. Частные деньги: история и современность. Монография / Генкин А.С. – М.: Альпина Паблшер, 2002. – 518 с.

11. Частные деньги / Фридрих А. Хайек – М.: Институт Национальной Модели Экономики, 1996. – 116 с.

12. Чому дорожчає усе? // Контракти. – Київ, 2008. – №18 (833). – С. 18–35.

13. The Mystery of Banking / Murray N. Rothbard. – London, Richardson & Snyder, 1983. – 314 p.

Бондаренко Н.В.,

аспірант Уманського державного аграрного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ

Розглянуто проблемні питання теорії кредиту в цілому та банківського кредиту зокрема.

The problem questions of credit theory are considered on the whole and bank credit including.

Роль кредиту в системі відтворення трактується в економічній літературі залежно від погляду на суть кредиту. Термін "методологія" використовується у науці не тільки для опису способів аналізу проблеми, а й для зазначення комплексу проблем, що аналізуються тією чи іншою школою.

Питання теорії банківського кредиту широко висвітлюються в економічній літературі А. Гальчинським, О. Євтухом, О. Лаврушиним, В. Лагутіним, П. Саблуком, М. Савлуком, Я. Чайковським та ін. В центрі уваги вчених знаходяться проблеми, пов'язані з механізмами банківського кредитування. Однак на сьогодні є потреба в теоретичному аналізі суті банківського кредиту з позицій поновленої методологічної бази.

Спробуємо з позицій синтезу знань економічної науки подивитись на проблему дослідження категорій кредиту та кредитних відносин.

В історії економічних вчень всі теорії кредиту традиційно поділяються на два напрямки – натуралістична і капіталотворча теорії, які відрізняються головним чином значенням, що відводиться кредиту і банкам у економіці. В межах кожної теорії знаходимо різні підходи, протилежні трактування, але всі дослідники так чи інакше в першу чергу звертають увагу на те, який вплив має кредит на суспільний розвиток, яке його значення в економіці.

Я.І.Чайковський розглядає кредит як "певний вид економічних відносин, котрі формуються в суспільстві", і обґрунтовує такі принципи кредитування: зворотності, строковості, цільового кредитування, забезпеченості, платності та диференційованого підходу [1].

Б.П. Луців під кредитом розуміє економічні відносини між суб'єктами ринку стосовно перерозподілу вартості на принципах зворотності, строковості та платності [2].

Н.В.Захараш визначає кредит як "суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах зворотності, платності та добровільності" [3].

Академік П.Т.Саблук вважає, що "кредит – це економічні відносини між юридичними та фізичними особами і державами з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка" [4].

Аналіз визначень кредиту дозволяє нам зробити висновок, що найбільш правильною є характеристика кредиту як відносин, пов'язаних з наданням ресурсів у тимчасове користування на умовах повернення із погашенням зобов'язань, які при цьому виникають. Дане визначення охоплює практично всі види кредитних відносин як частини економічних відносин, включаючи не тільки відносини, пов'язані із рухом позичкового капіталу, а й ті, які виникають при реалізації товарів з відстрочкою платежу, попередньою оплатою, операціями із вкладками населення тощо.

Таким чином, кредит – це відносини в процесі перерозподілу і використання ресурсів на умовах терміновості, поверненості, платності і цільового призначення.

Економіст А.С. Замуруєв зазначає, що в публікаціях спостерігається змішування понять "кредит", "позика", "тип" або "вид" позики, "вид кредиту", "форма кредиту" [5]. Вітчизняні вчені також звертають увагу на змішування деяких понять. М. І. Савлук зазначає, що "... нерідко одне й те саме поняття одні автори називають формами кредиту, інші – видами, і навпаки. Деякі автори говорять лише про форми кредиту й зовсім не згадують про види. Такий різнобій може негативно впливати на практику організації кредитування, зокрема на розроблення її нормативно-інструктивного забезпечення" [6].

Термін "кредит" – походить від латинського слова "creditum", що означає позичку, довір'я або віддачу цінностей в тимчасове користування. В сучасних умовах цей термін використовується для визначення економічних відносин, які виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останнім позички в грошовій або товарній формах на умовах повернення вартості в певний строк, за певну плату.

Позика, як і кредит, заснована на передачі в тимчасове володіння вартості. Але, на відміну від кредиту, вона може нада-

ватись на обмежений або необмежений термін, з різними формами оплати або без неї. Виходячи з особливостей позичкових угод, позичку можна визначити як операцію, в тому числі і фінансову, яка полягає в передачі товару в тимчасове володіння, з обов'язковим поверненням його. Позичка може бути у вигляді товару як єдності споживної вартості і вартості і у вигляді кредиту, який пов'язаний з тимчасовим володінням вартісною формою товару, порівняно незалежною від матеріально-речової.

А. Гальчинський [7] дає таке визначення позиції: позичковий капітал – це капітал, що реалізує себе як товар. Тобто, об'єктом купівлі – продажу є самі гроші, але не гроші як товар, а гроші як капітал. Особливістю позичкового капіталу, який функціонує як товар, є те, що, на відміну від продажу звичайного товару, він здається в позику – тобто відчужується від свого власника лише на певний час і за умови повернення з позичковим відсотком.

В ряді випадків суть кредиту ототожнюється з його змістом, природою і навіть з причиною виникнення. Але ці поняття не тотожні. В широкому розумінні – природа кредиту – це всі кредитні відносини, представлені різними формами, що відображають не тільки його суть, а й форму існування.

Загальноекономічною причиною появи кредиту є товарне виробництво та рух вартості у сфері товарного обміну, в процесі якого виникає розрив у часі між рухом товару і його грошовим еквівалентом, відбувається відокремлення грошової форми власності від товарної. При цьому виникнення кредитних відносин зумовлюється не самим фактом розбіжності в часі відвантаження товару і його оплати, а узгодженням між суб'єктами кредитних відносин умови щодо відстрочки платежу через укладання кредитної угоди. Але обіг товарів є не єдиною причиною виникнення кредитних взаємовідносин. Нині кредитні відносини з'являються за будь – якої економічної чи фінансової операції, пов'язаної із заборгованістю одного з учасників такої операції (дебіторська, кредиторська заборгованість, комерційний кредит та ін.).

Поряд із об'єктивними причинами існують специфічні причини виникнення і функціонування кредитних відносин, що пов'язані з потребою забезпечення безперервності процесу відтворення – сезонний характер виробництва, розбіжності між тимчасовим вивільненням грошових коштів і появою тимчасової потреби у них в процесі руху виробничих фондів господарюючих суб'єктів, відхилення фактичного використання оборотних коштів від їх нормативу та ін.

Отже, виникнення і функціонування кредиту завжди пов'язане з необхідністю забезпечення безперервного процесу відтворення, з тимчасовим вивільненням коштів у одних підприємств і появою потреби в них у інших.

Досліджені визначення кредиту, із врахуванням їх особливостей, на наш погляд, будуть коректними лише для деяких форм кредитних відносин, а саме для тих, де кредитор одночасно є власником позичкової вартості.

Для банківського кредиту ці визначення в деякій мірі є проблематичними. Відомо, що банки працюють в основному на залучених ресурсах, які складають близько 90 % всіх ресурсів банку. Залучаючи ці ресурси, як правило, на платній основі, банки беруть на себе зобов'язання повернути їх у встановлені строки із відсотками. Між банками і власниками ресурсів у свою чергу виникають економічні відносини, які опосередковано впливають і на кредитні відносини банку з позичальниками. Потрібно підкреслити, що такі відносини в силу специфіки банківської діяльності не виникають періодично, як це може бути в інших суб'єктів господарювання, вони завжди присутні в будь-якому банку або його філії. Несвоєчасне повернення банківського кредиту, наданого за рахунок ресурсів вкладників і кредиторів, призводить до порушення ліквідності банку, його неспроможності розрахуватись за раніше прийнятими на себе зобов'язаннями. Таким чином, кредитні відносини банку з позичальниками торкаються інтересів його вкладників і кредиторів.

Найбільш глибоко, на нашу думку, суть банківського кредиту визначена К Марксом. У марксистській теорії банкірський кредит визначається як кредит, що надається позичковими капіталістами (банками), функціонуючим капіталістам та іншим позичальникам у вигляді грошових позик. При цьому позичковий капітал – це грошовий капітал, власник якого надає його у тимчасове користування іншому капіталісту за визначену плату – позичковий відсоток.

Визначення банківського кредиту як форми руху позичкового капіталу є цілком справедливим, як щодо активних, так і пасивних банківських кредитних операцій. Причому це визначення відноситься як до тимчасово вільних капіталів підприємств, розміщених на банківських рахунках, так і заощаджень населення. М.М. Ямпольський зазначає, що характерною особливістю і обов'язковим елементом існування і застосування кредиту є наявність кредитних відносин між учасниками кредитної угоди. Це стосується не тільки відносин, пов'язаних із наданням кредитів, а й інших видів кредитних відносин, напри-

клад, тих, які виникають при здійсненні вкладних операцій [8]. Тобто, якщо будь-який суб'єкт передає гроші в банк під певний відсоток, це означає, що вони функціонують для нього саме як позичковий капітал, тільки позичальником в даному випадку є банківська установа.

Це широке розуміння банківського кредиту. Але його застосування на практиці призводить до ускладнення формування об'єкта дослідження. По-перше, активні і пасивні банківські операції різні за своєю природою, по-друге, мають різне призначення і, по-третє – різні механізми формування та управління. Тому ми у своєму дослідженні будемо розглядати банківський кредит у вузькому розумінні, а саме як економічні відносини між банком-кредитором і позичальниками – суб'єктами господарювання.

Термін "банківський кредит" підкреслює той факт, що однією або навіть обома сторонами кредитної угоди є банк. Саме ця очевидна обставина відзначається першою особливістю банківського кредиту як у зарубіжних, так і у вітчизняних джерелах. Так, наприклад, у словнику Макміллана [9] банківський кредит визначається як форма банківської позички або кредитування банківською системою, і далі перераховуються специфічні механізми банківського кредитування. Енциклопедія банківської справи і фінансів Ч. Дж. Вулфела [10] визначає "кредит банківський" як прибуткові активи комерційних банків, включаючи різні коротко- та довгострокові кредити фізичним особам, товариствам, корпораціям, іншим фірмам, банкам, державним агенціям і відомствам, банківські інвестиції (у товариства, створені урядом США, окремими штатами, муніципалітетами і корпораціями).

В.І. Колесникова та Л.П. Кролівецька банківський кредит та кредитні відносини визначають так: "...основною формою кредиту є банківський кредит, тобто кредит, який надається комерційними банками різних типів і видів" [11].

О.І. Лаврушин, характеризуючи банківський кредит, підкреслює такі його особливості [12]:

- банк оперує не стільки власним капіталом, скільки залученими ресурсами;
- банк позичає вільний капітал, розміщений господарюючими суб'єктами на відповідних рахунках;
- банк позичає не просто грошові кошти, а кошти як капітал, що повинно налаштовувати позичальника на прибуткове вкладення позичених засобів.

Найбільш повне, на нашу думку, тлумачення банківського кредиту дає Ю.А.Потійко, визначаючи його як "економічну категорію, котра виражає відносини, пов'язані з акумуляцією власних

коштів банку, накопичень від пасивних банківських операцій, тимчасово вільних коштів бюджету, господарюючих суб'єктів і населення, які потім перерозподіляються і надаються позичальникам для використання на принципах строковості, платності, цільового використання та реального забезпечення" [13].

Виходячи із вищевикладеного, поняття банківського кредиту можна визначити так: банківський кредит – це економічні відносини, які виникають з приводу перерозподілу кредитного потенціалу банку на умовах повернення, платності, строковості та цільового використання позичкових ресурсів. Кредитний потенціал банку – це розмір мобілізованих ним ресурсів за мінусом загального резерву ліквідності.

Література

1. Чайковський Я. Сучасний стан та перспективи розвитку банківського кредитування // Банківська справа. – 2005. – № 2. – С. 36-47.
2. Гроші, банки та кредит: у схемах і коментарях: Навчальний посібник / За ред. Б.П.Луціва – Тернопіль: Карт-бланш, 2000. – 225 с.
3. Захараш Н.В. Місце кредиту у фінансовому забезпеченні суднобудівних підприємств: Автореф. дис. канд. ек. наук: 08.04.01/ Київський національний економічний університет. – К., 2001. – 20 с.
4. Основи економічної теорії: Навч. посібник / За ред. В.О. Білика, П.Т.Саблука. – К.: Інститут аграрної економіки. – 1999. – С. 46.
5. Замуруев А.С. Кредит и ссуда: терминологический анализ, классификация и определение формы // Деньги и кредит. – 1999. – № 4. – С. 32-33.
6. Гроші та кредит: Підручник / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін. / За заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2001. – 602 с.
7. Гальчинський А. Теорія грошей: Навч. посіб. – К.: Основи, 1996. – 413 с.
8. Ямпольский М.М. О трактовках кредита // Деньги и кредит. – 1999. – № 4. – С. 30-31.
9. Словарь современной экономической теории Макмиллана. – М., 1997. – С. 41-43.
10. Вулфел Ч.Д.Ж. Энциклопедия банковского дела и финансов. Пер. с англ. Самара, 2000. – С. 692.
11. Колесникова В.И., Кроливецкая Л.П. Банковское дело. – М.: "Финансы и статистика", 1995. – 476 с.
12. Деньги. Кредит. Банки. Под ред. О.И. Лаврушина, – М., 1998. – С.182.
13. Потійко Ю.А. Кредитування підприємств України в перехідний період: Автореф. дис. канд. ек. наук: 08.04.01/ Київський національний економічний університет. – К., 2001. – 19 с.

Волощук Г.О.,

д.е.н., професор Черкаського державного технологічного університету

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

З'ясовано основні проблеми формування інноваційної стратегії підприємств України. Запропоновано алгоритм стратегічного планування та розроблено механізм інноваційного стратегічного розвитку підприємств в умовах членства України в СОТ.

The article deals with the forming of innovative strategy of Ukrainian enterprises. The algorithm of strategic planning has been proposed and the mechanism of innovative strategic development of the enterprises in conditions of Ukraine as a member of ITO, has been developed.

Постановка проблеми. Для України, яка лише на початку ХХІ ст. започаткувала зростання темпів економічного розвитку, інноваційний вектор розвитку є визначальним на шляху суспільного прогресу і підвищення добробуту населення. У сучасних реаліях результати суспільного розвитку визначаються не сукупністю ресурсів, а їх ефективним використанням, що може забезпечити лише інноваційний вектор. У економічно розвинених країнах інновації забезпечують близько 80% темпів економічного зростання, а в Україні цей показник у декілька разів менший, тому наукові розробки з цієї проблеми є особливо актуальними.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Оскільки в умовах ХХ і особливо ХХІ ст. інноваційний розвиток є визначальним всього суспільного розвитку, цим проблемам присвячували свої праці провідні західні економісти – І. Ансофф, Р. Акофф, П. Друкер, Дж. Кларк, С. Кузнець, М. Мескон, К. Нейгоце, Д.Норт, М. Портер, Р. Солоу, Дж. Форрестер, Й. Шумпетер та інші. За останні роки вийшли друком фундаментальні праці українських вчених, які присвячені цій проблематиці, серед них розробки О. Амоші, Ю. Бажала, І. Бланка, В. Гейця, Б. Кваснюка, М. Крупки, Ю. Пахомова, М. Чумаченка, А. Чухно

та інших. Незважаючи на комплексне теоретичне обґрунтування цієї проблеми на макрорівні, досконалих розробок на макрорівні ще недостатньо, хоча протягом останніх років з'явилися окремі дисертаційні роботи та статті з цієї проблематики, але є очевидним, що вдосконалення підходів щодо інноваційної стратегії підприємств є перманентним процесом.

Метою цієї статті є розробка окремих складових інноваційної стратегії підприємства, зокрема, структурної функціональної схеми інноваційної стратегії підприємства.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги складні суспільно-політичні процеси в Україні протягом останніх років, ситуація із інноваційним розвитком є суперечливою, про що свідчать такі показники (таблиця) [1, с. 317-321].

Таблиця
Показники інноваційного розвитку України за 2003-2006 рр.

Показники	Роки			
	2003	2004	2005	2006
Кількість інноваційно активних промислових підприємств, одиниць	1496	1359	1193	1118
Загальний обсяг інноваційних витрат у промисловості, млн. грн.	3059,8	4534,6	5751,6	6160
Із них:				
За рахунок Державного бюджету	93,0	63,4	28,1	114,4
Власних коштів	2148,4	3501,5	5045,4	5211,4
Впровадження прогресивних технологічних процесів	1482	1727	1808	1145
Освоєння нових видів продукції, найменувань	7416	3978	3152	2408

Такі дані показують, що Україна поступово втрачає позиції інноваційно активної держави. Щорічно знижується кількість інноваційно активних підприємств, зменшується освоєння нових видів продукції, а з 2006 р. – знижується впровадження прогресивних технологічних процесів. За рахунок коштів Державного бюджету протягом останніх років фінансувались наукові розробки на суму в межах 20 млн. американських доларів, що в сотні разів менше, ніж в економічно розвинених державах.

Необхідно також відзначити, що в Україні ще не досягнуто показника інвестицій в основний капітал за 1990 р., і станом на початок 2008 р. він становить лише 67,6% [1, с. 197].

Також до негативних тенденцій інноваційного розвитку можна віднести перманентну нерівномірність розподілу інвестицій між регіонами. Так, частка інвестицій в основний капітал трьох регіонів – Донецької, Дніпропетровської областей, а в м. Києві у 2005 р. складала 40%, а у 2006 р. – майже 38% [1, с. 189].

Отже, якщо у практиці господарювання інвестиційним процесом приділяється недостатньо уваги, то на теоретичному рівні щодо наукового обґрунтування стратегічних напрямів інноваційного розвитку можливо відшукати певну кількість розробок, виконаних вітчизняними вченими. Така ситуація склалась за такими причинами:

- теорії стратегічного управління в умовах перехідного періоду цього часу, що характеризуються фрагментарністю та суперечливими підходами;

- сучасні українські підприємства, які впроваджують інновації, мають певну специфіку господарювання, що вимагає індивідуальних підходів до формування їх власних стратегій;

- відомі теоретичні конструкції до формування стратегічних підходів не передбачають комплексного врахування різноманітних чинників, що не сприяє розробці науково обґрунтованих і можливих до реалізації на практиці стратегій;

- українське підприємницьке середовище має певну специфіку, яка відображає ментальність українського народу, тому механічне запозичення зарубіжного досвіду, хай навіть і ефективного та досконалого у відповідних країнах, потребує суттєвих адаптаційних корективів.

Для подальшої розробки теоретичних основ формування інноваційної стратегії підприємства запропоновано алгоритм стратегічного планування та механізм інноваційного стратегічного розвитку підприємств.

При розробці алгоритму стратегічного планування можна використовувати різноманітні концепції підприємства: базову, еволюційну, інтеграційну тощо.

У цьому випадку найбільш сприятливою буде інтеграційна концепція, що досліджує підприємство як стабільну, цілісну та відмежовану від зовнішнього навколишнього середовища самостійну соціально-економічну динамічну систему відкритого типу.

Використання цієї концепції дозволяє конкретизувати цілі, методи, і засоби впровадження нової техніки, технологій, нових видів продукції, уточнити доцільність покращення наявних.

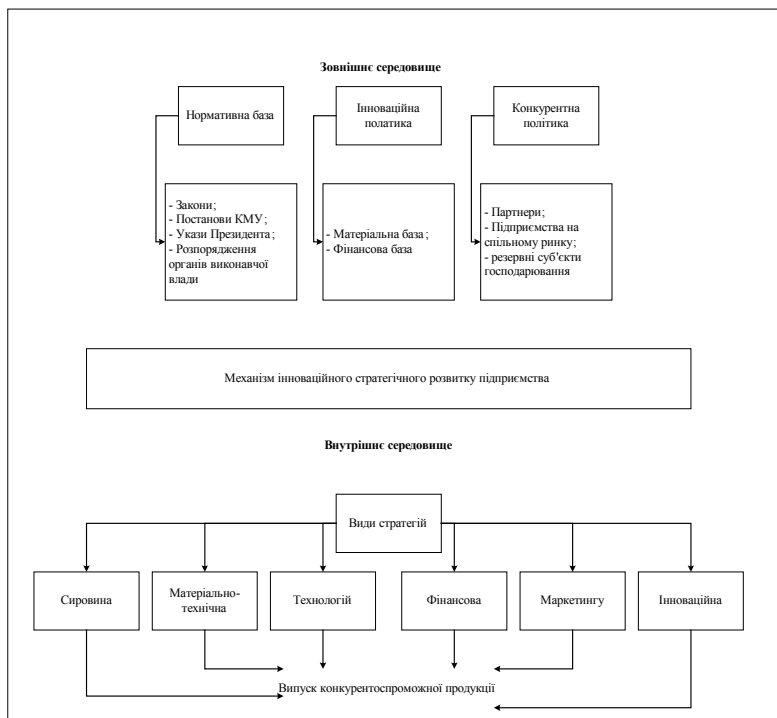
Рис. 1. Алгоритм стратегічного планування розвитку інноваційного підприємства

Схема механізму подана на рис. 2.

Ґрунтуючись на положеннях цієї концепції, можна так представити запропонований алгоритм (рис. 1).

Враховуючи особливості функціонування підприємства інноваційного типу, в цей алгоритм можуть вноситись відповідні корективи.

При розробці механізму інноваційного стратегічного розвитку підприємств в умовах, коли Україна стане повноправним членом ЄС, були враховані та оцінені умови зовнішнього та внутрішнього середовища. Механізм передбачає функціонування структурних підрозділів підприємства згідно з визначеними видами стратегій, наявних завдань, термінів, реалізації цих завдань з метою випуску конкурентоспроможної продукції.

Рис. 2. Схема механізму інноваційного стратегічного розвитку підприємств

Реалізація цього механізму дозволяє моделювати іннова-

ційну діяльність підприємства з урахуванням умов зовнішнього і внутрішнього середовища, коригувати методи реалізації окремих складових стратегічного розвитку.

Висновок. Інноваційні процеси в Україні віддзеркалюють загальний стан суспільної системи, є її складовою, тому є доцільним продовження наукового дослідження в цьому напрямі.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики України. / За ред. О.Г. Осауленка. К.: "Консультант", 2007. – 552 с.

Гнатківський Б. М.,

аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Проведено аналіз сучасного стану іпотечного кредитування в Україні, дано характеристику діяльності Державної іпотечної установи. Визначено роль держави у сприянні розвитку іпотечних відносин на сучасному етапі. Зроблено пропозиції щодо перспектив розвитку іпотечного кредитування.

In the article, the author analyses the current situation on the market of mortgage crediting in Ukraine. The activities of the State Mortgage Institution are characterized and the role of the State in promoting the development of mortgage relations is determined. Suggestions are made concerning the prospects of mortgage crediting.

Вступ. У світовій практиці іпотека є важливим чинником збільшення інвестицій в економіку багатьох країн, що розвиваються, та забезпечення їх швидкого зростання. Як свідчать статистичні дані понад 80% зобов'язань, що обертаються на ринку капіталів, — це зобов'язання, забезпечені іпотекою. Іпотечні кредити складають більше половини всіх кредитів, що видаються країнами Європейського Союзу. Обсяг портфелів іпотечних кредитів у країнах Європейського Союзу становить близько 400 млрд. євро, що становить 40% ВВП об'єднаної Європи [1]. В основі сучасного фінансового ринку лежать зобов'язання, забезпечені іпотекою.

Нові фінансові перспективи для розвитку української економіки також пов'язані з іпотечним кредитуванням. Іпотечні кредити сприяють активному розвитку промислового комплексу, аграрного та житлового сектору національної економіки. Оскільки в Україні особливо гостро стоїть проблема забезпечення житлом, то одним із найперспективніших джерел фінансових ресурсів для будівництва і придбання житла є іпотечне кредитування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії і практики іпотечного кредитування досліджували вітчизняні і

зарубіжні економісти. Теоретичні засади іпотечного кредитування розглянуті в працях Ціліної Г. А. [2], Євтуха О. Т. [3,4], Погорельцевої Н. П. [5]. Копишинська Н. В. [6] розглядає проблеми використання системи іпотечного кредитування як важливого стимулятора стабілізації і зростання сучасної економіки. Лагутін В. Д [7] вивчає фінансові аспекти становлення і розвитку іпотечного ринку в Україні, проблеми функціонування первинного і вторинного іпотечних ринків у сфері житлової і аграрної іпотеки. Паливода К. В. [8] аналізує механізми інвестування житлового будівництва.

Незважаючи на достатнє висвітлення проблем формування іпотечних відносин у вітчизняній та зарубіжній літературі, сучасний стан розвитку іпотечного кредитування в Україні вимагає детальнішого вивчення.

Постановка завдання. Метою даної статті є проведення аналізу сучасного стану іпотечного кредитування в Україні, діяльності Державної іпотечної установи, визначення ролі держави у створенні умов для ефективного розвитку вітчизняної іпотеки та надання рекомендацій щодо перспектив розвитку іпотечного кредитування.

Результати. Вітчизняна система іпотечного кредитування перебуває на стадії становлення. Основна мета національної системи іпотечного кредитування, як зазначається в Концепції створення національної системи іпотечного кредитування, передбачає формування ефективних ринкових механізмів залучення довгострокових фінансових ресурсів у фінансово-кредитну сферу та забезпечення функціонування на цій основі ринку довгострокового іпотечного кредитування із застосуванням сучасної ринкової інфраструктури та фінансових інструментів, які дають змогу поступово знизити вартість іпотечних кредитів для населення та суб'єктів господарювання і збільшити терміни кредитування [9, с. 2].

Для сприяння подальшому розвитку ринку іпотечного кредитування в Україні постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2004 року № 1330 утворено Державну іпотечну установу (ДІУ). Згідно зі статутом Державної іпотечної установи, предметом її діяльності є: придбання, отримання у заставу, відчуження та здійснення інших операцій з іпотечними активами (правами вимоги за іпотечними кредитами); надання іпотечним кредиторам кредитів, виконання зобов'язань за якими забезпечене іпотечними активами; управління іпотечними активами; випуск цінних паперів; надання послуг з обслуговування міжнародних кредитних ліній, кошти яких спрямовуються у сферу іпотечного кредитування [10, с. 1].

Стандарти діяльності Державної іпотечної установи передбачають: рефінансування виключно первинних іпотечних кредиторів (банки та небанківські фінансові установи); рівні умови доступу для всіх учасників ринку; мінімізація рівня ризику при здійсненні операцій з іпотечними активами; стандартизація умов рефінансування [11, с. 9].

За більш як два з половиною роки своєї діяльності ДІУ в червні 2007 року продала перший транш своїх облігацій на суму 275 млн. гривень, хоча уряд надав гарантії на 1 млрд. гривень. Восени цього ж року ДІУ розпочала продаж нового траншу облігацій на суму 725 млн. гривень. На ці кошти Державна іпотечна установа рефінансує банки, викупляє у них житлові кредити, видані відповідно до спільно розробленої програми.

ДІУ у співпраці з банками надає пільгові іпотечні кредити на придбання житла. Основними стандартами Державної іпотечної установи при наданні кредитів є: валюта кредиту — гривня; мінімальний термін кредитування — 5 років, максимальний термін кредитування — 30 років; погашення кредиту — відсотки на залишок або ануїтет; максимальний розмір кредиту — 1 млн. грн.; мінімальна сума кредиту — 15 тис. грн.; перший внесок позичальника — 25 % (може бути 10 % при наявності додаткового забезпечення) від суми кредиту; частка затрат на погашення і обслуговування кредиту — не більше 40 % офіційних доходів; обов'язкове страхування предмета іпотеки, життя та втрати працездатності позичальника [11].

Як бачимо, пільгові житлові іпотечні кредити за програмою співпраці з ДІУ видаються в національній валюті, що відповідно знижує ризик, пов'язаний з коливанням курсу валют на світовому ринку і політикою обмінного курсу.

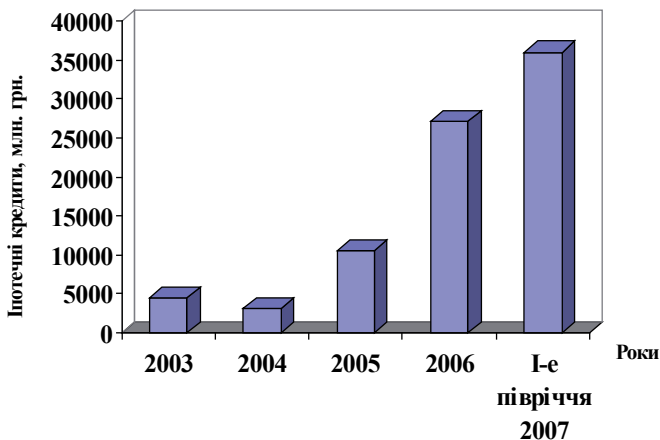
Граничне співвідношення суми кредиту до оціночної вартості предмета іпотеки (коефіцієнт LTV) встановлений на рівні 75%. У різних країнах рівень LTV коливається від 50 до 95%. Безперечно, що встановлений ДІУ коефіцієнт LTV на рівні 75% дозволяє знизити ризик неповернення кредиту, однак обмежує доступність до іпотечних кредитів сімей без достатнього початкового капіталу.

Максимальний розмір пільгових кредитів, наданих банками за програмою ДІУ, залежить від регіону. Найбільший за розміром кредит мають можливість одержати кияни. Звичайно, що позичальників, які б задовольняли критерії ДІУ, не так вже й багато. Досить високий початковий внесок та затрати на погашення і обслуговування кредиту на рівні 40% офіційно підтверджених доходів не дають можливості отримати кредит досить широким верствам малозабезпеченого населення.

Щомісячні платежі на погашення і обслуговування кредиту в середньому становлять 1000-1500 дол. США (в залежності від розміру кредиту, терміну кредитування, схеми погашення кредиту). А розмір середньомісячної заробітної плати у червні 2007 року становив 1368,28 грн. [12, с. 20]. Як бачимо, навіть сумарного доходу сім'ї недостатньо для щомісячних платежів за кредитом. В першому півріччі 2007 року зросли номінальні та реальні доходи населення. Номінальні доходи населення становили 260,2 млрд. грн. і зросли порівняно із відповідним період попереднього року на 26,2%. Наявні доходи, які використовувались населенням на придбання споживчих товарів та оплату послуг, збільшилися на 22,7%, а реальні наявні — на 10,8% [12, с. 18].

Проте, незважаючи на зростання номінальних та реальних доходів населення, доступ до іпотечних кредитів для середньостатистичної сім'ї залишається проблематичним.

В Україні обсяги іпотечного кредитування в порівнянні з розвинутими країнами є досить малими, незважаючи на досить активний розвиток іпотеки в останні роки. Зростання обсягів іпотечного кредитування наведено на рис. 1.

Рис. 1. Зростання обсягів іпотечного кредитування

Джерело: складено автором за даними Української національної іпотечної асоціації та Національного банку України. <http://www.unia.com.ua>; <http://www.bank.gov.ua>.

Станом на 1 січня 2007 року приріст іпотек склав 156,6%.

Позитивним є те, що частка іпотек зростає як в загальному кредитному портфелі, так і в портфелі кредитування фізичних осіб. Частка іпотеки в кредитуванні фізичних осіб становить більше третини – 34,7% [13]. Як бачимо, українські банки демонструють високі темпи росту іпотечних кредитів, що свідчить про зростання доходів громадян, формування необхідної нормативно-правової бази.

Основний критерій ступеня розвитку ринку іпотеки – відношення сукупного іпотечного портфеля до ВВП. За цим критерієм рівень розвитку іпотечної системи можна класифікувати за такими групами: нерозвинутий (частка у ВВП складає менше 5%); фрагментарний (5-10%); розвинутий (10-15%); добре інтегрований (15-20%); передовий (більше 50%) [11, с. 5].

Для прикладу відношення портфеля іпотечних кредитів до ВВП у деяких розвинутих країнах складає: США – 51%, Німеччина – 47%, Швеція – 58%, Фінляндія – 21%, Австрія – 30%, Франція – 21%, Данія – 68% [14]. В Україні відношення іпотечних кредитів до ВВП у 2005 році становило 2,5%, у 2006 році – 5,1%, в першому півріччі 2007 року це співвідношення зросло у 2,4 рази і становить 12,4% (розраховано за даними Національного банку України) [15]. Для країн середнього рівня розвитку Світовий банк рекомендує цей показник – 25%. Динаміку відношення іпотечних кредитів до ВВП в Україні наведено на рис. 2.

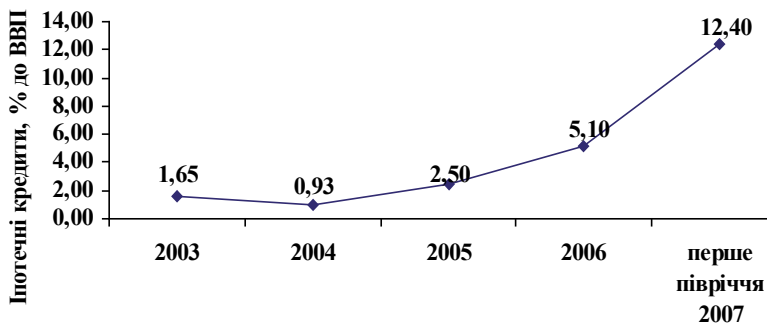

Рис. 2. Динаміка відношення іпотечних кредитів до ВВП

Джерело: складено автором за даними Національного банку України.
<http://www.bank.gov.ua>.

Частка іпотечних кредитів у загальному кредитному порт-

фелі неухильно зростає: у липні 2005 року вона становила — 4,8%, у січні 2006 — 7,4%, у липні 2006 — 8,7%, в січні 2007 — 11,1%, а в липні 2007 року — 11,4% [16].

Нами проведено аналіз регіональної структури іпотечного портфеля банків: на Київ та Київську область припадає 27% виданих іпотек (причому область акумулює не більше 1,5%) на другому місці Одеська область — 16%, а третє місце посідає Дніпропетровськ з часткою більше 8% [13].

Іпотечний ринок характеризується високим рівнем валютизації. При отриманні іпотечних кредитів українці надають перевагу іноземній валюті. Станом на 1 січня 2007 року частка кредитів в іноземній валюті становила 84,5%, в той час як у загальному кредитному портфелі кредити в іноземній валюті становлять 49,5%, а в кредитуванні фізичних осіб — 63,9%. Найбільш популярною валютою кредитування є долар США, оскільки на доларові кредити припадає 95% позик, що надані в іноземній валюті [13].

Іпотечний ринок залишається дуже концентрованим. На початку 2007 року на першу п'ятірку банків припадало 66,3% іпотечного ринку, на першу десятку — 85,3%, а перші п'ятнадцять банків контролювали 92,8% цього ринку. За обсягом іпотечного портфеля лідером є Укрсиббанк з часткою 18,8%. На другому місці Райффайзен банк “Аваль” — 14,1%, на третьому — Укрсоцбанк — 13,8%, четверте та п'яте місце посідають ОTR Банк та Приватбанк з ринковими частками 10,3% і 9,3% відповідно [13].

Житлова іпотека відіграє ключову роль на ринку іпотечного кредитування. На вирішення житлових проблем спрямовані іпотечні ринки всіх країн Європи. У розвинених країнах частка житлових іпотечних кредитів у ВВП становить в середньому більше 40% [17]. В Україні цей показник менше 1%.

У зв'язку з подорожчанням нерухомості збільшується й середня сума кредиту. Якщо в 2005 році середній розмір кредиту з іпотеки становив 15 тис. дол., у 2006 році — 40 тис. дол., то у 2007 році середня сума кредиту становить близько 90 тис. дол.

Суттєвим чинником, на нашу думку, є присутність держави на ринку іпотечного житлового кредитування, що визначається специфікою перехідного періоду, в якому перебуває Україна. Не в останню чергу актуальність її зумовлена трансформаційними процесами на ринку нерухомості, найперше у частині динаміки цінової пропозиції, ситуацією у сфері забезпечення житлом, передусім соціально-вразливих категорій громадян. Першочерговими є питання як розбудови системи іпотечного житлового кредитування, так і забезпечення її доступності для категорій громадян з низьким доходами.

Надзвичайно гострою житлова проблема залишається в депресивних територіях, де зберігається висока невідповідність між ринковою вартістю житла, вартістю його будівництва, ціною кредиту та рівнем доходів потенційних позичальників. В умовах низької привабливості предмета іпотеки для іпотечних кредиторів, а тим більше для інституціональних інвесторів, у таких регіонах досить складно розраховувати на високу ефективність чинних схем іпотечного житлового кредитування.

Тут доцільна рекомендація щодо запровадження диференційованих відсоткових ставок за іпотечними кредитами. В основі диференціації має бути реальний рівень середніх доходів домогосподарств і вартість житла в конкретних регіонах. Здешевлення іпотечних кредитів для населення, особливо його соціально-незахищених верств, можна здійснити субсидуванням відсоткових ставок за рахунок коштів відповідних бюджетів або ж за рахунок ресурсів Державної іпотечної установи.

В Україні могли б реалізовуватись і програми субсидування першого внеску, виплати премій за рахунок бюджетних ресурсів або ж ресурсів спеціалізованої іпотечної інституції. Не слід відкидати і такий напрям державної підтримки житлової іпотеки, як створення системи державного страхування ризиків, пов'язаних з неплатоспроможністю позичальників.

Обґрунтована оцінка вартості житла також є важливою передумовою ефективної житлової іпотеки. Завдання встановлення більш реальних ринкових цін на нерухомість в Україні є дуже актуальним.

Необхідною є присутність держави і у сфері ціноутворення в системі безпосередньо житлового будівництва з метою забезпечення стабільності кредитного ринку в контексті балансу між попитом і пропозицією на кредитні ресурси. Відсутнє регулювання цінової пропозиції на первинному ринку житла призводить до безпідставного подорожчання української нерухомості, що, у свою чергу, істотно зменшує місткість ринку іпотечного кредитування.

Вважаємо, що розвиток в Україні іпотечного кредитування житлового будівництва є важливим як в економічному, так і в соціальному плані.

Висновки. В країнах з розвинутою економікою іпотечне кредитування є важливим чинником для стимулювання економічного розвитку. Безперечно, що ефективно діюча система іпотечного кредитування дозволяє вирішити ряд економічних та соціальних проблем.

З розвитком системи іпотечного кредитування в Україні пов'язане:

– економічне зростання, бо утворення ринку іпотечного кредитування забезпечить виробничій сфері національної економіки необхідні довгострокові фінансові ресурси;

– розв'язання соціальних проблем, бо іпотечне кредитування допоможе пересічним громадянам отримати доступ до довгострокових фінансових ресурсів для поліпшення своїх житлових умов, а це сприятиме зростанню економічних показників будівельної галузі, оновленню житлового фонду;

– прискорення розвитку сільськогосподарського виробництва, бо іпотечне кредитування та зняття обмежень на передачу в іпотеку сільськогосподарських земель дасть змогу суб'єктам господарювання у сільській місцевості одержати довгострокові кредити.

Особлива роль держави у сприянні розвитку іпотеки. Державна політика в іпотечному кредитуванні передбачає заходи, спрямовані на зменшення ризиків комерційних банків, підвищення захисту прав учасників ринку іпотеки, здешевлення кредитів для населення. Безперечно, що з боку держави необхідна значна увага до підвищення платоспроможності позичальників (пільгове кредитування молодих сімей та малозабезпечених верств населення, надання субсидій, оплата частини відсоткової ставки за іпотечним кредитом, надання пільг зі сплати прибуткового податку на період розрахунку за кредитом) та зниження відсоткових ставок (шляхом формування ефективної нормативно-правової бази, зниження ризиків кредиторів завдяки застосуванню урядових гарантій та систем страхування).

Необхідними чинниками ефективного розвитку іпотечного кредитування в Україні є: макроекономічна стабільність в державі, ефективно діюча фінансово-кредитна система, розвинений ринок цінних паперів, прибутковість операцій з кредитування для кредиторів та доступність кредитів для широких верств населення.

Література

1. <http://www.eedi.org.ua>.
2. Цылина Г. А. Ипотека: жилье в кредит. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2001. — 240 с.
3. Євтух О. Іпотека та іпотечний ринок // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 9. — С. 18-22.
4. Євтух О. Андеррайтинг і управління ризиками при іпотечно-

му кре-дитуванні дохідної нерухомості // Банківська справа. — 2001. — № 3. — С. 49.

5. Погорельцева Н. Особливості становлення іпотечного ринку в трансформаційній економіці // Банківська справа. — 2006. — № 3. — С. 26-38.

6. Копишинська Н. В. Становлення іпотеки в Україні. // Фінанси України. — 2004. — № 5. — С. 54-60.

7. Лагутін В. Д. Становлення і розвиток системи іпотечного кредитування // Фінанси України. — 2004. — № 1. — С. 75-82.

8. Паливода К. Ефективні механізми інвестування житлового будівництва // Банківська справа. — 2006. — № 5-6. — С. 66-73.

9. Концепція створення Національної системи іпотечного кредитування. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 року № 559.

10. Питання Державної іпотечної установи: постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 року № 1715. <http://zakon.rada.gov.ua>.

11. Державна політика в іпотечному кредитуванні. — 17 с. <http://www.ipoteka.gov.ua>.

12. Доходи та витрати населення // Бюлетень Національного банку України. — 2007. — № 9. — С. 18-23.

13. www.ipoteka.gov.ua.

14. Іпотечне кредитування: проблеми та перспективи розвитку в Україні. — К.: НБУ, 2004. — С. 87-90.

15. www.bank.gov.ua.

16. www.unia.com.ua.

17. <http://www.hypo.org>.

Горбач Л.М.,

к.е.н., доцент,

Вишневська Н.В.,

ст. викладач Волинського національного університету імені Лесі

Українки

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглянуто сутність та структуру ресурсного потенціалу регіону, визначено, що ефективне використання ресурсного потенціалу регіону є необхідним для забезпечення самодостатнього соціально-економічного розвитку регіону.

Essence and structure of resource potential of region is considered in the article, certain that the effective use of resource potential of region is a necessity for providing of self-sufficient socio-economic development of region.

Вступ. Стратегію соціально-економічного розвитку визначає регіональна політика, яка повинна управляти економікою, соціальним і політичним життям регіону та ґрунтуватися на концепції використання власних ресурсів розвитку території, створенні самодостатності регіонів, стимулюванні точок економічного зростання у регіонах. Соціально-економічні перетворення, що здійснюються в Україні, по-новому поставили питання про управління соціально-економічним розвитком регіону. Ресурсне забезпечення знаходить своє відображення у ресурсному потенціалі території.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у розробку сучасних концепцій ресурсного потенціалу економічного розвитку країни та її регіонів здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Алимов, П. Беленький, Є. Бойко, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, М. Долішній, С. Качан, В. Ковалевський, О. Михайлик, В. Павлов, С. Злупко, І. Михасюк, М. Паламарчук, М. Хвесик, І. Школа, Д. Стеченко, Т. Стеценко. Разом з тим в економічній літературі категорія ресурсного потенціалу в теоретичному і методологічному плані вивчена недостатньо. Це стосується сут-

ності та структури ресурсного потенціалу регіону, методів його оцінки, проведення системного і факторного аналізів, оцінки ефективності використання та відновлення тощо.

Метою статті є дослідження теоретичних основ та структури ресурсного потенціалу для виявлення диспропорцій і невикористаних можливостей економічного росту та обґрунтування варіанту стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Ресурсний потенціал регіону – перелік засобів, можливостей регіону, які використовуються або можуть бути використані для його самодостатнього розвитку. До ресурсів, що забезпечують соціально-економічний розвиток регіону, відносять: геополітичні, демографічні, трудові, інтелектуальні, природні, майнові, фінансові. Для успішного планування регіональним розвитком необхідно визначити: які саме ресурси потрібні, в якій кількості, в який час.

Для більшого глибокого розуміння понять необхідно також з'ясувати термін “ресурс”. Слово “resource” походить від французького, що означає допоміжний засіб, тобто те, що може бути використане з певного джерела (запаси, кошти, матеріали тощо) на певні цілі [1, 49].

Економічна категорія “ресурс” має ряд особливостей:

- потреба в ресурсах пов'язана з процесом суспільного відтворення та створення споживчої вартості;
- структура ресурсів динамічна і залежить від розвитку продуктивних сил і виробничих відносин;
- використання будь-якого виду ресурсів передбачає їх вартісне відтворення.

На сьогодні в науковій літературі існують такі погляди щодо дослідження ресурсного потенціалу. Так М. І. Скрипниченко визначає: “Потенціал як категорія означає ступінь потужності, сукупність людських і матеріальних ресурсів національної економіки, мобілізацію апріорних і прихованих можливостей ефективного використання, перерозподілу та відтворення ресурсів країни для стабільного економічного розвитку в інтересах суспільства, спроможність наявних засобів забезпечити максимально можливий рівень виробництва товарів і послуг при дотриманні норм економічної безпеки країни” [2, 64].

В економічній літературі до визначення складу економічного потенціалу суспільства застосовують галузевий, територіальний, ресурсний та цільовий підходи. Найчастіше в літературі має місце ресурсний підхід, за яким до складу економічного потенціалу відносяться такі його елементи, як трудовий, природно-сировинний, науковий та інші види потенціалів.

При ресурсному підході потенціал визначається кількісними параметрами, які характеризують обсяг ресурсів, їх структуру, динаміку, відповідність задоволення необхідних потреб населення. Цей підхід набув досить широкого обговорення.

Однак у зв'язку із складністю виділення "чисто" економічних можливостей трудових ресурсів, виробничих фондів, науки, сировинних ресурсів та інших складових загального економічного потенціалу країни використовуються показники, які характеризують лише об'єм цих видів економічних ресурсів, а також умови і фактори росту економічного потенціалу. На нашу думку, таке твердження є суперечливим, оскільки в той самий час одні й ті самі об'єми і кількість, наприклад, виробничих фондів і трудових ресурсів у різних умовах можуть мати різний економічний потенціал, відображенням чого є показники продуктивності праці і дієздатності засобів праці. Тому економічний потенціал засобів праці, виробничих фондів загалом повинен визначатися їх максимально можливою здатністю виробляти продукцію певного об'єму, асортименту та якості, які, в свою чергу, залежать від виробничих потужностей підприємств. Цим економічний потенціал повинен відрізнятися від національного багатства.

Основою й одним із основних чинників формування і росту економічного потенціалу країни є наявність і ступінь використання природних ресурсів, до яких відносяться мінерально-енергетичні, водно-земельні і біологічні ресурси.

При цільовому підході потенціал оцінюється з позиції можливостей максимально ефективного його використання для вирішення завдань економічного та соціального розвитку території, підвищення рівня життя населення регіону і забезпечення відповідного розвитку економіки країни. Для забезпечення комплексного територіального розвитку необхідно застосовувати і системний підхід, у відповідності з яким при оцінці територіального потенціалу важливо враховувати не тільки ресурсну, а й цільову складову його формування і функціонування, також можливості не тільки виробництва валового внутрішнього продукту, а й використання.

В економічній енциклопедії за редакцією Л.І. Абалкіна зазначено: "Потенціал економічного зростання – це сукупна спроможність економіки країни, її галузей, підприємств, об'єктів господарювання здійснювати виробничо-господарську діяльність виготовляти продукцію, товари, послуги, задовольняти попит населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва споживання" [3].

Б. Андрианов (Росія) конкретизує внутрішню складову: "У практиці світових економічних порівнянь у поняття "внутрішній економічний потенціал" країни включають такі елементи, як природні ресурси, рівень розвитку базових та інфраструктурних галузей, науково-технічний потенціал, трудові ресурси, накопичене національне багатство" [4].

А.М. Бабашкіна визначає поняття "ресурсного потенціалу" таким чином: "Ресурсний потенціал (можливості, могутність) – це система ресурсів, взаємообумовлена сукупність матеріально-речових, енергетичних, інформаційних засобів, а також безпосередніх працівників, які використовуються (або можуть бути використаними) в процесі виробництва матеріальних благ і послуг" [5, 62-63].

Для визначення проблем з'ясуємо сутність ключових категорій "природно-ресурсний потенціал", "трудоий потенціал", „економічний потенціал”, "бюджетний потенціал", "податковий потенціал", "фінансовий потенціал". Відзначимо існування різних визначень поняття економічного потенціалу, його сутності, складу внутрішніх елементів, методики визначення. Так, одні автори визначають економічний потенціал як сукупність матеріальних і соціально-економічних умов виробництва матеріальних благ, або це можливість і здатність відкривати та освоювати природні багатства країни, або сукупна можливість народногосподарського комплексу та його сфер виробляти матеріальні блага і послуги відповідно до суспільних потреб [6, 48] На думку інших авторів, економічний потенціал – це виробничі можливості народного господарства, сучасні системи машин та інші знаряддя праці, весь науковий і виробничий потенціал, розвідані запаси сировини та енергії, трудові ресурси, величезний виробничий досвід [7.].

Трапляються також визначення економічного потенціалу як максимально можливого об'єму виробництва найважливіших видів промислової, будівельної, сільськогосподарської та іншої продукції. У Великому Енциклопедичному Словнику дається визначення економічного потенціалу як сукупної здатності галузей народного господарства виробляти промислову і сільськогосподарську продукцію, здійснювати капітальне будівництво, транспортування вантажів, надавати послуги населенню в певний історичний момент [8]. В економічному словнику-довіднику економічний потенціал трактується як характеристика можливості економіки у виробництві матеріальних благ, наданні послуг, задоволенні економічних потреб суспільства [9]. У сучасному економічному словнику категорія економічного

потенціалу трактується як сукупна здатність економіки країни, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари, послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання [10].

Значну увагу дослідженням економічного потенціалу країни приділили автори під керівництвом Н.М.Кириєнка. Вони визначили це поняття як економічну силу або здатність суспільства створювати різні види матеріальних благ і послуг, які характеризуються тією сукупністю економічних засобів, джерел, запасів або економічних можливостей, якими володіє суспільство та які можуть бути використані для реалізації конкретних соціально-економічних цілей і завдань [11]. Сучасні дослідники категорії економічного потенціалу визначають його сутність як сукупну можливість наявних матеріальних і людських ресурсів забезпечити оптимальний рівень виробництва товарів і послуг виробничого і невиробничого призначення [12, 142-147].

Характерною ознакою економічного потенціалу є те, що межі його застосування охоплюють як економічну, так і соціальну сферу діяльності. Складна структура економічного потенціалу визначає необхідність його комплексного аналізу. За своєю суттю економічний потенціал визначається не просто сукупністю економічних ресурсів і можливостей суспільства, а їх органічною єдністю. Його характеристикою є відповідна кількісна пропорційність і якісне співвідношення всіх складових елементів.

У сучасних дослідженнях складовими елементами економічного потенціалу є інвестиційний, трудовий і природно-ресурсний потенціали (ресурсний підхід). Кожний із них визначається величиною та якісним станом певних видів економічних ресурсів: капітальних, трудових і природних.

Т.О. Стеценко до функціонального складу економічного потенціалу входять такі елементи: науково-інформаційний, трудовий, природно-економічний, виробничий, організаційно-управлінський, споживацький [13, 36-39].

Залежно від ступеня залучення до господарського обороту, економічний потенціал включає активну і пасивну частини. Активна частина представлена діючими основними виробничими і невиробничими фондами, виробничими запасами в межах нормативу, залученими трудовими ресурсами і зайнятою частиною трудових ресурсів. До пасивної частини відноситься незавершене капітальне будівництво, незадіяні основні фонди,

надлишкові запаси товарно-матеріальних цінностей, розвідані, обліковані, але незалучені природні ресурси, а також незайнята частина трудових ресурсів. Розрізняють поняття загального обсягу економічного потенціалу, як сукупності зосереджених на певній території матеріальних і людських ресурсів, та реалізації економічного потенціалу як сукупності матеріальних благ і послуг, виготовлених за певний період. Останній є показником віддачі ресурсів економічного потенціалу. Економічний потенціал країни характеризує можливості національної економіки виробляти матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти економічні потреби суспільства. Ці можливості дають усі наявні в країні ресурси – виробничі, матеріальні, трудові, природні, фінансові, науково-технічні, інформаційні та ін. Відповідно, як складові частини до економічного потенціалу відносяться природний, виробничий, трудоворесурсний, фінансовий, науковий та інші види потенціалів [14, 41].

Під природно-ресурсним потенціалом території розуміється сукупна продуктивність природних ресурсів території, як засобів виробництва й предметів споживання, що виражається їхньою споживчою вартістю [15, 284].

У колективній монографії "Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку і трансформації" за редакцією Б.М.Данилишина визначено, що під природно ресурсного потенціалу розуміють сукупність природних умов, які знаходяться у певних географічних межах, що забезпечують задоволення екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства [16].

Природно-ресурсний потенціал має значний вплив на формування територіальної та галузевої структури регіону. Під час освоєння значних покладів природних ресурсів виникають великі промислові центри, формуються господарські комплекси та економічні райони. Тобто природний потенціал району впливає на його ринкову спеціалізацію і місце в територіальному розподілі праці. Розташування, умови добування і характер використання природних ресурсів позначаються на складі і темпах регіонального розвитку.

Природно-ресурсний потенціал складають усі види природних ресурсів, які знаходяться на території країни або в підконтрольній їй частині Світового океану: мінерально-сировинні, земельно-грунтові, агрокліматичні, водні, гідроенергетичні, біологічні (у т.ч. лісові), природно-рекреаційні. Він визначається наявністю розвіданих і облікованих мінерально-сировинних, паливно-енергетичних, земельних, лісових, водних і рекреа-

ційних ресурсів. За оцінками вчених Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України найбільш цінними серед природних ресурсів є земельні та мінерально-сировинні. Разом з тим, неабияке значення мають водні, лісові, рекреаційні ресурси, ресурси тваринного і рослинного світу.

Отже, це можливо здійснити лише у структурованому об'єкті, яким є система. Виходячи з позицій системного методу, необхідно розглядати ресурси в сукупності із структурою управління та зв'язками з середовищем, тому забезпечити економічне зростання можна лише використовуючи ресурси систем.

Висновки. Ефективне використання ресурсного потенціалу регіону є необхідним для забезпечення самодостатності областей через узгодження загальнодержавних інтересів та економічних пріоритетів з регіональним і місцевими; раціонального розміщення продуктивних сил, реалізації переваг територіального поділу праці; створення нової системи управління комунальним сектором економіки; стимулювання надходження фінансових ресурсів, приватних інвестицій у райони, які забезпечують зростання економіки регіону та сприяють реструктуризації власної економіки; активізації розвитку депресивних регіонів.

Література

1. Большая Советская Энциклопедия (в 30-томах) Гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. – 3-е. М.: "Сов.Энкл.". – 1975. – Т. 22. – Ремень-Сафо. – 1975.
2. Скрипниченко М.І. Потенціал середньострокового зростання економіки України // Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / за ред. Акад. НАНУ В.М. Гейця. – Х.: Вид-во: "Форт", 2003. – С.64
3. Экономическая энциклопедия / Научн. ред. совет изд-ва "Экономика", инс-т экономики РАН; гл. ред Л.И. Абалкин. – М.: ОАО изд-во "Экономика", 1999. – С. 64.
4. Адрианов В. Экономический потенциал России // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 129-144.
5. Бабашкина А.М. Россия: ресурсный потенциал и проблемы его эффективного использования. / В кн. Ресурсный потенциал экономического роста. – М.: изд-во "Путь России"; ЗАО Издательский дом "Экономическая литература", 2002. – С. 62-63
6. Шевченко В.Ю. Потенциал и преимущества социалистической экономики. – Киев: Изд-во "Знание" УССР, 1982. – 48 с.
7. Фотонов А.С. Ресурсный потенциал: Планирование. Управление. – М.: Экономика, 1985. – 151 с.
8. Большой энциклопедический словарь. – М.: Науч.изд-во "Большая Российская энциклопедия", 2000. – 1456 с.

9. Економічний словник-довідник / Під ред. С.В.Мочерного. – К.: Фіміна, 1995. – 367 с.
10. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – 2-е изд., исправ. – М: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.
11. Экономический протенциал Страны Советов/ Н.М. Кириенко, И.С. Ступницкий, В.П. Несторенко и др.; Под ред. Н.М. Кириенко. – К.: Вища школа, 1982. – 295 с.
12. Жулавский А.Ю. Экономический протенциал территории: теория и практика оценки // Вісн Сум.держ.ун-ту. – 1996.– № 1.– С. 142-147.
13. Степенко Т.О. Аналіз регіональної економіки: Навч. посібн. – К.: КНЕУ, 2002. – С. 36-39.
14. Дорогунов С.І., Хвесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П. Екосередовище і сучасність. – Т.1. – Природне середовище і сучасному вимірі: Монографія. – Кондор, 2006. – 424 с.
15. Калениченко Ю.Б., Бащук Т.О. Ресурсно-бюджетний потенціал // Проблеми, механізми та інвестиційне забезпечення раціонального природокористування. – Вісник НУВГП. – Збірник наук. праць. – Вип. 4 (36).– Економіка. Ч.2.– Рівне, 2006.– 509 с.
16. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку і трансформацій // Під загальною редакцією чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишинаю. – К.: ЗАТ "Ніч лава", 2006. – 704 с.

Гуцак Я. В.,

аспірант Київського національного торговельно-економічного університету

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Порушується проблема фінансової стійкості недержавних пенсійних фондів як основного критерію надійності їх функціонування. Уточнюється поняття фінансової стійкості недержавних пенсійних фондів як особливого типу фінансового і соціального інституту та розкривається багатоаспектність питання її забезпечення.

The problem of non-state pension funds' financial stability has arisen as the main principle of safety for functioning. The concept of financial stability of non-state pension funds as a special type of financial and social institutions has been specified and the effectiveness of multiple aspects of providing it is demonstrated.

Інтенсифікація діяльності фінансових інститутів у сфері фінансів домогосподарств, що виражається розширенням спектру надаваних послуг, підвищення їх внутрішньої складності та багатоаспектності, є об'єктивно неминучим процесом розвитку фінансової системи України. Тому активізація роботи фінансових посередників з приватними індивідуальними накопиченнями є надзвичайно актуальною як в теоретичних, так і практичних аспектах. При цьому важливого значення набуває проблема збереження та примноження вкладів.

У процесі поглиблення пенсійної реформи роль недержавних пенсійних фондів (НПФ) постійно зростає. В перспективі недержавні пенсійні фонди займуть досить помітне місце у системі обов'язкового пенсійного страхування, включаючи накопичувальну складову пенсійної системи та професійне пенсійне страхування. Значущість недержавних пенсійних фондів визначається їх спроможністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та одночасно акумулятором внутрішніх довгострокових інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки.

З огляду на соціальну значимість недержавних пенсійних

фондів і значні кошти, які акумулюються системою НПФ, необхідність запровадження спеціальних заходів, критеріїв та механізмів забезпечення надійності функціонування НПФ актуальним є дослідження фінансової стійкості недержавних пенсійних фондів.

Питанню функціонування недержавних пенсійних фондів та вивченню різних аспектів їхньої діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних науковців. Дослідження питань нормативно-правового забезпечення функціонування НПФ присвячено роботи Нечай А.А., Вітки Ю.В., Сивак С., Стичинського Б. та інших. Над питаннями збереження та інвестування активів, розподілу прибутку та гарантування доходності недержавного пенсійного фонду працюють: Леонов Д.А., Ковальова Н. М., Коваленко Ю.М., Лазебна М.В. Податкові аспекти розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечування досліджували Миргородська Л.С., Румянцев С., Левченко З.

Наявні дослідження функціонування НПФ зосереджені на проблемах управління та збереження активів фондів. Проте показники стану активів є лише одним з критеріїв поняття фінансової стійкості як узагальнюючої якісної характеристики фінансового стану суб'єкта господарювання, що не передбачає шляхів до її забезпечення [8, с. 46]. Тому є принциповим трактування поняття "фінансова стійкість недержавного пенсійного фонду".

Метою даної статті є уточнення поняття фінансової стійкості недержавних пенсійних фондів та організаційно-правові аспекти її забезпечення в Україні.

В економічній теорії стійкість розглядається як одне з понять концепції економічної рівноваги, відповідно до якої досягнення й утримання стаціонарно-рівноважного стану в економіці належить до числа найважливіших мікро- і макроекономічних завдань [3]. Проте в ній стійкість асоціюється з рівновагою і не є центральним питанням вказаної концепції. Тому автори, які розглядають теоретичні засади стійкості ланок фінансової системи, вважають логічно обґрунтованим суміщення базових положень теорії систем та уявлення про стійкість [5, с. 76]. В рамках теорії динамічних систем стійкою системою є та, яка при збуреннях зовнішнього середовища, що порушують рівновагу системи, повертається до свого початкового стану через певний проміжок часу. Якщо збурення будуть занадто сильним, система може "знайти" інший рівноважний стан.

Стійкість системи – це узагальнене поняття, що складається з великої групи чинників. Втрата стійкості в загальному випад-

ку може відбутися внаслідок зміни параметрів системи (біфуркація), через наявність зовнішніх впливів (зокрема, занадто значних за величиною або якісно несумісних з системою), або при порушенні зв'язків у системі, коли змінюється структура останньої (структурна нестійкість).

Таким чином, стійкість визначається через здатність системи зберегти свої якісні характеристики в умовах мінливого середовища і внутрішніх трансформацій (випадкових або навмисних) [1, с. 45]. Відповідно до теорії систем, якість вимірюється з позиції цілей системи. Підтримка стійкості системи становить внутрішню мету системи, на відміну від зовнішньої, що характеризує відносини з середовищем. Отже, система повинна бути організована так, щоб забезпечити власне виживання, стабільність у динамічному середовищі й одночасний розвиток, наближення до певної мети.

Враховуючи, що фінансові відносини становлять лише частину економічних відносин господарюючого суб'єкта, фінансова стійкість відрізняється від більш загального поняття "стійкість", як частина від цілого. У той же час фінансова стійкість як елемент системи перебуває під впливом інших елементів: організаційних, правових, управлінських та інших.

Фінанси мають властивість кількісного відображення виробничого процесу через фінансові ресурси, звідси – фінансова стійкість має об'єктивну основу для кількісного вираження. Розподіл як рух фінансових ресурсів обумовлює стан стійкості або нестійкості, а контрольна функція є індикатором цього стану, перетворюючи фінансову стійкість в один з показників дотримання певного кола вартісних пропорцій, при зміні яких у ході розподільчого процесу відповідно змінюється стан фінансових ресурсів [3, с. 11-12].

Тому фінансову стійкість можна визначити як такий стан фінансових ресурсів, за якого економічний суб'єкт здатний зберегти свою якість в умовах динамічного середовища й внутрішніх трансформацій і одночасно забезпечити розвиток, наближення до певної мети.

На думку вчених, неможливо визначити фінансову стійкість із відривом від об'єкта дослідження – конкретного господарюючого суб'єкта, що веде специфічну діяльність, має особливий правовий статус і форму, галузеву належність та інші особливості [4, с. 27].

Для недержавних пенсійних фондів важливими відмінностями, які мають вплив на функціонування фонду, є, по-перше, некомерційний статус організації, по-друге, невиробнича сфе-

ра діяльності, по-третє, колективний принцип інвестування і, по-четверте, соціальна орієнтованість НПФ [2, с.15].

Багатоаспектність діяльності НПФ як господарюючого суб'єкта передбачає використання системного підходу з метою аналізу і оцінки його діяльності, оскільки певні особливості функціонування вимагають відповідних критеріїв оцінювання. Системність в оцінці діяльності фонду може стосуватися як спроможності НПФ відповідати вимогам зовнішнього середовища (вимогам державного регулятора чи певної саморегульованої асоціації в сфері НПЗ), так і здатності фонду бути внутрішньо несуперечливою, технологічно організованою системою [4, с.44]. Таким чином, недержавний пенсійний фонд являє собою складноорганізовану ієрархічно супідрядну систему, яка включає різні підсистеми, що вимагає розробки відповідних методичних прийомів при аналізі й оцінці його діяльності. При цьому доцільно побудувати систему критеріїв і показників, що характеризують діяльність НПФ фонду як системи в цілому і як окремих підсистем.

Надійність НПФ як фінансової системи визначається, з одного боку, наявністю достатніх фінансових ресурсів для забезпечення життєдіяльності фонду, а з іншого боку – забезпеченням гарантій збереження та приросту коштів, що надійшли від вкладників. Показниками надійності діяльності фонду як фінансової системи, можуть бути його платоспроможність, інвестиційна привабливість з погляду вкладників або фінансова стійкість [4, с.46].

Розглядаючи НПФ як фінансовий інститут, особливу увагу необхідно приділяти показникам, які характеризують надійність фонду як фінансової системи. З огляду на довгостроковість інвестиційної діяльності НПФ і підвищені вимоги до контролю за ризиками, таким показником може бути фінансова стійкість фонду, оскільки платоспроможність характеризує надійність фонду в короткостроковій перспективі, а інвестиційна привабливість націлена насамперед на максимізацію доходів, а не на мінімізацію ризиків.

Отже, враховуючи наведені особливості діяльності, фінансова стійкість недержавного пенсійного фонду визначається як співвідношення джерел фінансування фонду і їхнє використання, що дозволяє фонду певною мірою гарантувати виконання своїх зобов'язань перед учасниками, а також надає можливості розвиватися й фінансувати власну статутну діяльність у довгостроковій перспективі. Тобто, на сучасному етапі розвитку системи НПЗ виникає необхідність забезпечення такого рівня

управління фінансовими ресурсами, при якому недержавний пенсійний фонд здатний повною мірою виконувати покладені на нього завдання і одночасно забезпечити власний сталий розвиток в умовах внутрішніх трансформацій і динаміки зовнішнього економічного середовища.

Враховуючи дуалістичність зв'язків "НПФ – зовнішнє середовище", доцільно винести проблему фінансової стійкості недержавних пенсійних фондів за рамки забезпечення належного фінансового менеджменту конкретного НПФ. З одного боку, доцільно розглядати фінансову стійкість усієї системи недержавного пенсійного забезпечення, окремих фондів чи груп фондів, та, з іншого – як стійкість окремої ланки фінансової системи країни. Проте в економічній та правовій літературі, наукових дослідженнях, а також нормативних актах Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, що стосуються проблем фінансової стійкості вітчизняної системи НПЗ, домінує підхід до забезпечення останньої на основі забезпечення стійкості окремих фондів.

З огляду на це слід зауважити, що за всієї значущості дотримання нормативів фінансової стійкості окремих фондів акцентування уваги лише на цьому спричиняє ігнорування різноманіття взаємозв'язків системи недержавного пенсійного забезпечення в контексті відтворювальних соціально-економічних процесів в цілому, а відтак – сприяє стану перманентної нестійкості та неможливості в повній мірі виконувати покладені на систему завдання.

Підходи до оцінки та забезпечення фінансової стійкості мають базуватись на ідеї координації спільних зусиль щонайменше трьох суб'єктів НПЗ: держави, фінансового менеджменту фондів та саморегульованих організацій. Діяльність держави в найширшому розумінні визначається певною соціальною та економічною політикою стосовно капіталізацій майбутніх пенсій, а конкретніше – забезпеченням відповідної фінансової інфраструктури, наповнення фондового ринку ліквідними довгостроковими фінансовими інструментами, що відповідають інвестиційній природі НПФ, коректним податковим стимулюванням. Стосовно окремих фондів для держави завжди є визначальною соціальною складовою, а саме – фінансові можливості кожного конкретного фонду забезпечити виплату пенсій на належному рівні дійсним учасникам.

Окремо варто відзначити саморегульовані організації на ринку недержавного пенсійного забезпечення (асоціації адміністраторів НПФ; компаній з управління активами, які мають

відповідні ліцензії), які у своїй діяльності теж потребують певної системи показників фінансової стійкості недержавних пенсійних фондів. Організація пруденційного нагляду, процедура акредитації учасників, піклування про загальний імідж системи НПЗ включає питання оцінки фінансової стійкості окремих фондів чи їх сукупності. В напрямку забезпечення фінансової стійкості учасників-асоційованих членів розглядається створення системи спільних гарантій, що передбачатиме створення резервного фонду для забезпечення певного рівня дохідності, покриття касових розривів та розривів ліквідності фондів.

Задоволення інформаційних запитів кожного з перерахованих суб'єктів вимагає побудови системи показників, яка б задовольняла специфічні вимоги учасників сфери недержавного пенсійного забезпечення щодо фінансової стійкості окремих фондів, груп фондів чи усієї системи НПФ. Звісно, найбільш місткого аналізу, що включатиме усі важливі сфери діяльності фондів, потребує держава, яка, проте, в першу чергу буде відштовхуватись від соціально значимих аспектів фінансової стійкості НПФ. Щодо окремих фондів, то зараз вже існує позитивний досвід у сфері ліцензування учасників НПЗ та контролем за складом і якістю активів. Проте, на думку спеціалістів, якісні параметри державного регулювання є недостатніми, оскільки діяльність НПФ вимагає не тільки контролю з боку державних органів, але й здійснення спеціальних актуарних перевірок, які мають на меті оцінку стійкості фонду з погляду здатності в майбутньому виконувати функції по недержавному пенсійному забезпеченню його учасників (складання актуарного балансу фонду) [7, с.35]. Тільки маючи точну оперативну інформацію про можливості фондів по виконанню зобов'язань перед учасниками, держава зможе приймати своєчасні й ефективні заходи щодо захисту прав громадян-учасників системи НПЗ.

На рівні управління фінансовими ресурсами конкретних фондів теж існує певне коло проблем. Особливий правовий, податковий і некомерційний статус фонду не дозволяє застосувати критерії, які придатні для оцінки суб'єктів господарювання реального сектору і фінансових установ, які мають на меті отримання прибутку [8, с.44]. Виникає необхідність розробки системи коефіцієнтів й абсолютних показників фінансової стійкості, які б мали практичне значення для фінансового менеджменту недержавних пенсійних фондів.

Тому можна заявити, що в умовах становлення ринку НПФ зростає роль незалежної актуарної оцінки фондів, а завдання розробки і удосконалення критеріїв і методів оцінки їх фінан-

сового стану прямо пов'язана із захистом інтересів учасників з боку держави.

Отже, фінансова стійкість – поняття системне, і вміщає в себе узагальнюючу якісну характеристику фінансового стану економічного суб'єкта, його спроможність на рівні фінансових ресурсів відповідати вимогам зовнішнього мінливого середовища і при цьому мати можливості для подальшого розвитку. Стосовно недержавних пенсійних фондів, фінансову стійкість можна визначити як забезпечення такого стану фінансових ресурсів, за якого недержавний пенсійний фонд здатний на належному рівні проводити свою статутну діяльність (залучення вкладів, інвестування та виплату пенсій), а також забезпечити власний сталий розвиток в умовах внутрішніх трансформацій і динаміки зовнішнього середовища.

З огляду на вагу питання для соціально-економічних процесів у державі, проблему фінансової стійкості НПФ потрібно винести за рамки окремих фондів. Актуальним постає завдання розробки концептуальних засад та нормативно-правового регулювання забезпечення фінансової стійкості НПФ в процесі реформування фінансів пенсійної системи та розвитку фінансових ринків.

Література

1. Обґрунтування методичних підходів до оцінки стійкості фінансової системи: Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип.6 / С.В. Науменкова, Р.С. Лисенко, Д.С. Попов та інші – К., НБУ. – 2006. – 162 с.
2. Басов Василий Владимирович. Негосударственные пенсионные фонды как институт социальной защиты населения / Волго-Вятская академия государственной службы. – Нижний Новгород, 2000. – 114 с.
3. Борисенко Н. Ю. Проблемы обеспечения финансовой устойчивости пенсионного фонда России. Дис. канд. экон. наук. – М. – 2002. – 188 с.
4. Новгородов П. А. Оценка финансовой устойчивости негосударственных пенсионных фондов. Дис. канд. экон. наук. – Новосибирск. – 2004. – 150 с.
5. Барановський О.І. Стійкість банківської системи України // Фінанси України. – 2007. – №9. – С. 75-87.
6. Ткач А.А. Актуарная оценка пенсионных фондов // Финансовый директор. – 2005. – №9. – С. 35-41.
7. Ткач А.А. Оценка финансового состояния НПФ. // Финансовый директор. – 2006. – №6. – С. 45-51.
8. Шабліста Л.М. Фінансова стійкість підприємства: сутність та методи оцінки // Економіка і прогнозування. – 2006. – №2. – С. 46-57.

Демко І. І.,

асистент Львівського інституту банківської справи УБС НБУ

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто основні методи оцінки трудового потенціалу підприємства. Доведено, що об'єктивно виміряти трудовий потенціал підприємства можна лише використовуючи систему показників, до яких необхідно включити не тільки кількісні, але й якісні показники.

The basic methods of estimation of labour potential of enterprise are considered. It is proved that objectively vimiriti labour potential of enterprise it is possible only using the system of indexes to which it is necessary to include not only quantitative but also high-quality indexes.

Постановка проблеми. У конкурентному середовищі підприємство прагне зміцнити своє економічне становище через досягнення переваг над конкурентами. Конкурентної переваги підприємство досягає, знижуючи витрати виробництва чи пропонуючи кращий за якістю товар. Однією з важливих передумов конкурентоспроможності підприємства є наявність трудових ресурсів та їх раціональне використання.

Для вирішення стратегічних завдань підприємству необхідно вчасно проводити оцінку й аналіз трудового потенціалу з таких причин. По-перше, знання реального стану трудового потенціалу підприємства й окремих його елементів дозволить керівникам об'єктивно оцінювати можливості у сфері використання трудових ресурсів, цілеспрямовано керувати їхніми характеристиками. По-друге, співвідношення величини трудового потенціалу з кінцевими результатами його функціонування створить комплексне уявлення про ступінь використання робочої сили, допоможе визначити напрямки оптимізації структури трудового потенціалу і шляхи його подальшого нарощування й удосконалення. Однак, як свідчить практика, більшість підприємств не знають можливостей трудового потенціалу своїх працівників, не знають, як кількісно і якісно провести його аналіз та оцінку і які умови необхідні для повної

реалізації потенційних можливостей персоналу. Крім того, на підприємствах відсутня інформація, що дозволяє дати цілісну оцінку трудового потенціалу кожного окремого працівника і всього персоналу підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Для визначення трудового потенціалу підприємства необхідно виділити показники, які характеризують усі аспекти трудового потенціалу. У сучасних економічних працях мають місце лише найзагальніші підходи до вирішення даної проблеми. Так, Колосова Р. П. вважає, що трудовий потенціал можна виміряти витратами живої праці. “Измерение затрат живого труда на изготовление продукции проявляется в измерении, движении ряда экономических показателей, таких как численность работающих, заработная плата, рабочее время, трудоёмкость, профессионально-квалификационная структура кадров и др. Каждый их них, характеризуя различные стороны трудового потенциала, более или менее полно, в зависимости от своей природы и метода исчисления, отражает место затрат живого труда в совокупных затратах предприятия на изготовление продукции” [1].

На думку А.Г. Загороднього, “аналіз використання трудових ресурсів та витрат на оплату праці проводять за певними напрямками, а саме аналіз забезпечення підприємства трудовими ресурсами, аналіз використання робочого часу на підприємстві, аналіз продуктивності праці, аналіз оплати праці” [2].

Мета статті – провести аналіз системи показників для об’єктивного вимірювання трудового потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему оцінки трудового потенціалу підприємства, необхідно відповісти на питання про принципову можливість його вимірювання яким-небудь одним показником. Таке питання пояснюється значними труднощами прямого вимірювання трудового потенціалу підприємства. На нашу думку, оцінка трудового потенціалу – завдання надзвичайно складне, пов’язане з необхідністю враховувати вплив багатьох чинників, що виступають у різних аспектах. Тому оцінка трудового потенціалу одним показником практично нездійсненна, оскільки багато складових його якості на стадіях формування і реалізації взагалі не піддаються кількісному виміру [3].

У зв’язку з цим об’єктивно виміряти трудовий потенціал підприємства можна лише використовуючи систему показників, до яких необхідно включити не тільки кількісні, але й якісні показники. Недостатність кількісних оцінок і їхня низька ефективність при здійсненні управління трудовим потенці-

алом вимагають застосування якісних показників. На думку автора, пріоритетними повинні бути саме якісні характеристики, оскільки вони дозволяють визначити причини неефективності і сформувані шляхи оптимізації діяльності у сфері вдосконалення формування і використання трудового потенціалу підприємства. Абсолютні та відносні кількісні показники використовуються для виявлення симптомів і проявів проблем, що мають якісні корені. Використання якісних оцінок у рамках здійснення різного роду порівнянь кількісної інформації переводить результати досліджень кількісної інформації в розряд якісної. Якісні показники дозволяють знайти причини неефективності, що полягають у недотриманні якісних вимог. Слід зауважити, що в реальній практиці на підприємствах застосовуються лише деякі, найбільш важливі для даних умов або найбільш доступні для вимірювання показники, і за ними можна судити (з більшою чи меншою ймовірністю похибки) про реальний стан трудового потенціалу підприємства [4].

Таким чином, при обґрунтуванні системи показників трудового потенціалу працівників підприємства необхідно застосувати такі підходи:

- комплексний, тобто повинні враховуватись особистісний, психофізіологічний, демографічний аспекти трудового потенціалу, якщо знехтувати хоча б одним з обов'язкових аспектів системи показників, проблема не буде вирішена;

- динамічний, тобто потрібно проводити ретроспективний аналіз минулих і сучасних теоретичних і практичних досліджень, використовуючи науково-дослідну літературу з даної проблеми і робити перспективний аналіз (прогноз);

- кількісний (математичний), тобто повинна бути можливість переходу від якісних оцінок до кількісних за допомогою математичних і статистичних методів.

Система показників – це комплекс взаємозалежних показників, що відображає істотні сторони трудового потенціалу підприємства, який як об'єкт оцінки характеризується набором різномірних параметрів, що відбивають його кількісні та якісні сторони. Тому вимоги до показників зводяться до того, що вони повинні бути:

- аналізованими, тобто придатними для економіко-статистичного і статистико-математичного аналізу та аналітичними;

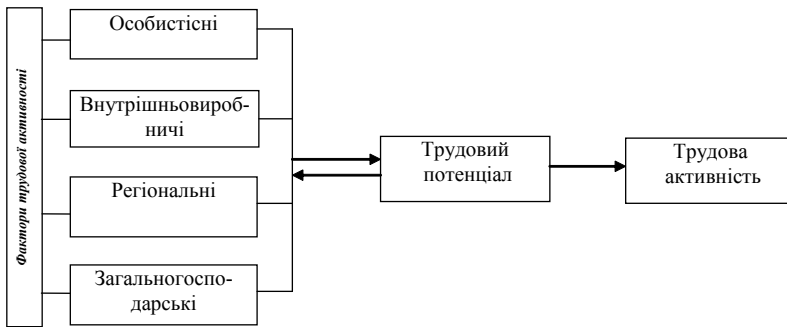
- коректними, тобто забезпечувати потрібну для практичних цілей вірогідність відображуваного досліджуваного об'єкта;

- прогностичними й динамічними, тобто придатними для відображення зміни чи процесу явища в часі;

- однозначними, тобто при інтерпретації допускати тільки одне тлумачення;
- вимірними, тобто піддаватися кількісному виміру;
- документальними, тобто ґрунтуватися на достовірних даних первинного обліку та звітності;
- ефективними, тобто результат при застосуванні повинний перевищувати витрати, пов’язані з одержанням цього результату.

Під трудовою активністю варто розуміти здатність високо-ефективно трудитися, використовуючи весь свій особистісний потенціал. Рівень трудової активності відображає ступінь само-реалізації, самовираження особистості, а отже, обумовлює рівень задоволення однієї з фундаментальних людських потреб [5].

Трудова активність визначається низкою факторів, до яких належать особистісні, внутрішньовиробничі, регіональні, загальногосподарські. Схема їхнього впливу на трудову активність наведена на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Чинники впливу на трудову активність

До особистісних чинників належать не тільки особистісний потенціал працівника, велику роль відіграє й економічна (інноваційна) свідомість індивіда, що включає і ціннісно-мотиваційну сферу.

Внутрішньовиробничі чинники містять у собі економічні, організаційні, технічні та соціально-психологічні. До них належать оплата праці, умови праці, технічна озброєність і технічна забезпеченість підприємства, рівень організації та управління виробництвом, розвиток соціальної сфери на підприємстві, особливості інноваційного клімату і т. д.

Регіональні фактори – це ситуація на ринку праці, рівень розвитку соціальної інфраструктури, рівень життя й економічна ситуація, національні та культурні традиції тощо.

Загальногосподарські чинники – це економічна ситуація в країні, темп економічного зростання чи спаду, інфляція, безробіття, політична ситуація в країні, соціальна політика, структурні зміни в економіці.

Таким чином, за допомогою наведених показників можна одержати інформацію про стан трудового потенціалу колективу підприємства в цілому. Однак неможливо повно і всебічно досліджувати трудовий потенціал підприємства без оцінки трудового потенціалу кожного працівника. Для визначення трудового потенціалу людини необхідні показники, що характеризують всі аспекти її трудового потенціалу. Однак до останнього часу основними такими показниками прийнято було вважати досягнутий рівень освіти, загальний стаж і стаж за фахом. За останні роки з'явилося особливо багато публікацій, присвячених оцінкам якості трудового потенціалу, тобто фахівці останнім часом відзначають необхідність обліку, поряд із загальноприйнятими показниками оцінки трудового потенціалу, психофізіологічних, психологічних і соціальних характеристик [6].

Найбільш вичерпними характеристиками трудового потенціалу працівника є вік; здоров'я (фізичний і психічний стан), режим і якість харчування і т. ін.; особистісні характеристики – тип темпераменту, риси характеру тощо; підготовка (загальноосвітня, професійна), здатність до професійного зростання, безперервної освіти та ін.; ставлення до праці (творчість, дисципліна, відповідальність); досвід, навички в роботі, стаж роботи; родинний стан; стать.

Однак виробнича система залучає до участі у виробничому процесі особистість, включаючи її в конкретні виробничо-трудові відносини, що визначають міру відповідності можливостей особистості виробничим вимогам підприємства та міру реалізації потенційних здібностей особистості в умовах конкретного мікроклімату.

Тому важливо до складу характеристик, що вимірюють трудовий потенціал працівника, включити дві групи показників:

- показники, що оцінюють вроджені і набуті в процесі виховання, навчання і соціалізації здібності;

- показники, що оцінюють характеристики, які об'єктивно притаманні підприємству, такі, як структура підприємства, тобто кількість ієрархічних рівнів системи, сума коштів, які підприємство може виділити на оплату праці.

Одним із найважливіших питань при проведенні оцінки трудового потенціалу працівника підприємства є вибір способів, за допомогою яких оцінюються ті чи інші показники. Оскільки

сфера людських ресурсів має в основному якісні характеристики, для відшкодування нестачі кількісної інформації необхідно використовувати методи і техніку, властиві галузі соціальних наук. На сьогодні найбільш розповсюдженими способами збору інформації є анкетні дані, тестування, співбесіда.

Розробка програм ефективного використання трудового потенціалу підприємства повинна спиратися на результати аналізу і прогнозування поведінки кадрової системи. Це вимагає побудови відповідної системи економіко-математичних моделей, які всебічно враховують специфіку досліджуваної проблеми. Кадрові системи, як людські системи, значно важче піддаються процедурі аналізу, прогнозування і моделювання, ніж технічні системи.

Головним чином, це обумовлено тим, що людині іманентна рефлексивність, непередбачуваність та ірраціональність поведінки. Проте для соціально-економічних систем, які поєднують у собі велику кількість людей, успішно застосовуються елементи теорії імовірностей і математичної статистики, теорії ігор і масового обслуговування та інші, що дозволяють виявити й екстраполювати стійкі тенденції.

У конкурентному середовищі до персоналу висуваються нові вимоги, у першу чергу, до особистісних якостей. Це складне завдання потребує від фахівців служб управління нових знань у галузі практичної психології. Проблема відбору, формування й обліку особистісних якостей не така проста, як здається на перший погляд. Це обумовлено широким спектром особистісних якостей, значним суб'єктивізмом при їх сприйнятті. Головна проблема – відсутність можливості безпосереднього спостереження за властивостями особистості.

Одержати уявлення про потенціал співробітника, перспективи його професійного розвитку допомагають спеціальні тести. На сьогодні багато підприємств України застосовують методи діагностики різних якостей і характеристик особистості, в той час як в економічно розвинутих країнах тестування набуває все більшого поширення.

Найбільш складною є проблема виміру виявлених характеристик трудового потенціалу. Якщо результати виробничої праці вимірюються за допомогою спеціально розроблених кількісних показників, то для оцінки деяких якісних показників об'єктивних методів виміру поки що не знайдено. Найбільш часто застосовуються такі методи, як метод бальних оцінок і метод коефіцієнтів, що базуються на суб'єктивних думках опитуваних експертів, у якості яких виступають керівники, колеги й підлеглі. При застосуванні обох цих методів виміру існує

небезпека абстрактності, формалізму і суб'єктивізму. Крім цих методів, існують численні тестові методики, які за умови застосування комп'ютерних програм забезпечують об'єктивність виміру конкретних значень показника, докладний опис кількісної та якісної інтерпретацій можливих станів показника, при цьому максимально скорочується суб'єктивність оцінки.

Показники, що оцінюють стан трудового потенціалу, взаємозалежні й певною мірою можуть дублювати один одного. Водночас деякі показники лише побічно відображають істотні, внутрішні характеристики трудового потенціалу підприємства, які не піддаються безпосередньому вимірюванню. Виникає необхідність у концентрації інформації, вираженні більшої кількості вихідних ознак через меншу кількість більш вагомих характеристик.

Висновки. Отже, для дослідження стану трудового потенціалу підприємства необхідно виділити показники, що характеризують усі його аспекти. У зв'язку з цим об'єктивно виміряти трудовий потенціал підприємства можна лише за допомогою системи показників.

Одним із найважливіших питань при проведенні оцінки трудового потенціалу є вибір методів дослідження. Практика застосування методів економіко-статистичного моделювання показує, що таку оцінку можна проводити шляхом побудови й аналізу факторних і кореляційно-регресійних моделей. Таким чином, математико-статистичні методи, серед яких виділяються кореляційний аналіз, метод головних компонент, факторний аналіз, а також інші, можуть найбільш точно і повно розкрити сутність і природу трудового потенціалу підприємства.

Література

1. Кобиляцький Л. С. Управління проектами: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2002. – 200 с.
2. Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. Економічний аналіз: теорія і практика: Підручник / За ред. проф. А.Г. Загороднього. – Львів: “Магнолія Плюс”, 2006. – 428 с.
3. Бандур С. І. Ринок праці Львівської області (оцінка і прогноз) / С. І. Бандур, В. В. Онікієнко, Ю. П. Туранський. – К.: Б. в., 1999. – 96 с.
4. Луцкий В. Трудовая активность и пути её повышения. – М.: Экономика, 1975. – 124 с.
5. Личностный потенциал работника: проблемы формирования и развития / Отв. ред. В. Г. Нестеров, Л. И. Иваньков. – М.: Наука, 1987. – 228 с.
6. Генкин Б. М. Экономика и социология труда: Учеб. для вузов. – М.: НОРМА-ИНФРА · М, 1998. – 384 с.

Дропа Я. Б.,

к.е.н., асистент,

Карпова Я. Ю.,

аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОВАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті запропоновано методику оцінки ефективності функціонування товарного ринку України за допомогою рейтингового коефіцієнта.

In the article the method of estimation of efficiency of functioning of commodity market of Ukraine is offered by means rating coefficient.

Вступ. В Україні взято курс на формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, що обумовлює посилення державного регулювання всіх сфер життя суспільства і передусім його економічної складової. Однією з основних проблем державних органів влади в сфері управління товарними ринками є відсутність чіткої методики аналізу ефективності їх функціонування. Розроблення такої методики стане запорукою вирішення основних завдань в галузі функціонування товарних ринків, допоможе удосконалити управління ними на державному рівні та сприятиме економічному зростанню вітчизняної економіки загалом.

У сучасній економічній літературі велика увага приділяється методологічним аспектам вивчення товарних ринків. Зокрема, економічна природа монополізму та конкуренції, механізм здійснення ефективного регулювання та формування конкурентного середовища привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Вагомий внесок у розвиток теорії і практики управління товарними ринками зробили такі вітчизняні і зарубіжні вчені: Г. Ассел, І. Беляєвський, Ф. Букерель, А. Дайан, М. Долішній, Дж. М. Кейнс, Ф. Котлер, Р. Ланкар, М. Портер, І. Решетников, Є. Савельєв, П. Самуельсон, С. Фішер та ін. [1; 2; 5; 8].

У вітчизняній економічній науці проблеми становлення та

функціонування товарних ринків, на наш погляд, є ще недостатньо вивчені та науково обґрунтовані. Існує потреба у глибшому аналізі наявного інструментарію державної політики стосовно товарних ринків та розробленні пропозицій щодо підвищення ефективності його застосування на сучасному етапі розвитку економіки України.

Як один із можливих підходів щодо оцінки ефективності функціонування товарних ринків в нашій країні пропонується застосовувати рейтинговий коефіцієнт як певний інтегральний показник, який би включав в себе найважливіші економічні характеристики (параметри) певного товарного ринку.

Постановка завдання. Відсутність глибоких і всебічних досліджень у сфері аналізу ефективності функціонування товарних ринків в умовах становлення ринкової економіки обумовили вибір теми статті.

Теоретичною та методологічною основою статті є положення економічної теорії, роботи вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем ефективності функціонування товарних ринків. В науковій і практичній літературі досить часто використовуються різноманітні рейтингові показники [5, с. 178 – 185], тому в роботі ми застосували рейтинговий метод.

Метою даної роботи є оцінка ефективності функціонування вітчизняних товарних ринків за допомогою рейтингового коефіцієнта.

Результати. Зарубіжні та вітчизняні вчені пропонують різні підходи щодо визначення конкурентоспроможності окремих виробників на певних товарних ринках, визначення їхньої інвестиційної привабливості та ефективності. Так, Й.-М. Ліснайдер, Р. Аурсет, А. Ван Блокстал запропонували графічну модель для визначення конкурентоспроможності підприємств. Автори використовують вісім векторів: концепцію товару чи послуги, якість, ціну, фінанси, торгівлю, комунікаційну політику підприємства, передпродажну підготовку, післяпродажну підготовку [7, с. 127].

Така модель може бути використана і для визначення пріоритетів розвитку товарних ринків і за допомогою певної маркетингової інформаційної системи управління ними.

М. Портер вважає, що основу конкурентних переваг загалом країни становлять чотири групи показників:

1. Умови для чинників. Позиція країни у чинниках виробництва, таких як наявність кваліфікованої робочої сили чи інфраструктури, необхідних для ведення конкурентної боротьби у даній галузі.

2. Стан попиту. Характер попиту на внутрішньому ринку для галузевого продукту чи послуг.

3. Споріднені та підтримуючі галузі. Наявність чи відсутність в даній країні галузей-постачальників чи інших супутніх галузей, конкурентоспроможних на міжнародному рівнях.

4. Стійка стратегія, структура і суперництво. Наявні в країні умови створення, організації і управління компаніями [8, с. 175].

Вказані атрибути призначені для оцінки конкурентоспроможності національних економічних систем можуть бути використані і щодо товарних ринків.

М. А. Окландер запропонував графічну багатовекторну модель, на радіус-векторах якої відображаються певні значення показників, що характеризують стан конкурентоспроможності кожного оцінюваного кластера територіальної економічної системи. Для цієї моделі було запропоновано перелік показників оцінки пріоритетності кластерів, які відповідають радіус-векторам графічної багатовекторної моделі, а саме: 1) загальний обсяг виробництва; 2) рівень продуктивності праці; 3) наявність матеріально-технічної бази; 4) рентабельність (збитковість) продукції; 5) питома вага прибуткових підприємств; 6) обіговість грошових коштів; 7) кількість зайнятих; 8) внесок у ВВП (ВДВ); 9) частка експорту в обсязі продажу території; 10) наявність підготовлених кадрів; 11) введення в дію основних фондів; 12) індекс виробництва [7, с. 93].

Така модель також може бути апробована стосовно товарних ринків.

Для оцінки ефективності функціонування товарного ринку, на нашу думку, потрібно побудувати певний інтегральний показник, який би включав в себе його найважливіші економічні параметри. Ми вважаємо, що оптимальним буде набір таких показників:

Фондовіддача (відношення величини товарообороту до вартості основних засобів).

Величина товарообороту в середньому на одного працівника у сфері торгівлі (відношення величини товарообороту до кількості зайнятих у сфері торгівлі).

Рентабельність операційної діяльності торговельних підприємств (відношення фінансового результату від операційної діяльності торговельних підприємств до величини їхнього майна і помножити на 100 %).

Величина товарообороту в середньому на 1 тис. м. кв. торгової площі (відношення величини товарообороту до торговельної площі).

Інвестиції в основний капітал в середньому на одне підприємство (відношення інвестицій в основний капітал у сфері торгівлі до кількості таких підприємств).

Коефіцієнт оборотності оборотних засобів у сфері торгівлі або товарооборотність (відношення товарообороту до величини оборотних засобів у торгівлі за період (кількість оборотів)).

При розрахунку інтегрального показника за основу взято порівняння кожного з перерахованих параметрів за певний період функціонування вітчизняного роздрібного товарного ринку з найвищими його досягненнями за цими параметрами протягом аналізованого періоду. Такий підхід дасть можливість проаналізувати динаміку ефективності функціонування товарного ринку з точки зору відхилення фактичних результатів від максимальних, які були досягнуті у минулих періодах діяльності торговельних підприємств.

Проілюструємо аналіз динаміки ефективності функціонування товарного ринку України на основі даного підходу за допомогою даних про фондовіддачу торговельних підприємств, величину їх товарообороту в середньому на одного працівника, рентабельність діяльності торговельних підприємств, їхній товарооборот на 1 тис. м. кв. торговельної площі, інвестиції в основний капітал в середньому на одне підприємство сфери торгівлі та їхню товарооборотність. Дане завдання доцільно розв'язувати в автоматизованому режимі в середовищі MS Excel, для чого побудуємо таблицю 1.

Спочатку в електронну таблицю вводяться вихідні дані, а саме: роздрібний товарооборот торговельних підприємств, їх основні засоби, кількість торговельних підприємств, інвестиції в їх основний капітал, торгова площа підприємств сфери торгівлі, фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, величина капіталу (майна) торговельних підприємств, кількість зайнятих у сфері торгівлі, їхні оборотні засоби.

Далі в автоматизованому режимі обраховуємо фондовіддачу, середній товарооборот на одного працівника, рентабельність діяльності торговельних підприємств, величину товарообороту в середньому на 1 м. кв. торгової площі, інвестиції в основний капітал в середньому на одне торговельне підприємство, коефіцієнти оборотності оборотних засобів. Після цього MS Excel шукає їхні максимальні значення та порівнює з фактичними. На останньому етапі визначається інтегральний коефіцієнт оцінки ефективності функціонування товарного ринку за кожний період за такою формулою:

$$PK_j = \sqrt{\sum_{i=1}^n (1 - X_i)^2}, (1)$$

де PK_j – інтегральні коефіцієнти j -того періоду;

Таблиця 1
Оцінка ефективності функціонування
товарного ринку України

Рік									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
2000	28757,00	28103,00	103,2	405,00	7029,00	1195,10	89897,50	1300,00	
2001	34417,00	20337,00	232,46	1285,00	6515,00	2352,00	129736,05	3338,00	
2002	39691,00	21568,00	246,38	2019,00	6054,00	4356,40	161503,50	3487,70	
2003	49994,00	25644,00	258,48	3276,00	5896,00	573,70	191797,85	3854,00	
2004	67556,00	31906,00	268,31	5322,00	5976,00	6930,20	237650,55	3971,20	
	Роздрібний товаро- оборот, млн. грн.	Основні засоби торговельних під- приємств, млн. грн.	Кількість підприємств сфери тор- гівлі (на кінець року), тис. шт.	Інвестиції в основний капітал тор- говельних підприємств, млн. грн.	Торгова площа, тис. м2	Фінансовий результат від звичай- ної діяльності до оподаткування, млн. грн.	Величина капіталу підприємств сфери торгівлі, тис. грн.	К-ть зайнятих у торгівлі, тис. чол.	

2005	2006	2005
94332,00	129 952,00	94332,00
40362,00	60 404,00	40362,00
278,1	288,09	278,1
7614,00	11 655,00	7614,00
6359,00	6 847,00	6359,00
9464,20	10 334,80	9464,20
275973,00	358 834,80	275973,00
4175,20	4 403,90	4175,20

продовження таблиці 1

Рік	1	2000	2001	2002	2003	2004
Оборотні засоби у сфері торгівлі, тис грн.	10	79757,70	120918,70	149471,40	184441,20	218295,50
Фондо-віддача гр. 2 / гр. 3	11	1,02	1,69	1,84	1,95	2,12
Середній товарооборот на 1 працівника гр. 2 / гр. 9	12	22,12	10,31	11,38	12,97	17,01
Рентабельність діяльності торговельних підприємств, % гр. 7 / гр. 8 * 100	13	1,33	1,81	2,70	0,30	2,92
Величина товарообороту в середньому на 1 тис. м. кв. торгової площі, гр. 3 / гр7	14	4,09	5,28	6,56	8,48	11,30
Інвестиції в основний капітал в середньому на одне підприємство, гр. 5 / гр. 4	15	3,92	5,53	8,19	12,67	19,84
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів гр. 2 / гр. 10	16	0,36	0,28	0,27	0,27	0,31
Максимальна фондовіддача	17	2,34	2,34	2,34	2,34	2,34

2005	2005
334 771,30	239175,60
2,15	2,34
29,51	22,59
2,88	3,43
18,98	14,83
40,46	27,38
0,39	0,39
2,34	2,34

продовження таблиці 1

Рік	Максимальний середній товарооборот на 1 працівника	Максимальна рентабельність діяльності торговельних підприємств, %	Максимальна величина товарообороту в середньому на 1 тис. м. кв. торгової площі	Максимальна величина інвестицій в основний капітал в середньому на одне підприємство	Максимальний коефіцієнт оборотності	Рейтинговий коефіцієнт
1	18	19	20	21	22	23
2000	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	1,48
2001	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	1,44
2002	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	1,28
2003	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	1,43
2004	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	0,82
2005	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	0,46
2006	29,51	3,43	18,98	40,46	0,39	0,18

Джерело: Таблицю складено за даними Статистичного щорічника України за 1997, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 та 2006 рік

X_i – i -й показник функціонування товарного ринку у спів-

відношенні з його оптимальним рівнем. Він визначаються за формулою:

$$X_i = \frac{\Phi_i}{M_i}, \quad (2)$$

де Φ_i – фактичний рівень i -го показника; M_i – оптимальний рівень i -показника серед досягнутих за досліджуваний період; n – кількість показників.

У нашому випадку дана формула буде мати вигляд:

$$PK_i = \sqrt{\left(1 - \frac{\Phi_{\Phi_e}}{M_{\Phi_e}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{TO1прац}}{M_{TO1прац}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{Pmn}}{M_{Pmn}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{TO1м.кв.}}{M_{TO1м.кв.}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{Iок}}{M_{Iок}}\right)^2 + \left(1 - \frac{\Phi_{Коб}}{M_{Коб}}\right)^2}, \quad (3)$$

де Φ_{Φ_e} , $\Phi_{TO1прац}$, Φ_{Pmn} , $\Phi_{TO1м.кв.}$, $\Phi_{Iок}$, $\Phi_{Коб}$ – фактичний рівень фондовіддачі основних фондів, товарообороту на 1 працівника сфери торгівлі, рентабельності торговельних підприємств, товарообороту на 1 м. кв. торгової площі, інвестицій в основний капітал торговельних підприємств, та коефіцієнта оборотності оборотних засобів відповідно;

M_{Φ_e} , $M_{TO1прац}$, M_{Pmn} , $M_{TO1м.кв.}$, $M_{Iок}$, $M_{Коб}$ – максимальне значення фондовіддачі основних фондів, товарообороту на 1 працівника сфери торгівлі, рентабельності торговельних підприємств, товарообороту на 1 м. кв. торгової площі, інвестицій в основний капітал торговельних підприємств та коефіцієнта оборотності оборотних засобів серед даних за різні періоди.

Максимально ефективним функціонування товарного ринку доцільно вважати у тому періоді, якому відповідає мінімальне значення інтегрального коефіцієнта. У нашому випадку це буде 2006 рік зі значенням рейтингового коефіцієнта 0,18 (129 952 млн. грн. – роздрібний товарооборот, 60404 млн. грн. – основні засоби, 288 090 підприємств торгівлі, 11 655 млн. грн. – інвестиції в основний капітал торговельних підприємств, 6 847 тис. м. кв. – торговельна площа, 10334,8 млн. грн. – фінансовий результат торговельних підприємств від звичайної діяльності до оподаткування, 358834,8 тис. грн. – середня величина капіталу торговельних підприємств, 4403,9 тис. осіб – зайнятість у сфері торгівлі, 334771,3 тис. грн. – оборотні засоби у сфері торгівлі).

Варто зазначити, що починаючи з 2000 року, рейтинговий показник переважно знижувався (за винятком 2003 р., у якому

дана тенденція не збереглася), що свідчить про постійне підвищення ефективності функціонування вітчизняного товарного ринку.

Державі потрібно постійно стежити за динамікою інтегрального коефіцієнта, щоб завчасно запобігати виникненню ситуацій, які можуть спричинити зниження ефективності функціонування товарного ринку. Проблемним симптомом може бути ситуація, коли інтегральний коефіцієнт постійно зростає за рахунок спаду його окремих величин (фондовіддачі, рентабельності, оборотності та інших, які взяті до уваги при його обчисленні), що свідчить про зниження ефективності функціонування досліджуваного товарного ринку. Відповідно, компетентні органи державної влади, за допомогою розрахунку інтегрального показника оцінки ефективності функціонування товарного ринку, в змозі оперативно та своєчасно діагностувати проблемні симптоми на певному ринку чи їх сукупності, та приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо їхнього усунення.

З іншого боку, розрахунок такого інтегрального показника оцінки ефективності функціонування товарного ринку представляє інтерес і для приватних підприємницьких структур, потенційних інвесторів тощо, оскільки виступає своєрідним індикатором, який комплексно оцінює явища та процеси на певному товарному ринку та спрощує процедуру прийняття рішення щодо провадження певного виду діяльності на ньому, залучення інвестицій, укладання контрактів, угод між суб'єктами підприємницької діяльності.

Висновки. При оцінці динаміки ефективності функціонування товарних ринків потрібно брати до уваги декілька критеріїв (показників), які кількісно та якісно відображають особливості функціонування певного товарного ринку.

При розрахунку інтегрального рейтингового коефіцієнта, в рамках даного підходу, взято до уваги такі показники, як: фондодідачу торговельних підприємств, середній товарооборот на одного працівника, рентабельність, величину товарообороту в середньому на 1 тис. м. кв. торгової площі, інвестиції в основний капітал в середньому на одне торговельне підприємство, коефіцієнт оборотності оборотних засобів.

Уряд країни може, на свій погляд, включати чи виключати параметри визначення інтегрального коефіцієнта, потрібно тільки чітко визначити, яким буде оптимальне значення даного параметру (мінімальним чи максимальним). Наприклад, оптимальним значенням коефіцієнту оборотності буде його

максимальна величина, а тривалість одного обороту в днях – мінімальна.

Зниження значення рейтингового коефіцієнта в даному аспекті пропонується сприймати як позитивну тенденцію.

Література

1. Академия рынка: маркетинг: Пер. с фр. / А. Дайан, Ф. Букерель, Р. Ланкар и др. – М.: Экономика, 1993. – 572 с.
2. Акулич М.В. Исследование рынков в практике международного бизнеса // Маркетинг в России и за рубежом. – 2002. – №5. – С. 94-108.
3. Берданова О., Мазник Л. Методичні підходи до вивчення регіональних ринків товарів народного споживання / Управління сучасним містом. – 2002. – № 7-9.
4. Брыскин И. И. Математическое моделирование маркетинга. – Новосибирск: Наука, 1992. – 160 с.
5. Делчев Р.И. Методологические проблемы исследования конъюнктуры мировых товарных рынков. – М.: Изд-во МГИМО, 1997. – 244 с.
6. Иванова Л.О. Інформаційне забезпечення дослідження економічної кон'юнктури // Маркетинг в Україні. – №2. – 2004. – С. 43-50.
7. Окландер М. Проблеми формування маркетингової системи країни. – К.: Наукова думка, 2002. – 168 с.
8. Портер М.Э. Конкуренция: Пер. с англ.: Учебное пособие. – М.: Издательский дом “Вильямс”, 2000. – 495 с.
9. Ситник В.Ф., Краева О.С. Технологія обробки економічної інформації. – К.: КНЕУ, 1998.
10. Холден К., Піл Д.А., Томпсон Дж. Л. Економічне прогнозування: вступ / Пер. з англ. О. Комашка за ред. В. Пархоменко. – К.: Інформтехніка – ЕМЦ, 1996. – 380 с.

Дугіна І. В.,

асистент,

Галько О. Р.,

асистент Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ РОЗШИРЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті відзначено економіко-правові основи розширення інвестиційної діяльності банківських установ. Розглянуті фактори, що впливають на ступінь розвитку внутрішнього інвестиційного потенціалу.

Ekonomiko legal frameworks of expansion of investment activity of bank institutions are marked in the article. Factors which influence on the degree of development of internal investment potential are considered.

Кожна держава як суб'єкт інвестиційної діяльності визначає правові, економічні і соціальні умови цієї діяльності у своєму законодавстві.

Загальновідомо, що стратегічним менеджментом будь-якого банку є наявність надійної і стабільної правової бази, яка регулює і регламентує його інвестиційну діяльність і визначає фінансово-економічні результати. Виходячи з цього, можна стверджувати, що стабільність банківського законодавства у сфері інвестицій є основою грошово-кредитної системи. Відтак, формування та удосконалення банківського законодавства є об'єктивним і невідкладним процесом щодо зміцнення законодавчих основ державного регулювання діяльності банків в інвестиційній сфері [1].

Відзначимо, що склад і зміст інвестиційного законодавства обумовлюється інвестиційною політикою держави, яка за останні роки декілька раз змінювала свій напрямок.

Постановка проблеми. Одним з головних завдань банківського інвестиційного законодавства є забезпечення ефективно-го і динамічного функціонування банківської системи України.

Дієвість законодавчої бази держави залежить від точності оцінки існуючого становища. Наявність точних параметрів стану суспільних відношень дозволяє правильно ставити цілі нормативно-правових актів, що готуються до прийняття, оцінити їх реальні можливості впливу на соціально-економічне становище. Зіставлення таких параметрів у часі дозволяє судити про ступінь ефективності раніше прийнятих нормативно-правових актів і їх окремих правових норм.

Аналіз останніх досліджень. Інвестиційні дослідження ґрунтуються на методах фінансової, бюджетної та економічної оцінки ефективності інвестування. Питання визначення сутності інвестицій та їх видів розглядалися в працях українських економістів І.А. Бланка, А.Ф. Гойка, О.Д. Даниленка, М.П. Денисенка, М. Мороза, М.І. Савлука, А.М. Поручника, В.М. Федосова, Ю.І. Стадницького, А.А. Пересади та інших.

Тому, одним із завдань законодавчої бази є формування і розвиток внутрішнього економічного потенціалу. На сьогодні внутрішній інвестиційний потенціал країни скований адміністративним і податковим тиском, тіньовою економікою. На ступінь розвитку внутрішнього інвестиційного потенціалу впливають такі чинники:

- рівень доходів населення, низький рівень приводить до мінімізації споживання, до значного скорочення або певної відсутності заощаджень;

- відсутність довіри до уряду, яке в інвестиційній сфері призводить до недовіри, платоспроможних громадян до наявних інвестиційних інститутів;

- низький рівень легального нагромадження підприємств і фірм призводить до недостатності нагромаджень для здійснення інвестиційної діяльності;

- висока вага тіньової економіки спричинила до того, що був порушений процес відтворення основних фондів, учасники тіньової економіки не інвестують основні фонди, за оцінками деяких експертів тіньова економіка становить 50%;

- спрямованість потоків капіталу (в країну або із неї);

- гарантії інвесторам їх репатріації в Україну.

Незважаючи на наявні проблеми, темпи росту української економіки в останні роки привели до активізації інвестиційних процесів в Україні [1].

Метою даної статті є економіко-правові розширення інвестиційної діяльності банківських установ.

Виклад основного матеріалу. Завдяки прийняттю Законів України „Про державне регулювання ринку цінних паперів

в Україні", „Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг”, завдяки удосконаленню правового регулювання діяльності комерційних банків обриси інвестиційної інфраструктури стають все більш визначеними.

Ряд законів, прийнятих в останній час, об'єктивно сприяють активізації в інвестиційних відношеннях. Однак стан економіки вимагає більш радикальних рішень з метою росту інвестицій в економіку країни. Серед таких рішень може бути амністія для капіталів, виведених з тіні, репатріюємих з офшор, спрощення системи оподаткування, зміна амортизаційної політики, зниження податкового тиску для інноваційних підприємств, посилення діяльності Антимонопольного Комітету України [3].

Однією з важливих умов залучення іноземних інвестицій є гарантії стабільності законодавства, яке регулює правовий режим інвестицій. Однак раніше, ніж залучати іноземні інвестиції, необхідно дати відповідь на такі запитання: чи може воно розглядатися як альтернатива внутрішньому інвестуванню, які перспективи іноземного інвестування в Україні. Важливим питанням є вивчення конкуренції на ринку капіталів, яка визначає вільний рух в масштабах глобальної економіки. Тому для того, щоб приймати закони, спрямовані на залучення іноземних інвестицій, необхідно зробити аналіз власної інвестиційної привабливості. Результати такого аналізу дозволять спрогнозувати наслідки подібного роду інвестицій. Чим вища інвестиційна привабливість національної економіки, тим ефективнішими і більш визначеними будуть іноземні інвестиції для економіки країни.

Пріоритетним напрямом розвитку банківської системи є залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій. Наслідки, пов'язані із проникненням іноземних банківських капіталів на національні фінансові ринки, за останні десятиліття зумовили експертів і науковців до системного дослідження проблеми на макро- та мікрорівні [2].

Наявність в економіці будь-якої держави великих обсягів іноземного капіталу свідчить про її макроекономічну стабільність та довіру інвесторів до неї. Як відомо, на сьогодні серед усіх секторів економіки України банківський сектор значно активізував інвестиційну діяльність. Власне це є причиною зацікавлення іноземних інвесторів українськими банками. Перспектива отримання великих прибутків, наявність широкого спектру можливостей для ведення бізнесу та великого потенціалу для зростання, іноземні банки всупереч можливим ризикам і перешкодам активно виходять на ринки країн, що розвиваються, в тому числі і нашої держави.

Останнім часом Україна почала все більше привертати увагу західноєвропейських банкірів: за даними НБУ, частка іноземного капіталу в загальному зареєстрованому статутному капіталі діючих вітчизняних банків у 2007 р. зросла від 19,5 до 22,2%, а 18 % від загальної кількості діючих банків, станом на 1 травня 2007 р. – це банки з іноземним капіталом [5].

Для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої діяльності. Зазначається, що для інвестиційних проектів із залученими іноземними інвестиціями, які реалізуються відповідно до державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери та територій, може встановлюватися пільговий режим інвестиційної та іншої господарської діяльності.

Проте варто ще раз зазначити, що законодавча база має принаймні два основних недоліки: по-перше, нестабільність та ненадійність; по-друге, відсутність комплексності та наявність суперечностей у законодавчих актах. Нестабільність зумовлює неможливість спрогнозувати виробничо-господарську та фінансову діяльність об'єктів інвестування. Забезпечення стабільності нормативної бази для іноземного інвестора важливіше, ніж пільги.

При розробці власного інвестиційного законодавства необхідно враховувати стан і тенденції розвитку глобальної економіки.

Важливими чинниками, які формують інвестиційний клімат держави і забезпечують подолання або зниження ризиків для інвесторів в Україні, є: рівень розвитку продуктивних сил та стан ринку інвестицій, правове поле держави, політична воля всіх гілок влади, стан фінансово-кредитної системи, статус іноземного інвестора, інвестиційна активність населення [3].

Обсяг інвестицій в Україні не достатній, і це свідчить про несприятливий інвестиційний клімат як щодо вітчизняних, так і іноземних інвесторів, адже його створення потребує надзвичайних зусиль і тривалого часу. В інвестиційній стратегії розвитку України передбачається надходження до економіки прямих іноземних інвестицій до кінця 2010 р. – 25-30 млрд. дол. За всі роки незалежності до економіки України іноземні інвестори вклали близько 4 млрд. дол. Україна за період своєї незалежності переконалася, що за іноземні інвестиції, іноземний капітал треба боротися – необхідно створювати для інвестора привабливі умови, забезпечити гарантії інвестицій та прозорість усіх процесів у національній економіці [2].

Керівництво держави, провідні вчені та практики впевнені, що важливою умовою розвитку національної економіки є залу-

чення та ефективне використання іноземного капіталу. Проте навколо цієї тези, яка цілком лояльно сприймається стосовно галузі промисловості чи АПК, розгортаються дискусії, коли йдеться про вітчизняну банківську систему. Хоча ще у Посланні Президента України до ВР “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 рр.”, зазначено, що основна увага має зосереджуватися зокрема на активному залученні в банківську сферу іноземного капіталу, в тому числі країн – членів ЄС. Цілий ряд опонентів, насамперед у банківській системі, вбачає у цьому більше загроз, ніж позитиву.

Саме тому варто визначити, чого слід очікувати банківській системі України від припливу іноземного капіталу. Головними позитивними результатами мають стати:

- суттєве збільшення обсягів інвестицій у національну економіку – як безпосередньо у банківський, так і в реальний сектор шляхом використання банківського капіталу в активних операціях;

- здешевлення вартості кредитних коштів для підприємств реального сектору економіки;

- активне запровадження у практику вітчизняної банківської справи новітніх технологій та процедур банківського обслуговування;

- наближення банківської системи України до міжнародних стандартів через запровадження правил, технологій, процедур, які використовуються провідними банками розвинутих країн світу. Практичними наслідками цього стануть підвищення прозорості банківської системи, удосконалення системи тощо [4].

У зв’язку із залученням іноземних інвестицій можуть проявитися такі недоліки:

- зростає рівень конкуренції на сегменті ринку, який отримує іноземні інвестиції, внаслідок чого певною мірою страждають “старі” учасники ринку, або “вітчизняні товаровиробники”, проте, безумовно, виграють покупці товарів і споживачі послуг;

- зростає рівень конкуренції на ринку праці, оскільки іноземні інвестори вимагають від місцевих працівників вищого рівня кваліфікації, володіння іноземними мовами, ставлять інші умови, що може призводити до часткового звільнення “старих” працівників підприємств, які отримують іноземні інвестиції;

- зростає залежність економіки, зокрема, ринку праці та бюджету, від ефективності роботи інвесторів;

– гіпотетично може зростати політична залежність країни від іноземців.

Внаслідок залучення в країну іноземних інвестицій зростає соціальна напруга в трудових колективах і суспільстві, є побоювання людей, що нові власники підприємств провадитимуть більш жорстку кадрову політику. На прикладі українських банків це може означати скорочення персоналу одних підрозділів та розширення інших.

Ще одним питанням, яке виникає у процесі залучення іноземних інвестицій, є рівень монополізації ринку. Як відомо, ринок кредитних ресурсів і банківських послуг в Україні є ринком вільної конкуренції. На ньому співіснують і конкурують майже дві сотні контрагентів, серед яких лише два десятки мають у своєму статутному фонді частку іноземного капіталу [5]

Таблиця 1.
Основні показники діяльності банків України

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість банків за реєстром	195	189	182	179	181	186	193
У тому числі: кількість банків за участю іноземного капіталу	22	21	20	19	19	23	35
Із них кількість банків зі 100% іноземним капіталом	7	6	7	7	7	9	13

Якщо порівнювати результати діяльності та фінансовий стан КБ узагалі та банків із залученим іноземним капіталом зокрема, то останні мають: кращу якість А і П; стійку тенденцію до нарощування капіталу; вищу прибутковість; більшу рентабельність А та статутного Фонду; більш якісний кредитний портфель; кращу пристосованість до роботи в умовах ринкової економіки.

До банків за участю іноземного капіталу входять: АПІБ Аваль, АКБ Райффайзенбанк Україна (Австрія), АБ ІНГ-банк Україна (Нідерланди), АКБ ХФБ-банк Україна, Сіті-банк Україна (США), ЗАТ Прокредитбанк (Німеччина), АК Каліон-банк Україна (Франція), Міжнародний іпотечний банк (США), Банк Ренесанс Капітал (Нідерланди), БМ Банк (Росія та Швейцарія).

Як бачимо, до “великої десятки” входять лише 2 банки: АППБ Аваль, АКБ Райффайзенбанк Україна. Більшість інших банків з іноземними інвестиціями належить до групи так званих середніх банків. Зрозуміло, що за цих умов ні про монополізацію ринку, ні про вагомий вплив іноземного капіталу на макроекономічні процеси в банківській системі України не йдеться [5].

Якщо спробувати визначити основні вимоги стратегічних іноземних інвесторів до банків – отримувачів їхнього капіталу, то на перше місце, напевно, слід поставити прозорість бізнесу банку. Саме такої прозорості, під якою розуміють прозору структуру власності, беззаперечне дотримання вимог національного законодавства, проведення аудиту за міжнародними стандартами, нерідко бракує українським фінансовим установам.

Серед інших найважливіших вимог, які пред’являють іноземні інвестори до українських банків у процесі встановлення партнерських відносин та при розгляді пропозиції щодо входу в їхній капітал, є:

- чітка і документально зафіксована організаційна структура банку;
- документально закріплені повноваження та відповідальність окремих менеджерів і керівників середньої ланки;
- відсутність внутрішніх конфліктів і суперечностей усередині колективу, добрий моральний клімат;
- ефективно функціонуюча система стратегічного та фінансового планування;
- відсутність тіньових схем у діяльності банку як у його відносинах із клієнтами, так і в середині банку (зокрема прозорість та легальність механізмів матеріального стимулювання персоналу);
- адекватна система оцінки ризиків у діяльності банку, насамперед кредитного [3].

Підсумовуючи, слід сказати, що питання присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі залишається неоднозначним і дискусійним. Проте, на нашу думку, зростання частки іноземного капіталу в українських банках є об’єктивним наслідком інтеграції України у світову та європейські економічні системи, а відповідно, і неминучим. На даному етапі швидше є сенс обговорювати і визначити регламентацію діяльності іноземних банків та їхніх філій в Україні.

Отже, перш ніж дозволяти іноземним банкам відкривати свої філії на території України, необхідно вирішити питання

національної безпеки, розвитку та захисту власної банківської системи:

- досягти європейського рівня монетизації економіки та зменшити частку позабанківського обігу грошей;
- сприяти концентрації українського банківського капіталу, розглядати великі українські банки як оплот економічної безпеки України;
- запровадити систему управління грошовими потоками в державі, сконцентрувавши їх у провідних банках на пріоритетних напрямках розвитку економіки;
- законодавчо забезпечити захищеність українських банків, що кредитують національну економіку, сприяти поверненню банкам усіх прострочених кредитів;
- обмежити кількість іноземних банків та їх частку в активах і капіталі банківської системи України.

Щодо пропозицій обмежити максимальну частку іноземного капіталу або кількість банків з іноземним капіталом у банківській системі, то ми підтримуємо тезу, що оптимальну частку присутності іноземного капіталу на ринку банківських послуг України повинен визначати ринок.

Як висновок, можна узагальнити, що подальший розвиток банківської системи України, на наше переконання, відбуватиметься у рамках загальних процесів глобалізації фінансового сектора Європи та світу. Розвинені іноземні банки будуть успішно розширювати сфери своєї діяльності, пропонуючи дешевші інвестиційні ресурси більших масштабів і, як результат, відбудеться витіснення функціонуючих банків. Іноземні банки, швидше за все, будуть вкладати кошти у найменш ризикові галузі економіки України, але які принесуть найвищі прибутки. Сьогодні у розвитку банківської системи України, банківське інвестиційне кредитування характеризується відсутністю належних стимулів для інвестування реального сектору економіки, недостатністю фінансування розвитку пріоритетних галузей економіки, відсутністю спеціалізованих банківських установ, значними диспропорціями розподілу інвестиційних ресурсів та ін. [6].

Тому для покращення банківського інвестування слід застосувати заходи, які б призвели до покращення інвестиційного клімату у всіх регіонах країни, враховуючи специфіку кожного.

Література

1. Барановський О. Інвестиційна діяльність банків. // Вісник НБУ. – 2007. – № 9. – С. 15 – 16.
2. Варламова Г.О. Вплив прямих іноземних інвестицій на забезпечення розвитку національної економіки України. // Актуальні проблеми економіки. – 2007 р. – № 7. – С. 174-181.
3. Вербицька Ю.М. Інвестиційно-інноваційна діяльність, як чинник соціально-економічного розвитку регіону. // Науковий економічний журнал "Актуальні проблеми економіки" 2007 р. – № 8(74). – С. 151-156.
4. Кузнєцова А., Другов О., Рисін.В. Іноземний капітал. // Вісник НБУ. – 2007. – № 8. – С. 24 – 27.
5. Основні показники діяльності банків України на 1 травня 2007 р. // Вісник НБУ. – 2007. – № 6.
6. Шпиг Ф.І. Перспективи лібералізації доступу іноземного капіталу в банківську систему України // Банки та банківські системи. – 2006. – № 1.

Дугіна І. В.,
асистент ЛІБС УБС НБУ (м. Київ)

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

У статті розглянуто актуальні проблеми споживчого кредитування як одного з найбільш прибуткових видів банківських послуг. Проаналізовано ризики неповерненості споживчих кредитів, серед них і ті, що не мають кількісного вираження.

This article examines actual issues of consumer credit which is one of the most profitable areas of banking services. Consumer credit risks, including those that do not have quantitative representation, are analyzed.

Постановка проблеми. Підвищення платоспроможного попиту населення завдяки збільшенню його доходів впливає на банківську діяльність. Здебільшого робота банків стає соціально орієнтованою, спрямованою на надання послуг населенню: залучення вкладів та надання кредитів фізичним особам.

Кредитні операції, з одного боку, стимулюють розвиток економіки, вони найбільш прибуткові для банків, а з другого – найризиковіші, тобто такі, яким постійно властивий певний рівень неповерненості [1, с. 31].

Активний розвиток кредитування банками стримується багатьма проблемами економічного, правового та організаційного характеру, серед яких – нестабільність фінансової ситуації в країні і, як наслідок, низька кредитоспроможність і погана дисципліна позичальників; недосконалість законодавства; недотримання банками всіх норм і процедур процесу кредитування тощо. В результаті – високий рівень проблемної заборгованості, надмірна концентрація ризиків, втрачена вигода, збитки, проблеми з ліквідністю і платоспроможністю банку.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам розвитку кредитування в Україні, управління кредитними ризиками, ефективності кредитної діяльності банків та правового регулювання кредитних операцій приділяють увагу багато вчених та практиків, зокрема, А.М. Мороз, М.І. Савлук, Смовженко Т.С.,

А.М. Герасимович, В.Д. Лагутін, Коцовська Р.Р. В роботах зазначених авторів проведено аналіз таких суттєвих елементів теорії кредиту, техніка банківського споживчого кредитування, розглянута проблема впливу особистого споживання на механізм відтворення населення і суспільства в цілому.

Постановка завдання: банки повинні організувати діяльність так, щоб отримувати максимальний прибуток від кредитних операцій, але при цьому намагатися зменшити ризик неповерненості споживчих кредитів. У зв'язку з цим актуальним є дослідження проблем, пов'язаних з споживчим кредитуванням, як одного з найбільш прибуткових видів банківських послуг.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Споживчий кредит – це кредит, що надається банком фізичній особі для придбання предметів особистого споживання, переважно тривалого користування [2, с. 243]. Сутнісна ознака споживчого кредиту – кредитування кінцевого споживання. Споживчий кредит дає змогу населенню споживати товари і послуги до того, як споживачі спроможні їх оплатити. Тим самим споживчий кредит забезпечує підвищення життєвого рівня споживачів. У макроекономічному плані споживчий кредит збільшує сукупний платоспроможний попит на предмети споживання і послуги, що стимулює розширення обсягів їх виробництва [3, с. 224].

Особливу роль відіграє споживчий кредит у придбанні населенням дорогих товарів тривалого користування. Найчастіше до споживчого кредиту вдаються люди з невисоким рівнем доходу, хоч часто без споживчого кредиту не можуть обійтися і громадяни з високими доходами, що прагнуть вийти на новий, більш високий рівень споживання. За допомогою кредиту громадяни одержують можливість задовольнити назрілі споживчі потреби до того моменту, коли здійсняться відповідні грошові заощадження. Громадяни, що стикаються з нестачею доходів сьогодні і сподіваються на сталість та достатність доходів у майбутньому, а тому бажають підвищити свій нинішній рівень споживання за допомогою споживчого кредиту. Відповідно споживчий кредит впливає на підвищення рівня життя населення [4, с. 226].

Актуальність постановки питання щодо соціально-економічного значення споживчого кредиту та його ролі у визначенні пріоритетних напрямів розвитку й удосконалення діяльності суб'єктів ринку з кредитування населення на споживчі потреби. Споживчий кредит дозволяє не тільки збільшити рівень поточного споживання, але і стимулює виробництво і реалізацію споживчих товарів і послуг. Водночас потрібно

відзначити велике соціально-економічне значення споживчого кредиту у покращенні матеріального й культурного рівня життя населення та добробуту суспільства у цілому.

Зростання довіри до банківських установ населення поступово стає основним їх кредитором і позичальником. Так, за станом на 1 липня 2007 року порівняно з 2000 роком частка вкладів населення у зобов'язання банків збільшилася з 21,7 до 32,3%. Водночас частка коштів суб'єктів господарювання в зобов'язаннях скоротилась з 42,7 до 22,2%. У сфері кредитування частка кредитів, наданих населенню, у кредитному портфелі банків порівняно з 2000 роком збільшилася з 4,0 до 30,0%, а частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання, скоротилась з 77,1 до 59,5% [5, с. 7].

Спостерігається активне кредитування банками населення. При цьому кредити, надані фізичним особам, зростають випереджаючими темпами порівняно не лише з доходами та заробітною платою працівників, а й із темпами кредитування економіки. Якщо за останні три роки офіційні доходи населення та середньомісячна заробітна плата зросли в 1,7 – 1,8 раза, кредити в економіку – в 2,3 раза, то позички, надані населенню, – в 5,3 раза і становлять майже половину обсягу кредитів, наданих суб'єктам господарювання [6, с. 7].

*Таблиця 1.
Динаміка окремих показників по банківській системі України
[7, с. 7]*

Показники	2000	2004	2005	2006	Темпи зростання порівняно	
					з 2000 р., %	з 2004 р., %
Реальний ВВП, %	105,9	112,1	102,4	107,1		
Доходи населення, млн.грн.	86911	274241	381404	475200	546,8	173,3
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн.	230,13	589,6	806,2	1041,4	452,5	176,6
Кредити, надані суб'єктам господарювання	18216	72875	109020	167661	920,4	230,1

Кредити, надані фізичним особам	941	14599	33156	77755	8263,0	532,6
Вклади фізичних осіб	6649	41207	72542	106078	1595,4	257,4

Стрімке збільшення обсягів кредитування населення, яке обумовлене зростаючим попитом споживчого кредиту, супроводжується зростанням ризиків за кредитними операціями і несе загрозу фінансовій стабільності банків. Національний банк України для зменшення ризиків української банківської системи зобов'язав банки відносити позики з простроченням понад 90 днів до безнадійної заборгованості і резервувати всю суму позики, згідно з Постановою НБУ № 83 від 19.03.2007, після таких регулювань банки почали детальніше та ретельніше перевіряти платоспроможність клієнтів, як свідчать дані, наведені вище, ринок споживчого кредитування не зменшився.

Надання банками кредитів без отримання від фізичних осіб довідки про доходи чи інших документів про підтвердження їхніх доходів, тим самим підтримуючи розвиток тіншової економіки в країні та наштовхуючись на ризик неповерненості. Навіть за надання споживчих кредитів на невеликі суми банк наражається на значний ризик їх неповерненості через можливі шахрайські дії позичальників.

Впливає на ризики неповерненості споживчих кредитів ще і коливання курсів іноземних валют. Основна маса довгострокових споживчих кредитів, на купівлю житла чи автомобіля, надана у вільно конвертованих валютах, а офіційні грошові надходження фізичних осіб є у національній валюті.

Співпраця банків з фізичними особами часто піддається численними та різноманітними ризиками, які не мають кількісного вираження. До них належать соціальні питання та репутаційні ризики. Відповідно ефективне управління нефінансовими ризиками в процесі прийняття кредитних рішень знижує ймовірність впливу даних ризиків і покращує показники чистого прибутку, вартість банку в довгостроковій перспективі. Також відповідальний підхід банків до соціальної сфери створює нові можливості для введення нових продуктів та послуг, які містять в собі нефінансові фактори вартості. Відповідальний підхід до ведення банківського бізнесу допомагає зберегти довіру, авторитет і репутацію, що, в свою чергу, сприяє розширенню сфери довірливих відносин з клієнтами від яких

залежить ефективне функціонування фінансових ринків та зменшення ризиків неповерненості споживчих кредитів.

Також, на нашу думку, ключовим чинником для встановлення та підтримки хороших клієнських відносин є завоювання довіри клієнта, а відповідно – створення авторитету і хорошої ділової репутації. Для того, щоб зберегти довіру клієнтів, знизити нормативний ризик, необхідно збільшити прозорість вартості фінансових продуктів і послуг: забезпечити якість документації, структури цін і комісійної винагороди, а також застосовувати більш систематичний підхід до розгляду претензій та скарг клієнтів.

Основним аспектом справедливого ставлення до клієнтів є відповідальний підхід до маркетингу, до продажу фінансових продуктів і послуг. Сектор фінансових послуг також повинен вирішувати такі питання: чи підходить кредитний продукт клієнтам, відзначений як цільова клієнтська група даного продукту, чи була клієнтам представлена належна інформація про всі супроводжуючі ризики, зрозуміла структура цін, чи вирішується конфлікти інтересів між продавцем і клієнтом належним чином. Згідно з постановою НБУ № 168 від 10.05.2007 р. “Правила надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту” банки повинні інформувати клієнта перед видачею кредиту про вартість усіх послуг, які він повинен буде сплатити, тим самим підтверджувати справедливе ставлення до клієнта. Невиконання умов цього нормативного документа має можливість перевірити як сам клієнт при спробі отримання споживчого кредиту, так і служба банківського нагляду НБУ.

Банки можуть впливати на демографічну ситуацію в країні в основному через розвиток власного персоналу, надаючи пільгові споживчі кредити молодим спеціалістам. Нормальні умови праці, добробут, впевненість у завтрашньому дні – все це визначає демографічну поведінку людей, включаючи питання планування сім'ї.

Соціально відповідальний бізнес бере на себе зобов'язання проводити діяльність у відповідності з етичними нормами і вносити вклад в економічний розвиток країни за рахунок покращення якості життя як власних працівників і їх сім'ї, так і всього місцевого населення і суспільства в цілому [8].

Соціальна відповідальність бізнесу – це добровільний вклад в розвиток суспільства в соціальній, економічній і екологічній сферах, пов'язаний напряму з основною діяльністю компанії і у відповідності до чинного законодавства [9].

Соціальні споживчі кредити як стратегічні, цільовонаправлені, довготермінові проекти банків найбільше підходили б до розв’язку актуальних соціальних завдань, таких як покращення якості життя і матеріального достатку населення, збереження сімейних цінностей, підвищення якості освіти, підтримка талановитої молоді, науки та дослідження.

Висновок. З метою зниження ризиків, що виникають при споживчому кредитуванні, необхідно розкривати реальну ставку споживчого кредиту, тим самим уникати конфліктів між банком і клієнтом, зберігаючи репутацію банку, зростання довіри клієнтів.

Необхідно розробляти соціальні кредитні продукти, адже соціальна відповідальність – це невід’ємна частина загальної стратегії сучасного бізнесу. Соціальна політика банку включає взяті на себе добровільні зобов’язання, що відповідають інтересам не тільки банку, а також державним і суспільним інтересам. Соціальні зобов’язання розглядаються не тільки як разові, але і довгострокові соціальні інвестиції.

На нашу думку, використання даних рекомендацій дасть змогу реалізувати інтереси суспільства та здійснювати подальший розвиток діяльності банків на ринку споживчого кредитування.

Література

1. Крупка М., Скаско О. Тенденції та проблеми фомування ринку кредитних послуг в Україні // Вісник НБУ. – 2007. – №11. – С. 31–33.
2. Фінансовий словник. Загородний А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. 4-е вид., випр. та доп. – К.: Знання, КОО; Л.: Вид-во ЛБІ НБУ. – 2002. – С. 566.
- 3,4. Табачук Г.П., Дугіна І.В. Аналіз соціально-економічного значення споживчого кредиту // Регіональна економіка. – 2007. – № 1. – С. 223-229
- 5,6,7. Зінченко В., Карчева Г. Підвищення ефективності управління ризиками в умовах активізації споживчого кредитування // Вісник НБУ. – 2007. – № 10. – С. 7–10.
8. [1998, 1ts WBCSD CSR dialogue, Switzerland; www.wbcds.org/newcenter/report/2000Sense.pdf]
9. Социальная ответственность компании: практическая польза для бизнеса. М.: Ассоциация менеджеров, 2002; www.amr.ru/pdf/broshure_full.pdf

Корецька Н.І.,

асистент Луцького державного технічного університету

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МІСЦЕ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ ДЕРЖАВИ

У статті вивчено організацію банківської системи України, досліджено її місце у національній економіці країни.

Organization of the banking system of Ukraine is trained in the article, explored its place in the national economy of country.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку економіки України важлива роль відводиться банківській системі.

Банківська система будь-якої країни віддзеркалює її соціально-економічний уклад, механізми товарно-грошових відносин, соціально-політичний розвиток. За станом банківської системи можна робити висновки про рівень економічного та політичного розвитку самої країни [4, с. 44].

Банківська система в Україні формувалася стихійно, в складних, суперечливих політико-економічних умовах, пов'язаних з одночасним будівництвом ринкової економіки і нової політичної системи. Значний негативний вплив на неї мала глибока соціально-економічна криза, яка супроводжувалася гіперінфляцією і падінням виробництва, тінізацією і криміналізацією економіки, масовим безробіттям і зубожінням населення. Як зазначають автори проекту Фінансової безпеки України [7], формування банківської системи України відбувалося на базі "спадщини" колишніх радянських банків та методологічного забезпечення, запозиченого в розвинутих країнах. А це зумовлює вивчення даної проблеми більш глибоко і досконаліше.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання теорії і практики функціонування банківської системи досліджували зарубіжні (Г. Коробова, О. Лаврушин, Г. Фетисов, В. Колесников, Л. Кроливецкая, Н. Ан-

тонов, Ю. Вешкин, Г. Авагян, Э. Рид, Р. Коттер, П. Роуз. М. Пессель) та вітчизняні вчені-економісти (М. Савлук, О. Дзюблюк, Б. Луців, А. Мороз, В. Матвієнко, В. Міщенко, Р. Тиркало, Б. Івасів, А. Голуб, Л. Белих, В. Стельмах, Л. Семенюк, Т. Смовженко та інші).

Цілі статті. Метою даної статті є вивчення організації банківської системи України та дослідження її місця у національній економіці країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчаючи особливості побудови банківської системи, слід зазначити, що вона є підсистемою фінансово-банківської системи і призначена для виконання функцій, які властиві останній.

Згідно із системою національних рахунків-93 фінансово-банківська система держави включає всі установи, основною функцією яких є фінансове посередництво або допоміжна фінансова діяльність, тісно пов'язана з фінансовим посередництвом [6].

Окрім банківських установ, фінансово-банківська система включає установи, що є поза межами впливу Національного банку України (рис. 1).

Рис. 1. Структура фінансово-банківської системи [6]

Фінансова діяльність України здійснюється за допомогою мережі державних та приватних акціонерних банків і більш всього відповідає системі німецького типу, стрижневим прин-

ципом якої є незалежність центрального банку (Бундес банку), а також розмежуванням місця центрального банку і комерційних банків, які становлять другий рівень банківської системи.

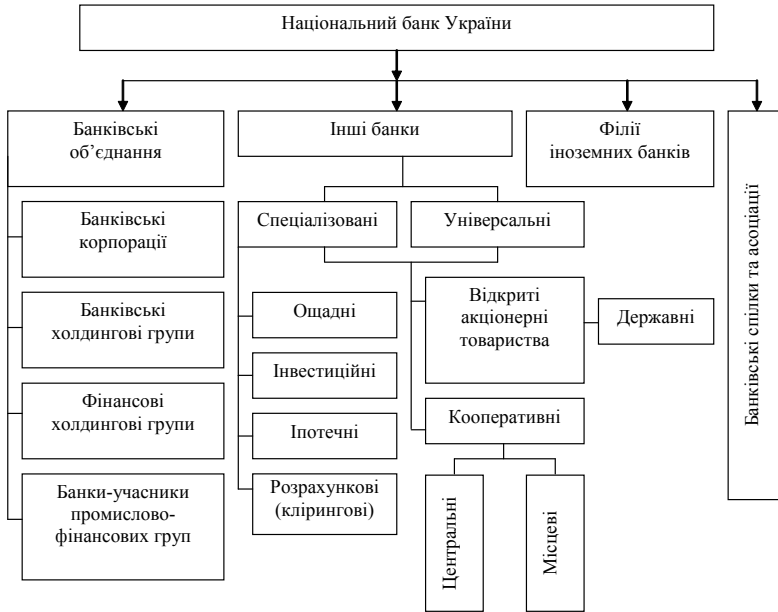
Ієрархічна організація взаємодії банків в Україні підпорядкована основному постулату координованості ієрархічних систем: ефективно використання багаторівневої структури досягається, якщо елементам прийняття рішення надана свобода дії. Якщо ж розподіл функцій між елементами системи не здійснено, то сама ієрархія не виправдана і не має сенсу.

Дворівнева банківська система має переваги та недоліки (табл. 1) [1; 2].

Таблиця 1
Переваги та недоліки дворівневої банківської системи

Переваги	Недоліки
центральный банк володіє реальними важелями координації і регулювання діяльності банків і кредитних закладів, може підтримувати з ними не тільки прямі, але й зворотні зв'язки	труднощі контролю за грошовою масою (центральный банк не може впливати на такий фактор величини грошової маси, як пропорція, в якій населення поділяє накопичені гроші на готівку і вклади)
передбачає різноманітність банківських закладів, їх функцій, здійснених ними операцій, свободу в проведенні кредитної і відсоткової політики	при значних масштабах банківської системи центральный банк може розростатися до розмірів, що сприяють його бюрократизації
виходить з необхідності гнучких організаційних форм, максимальної пристосованості до потреби клієнтів	обмежується свобода діяльності банків і кредитних закладів
базується на простих відношеннях: визначенні фінансового складу господарюючого суб'єкту, ліквідності його балансу, надання кредиту за умови одержання позичальником середньої норми прибутку.	помилки у політиці центральный банк при його значній владі будуть мати таку ж значну "ціну" для банківської системи і економіки в цілому

Згідно з Законом України "Про банки і банківську діяльність" [3] банківська система України структурно включає Національний банк України та інші банки. Детальну класифікацію подано на рис. 2.

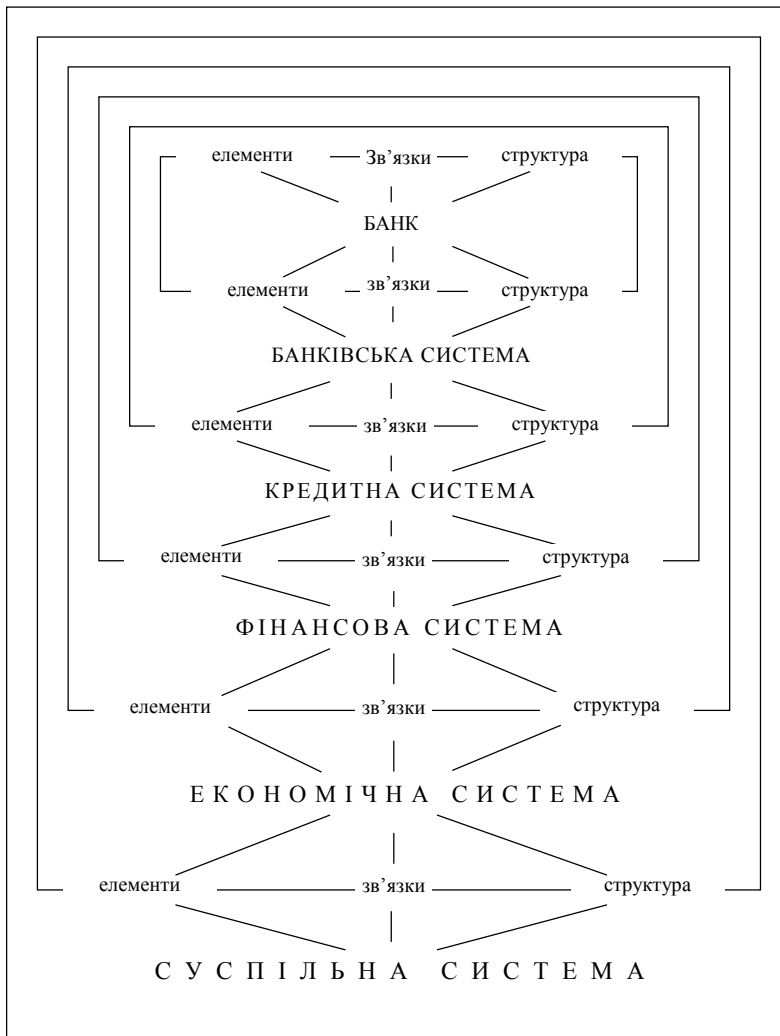
Рис. 2. Організація банківської системи України [3]

Банківський сектор – це елемент (підсистема) економічної системи країни, один із найбільш швидкозростаючих. Як пише Райзберг Б. А.: "Банківська система – це органічна складова, що входить у велику економічну систему країни" [5].

Згідно з вищезазначеним, ми зробили спробу визначити місце банківської системи в суспільстві (рис. 3).

З рис. 3 ми бачимо, що банківська система визначається такими якісними характеристиками:

1. Банківська система являє собою систему взаємозв'язаних елементів. Її цілісність по вертикалі визначається рівнями, які в більшості розвинутих країнах припускають наявність центрального банку, комерційних та різних фінансово-кредитних інститутів. Горизонтальна площина цілісності банківського сектору припускає наявність достатнього рівня банківських установ.

Рис. 3. Місце банківської системи в національній економіці держави

2. Банківська система створює особливу єдність із зовнішнім середовищем. Її розвиток, інституційні зміни визначаються, перш за все, економічним станом, виробництвом, яке банків-

ська система як елемент ринкової інфраструктури покликана обслуговувати. Виступаючи частиною економічної системи, банківський сектор не може не реагувати на ті процеси, які протікають в економіці. Варто підкреслити, що їх єдність взаємообумовлена, тобто базується на взаємному впливі.

3. Банківська система може бути визначена як підсистема іншої, більш складної системи. В якості складової частини вона входить в іншу – кредитну систему. Остання, в свою чергу, виступає частиною фінансової системи.

4. Банківська система випробовує і вплив своїх власних елементів. Вони виступають як відособлені підсистеми. Ступінь відособленості визначається функціями, що їм властиві, та операціями, що ними виконуються і закріплюються в законодавчому порядку. Відсутність чи послаблення якої-небудь ланки банківської системи неминуче позначається на ефективності функціонування банківського сектору в цілому.

Висновки. Отже, банківська система є частиною єдиного економічного організму, яка концентрує великі грошові капітали і обслуговує виробничі та інвестиційні потреби підприємств. Від її стану у великій мірі залежить розвиток суспільства в цілому.

Література

1. Банковское дело: Учебн. – 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. О. И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 672 с.: ил. – С. 18-19.
2. Бельх Л.П. Устойчивость коммерческих банков. Как банкам избежать банкротства. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. – 192 с.
3. Закон України "Про банки і банківську діяльність" / Відомості Верховної Ради України, 2001. – 99 с.
4. Матвієнко П. В. Динаміка розвитку вітчизняної банківської системи // Економіка та держава. – 2007. – № 6. – С. 44-49.
5. Райзберг Б.А. Рыночная экономика. – М.: Деловая жизнь, 1995.
6. Система національних рахунків – 93 / Всемирный банк, Брюссель / Люксембург, Вашингтон, О.К., Нью-Йорк, Париж, 1998 г.
7. <http://www.uafr.com.ua/konseption.doc>

Коробчук Т.І.,

к.е.н, доцент Луцького державного технічного університету

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

У статті розглянуто основні проблеми банківського кредитування підприємств малого та середнього бізнесу, проаналізовано обсяги кредитування підприємств в Україні. Запропоновано систему заходів у сфері банківського кредитування для сприяння розвитку малого та середнього бізнесу.

The basic problems of the bank crediting of enterprises of small and middle business are considered in the article, the volumes of crediting of enterprises are analyzed in Ukraine. The system of measures is offered in the area of the bank crediting for an assistance development of small and middle business.

Вступ. У процесі поглиблення ринкових перетворень та всебічного розвитку інституту приватної власності активізується розвиток підприємництва, в якому органічним структурним елементом є малий бізнес. У світовій системі господарювання малому підприємництву відводиться така роль: по-перше, воно формує конкурентне середовище; по-друге, гнучко реагує на зміни кон'юнктури ринку; по-третє, виступає провідником науково-технічного прогресу; по-четверте, сприяє вирішенню проблеми зайнятості; по-п'яте, розширює соціальну базу ринкового середовища, створюючи основи формування середнього класу, що веде до пом'якшення соціального розшарування [1].

Проблемам розвитку малого підприємництва присвячені праці З. Варналія, С. Мочерного, О. Устенка. Питання банківського кредитування розглядались такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як: О. Васюренко, Ю. Бабічева, Т.Уманець, І.Мамонова, З. Щибиволок, В.Ковальов, В. Міловідов, В. Севрук, Х.Кроксфорд, Ф. Абрамсон та ін. Моделюванням кредитної діяльності банків займались: О. Васюренко, В. Швиркова, Л. Батракова, Є. Коротич, Є. Четиркін та ін.

Одним з головних напрямів забезпечення належного функціонування підприємств у ринковій економіці є вдосконалення

банківського кредитування, що і зумовило мету даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження із обґрунтуванням одержаних результатів. Першопроходцем у кредитуванні малого та середнього бізнесу став Європейський банк реконструкції та розвитку. Першу кредитну лінію було відкрито ще у 1994 році. Її загальна сума становила 100 млн. євро. Друга кредитна лінія для цієї ж категорії суб'єктів підприємницької діяльності відкрилася у серпні 2000 року. Малі та середні підприємства отримали можливість скористатися ресурсами в розмірі 88 мільйонів доларів. Кредити надавались для:

- довгострокового фінансування придбання засобів виробництва;
- короткострокового фінансування витрат на сировину та запчастини;
- експортних контрактів;
- фінансування лізингу.

Кредитна установа для відновлення (KfW) Німецько-українського фонду пропонував кредити для підтримки діяльності підприємств малого та середнього бізнесу (крім фінансування виробництва та торгівлі зброєю, тютюном, алкоголем тощо):

- на поповнення обігових коштів (терміном до 6 місяців);
- на поповнення основного капіталу (не більше ніж на рік).

Фонд "Євразія" пропонував кредити для підприємств малого та середнього бізнесу у сфері виробництва та послуг. Розмір кредитування – до 100 тис. доларів, термін позики – до трьох років. Основні умови – позичальник повинен працювати в Києві та Київській області, Львівському регіоні, мати проект, спрямований на розвиток підприємства, вкласти власні кошти в проект. Фінансування здійснювалось на дві потреби:

- капіталовкладення (закупівля обладнання, викупування та ремонт приміщень);
- поповнення обігових коштів.

Вітчизняне банківське кредитування повинно ґрунтуватися на створенні гнучкої системи гарантій, яка б забезпечила можливість отримання кредитів всім категоріям підприємств. На сьогодні саме ця система стикається з трьома величезними проблемами:

- комерційне гарантування (продаж гарантій, як вид вкладання капіталу для отримання прибутку), актуальне лише для високорозвинених країн. Вітчизняні ж підприємства характеризуються великою мірою ризику щодо ведення бізнесу;
- державне гарантування забезпечується лише тим підпри-

ємствам, які функціонують в рамках регіональних програм соціально-економічного розвитку, або виконують державні замовлення. В Україні їх налічується небагато і серед них майже відсутні малі підприємства;

– фондове гарантування (гарантії, надані інститутами підтримки підприємництва) прямо пропорційно залежать від наявності достатніх обсягів бюджетних ресурсів.

Проте, не зважаючи на сказане, основною тенденцією трьох останніх років у вітчизняній банківській системі стало збільшення обсягів кредитування підприємств. Так, за даними НБУ обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарської діяльності комерційними банками, становив на 01.01.2005р. – 72,9 млрд.грн., на 01.01.2006р. – 109,0 млрд.грн., на 01.01.2007р. – 167,6 млрд. грн. Кредитний портфель клієнтів середнього і малого бізнесу УкрСиббанку в 2006 році зріс на 170%, ОTR Bank – на 92%, ПроКредит Банку – на 74% [4].

Таке значне зростання, на нашу думку, пояснюється поліпшенням умов видачі кредитів:

– терміни кредитування зросли більш ніж удвічі – з 3-5 до 7-11 років;

– відсоткові ставки за кредитами зменшились з 40,3% у 2000 р. до 15,4% у 2006 р.

Як відомо, в Україні діє спеціальна програма мікрокредитування, основними учасниками якої є: Приватбанк, Райффайзен Банк Аваль, Надра, Форум, ПроКредит Банк, Кредобанк і Кредитпромбанк. Вона пропонує чотири види кредитів: експрес-, мікро- і малі кредити, а також кредитування агросектору та супутніх сфер бізнесу за так званою програмою Агро +. До першого листопада минулого року поточний кредитний портфель програми мікрокредитування становив \$845 млн. (130 тис. кредитів). А за весь час діяльності проекту українські банки – учасники програми видали малим і середнім підприємствам понад 344 тис. кредитів на \$2,1 млрд. [5].

Серед видів економічної діяльності, які найчастіше кредитуються, можна виділити такі: оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту, операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам, рідше – виробництво продукції агропромислового комплексу. А в обсягах реалізації найбільшим є внесок малих підприємств сфери послуг, готелів та ресторанів.

Нині підприємствами малого і середнього бізнесу випускається понад половину всієї сільськогосподарської продукції в країні. Найчастіше ж ці виробники отримують кредити, сума

яких не перевищує 50-60 тис.грн. Основними причинами неповернення позик є відсутність прибутків через неврожаї та високі процентні ставки. Це пояснюється нерозвиненістю системи страхування сільськогосподарських ризиків. Тому основним джерелом фінансування залишаються власні кошти аграрних підприємств.

Для аналізу банківського кредитування підприємств малого та середнього бізнесу, на нашу думку, слід використовувати такі показники:

- співвідношення виданих кредитів та залишків позичкової заборгованості на кінець періоду, що допоможе виявити розмір виданих кредитів суб'єктам малого та середнього бізнесу, який не має руху і переходить з одного періоду в інший;

- відсоток погашення кредитів за звітний період. Цей показник характеризує обмеження за величиною виданих кредитів підприємствам малого та середнього бізнесу та показує частку погашення позик в середині звітного періоду;

- співвідношення дебетових та кредитових вкладень за звітний період. Якщо дебетовий оборот перевищує кредитовий, то банк проводить небезпечну політику видачі кредитів суб'єктам малого та середнього бізнесу;

- динаміку кредитних вкладень за звітний період для вияву тенденції зміни наданих кредитів підприємствам малого та середнього бізнесу;

- для аналізу галузевих структурних змін доцільно використовувати систему індексів.

Експертами АЦ "Академія" розроблено основні пріоритети і напрями розвитку в Україні системи мікrokредитування, яке в цілому світі визнано найбільш ефективним методом боротьби з бідністю. До них належать:

- концентрація і збільшення обсягів бюджетної і небюджетної фінансової підтримки малого й середнього підприємництва та системи мікrokредитування широких верств населення;

- створення гнучкої системи гарантій (поруки), що дасть можливість активніше залучати до кредитування комерційні банки;

- збільшення обсягів мікрофінансування і мікrokредитування, що дасть можливості фінансово підтримати тих громадян і суб'єктів підприємницької діяльності, що лише розпочинають свою діяльність;

- використання можливостей фінансового лізингу і франчайзингу як гнучких фінансових технологій та водночас конструктивних способів ведення підприємницької діяльності, що

поєднують інтереси великого і малого підприємництва; розвиток інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу – бізнес-інкубаторів, бізнес-центрів, наукових та інноваційних парків, консалтингових установ тощо.

Говорячи про проблеми кредитування малого та середнього бізнесу, необхідно виділити поняття якості кредиту, під яким розуміють ступінь кредитного ризику, притаманного даній позиції. Рівень показника якості кредиту обернено пропорційний рівневі кредитного ризику як можливості неповернення коштів позичальником (чим вища якість кредиту, тим менша ймовірність його неповернення).

Нині значна частина рішень про видачу кредитів підприємствам малого і середнього бізнесу є автоматизованою, новітні інформаційні технології по збору ділової інформації дозволяють математичним системам аналізу ризиків оцінювати кредитоспроможність клієнтів та стежити за його фінансовими проблемами. Іншими словами, вони передбачають ймовірність виникнення фінансових ускладнень у своїх клієнтів. Тому рішення про надання кредитів приймаються швидко та обґрунтовано, а платоспроможні позичальники не мають проблем з їх отримання.

Якщо банки встановлять надто суворі критерії оцінки кредитоспроможності, то можуть втратити багато клієнтів, якщо послаблять свою кредитну політику, то тим самим завдадуть удару по акціонерах. Тому для досягнення так званої "золотої середини", на нашу думку, повинен стати ріст цін для менш надійних позичальників з метою покриття підвищеного кредитного ризику. Єдиним недоліком такого кроку є очікування кредитоспроможних позичальників значних знижок за свій високий кредитний рейтинг.

У розвинених країнах банки в процесі ціноутворення планують маржу на покриття невиключених позик. Вона складає в середньому 1-2% від суми позик, причому для іпотечних – нижча, для підприємств малого бізнесу – значно вища [2, 104-105].

У випадку, коли банк несе непередбачувані втрати по наданих кредитах, то для їх компенсації при недостатньому рівні резерву використовується власний капітал – прибуток, акціонерний капітал і врешті-решт – позичкові кошти. Якщо всі перелічені джерела вичерпаються, то в дію вступає схема захисту депозитів, оскільки кошти вкладників знаходяться під загрозою.

Висновки. Рівень розвитку малого бізнесу в Україні явно недостатній. А для його підтримки необхідно забезпечити ви-

конання таких завдань у сфері банківського кредитування: розробка системи заходів щодо заохочення комерційних банків до надання кредитів підприємствам; створення гнучкої системи гарантій, що забезпечить отримання кредитів всім категоріям підприємств; поступове нарощування обсягів мікрофінансування, що забезпечить підтримку тих підприємств, які тільки розпочинають свою діяльність; широке використання нових фінансових технологій, що дозволить поєднати інтереси малого і великого бізнесу; концентрація і збільшення бюджетних коштів для підтримки малого і середнього бізнесу.

Література

1. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2001.
2. Кроксфорд Х. Искусство розничного банкинга. Факты, аналитика, прогнозы / Пер. с англ. Е.И. Недбальская. – Минск: Гревцов Паблишер, 2007.
3. Ольхова Р.Г. Банковское дело: управление в современном банке. – М.: КНОРУС, 2008.
4. [www. Ukrstat.gov.ua](http://www.Ukrstat.gov.ua).
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року / Постанова Кабінету міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 // www.kmu.gov.ua.

Крупка М. І.,

д.е.н., професор Львівського національного університету імені Івана Франка

Дорош В. Ю.,

асистент Луцького державного технічного університету

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Висвітлено економічну природу та сутність фінансового механізму регулювання міжбюджетних відносин, проведено дослідження сучасних наукових підходів до визначення категорії „фінансовий механізм”, запропоноване авторське бачення цієї дефініції.

Economic nature and essence of financial mechanism of adjusting of interbudgetary relations is reflected, research of modern scientific approaches is conducted to determination of category „financial mechanism”, the offered own vision of this definitiis.

Зміна соціально – економічних формацій – це тривалий, важливий та багатогранний процес, що є невід’ємною частиною становлення сучасної світової економічної системи, характерною рисою якої є регулювання різнобічних аспектів суспільного життя, у тому числі і сфери міжбюджетних відносин.

Інтеграція України в Європейське співтовариство вимагає впровадження нових підходів до використання економічного потенціалу регіонів України на основі комплексного розвитку їхніх господарських систем. Від їх збалансованого і пропорційного розвитку значною мірою залежить характер трансформаційних процесів та ефективність функціонування національної економіки.

Розробці теоретичних аспектів організації, регулювання міжбюджетних відносин присвячено ряд наукових праць вітчизняних вчених: Л. Бабича, Н. Бак, Й. Бескида, М. Білик, В. Бесєдіна, С. Буковинського, О. Василика, З. Васильченко, І. Горського, М. Долішнього, А. Єпіфанова, О. Заруби, С. Каламбет, О. Кириленко, О. Ковалюка, А. Коломійця, В. Кравченко, В. Краснової, І.

Луніної, А. Мельник, Ц. Огня, В. Опаріна, М. Пабата, К. Павлюк, Б. Панасюк, Д. Полозенка, В. Поповкіна, Г. П'ятаченка, І. Сало, С. Слухая, Т. Токаревої, В. Федосова, О. Чернявського, М. Чумаченко, Л. Шаблістої, С. Юрія. Серед зарубіжних вчених, що досліджували дане питання, можна назвати С. Бейлі, Ш. Бланкарта, О. Богачову, Л. Дробозіну, У. Еванс, Д. Кінга, В. Лексина, П. Масгрейва, У. Оуейтса, Г. Поляка, В. Родіонову, М. Романовського, Х. Роузена, Д. Черник, А. Швецова та інших.

Однак як процес регулювання немислиме без механізму. Як цілком справедливо зазначає О.М. Ковалюк, і держава, і підприємства, і фірми у своїх діях з організації економіки використовують фінансовий механізм. Рівень функціонування цього механізму значною мірою визначає поступ у розвитку ринкової економіки кожної держави [1]. За таких обставин завданням нашого дослідження є визначення сутності поняття фінансового механізму у зв'язку з міжбюджетними відносинами.

Така значущість категорії "фінансовий механізм" в організації та розвитку будь-якої країни потребує чіткого визначення цього поняття. На жаль, в економічній літературі досі немає єдиної думки щодо визначення фінансового механізму, його складових, методів впливу на ефективність господарювання. Тому спробуємо з'ясувати сутність цього поняття, враховуючи точки зору різних сучасних науковців.

Як відомо, видатний фахівець у сфері фінансів, О.Д. Василік розглядає фінансовий механізм як сукупність форм і методів створення і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення. У наведеному значенні, фінансовий механізм виступає сукупністю конкретних форм і методів забезпечення розподільчих і перерозподільчих відносин, утворення доходів, фондів грошових коштів [3].

Учені-економісти В.Федоров, Л.Буряк, Д.Бутаков тлумачать фінансовий механізм як сукупність економіко – організаційних та правових форм і методів управління фінансовою діяльністю держави, які функціонують у процесі формування, розподілу і використання цільових централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів для задоволення потреб суспільства.

Заслугове на увагу позиція І.Балабанова, який розглядає фінансовий механізм як систему дії фінансових важелів, яка виражається в організації, плануванні і стимулюванні фінансових ресурсів. Таке визначення фінансового механізму зводить-

ся до формування грошових ресурсів, значно скорочує його дієвість в економічній системі.

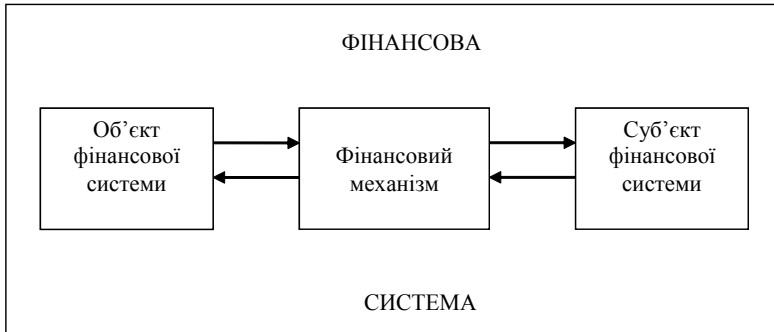
На думку В.Глуценко, В.Чехунова фінансовий механізм являє собою сукупність форм і методів, інструментів і важелів формування і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб держави, господарюючих суб'єктів і населення [5].

Проте в умовах демократичних перетворень та формування соціально орієнтованої ринкової економіки в країні О.В. Величко розглядає фінансовий механізм бюджетного регулювання у невідривному зв'язку з самостійністю місцевого самоврядування. Він підкреслює, що існує обернено пропорційна залежність між обсягом дотацій, які надаються з державного бюджету місцевим, і самостійністю органів місцевого самоврядування [4].

Зауважимо, що вітчизняний вчений О.М. Ковалюк тлумачить фінансовий механізм значно ширше. Він вкладає у нього поняття системи фінансових форм, методів, важелів та інструментів, які використовуються у фінансовій діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їх забезпечення фінансовою політикою на мікро – макрорівні. Важливим є зауваження цього автора, що усі визначення фінансового механізму по-різному тлумачаться. На його думку, яку ми підтримуємо, найбільшим упущенням вітчизняних і зарубіжних дослідників у визначенні поняття фінансового механізму є відсутність окремих або й цілих груп елементів. Деякі економісти при визначенні фінансового механізму використовують лише фінансові важелі і не згадують про фінансові методи, чи навпаки. А інші замінюють ці два поняття “системою управління фінансами” [1, с. 22].

Проведене дослідження сучасних наукових підходів до визначення категорії „фінансовий механізм” свідчить про те, що дане поняття як економічна категорія визначається широким їх спектром. Однак необхідно зазначити, що універсального визначення цієї дефініції, яке б відповідало вимогам сучасної науки і практики, не існує, що і відзначають у своїх працях С. Юрій та А. Крисоватий [2]. Тому його визначення, дослідження та удосконалення потребує комплексного підходу, який, на нашу думку, повинен встановити місце фінансового механізму у фінансовій системі та взаємозв'язок фінансового механізму з процесом регулювання міжбюджетних відносин. Як зазначає О.М.Ковалюк, фінансовий механізм є складовою частиною фінансової системи, яка охоплює: сферу фінансів (об'єкт фінансової системи) сукупність фінансових органів (суб'єкт фінан-

сової системи), фінансовий механізм (засіб взаємодії суб'єкта та об'єкта фінансової системи),(рис.1).

Рис.1. Місце фінансового механізму у фінансовій системі [1]

Зауважимо, що фінансовий механізм охоплює всі рівні економіки – від національного господарства в цілому до окремого робочого місця. На кожному з цих рівнів він має певну специфіку.

У цьому разі розглянемо дію фінансового механізму на рівні міжбюджетних відносин(рис.2).

На нашу думку, фінансовий механізм у розглянутій системі буде ефективно функціонувати лише тоді, коли він буде виконувати певні функції, через які розкривається його суть. Серед них:

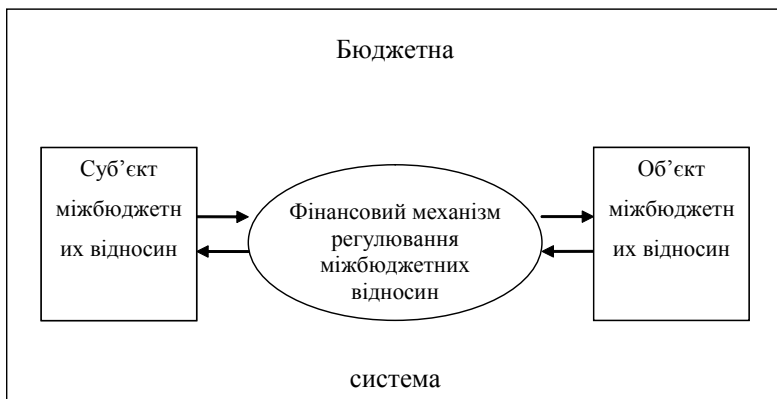
- стимулююча функція;
- регулююча функція;
- балансуєча функція;
- контролююча функція.

Стимулююча функція передбачає, що фінансовий механізм регулювання міжбюджетних відносин у бюджетній системі повинен стимулювати увесь процес відтворення.

За регулюючої функції фінансовий механізм має виступати як дієвий регулятор в процесі взаємодії об'єкта та суб'єкта бюджетної системи.

Балансуєча функція полягає у ефективній взаємодії та балансуванні усіх елементів фінансового механізму.

Чільне місце серед функцій займає контролююча функція, за якої фінансовий механізм повинен виступати інструментом контролю за процесом взаємодії об'єкта та суб'єкта бюджетної системи. У процесі цього контролю має охоплюватися вся бюджетна система.

Рис.2. Дія фінансового механізму на бюджетну систему

Місце міжбюджетного регулювання в загальній системі державного регулювання можна зобразити графічно (рис 3).

Виходячи з проведеного дослідження, „фінансовий механізм регулювання міжбюджетних відносин”, на нашу думку, являє собою, з одного боку, структурний елемент державного регулювання, а з іншого – сукупність форм, методів і важелів впливу, які використовує держава у своїй фінансово-економічній діяльності, в умовах формування соціальної справедливості для врегулювання відносин між різними рівнями влади з приводу розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів через бюджетну систему за відповідного нормативного, правового та інформаційного їх забезпечення.

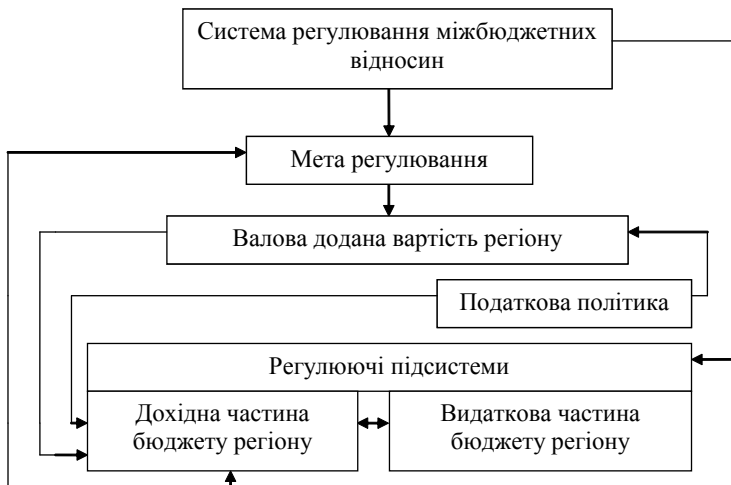

Рис.3. Міжбюджетне регулювання в загальній системі державного регулювання

Як будь-які дії, зв'язки, відносини фінансовий механізм потребує регулювання, через яке виявляється і забезпечується фінансова політика у сфері міжбюджетних відносин. В процесі регулювання вирішальне значення мають загальні принципи та закономірності, у рамках яких реалізуються зв'язки між різними елементами фінансового механізму (рис.4).

Фінансовий механізм діє ефективно, якщо функціонують усі складові частини. Однак його дієвість визначається фінансовою політикою держави. Суть дії фінансового механізму проявляється в забезпеченні регулювання фінансових відносин, у тому числі і міжбюджетних в умовах ринку.

Об'єктивна основа процесу регулювання міжбюджетних відносин нині обумовлена низкою обставин. Перша з них пов'язана із входженням України до європейської спільноти. На нинішньому етапі політико-економічного розвитку України, а саме визнання її країною з ринковою економікою та здійснення кроків у напрямі європейської інтеграції, питання, що стосуються розподілу частини виробленого валового внутрішнього продукту між адміністративно-територіальними одиницями, мають винятково важливе значення для кожного суб'єкта господарської діяльності і взагалі для кожного громадянина нашої держави, оскільки обсяги і якість реалізованих суспільних благ та послуг напряму впливають на рівень добробуту кожного з громадян.

Рис.4. Структурні елементи системи регулювання міжбюджетних відносин

По-друге, створення ефективного механізму функціонування багаторівневої бюджетної системи, яка є найважливішим і безумовно невід'ємним елементом будь-якої фінансово-економічної системи, що базується на ринкових засадах. Цілком природним є той факт, що система відносин між бюджетами повинна забезпечувати здатність органів місцевого самоврядування виконувати свою основну функцію – забезпечувати населення підконтрольної території суспільними благами та послугами в обсязі, необхідному для відтворення та визначеному загальнодержавними стандартами.

По-третє, назріла гостра потреба в реформуванні міжбюджетних відносин в Україні. Нині органи державної влади, при впровадженні тих чи інших моделей міжбюджетних відносин, наштовхуються на проблеми, які пов'язані з досить значними відмінностями в економічному та соціальному розвитку територій. Тому бюджетна реформа в контексті міжбюджетних відносин зобов'язана будуватися на системі адекватних економічних принципів і функціональному механізмі розподілу повноважень між органами центральної влади та місцевого самоврядування.

Основні аспекти регулювання міжбюджетних відносин можна систематизувати (табл.1).

Таблиця 1

Пріоритетні аспекти регулювання міжбюджетних відносин

Аспект	Ефект	Зауваження
Політичний	Мінімізація втручання держави в бюджетний процес регіонів через розвиток місцевого самоврядування як одного з елементів демократичних перетворень	Фактична відсутність самоврядування, оскільки виконавчі структури на місцях призначаються центром, а представницькі органи влади, як правило, виконують директивні функції
Економічний	Важливим чинником стабілізації економічної ситуації в країні має стати ефективне формування місцевих фінансів	Нестабільність доходної бази місцевих унеможливує стабільність фінансово-економічної ситуації країни
Соціальний	Дотримання інтересів членів територіальних громад та їх об'єднань, беручи до уваги цілі уряду(підвищення рівня добробуту та соціальної захищеності громадян)	У розвинутих країнах саме територіальні громади, які спираються на власні фінанси, є стабілізатором соціально-політичного ладу

Правовий	Чітке законодавче розмежування видаткових повноважень між різними рівнями управління	Відсутність системи оцінок потреби бюджетних видатків на регіональному рівні створює протиріччя між різними владними рівнями при обговоренні бюджетних проблем
Науковий	Обмін науковим досвідом. Державна підтримка і заохочення наукових досліджень з питань регулювання міжбюджетних відносин	Перенесення знайдених іншими країнами наукових рішень в наші умови може дати негативні наслідки
Загальний	Вищенаведені позитивні зрушення дають можливість наближення України до груп розвинутих країн	Ускладнення координації дій уряду для досягнення макроекономічних цілей і забезпечення балансу фінансових можливостей у державі

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що:

– по-перше, незважаючи на комплексність та повноту досліджень поняття фінансового механізму попередниками, не всі його структурні елементи є остаточно визначеними, а тому постає гостра необхідність подальших наукових пошуків у визначеному напрямі;

– по-друге, система регулювання міжбюджетних відносин носить суто формальний характер, що проявляється через відсутність відлагодженого фінансового механізму, який би функціонально діяв. Для цього повинні бути розроблені ефективні принципи та закономірності, у рамках яких реалізуються зв'язки між різними елементами фінансового механізму;

– по-третє, висвітлення основних аспектів регулювання міжбюджетних відносин дозволить в подальшому нейтралізувати негативну їх сторону і розробити комплекс заходів з врегулювання даної проблеми.

Нині на особливу увагу заслуговують питання структури фінансування бюджету. Так, недоліком бюджетного планування в Україні є те, що на державному рівні визначаються обсяги та структура фінансування тільки держбюджету. При цьому не координується використання такого важеля, як бюджетний дефіцит, у рамках бюджетної системи в цілому, що веде до обмеження можливостей місцевих бюджетів у використанні запозичень. Водночас, розвиток місцевих запозичень в Україні потребує сьогодні посилення ринкових важелів впливу на умови їх залучення та використання, зокрема таких, як рейтинг-

гування регіонів, розміщення позик на ринкових умовах, організація їх обігу на вторинному ринку, залучення до контролю розміщення, погашення позик служби кредиторів тощо.

Література

1. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики). Монографія. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 396 с.
2. Юрій С.І., Крисоватий А.І. Фінанси – ще один крок до пізнання. // Фінанси України. – 2000. – №8. – С. 151-153.
3. Василик О.Д. Теорія фінансів. – К.: НІОС, 2000. – С. 104.
4. Величко А.В. Бюджетный механизм инвестирования социальной инфраструктуры / НАН Украины. Институт экономики. – К., 1998. – С. 224.
5. Глущенко В., Чехунов В. Финансы: Учеб. пособие. – Харьков: Изд-во Ун-та внутр. дел., 2000. – 160 с.

Кузьмак О.М.,

ст. викладач Тернопільського національного економічного університету

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ РИНКУ МІЖБАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено організацію ринку міжбанківського кредитування в Україні та запропоновано шляхи удосконалення організації вітчизняного ринку міжбанківських кредитів.

In the article explored organization of market of crediting between banks in Ukraine and the ways of improvement of organization of domestic market of crediting are offered between banks.

Вступ. Ринок міжбанківських кредитів функціонує в Україні і залишається на сьогодні не достатньо розвинутим, а тому – неповноцінним. Недостатній розвиток даного ринку в Україні проявляється у відсутності розгалуженої інфраструктури та посередників на цьому ринку. Саме наявність розгалуженої інфраструктури ринку міжбанківських кредитів дозволила б не тільки належним чином організувати договірні кредитні взаємовідносини між банками, але й сприяла б підвищенню надійності та оперативності укладення угод.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання організації міжбанківського кредитного ринку в Україні досліджували такі вітчизняні вчені: Стельмах В.С., Еліфанов А.О., Гребенюк Н.І., Міщенко В.І. [4], Тиркало Р.І. Проте у вітчизняній фінансовій літературі поки що недостатньо наукових досліджень, присвячених даній проблемі. В Росії дослідженню міжбанківського кредитування, зокрема і організації міжбанківського кредитного ринку, приділяють значно більшу увагу. Так даній тематиці присвятили свої розробки Гагарін С.В., Нікольський Ю.Б., Шамаєв Г.А. [1], Коробова Г.Г. [2] та інші.

Методика досліджень. Робота комерційних банків в Україні з міжбанківськими кредитами ще не відповідає ринковим принципам. У зв'язку з цим гостро постає проблема наукового осмислення нових явищ у сфері організації міжбанківського кредитного ринку, розуміння їх змісту, сутності та їх викорис-

тання на практиці, зокрема це напряму стосується створення посередників на вітчизняному ринку міжбанківських кредитів. Отже, не з'ясованими та не розкритими лишаються такі важливі питання, як ефективна організація міжбанківського кредитного ринку та його роль у розвитку банківської системи та економіки в цілому.

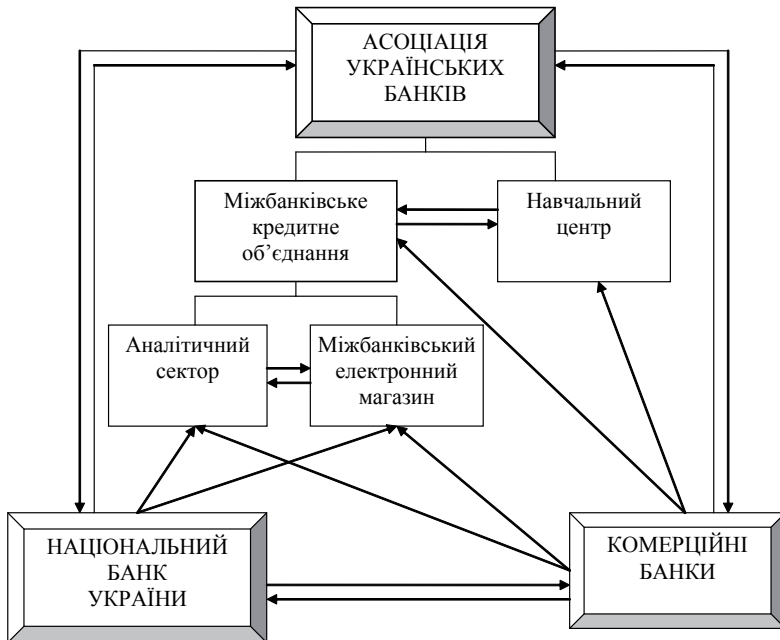
Більшість банків на ринку міжбанківських кредитів в Україні працює за принципом “телефонного ділінгу”. Так, коли виникає необхідність продати або купити кредитні ресурси на даному ринку, кредитний працівник телефонує іншим банкам до тих пір, поки врешті-решт не буде досягнуто домовленості. Крім того, варто відзначити, що в періоди змін кон'юнктури даного ринку угоди укладаються на ньому стихійно, адже банки не спроможні вчасно отримувати повну інформацію про поточний стан ринку МБК, а також про співвідношення попиту і пропозиції на ньому, що призводить до перекосів у формуванні вартості міжбанківських кредитів. Отже, нестабільний стан міжбанківського кредитного ринку, на нашу думку, можна пояснити знову ж таки вищезгаданою відсутністю відповідних посередницьких установ.

Отже, на сучасному етапі виникає необхідність в Україні перейти від простої форми ринку міжбанківських кредитів, яка існує на сучасному етапі, до розгорнутої форми, тобто до створення посередницької структури на даному ринку. З огляду на це ми пропонуємо схему організації інфраструктури ринку міжбанківських кредитів, яка сприяла б розвитку міжбанківського кредитування в Україні (рис.1.).

Суть полягає у створенні при Асоціації українських банків Міжбанківського кредитного об'єднання, стратегічною метою якого було б створення в Україні єдиного інформаційно-торгового середовища, тобто відкритого для всіх потенційних учасників ринку міжбанківських кредитів з єдиними принципами та “правилами гри”.

Така модель організації міжбанківського кредитного ринку забезпечить єдиний порядок укладення та виконання фінансових договорів як на регіональному, так і на державному рівнях. Тому аби стати учасником даного об'єднання, необхідно між комерційними банками та даним утворенням укласти Генеральну угоду про співпрацю на ринку міжбанківських кредитів та депозитів з ідентичними умовами, в яких комерційні банки є сторонами угоди, а Міжбанківське кредитне об'єднання координатором дій сторін угоди. Дана угода регулюватиме порядок узгодження, укладання та оформлення договорів сто-

ронами на міжбанківському ринку, а також відповідальність сторін за порушення умов даних договорів. Генеральна угода укладатиметься на основі добровільної згоди, взаємодопомоги та координації дій сторін. Після узгодження всіх наявних умов міжбанківського кредитування між банком-кредитором та банком-позичальником здійснюватиметься електронний обмін документами, форма яких визначатиметься Генеральною угодою. Обмін цими документами, завіреними у відповідному порядку з використанням електронно-цифрових підписів відповідальних працівників банківських установ та відповідним чином завіреними документами, які підтверджуватимуть забезпечення за міжбанківськими кредитами, вважатиметься фактом укладання угоди.

Рис. 1. Схема інфраструктури ринку міжбанківських кредитів в Україні

Між Міжбанківським кредитним об'єднанням та Національним банком України необхідно укласти договір про координацію дій та обміном інформації в рамках дій кредитних організацій на ринку міжбанківських кредитів та депозитів. В

даних угодах необхідно передбачити укладання фінансових договорів за типовою формою, визначити склад та порядок обміну інформацією між банками-учасниками та територіальними управліннями Національного банку України. Так, Міжбанківське кредитне об'єднання на основі єдиної інформаційної системи зможе охопити всю країну, підвищити надійність міжбанківських кредитних операцій, здійснити широкий перелив вільних кредитних ресурсів між регіонами та секторами економіки, збільшити масу працюючих кредитних ресурсів.

Міжбанківське кредитне об'єднання надавало б послуги кредитного магазину (в національній та іноземній валютах), тобто нами пропонується на сайті Асоціації українських банків у мережі Інтернет створити міжбанківський електронний магазин для забезпечення оперативності узгодження попиту та пропозиції на міжбанківські кредити та ознайомлення з параметрами, які склалися при укладанні міжбанківських угод кредитними організаціями різних регіонів. Механізм дії даного магазину зображений на рис. 2.

На нашу думку, даний електронний магазин став би інформаційним табло для комерційних банків, де вони змогли б заявити про свої наміри щодо залучення або розміщення ресурсів, виставляючи свої лоти на залучення або розміщення міжбанківських кредитів та депозитів та вибираючи лоти інших банків, а також давала б можливість оцінити поточну ситуацію не лише на ринку міжбанківських кредитів, а й в банківській системі та в економіці в цілому.

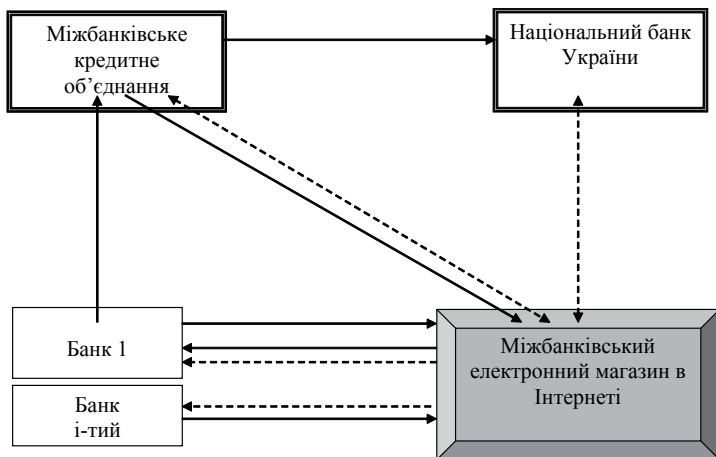

Рис. 2. Механізм дії міжбанківського електронного магазину

Учасникам об'єднання повинні надаватися також узагальнені результати роботи площадки за попередні періоди. Інформацію про укладені міжбанківські кредитні угоди міжбанківське кредитне об'єднання обов'язково надавало б Національному банку України наприкінці кожного операційного дня в електронному вигляді.

Крім того, необхідно в даному електронному магазині розмістити також й стандартну інформацію, тобто котировки валют, довідкові матеріали щодо комерційних банків-учасників системи, динаміку облікової ставки та ставки рефінансування, динаміку ставок за міжбанківськими кредитами та депозитами тощо. Тобто даний аналітичний напрямок магазину, на нашу думку, повинен поділятися на три рівні. Перший рівень – це була б сконцентрована інформація, яка включала б поточні показники кредитного та валютного ринків України у вигляді табличної інформації та огляд фінансово-економічної преси в розрізі інтересів керівників банків. Другий рівень – це була б розширена інформація, яка містила б цифрову інформацію щодо кредитних та валютних ринків, але більш детальнішу, ніж на попередньому рівні, яка включала б також інформацію і щодо близького зарубіжжя. На третьому рівні даної площадки розміщувалася б структурована інформація з розділів: “Макро-економічний рівень”, “Регіони”, “Світова інформація”, “Близьке зарубіжжя”. Кожен з цих розділів у свою чергу повинен бути поділений ще на такі частини: “Факти, прогнози, коментарі”, “Банківська інформація”, “Кредитний ринок”, “Валютний ринок”, “Фондовий ринок”. Адже прийняти оптимальні рішення щодо продажу можна тільки за умов досконалого володіння поточною ситуацією на ринку кредитних ресурсів та якомога точнішого прогнозування її зміни.

У міжбанківському кредитному об'єднанні ми вважаємо за необхідність створення аналітичної служби, яка б займалася аналізом фінансового стану та кредитоспроможності банків-учасників об'єднання. Робила б це на основі інформації про фінансовий стан комерційних банків, яку б брала в Національному банку України на основі укладеного договору про координацію дій та обмін інформації в рамках дій кредитних організацій на ринку міжбанківських кредитів та депозитів.

Адже на сучасному етапі міжбанківських кредитних відносин в Україні досить гостро постає проблема достовірності оцінки банку-позичальника як суб'єкта кредитних відносин. На аналітичні служби банків, які виступають кредиторами, покладені обов'язки аналізу фінансового стану банків-контрагентів

на ринку МБК. Але саме це завдання ускладнюється певними особливостями функціонування інформаційно-аналітичного поля. Рейтинги банків, які публікуються в засобах масової інформації, відображають лише окремі аспекти фінансового стану. Тому їх використання в практичній діяльності може призвести до помилкових оцінок та неправильних висновків.

Орієнтуватися на оцінку міжнародних рейтингових агентств також не можна назвати оптимальним варіантом, адже їх рейтинги, як правило, спираються на інформацію піврічної давності. А динамічний розвиток більшості банків на сучасному етапі, а також недостатня адаптація методик оцінки до особливостей української дійсності знижують цінність подібних рейтингів на практиці практично до нуля. Таким чином, кожен банк-кредитор на ринку МБК змушений здійснювати оцінку фінансового стану контрагентів самостійно. При цьому створення системи оцінки фінансового стану банків-контрагентів є найважливішою умовою конкурентоспроможності банку на ринку, дозволяє не тільки застрахуватися від збитків, але і служить базою для проведення всіх активних операцій, а також сприяє зростанню оборотів та доходів, а також розширенню числа контрагентів.

Варто також відзначити, що подібна оцінка фінансового стану є по суті аутсайдерським аналізом на відміну від професійного в результаті інспекційних перевірок Національного банку України. Здійснюючи аутсайдерський аналіз, банки вимушені користуватися обмеженою кількістю інформаційних джерел, які далеко не повною мірою відображають реальний стан речей.

Тому на сьогодні постала велика необхідність створення централізованої аналітичної служби, яка б займалася професійним аналізом комерційних банків України і яку ми пропонуємо відкрити при міжбанківському кредитному об'єднанні. А дані обрахунки пропонуємо також розмістити на електронній площадці з умовою регулярного оновлення наданої інформації. У такому разі будь-який банк-учасник даного об'єднання, вирішивши надати міжбанківський кредит, може оперативної оцінити конкурентоспроможність банку, який виявив бажання отримати міжбанківський кредит.

Схема укладання угод за допомогою електронного магазину відрізняється від телефонного дилінгу насамперед тим, що від учасників ринку міжбанківських кредитів вимагатиметься, щоб уся підготовча робота була виконана до виставлення лота на залучення або розміщення кредитних коштів на електронній площадці.

Але на вітчизняному ринку міжбанківських кредитів існує ще низка проблем, які також заважають його розвитку. Так, незважаючи на те, що на сьогодні можна відзначити певні позитивні зміни на даному ринку, ризик неповернення коштів та недовіра банків один до одного все-таки залишаються основними проблемами взаємодії банків на ринку міжбанківських кредитів.

Проблемою, яка гостро постала на сьогодні, є і відсутність нормативної бази щодо міжбанківського кредитування, про що говорилося в першому розділі. Тому життєво необхідним для регулювання діяльності міжбанківського кредитного ринку є прийняття Національним банком “Положення про міжбанківський кредит”. Крім того, комерційним банкам необхідно вдосконалювати внутрішню нормативну базу з питань міжбанківського кредитування.

Висновки. Таким чином, запропонований нами комплекс заходів з організації безперебійного та ефективного функціонування міжбанківського кредитного ринку стане дієвим механізмом захисту банківської системи від нестабільних ситуацій, який дозволить, з одного боку, залучити в банківський оборот надлишкову ліквідність, а з іншої сторони – підвищити ефективність використання банківських ресурсів.

Література

1. Гагарин С.В., Никольский Ю.Б., Шамаев Г.А. Межбанковский кредит: дилинговые операции на рынке “коротких денег”. – М.: Принтлайн, 1995. – 208 с.
2. Коробова Г.Г. Банковское дело. – М.: Юрист, 2002. – 751 с.
3. Оскольський В. УФБ: нова концепція діяльності // Вісник НБУ, 1997 р. – № 7. – С. 27.
4. Стельмах В.С., Епіфанов А.О., Гребеник Н.І., Міщенко В.І. Грошово-кредитна політика в Україні. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 421 с.

Олійник А.В.,

ст. викладач,

Ларіонова К.Л.,

к.е.н., доцент Хмельницького національного університету

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті досліджено стан банківського кредитування агропромислового комплексу України. Визначено чинники та відмінності в кредитуванні сільськогосподарських підприємств з урахуванням специфіки їх бізнесу. Акцентовано увагу на проблемах кредитування та розвитку іпотечного кредитування.

The article is devoted to exploring the agricultural enterprises crediting by banks of Ukraine. Taking into account the difference in crediting of agriculture enterprises, considering the peculiarities of conducting business by them. An emphasis is made to problems mortgage crediting.

Актуальність дослідження. Ринкові трансформаційні процеси в економіці України та глобалізація фінансових ринків призвели до суттєвих змін сутності та механізму функціонування агропромислового комплексу (АПК). Сьогодні, коли Україна вступила до СОТ, пріоритетною метою у процесі трансформації аграрного сектору економіки України стає досягнення конкурентного рівня виробництва сільськогосподарської продукції. Тому актуальним є створення ефективного фінансово-економічного механізму діяльності підприємств АПК, що забезпечить створення нормальних умов виробництва продукції, діяльності та розвитку сільськогосподарських структур.

Значне місце в структурі фінансово-економічного механізму займає система кредитних відносин, що обумовлюється особливостями агропромислового виробництва, нерівномірністю руху оборотного капіталу та значними відхиленнями потреби в

оборотних засобах від їх фактичної наявності у зв'язку з сезонністю робіт. Однак банківське кредитування аграрного сектору гальмується нерозвиненістю та нерегульованістю ринку землі, зном основних засобів і високими процентними ставками.

Отже, на даний час механізм вдосконалення кредитних відносин банків із сільськогосподарськими виробниками потребує подальшого дослідження. Не досліджено вплив регулятивної функції аграрного та кредитного ринків на збільшення обсягів кредитування, не використовуються можливості іпотечного кредитування, аграрний ринок не захищений в умовах вступу України до СОТ. Тому актуального значення набуває удосконалення кредитних відносин в системі фінансово-кредитного механізму функціонування підприємств АПК.

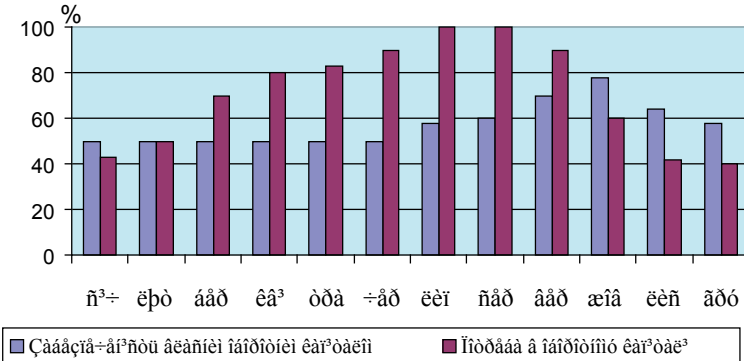
Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми кредитування сільськогосподарських підприємств досліджені в працях зарубіжних науковців: Вальтера С., Ельдієва М., Лишанського М., Маслової І. Серед вітчизняних вчених проблеми розвитку кредитування в аграрній сфері досліджують: Андрійчук В., Алексійчук В., Березовик В., Гончаренко В., Гудзь О., Дудар Т., Євтух О., Ковальчук Т., Лайко П., Майорова Т., Мороз А., Пиріг Г., Саблук П., Стельмащук А., Чухно А. та інші науковці. Проте ряд питань теорії та практики кредитування в АПК вимагають вивчення та поглибленого дослідження. Серед них підлягає подальшому дослідженню вплив механізму функціонування аграрного та кредитного ринків на збільшення обсягів банківського кредитування агропромислових підприємств.

Мета дослідження – процес банківського кредитування підприємств агропромислового комплексу, з'ясування проблем та обґрунтування пропозицій щодо його вдосконалення. Об'єктом дослідження є кредитні відносини в агропромисловому комплексі України. Предметом є теоретико-методичні аспекти організації та функціонування ринку банківського кредитування в аграрному секторі.

Виклад основного матеріалу. Згідно з вітчизняним законодавством аграрними підприємствами є такі, що отримують більше 75% доходів від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва [1].

Економічна природа процесу виробництва, необхідність забезпечення безперервності та ефективності суспільного відтворення на основі кругообігу капіталу, вимагає постійного розвитку кредитних відносин. Особливо це характерно для аграрного виробництва, якому найбільш властиві сезонність, залежність від природних умов і великий розрив між часом

вкладання коштів та їх поверненням після реалізації продукції. Тому об'єктивна необхідність кредитування підприємств АПК полягає в поповненні оборотного капіталу, запровадженні нових технологій, розширенні виробництва та придбанні основних засобів. Сезонне коливання потреби підприємств АПК в оборотному капіталі подано на рисунку 1.

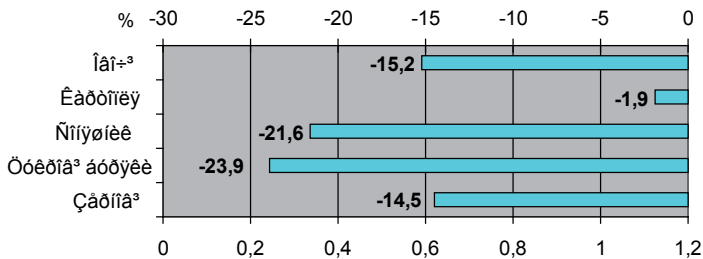
Рис. 1. Сезонні потреби підприємств АПК в оборотному капіталі [2, с. 20]

Унікальність АПК полягає у поєднанні виготовлення засобів виробництва, випуску продукції сільського господарства, її переробки та реалізації продуктів, виготовлених з неї. Протягом останнього десятиріччя в агропромисловому комплексі України встановлені нові господарські відносини, що засновані на принципах приватної власності на землю та майно. В процесі аграрних перетворень наявні сільськогосподарські підприємства реорганізовані в нові організаційно-правові форми господарювання.

За роки реформування АПК України на базі 11,3 тис. колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) створено 58,3 тис. агроформувань нового типу. Станом на 01.01.2008 року видано 6,2 млн державних актів на право власності на землю, що складає 90,6% від загальної кількості виданих сертифікатів. За оренду землі у 2007 році виплачено 2,2 млрд грн орендної плати (92% від нарахованої), за оренду майна – 40,7 млн грн (78%) [3]. Фактично в Україні створено новий земельний устрій, адекватний характеру соціально-орієнтованої економіки.

Однак у структурі випуску товарів і послуг за галузями економіки України частка сільського господарства має тенденцію до поступового зменшення. Як наслідок, загальмувався відтворювальний процес – вартість основних засобів сільського господарства з року в рік теж має тенденцію до зменшення.

Обсяг випуску товарів та послуг аграрного сектору за 2007 рік склав 113246 млн грн, що забезпечило додану валову вартість у ВВП 47423 млн грн. Отже, частка валової доданої вартості сільського господарства у ВВП (709445 млн грн) становить 6,7% [4].

Рис. 2. Зниження валового збору сільськогосподарських культур у 2007 році в порівнянні з 2006 роком

У 2007 році обсяг виробництва валової продукції сільськогосподарства в усіх категоріях господарств становив 94,4% порівняно з 2006 роком, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – 95,7%, господарствах населення – 93,5%. Валова продукція галузі рослинництва зменшилася на 9,4%, тваринництва – на 0,4%. Зниження валового збору основних культур АПК у 2007 році показано на рисунку 2.

Чисельність поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств порівняно з 2006 роком скоротилася на 8%, в тому числі корів – на 6,2%, свиней – на 9,8%. Збільшилось поголів'я овець та кіз – на 3,8%, птиці – на 1%.

Сучасний стан аграрної галузі та перспективи її розвитку знаходяться в прямій залежності від інвестиційної привабливості та умов інвестування в підприємства сільськогосподарського призначення. Одним із суттєвих джерел збільшення інвестиційних обсягів є формування умов та запровадження механізмів використання банківського кредитування.

Агропромислове виробництво є специфічним і тому на кредитування банками сільськогосподарських виробників впли-

ває низка чинників. В першу чергу, це базові фактори галузевої специфіки: сезонність, залежність від природних умов, багатогалузевість, складність обліку витрат, специфічність застави та ризиків. На другому місці можна виділити ринкові чинники: нерозвиненість інфраструктури аграрного ринку, державне регулювання цінової політики на продукцію аграрного сектору, залежність ціни на сільськогосподарську продукцію від підприємств переробної промисловості. І на третьому місці внутрішньобанківські фактори: недостатність довгострокових ресурсів для кредитування, брак досвіду, проблема оцінки кредитоспроможності аграрних позичальників тощо.

Протягом 2007 року в аграрний сектор економіки залучено 11,6 млрд гривень кредитних ресурсів, що на чверть більше, ніж було залучено у попередньому році, з них короткострокових – 6,2 млрд грн., середньострокових – 5,4 млрд гривень. Із загального обсягу залучено пільгових кредитів 7,8 млрд гривень, в тому числі короткострокових – 5,5 млрд грн, середньострокових – 2,3 млрд гривень [3].

За даними Міністерства аграрної політики України, протягом 2000-2007 рр. обсяги кредитування агропромислових підприємств збільшилися у 6 разів (таблиця 1).

Таблиця 1.
Динаміка кредитування банками України підприємств АПК

№ пп	Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1	Надано кредитів всього, млн. грн	1900	4400	5600	6800	7500	9210	12800	11600
2	У т.ч. короткострокових, млн. грн.	1830	4280	5290	5700	5800	6562	7170	6200
3	Довгострокових, млн. грн.	70	120	310	1100	1700	2648	5630	5400
4	Пільгових, млн. грн.	455	1822	1773	2847	3207	6279	8576	7800
5	Середні процентні ставки, %	54	33	25,8	20,8	17,08	17,05	17,02	17,01
6	У т.ч. короткострокові, %	55	34	26	22	17,7	17,1	16,9	16,9

7	Довгострокові, %	48	29	25	18	16,8	15,5	15,1	15,1
8	У національній валюті, %	56	35	27	20,3	18,6	17,3	17,2	17,2
9	В іноземній валюті, %	24	22	17	16	15,4	14,5	14,1	14,2
10	Рівень повернення кредитів, %	92	94	93	92	96	96	96	96

З таблиці 1 видно, що у період 2000-2005 рр. зафіксовані тенденції зростання обсягів короткострокового та довгострокового кредитування в аграрному секторі та зниження процентних ставок за кредитами. Найактивніше кредитує АПК України "Райфайзен Банк Аваль", спрямовуючи близько третини виданих банком кредитів в аграрний сектор. Це становить 24% ринку агропромислового кредитування. "РайфайзенБанк" має намір зберегти свої позиції на даному ринку. Перспективність даної галузі відзначають також КБ "Надра" та ВАТ "Укрексімбанк".

Отже, за даними статистичної звітності, можна зробити висновок, що вітчизняний агропромисловий комплекс потребує додаткових інвестицій. Найбільш ефективно, на нашу думку, можна інвестувати кошти на довгостроковій основі в аграрний сектор під земельну іпотеку, зокрема банківським іпотечним кредитуванням.

Аграрна іпотека – це спосіб господарювання, який дає змогу за рахунок застави дохідної нерухомості значно збільшувати обсяг продуктивного вільного капіталу у сільському господарстві [5, с.40].

Створення системи іпотечного кредитування має на меті запровадження нових фінансових інструментів на ринку середньо- та довгострокового капіталу, які підвищуватимуть гарантії повернення наданих кредитів шляхом застави нерухомого майна (землі), як основного фактора збільшення інвестицій (у тому числі іноземних) в економіку України та забезпечення її зростання.

Іпотечний кредит є ефективним засобом трансформації капіталу, прив'язаного до нерухомості, в операційний. При цьому заставлена нерухомість залишається в користуванні заставодавця і продовжує виконувати свої безпосередні функції, дозволяючи одночасно залучати значні фінансові ресурси на більш тривалий термін, отримання яких в інший спосіб було б неможливим. За даними Світового банку, ефективний меха-

нізм застави дозволяє збільшити суму позики у 9 разів, термін позики в 11 разів та наполовину зменшити вартість (процентну ставку) кредиту. Проте у цій сфері банківської діяльності також накопичилося чимало проблем. Серед найгостріших, що суттєво впливають на організацію кредитування села, – проблеми, пов'язані зі спроможністю позичальників надавати належну заставу. Саме вона є матеріальною предметною гарантією повернення кредиту, а не, скажімо, види на врожай чи привабливий бізнес-план. Яким би гарним не був сільськогосподарський бізнес-план, до часу отримання конкретних позитивних результатів він – марево [6, с.26]. Тому оцінці застави та її ліквідності банкіри приділяють значну увагу. Застава цікавить кредитора переважно в контексті можливості повернути вкладені гроші шляхом її перепродажу.

В сучасних умовах (зношеність основних фондів, застаріла техніка, будівлі, устаткування вітчизняних сільськогосподарських підприємств) чи не єдиним об'єктом застави в довгострокових кредитах для сільськогосподарських товаровиробників може бути земля, що перебуває у власному розпорядженні позичальника. Застава землі має таку ж економічну сутність, як і застава будь-якого іншого активу. Тобто кредитора цікавить земля не як природний ресурс, а як гарантія повернення кредиту і відсотків за користування ним у разі неспроможності позичальника виконати свої зобов'язання (дефолту).

Нині в Україні відновлено приватну власність на землю. У державі розпочато суттєве реформування земельних відносин. Тому проблема розвитку довгострокового кредитування сільськогосподарського господарства набула першочергового значення. Проте тут виникають складні проблеми, пов'язані із надмірно дрібною земельною власністю. На жаль, земельні паї в українському селі, що формуються у ході сучасної земельної реформи, є саме такими.

Серйозною потенціальною загрозою є можливість втрати власності на землю сільськогосподарськими виробниками внаслідок неспроможності повернення іпотечного кредиту, що може негативно відбитися на вітчизняному аграрному виробництві. Звичайно, неефективні власники мають відповідати своєю власністю за невміння господарювати, та все ж законодавчо необхідно встановити обмеження земельної іпотеки для захисту інтересів товаровиробників.

Оцінюючи майбутні наслідки застосування земельної іпотеки, слід обов'язково розрахувати масштаби можливого переходу власності на землю за борги від селян до кредиторів,

визначити, якою мірою це позначиться на розвиткові сільськогосподарського виробництва. Усі ці важливі проблеми повинні знайти своє правове вирішення, що потребує конкретизації Земельного кодексу, прийняття нових законодавчих актів.

У сучасних умовах в українській банківській практиці виникли проблеми із реалізацією принципу захисту прав кредитора та невідворотності виконання обов'язків з повернення позики; не виконуються рішення судів щодо майна, на яке повинно бути спрямоване стягнення. А тому ризики кредитора високі, адже він постійно стикається із загрозою того, що його вимоги не зможуть бути задоволені із вартості застави (нерухомості) при неповерненні боргу. За таких умов іпотечне кредитування стає украй ризикованим і не вигідним.

Потребує розв'язання проблема забезпечення достовірних цін на земельні ділянки. Вона набуває серйозної гостроти й через те, що у нас немає традицій цінової оцінки землі. Сьогодні, коли ринок землі ще не створений, тіньовому капіталу вигідна практика заниження ціни земельних ділянок.

Неефективність методик грошової оцінки земельних ділянок і нерухомого майна, багато в чому зумовлені надмірно тіньовим характером аграрних відносин, ще довго гальмуватиме створення прозорої системи іпотечного кредиту.

Отже, без створення державою механізмів, які б забезпечили стабільну прибуткову діяльність сільськогосподарських підприємств, передача у заставу комерційним банкам сільськогосподарських земель може призвести до масового і швидкого відчуження цих земель, а отже, до надзвичайно негативних соціальних наслідків.

Держава повинна сприяти формуванню ефективних власників сільськогосподарських земель, що працюють на цій землі, і тому підтримувати іпотечне кредитування купівлі сільськогосподарських земель аграріями під заставу цих земель.

Необхідними передумовами становлення та розвитку системи іпотеки земель сільськогосподарського призначення мають бути:

- формування правового поля щодо оцінки, обліку, застави, відчуження земель сільськогосподарського призначення;
- формування загальнодержавної системи контролю за ефективним використанням сільськогосподарських земель і дотриманням природоохоронного законодавства.

Дослідження показали, що чинному законодавству України бракує системності для практичної реалізації програми іпотечного кредитування в агропромисловому комплексі взагалі та

сільському господарстві зокрема. Прийнятий Закон України “Про іпотеку” та Земельний кодекс є базовими для іпотеки. Наступними кроками щодо створення правового поля для розвитку іпотеки має стати прийняття Законів України “Про ринок землі”, “Про створення та діяльність Державного селянського іпотечного банку”, “Про державну реєстрацію прав власності на об’єкти нерухомого майна”.

Питання щодо створення та діяльності іпотечного (земельного) банку – установи, основною функцією якої є взяття у заставу іпотек на даний час, не вирішене. Світовий досвід показує, що іпотечні установи, які спеціалізуються на фінансуванні житлової іпотеки, як правило, не рефінансують аграрну іпотеку. У цьому випадку може виявитися доцільним створення в майбутньому спеціалізованої іпотечної (земельної) установи, як, наприклад, Державний селянський іпотечний банк. Однак, на нашу думку, це призведе до державної монополії на цьому ринку.

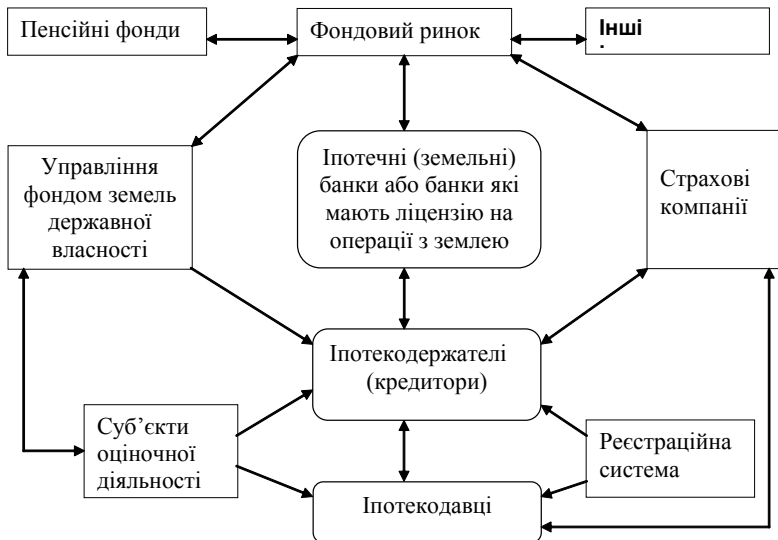
З метою недопущення монополізації іпотечного ринку землі доцільніше ліцензувати діяльність банків щодо здійснення операцій з землею. Можливий змішаний варіант, коли учасниками ринку є Державний земельний банк та банки, які отримали відповідну ліцензію.

У ролі земельних іпотечних банків можуть бути кооперативні банки, які на даному етапі ще не створені, але законодавчо така форма визначена. В Україні відсутнє сьогодні правове врегулювання діяльності іпотечних банків, зокрема емісії ними іпотечних цінних паперів, що свідчить про необхідність прийняття відповідного законодавства.

Отже, вітчизняний фінансовий і аграрний ринки стоять перед запровадженням світової практики іпотечного рефінансування в аграрному секторі (рисунок 3). Даний процес можливий за умови, що земля стане товаром.

Як видно з рисунка 3, при наданні іпотечних кредитів під заставу землі виникає ряд операцій: державна реєстрація земельних ділянок та прав на них (1); експертна оцінка земельних ділянок як предметів іпотеки (2-3); страхування майна, врожаю тощо (4); іпотека земельних ділянок (5); державна реєстрація іпотек (6); страхування фінансових ризиків (7); купівля-продаж або застava іпотек (8); розміщення іпотечних цінних паперів (9); придбання іпотечних цінних паперів (10-13); розміщення власних коштів (14); придбання заставлених земельних ділянок у разі звернення стягнення на них (15).

Вторинний іпотечний ринок

Первинний іпотечний ринок

Рис. 3. Механізм іпотечного рефінансування в аграрному секторі

Висновки. На нашу думку, з метою стабілізації в Україні роботи механізму аграрної іпотеки у ринкових умовах господарювання, варто було б ужити таких заходів:

1. Доопрацювати з урахуванням сучасних вимог нормативні акти, які визначають порядок купівлі-продажу і відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення, порядок довгострокового кредитування аграрного сектору.

2. Визначити порядок реєстрації сільськогосподарських земель, створити їх кадастри з урахуванням світової практики й особливостей національної культури господарювання.

3. З метою захисту вітчизняного ринку землі створити органи управління механізмом іпотечного кредитування сільськогосподарської сфери в загальнодержавному і регіональних масштабах.

4. Стимулювати розвиток вторинного ринку застав, створення агенств з купівлі і розміщення застав аграрної іпотеки.

5. Доцільно розробити та впровадити у практику механізм індексування іпотечних (земельних) застав.

6. Створити систему державної підтримки мобілізації засобів для кредитування сільськогосподарських виробників.

7. Забезпечити створення інститутів, які б проводили операції на ринках земельних ділянок і забезпечили б функціонування механізму іпотечного рефінансування в аграрному секторі (рисунок 3).

8. Розвивати практику страхування ризиків, що будуть виникати при функціонуванні механізму рефінансування в аграрному секторі, здійснювати його силами як державних, так і приватних страхових компаній.

Література

1. Земельний Кодекс України. // www.rada.gov.ua.
2. Березовик В.М. Кредитні відносини банків з агропромисловим комплексом України // Економіка України. – 2003. – № 1. – С. 18–23.
3. Матеріали Міністерства аграрної політики України // www.minagro.gov.ua
4. Матеріали Державного комітету статистики України // www.ukrstat.gov.ua
5. Євтух О. Аграрна іпотека – ринковий механізм ефективного використання ресурсів // Вісник НБУ. – 2000. – № 10. – С. 40 – 43.
6. Долгий Л. Роль і місце іпотечного кредитування в умовах відновлення агропромислового виробництва та реальне значення ціни землі як об'єкта застави // Вісник НБУ. – 2003. – № 1. – С. 26 – 27.
7. Гудзь О.Є. Проблеми становлення іпотечного кредитування в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 68 – 73.

Пожар А. А.,

асистент Полтавського університету споживчої кооперації України

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КООПЕРАТИВНОГО КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У статті висвітлено окремі проблеми забезпечення малого бізнесу кредитними ресурсами і запропоновано шляхи їх вирішення. Зокрема, приділено увагу питанням ефективного розподілу державної фінансової допомоги шляхом співробітництва Українського фонду підтримки підприємництва із системою кредитних спілок і розроблено відповідний механізм, що гарантує ефективне використання державних коштів.

Some problems of small-scale business providing with credit recourses have been surveyed in the article and the ways of their solution have been proposed. Namely, the issues of state financial help effective distribution through cooperation between the Ukrainian fund of business support and credit unions' system have been paid attention. Moreover, the mechanism that guarantees effective use of public funds in this way has been elaborated.

Постановка проблеми, актуальність. Забезпеченню малого бізнесу України кредитними ресурсами перешкоджає ряд проблем, серед яких найбільш важливими є дефіцит фінансових ресурсів, відсутність врахування специфіки підприємницької діяльності при здійсненні кредитування, а також складності із забезпеченням позичальниками-підприємцями гарантій повернення кредитів.

Дослідження теми іншими науковцями і недосліджені аспекти. Проблеми банківського кредитування малого бізнесу в Україні досліджувалися таким вітчизняними вченими, як М.К. Владимиров, М.А. Коваленко, Я.М. Чугуєва, О.М. Славич, М.А. Коваленко та ін. Окремі питання забезпечення підприємців кредитними ресурсами через установи фінансової самопомоги – кредитні спілки – розглядалися у працях В.В. Гончаренка, А.О. Пантелеймоненка, Р.Р. Коцовської. Однак можливість здійснення підприємницького кредитування шляхом розподілу державної фінансової допомоги через систему кредитної

кооперації не була розкрита у сучасній науковій думці.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану державного пільгового підприємницького кредитування і розробці механізмів його удосконалення шляхом співпраці відповідного державного фонду із системою кредитної кооперації України.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Серед головних причин дефіциту фінансових ресурсів у кредитних спілок, орієнтованих на фінансування малого бізнесу, слід назвати те, що із середньорічною відсотковою ставкою по депозитних внесках у національній валюті 15,5% [6], отримані кредитні ресурси є надто дорогими. Таким чином, залучення у населення коштів у вигляді ощадних внесків не може бути головним джерелом фінансування підприємців. Потреба в альтернативних недорогих джерелах кредитних ресурсів може бути задоволена шляхом співпраці із державною структурою підтримки малого бізнесу.

Започаткований у грудні 1991 р. Кабінетом Міністрів Український національний фонд підтримки підприємництва і розвитку конкуренції у серпні 1995 р., згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 687, був перетворений в Український фонд підтримки підприємництва (УФПП) [1, с. 10].

Указом Президента України від 12.05.1998 р. № 456/98, а в подальшому і Законом України „Про державну підтримку малого підприємництва” від 19.10.2000 р. № 2063-III УФПП [3, с. 5-7] визначено як організацію, що здійснює фінансове забезпечення реалізації державної політики підтримки підприємництва на загальнонаціональному рівні. УФПП є державною некомерційною і неприбутковою організацією. За своїм статусом, завданнями і можливостями, УФПП – це унікальна структура, яка здійснює за державні кошти пільгову фінансову підтримку підприємництва згідно з затвердженими Урядом програмами.

Станом на 01.07.2005 р., з Державного бюджету було фактично отримано 522,0 тис. грн. З них на виконання заходів Національної програми станом на 01.07.2005 р. використано 482,0 тис. грн. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України „Про затвердження заходів щодо виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні на 2005 р.” від 17.11.2004 р. № 860-р Український фонд підтримки підприємництва є відповідальним за реалізацію 12 заходів, загальною проектною вартістю 107 млн грн [5].

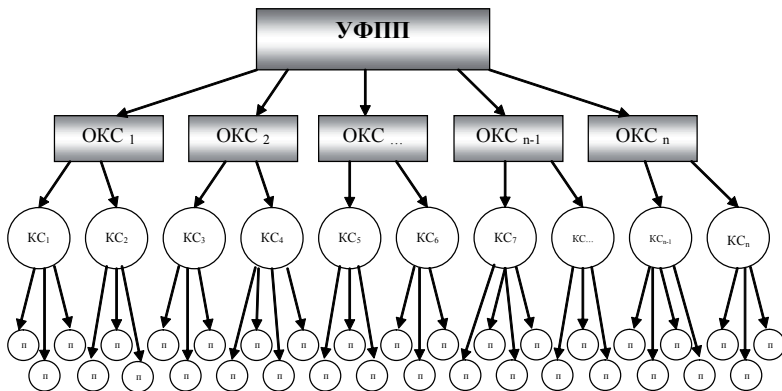
УФПП надає цільові кредити малим підприємствам та підприємцям-фізичним особам за низькою відсотковою ставкою (до 12 % річних), як безпосередньо, так і через комерційні

банки, насамперед – ПриватБанк. Процедура надання кредитів є досить складною. Значною мірою роботу фонду гальмує тривалість процесу оцінки бізнес-проектів, спроможності підприємців повернути отриманий кредит. У регіональних представництвах УФПП працює зазвичай не більше 2-3 осіб, які фізично не встигають здійснити весь обсяг робіт, проаналізувавши подані заявки підприємців.

Дієвим методом підвищення ефективності функціонування Українського фонду підтримки підприємництва, а отже, і забезпечення малого бізнесу кредитними ресурсами, є співпраця даної системи із системою кредитної кооперації. Кредитні ресурси УФПП доцільно розподіляти між об'єднаними кредитними спілками (ОКСами), своєрідними „обласними спілками для спілок” [2, с. 62-68], з метою їх подальшого виваженого перерозподілу між окремими кредитними спілками, в залежності від фактичних потреб останніх і їх здатності надавати кредити підприємцям (рис. 1).

Розподіл кредитних ресурсів, таким чином, дозволить використовувати їх більш активно у тій місцевості, де спостерігається більша активність суб'єктів малого бізнесу, а отже, – існує більша потреба у кредитах.

Здійснення кредитової діяльності фонду через мережу кредитних спілок має також значно спростити процедуру кредитування: оцінку бізнес-проектів, кредитних ризиків, визначення шляхів гарантування повернення кредиту, обслуговування кредитів тощо.

Рис. 1. Схема надання підприємцям пільгових державних кредитів через систему кредитних спілок

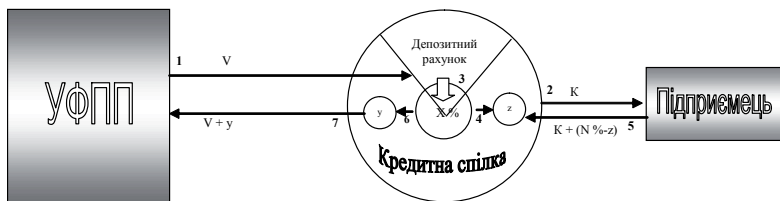

Кредитування малого бізнесу коштами держави через систему кредитних спілок може мати різні механізми, в залежності від ступеню розвитку самих спілок, потреби підприємців у фінансуванні, а також наявності коштів в УФПП. Кредитування може відбуватися у вигляді:

- виділення системі кредитних спілок коштів для здійснення безпосереднього надання бізнесових кредитів;
- виділення системі кредитних спілок коштів для компенсації відсотків по підприємницьких кредитах.

Компенсація відсотків по кредитах є більш придатним способом державної підтримки малого бізнесу, оскільки наявна потреба у комерційному кредитуванні не може бути повністю покрита за рахунок державних коштів. Відшкодування відсотків по підприємницьких кредитах, у свою чергу, може відбуватися як у вигляді безпосередніх цільових виплат підприємцям, так і у вигляді взаємних розрахунків між УФПП та системою кредитної кооперації.

Надання фінансової допомоги підприємцям через компенсацію низьких ставок кредитним спілкам гарантує цільове використання виділених коштів. При цьому є доцільним впровадження моделі, за якою УФПП мав би можливість не лише здійснювати свою безпосередню функцію – допомогу малому бізнесу, але й збільшувати власні кошти (рис. 2).

Рис. 2. Відшкодування відсотків кредитним спілкам по підприємницьких кредитах

Де: V – кошти Українського фонду підтримки підприємництва (УФПП), розміщені на депозитному рахунку у кредитній спілці; K – сума підприємницького кредиту; X – відсоткова ставка кредитної спілки по депозитних внесках; N – відсоткова ставка кредитної спілки по підприємницьких кредитах; z – частка нарахованого на депозитний внесок відсотку, спрямована на компенсацію відсотків по підприємницьких кредитах; y – частка нарахованого на депозитний внесок відсотку, що повертається УФПП.

За розробленою моделлю, УФПП розміщує суму V на депозитному рахунку кредитної спілки під фіксований відсоток X . Після цього підприємець отримує в кредитній спілці кредит на суму K . Нараховані на депозитний внесок відсотки розділяються на 2 суми: z та u , перша з яких спрямовується на часткову компенсацію відсотків по підприємницькому кредиту, а друга – перераховується УФПП за користування коштами на депозитному рахунку.

Таким чином, УФПП не тільки виконує свою безпосередню функцію (допомога у становленні і розвитку малого бізнесу), але і заробляє додаткові кошти, що можуть бути використані для подальшого фінансування підприємців.

Втілення даної схеми у життя фактично стикається із низкою перешкод:

- вимогами чинного законодавства щодо обслуговування кредитними спілками лише фізичних осіб [4, с. 10], у той час, як УФПП є юридичною особою;

- вимогами щодо цільового використання коштів: нормативно-правова база, яка регулює діяльність фондів підтримки підприємництва, передбачає виключно цільове використання державних коштів і фактично забороняє їх використання іншим чином і за іншим призначенням;

- нерозуміння державними посадовими особами вигод даної схеми і небажання втрачати ініціативу у справі розподілу державних коштів.

Отже, для втілення даної схеми у життя необхідна розробка комплексного підходу із заходів, націлених на роз'яснювальну роботу серед посадових осіб та законодавців, які мають вплив на процес підтримки розвитку малого бізнесу, а також ініціювання внесення змін у поточне законодавство, яке б дозволяло кредитним спілкам приймати кошти від фондів та організацій підтримки малого бізнесу, а фондам, у свою чергу, дозволяло б здійснювати допомогу підприємцям, при цьому офіційно заробляючи на використанні власних коштів.

Аналогічним чином, системою кредитної кооперації може здійснюватися залучення і розповсюдження кредитних ресурсів між суб'єктами підприємницької діяльності шляхом співпраці з іншими державними, приватними фондами та організаціями, включаючи міжнародні: Програмою мікрокредитування в Україні по лінії ЄБРР, Німецько-Українським фондом, Програмою мікрокредитування в Україні по лінії МБРР, Фондом „Євразія” та ін.

Фінансова, технічна, інформаційна та інші види допомоги

надаються українському кредитному кооперативному руху такими зарубіжними та міжнародними проектами, фондами, асоціаціями і програмами, як Канадська кооперативна асоціація, Українська кооперативна рада Канади, Агенція міжнародного розвитку Канади (CIDA), Канадська агенція міжнародного розвитку, Міжнародна організація розвитку сільських кооперативів – ASCDI/VOCA, Українська фундація фінансового розвитку сільського господарства (УФФРСГ), Міжнародний фонд соціальної адаптації (МФСА), Інститут відкритого суспільства (Фонд Сороса).

Таким чином, розроблена у ході дослідження ефективна схема співпраці кредитних спілок із державними та громадськими фондами сприяння розвитку малого бізнесу дозволить спростити доступ підприємців до кредитних ресурсів.

Література

1. Волкова Н. Большие надежды малого бизнеса // Политик HALL. – 2004. – №14. – С. 10.
2. Гончаренко В.В. Концептуальні напрямки розвитку системи кредитних спілок в Україні // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2000. – № 2. – С. 62-68.
3. Закон України про державну підтримку малого підприємництва: Прийнятий 19 жовт. 2000 р. № 2063-III // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 217. – С. 5-7.
4. Закон України про кредитні спілки: Прийнятий 20 груд. 2001 р. N 2908-III // Голос України. – 2002. – № 13. – С. 10-25.
5. Офіційна Інтернет-сторінка Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkkrp.gov.ua> – Заголовок з екрану.
6. Офіційна Інтернет-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua> – Заголовок з екрану.

Прокопенко В.Ю.,

к.е.н., доцент Харківського національного університету внутрішніх справ

ОЦІНКА ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В УКРАЇНІ

У статті розглядається сучасний стан ринку цінних паперів. Проаналізовано динаміку розвитку ринку за останні декілька років. На підставі аналізу запропоновані пропозиції щодо активізації вітчизняного ринку цінних паперів.

The article investigates the current situation of the stock market. The dynamics of its development is analysed during last years. As a result, the author offers ways to activate the national securities market.

Сьогодні економіка країни майже починає відповідати ринковим вимогам. Разом із ринком банківських послуг, що є найбільш розвиненим серед ринків інших фінансових послуг, починає розвиватися, а загалом і працювати ринок цінних паперів. Ринок цінних паперів показує позитивну динаміку зростання фондових індексів ділової активності, зацікавленість інвесторів у вкладанні коштів у цінні папери. Створена і відповідна інфраструктура ринку з торговельними майданчиками (біржами), проте обсяг торгів на організаторах торгів залишається досить малим.

Ринок цінних паперів України як сегмент фінансового ринку має стати потужним механізмом мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, які потрібні для динамічного розвитку економіки та сприятимуть акумулюванню інвестиційних капіталів у виробничій та соціальній сферах.

Питання щодо становлення і розвитку ринку цінних паперів у своїх працях розглядали такі відомі вітчизняні вчені, котрі внесли суттєвий вклад у розвиток сучасної теорії та практики дослідження актуальних проблемних питань ринку цінних паперів, як О. Барановський, В. Корнеєв, Д. Леонов, О. Мозговий, В. Федосов та інші вчені.

Метою роботи є аналіз сучасного стану ринку цінних паперів та пропозиції щодо активізації розвитку ринку цінних паперів.

Протягом 2007 року обсяг торгів з цінними паперами на організаторах торгівлі становив 36,9 млрд. грн. (таблиця 1).

*Таблиця 1.
Обсяг торгів на організаторах торгівлі
протягом 2007 року млн. грн.*

Період	Організатор торгівлі										Всього біржі та ПТС
	КМФБ	ІННЕКС	ПФБ	УМВБ	УМФБ	УФБ	КФБ	ПФТС	ПТС	ПТС ПЕРС ПЕКТИВА	
Вересень	188,57	483,75	5,03	7,28	0,06	0,49	0	3 191,31	0,32	0,11	3 876,93
Серпень	2,57	202,78	0,34	4,03	0,05	4,51	0	3 605,70	0,32	0,01	3 820,32
Липень	22,61	192,95	0,41	7,92	1,23	4,54	0	2 300,07	0,32	0,04	2 530,10
Червень	2,35	106,73	5,42	4,21	0,08	0	0	2 546,87	0,32	50,04	2 716,03
Травень	4,85	0,02	0,88	4,02	98,97	4,64	0	1 735,85	0	0,04	1 849,27
Квітень	25,07	0,37	0,35	1,75	0,08	0,07	0	1 398,17	0	0,08	1 425,94
Березень	22,20	108,44	15,58	5,09	1,06	45,94	0	1 984,76	568,26	1,82	2 753,14
Лютий	5,62	6,84	0,32	5,77	0,06	0	0	1 221,78	0	0,04	1 240,43
Січень	1,23	0,49	0,24	2,2	0,09	2,91	0	955,93	0	0,25	963,34

Всього	Грудень	Листопад	Жовтень
443,90	77,25	0,80	90,78
1 244,11	37,09	50,68	53,97
35,26	1,93	3,40	1,36
56,28	2,14	7,38	4,49
119,40	2,59	15,08	0,04
82,68	4,61	9,09	5,88
0	0	0	0
32 246,71	5 337,87	4 043,01	3 925,39
2237,03	0,33	0,33	1666,82
436,51	228,49	155,27	0,32
36 901,89	5 692,29	4 285,03	5 749,06

Порівняно з даними за 2006 рік обсяг торгів на організа-
торах торгівлі збільшився на 7,85 млрд. грн. (2006 рік – 29,05
млрд. грн.).

Протягом грудня 2007 року обсяг торгів з цінними папера-
ми на організа-
торах торгівлі становив 5,69 млрд. грн., що біль-
ше на 3,79 млрд. грн. порівняно з даними за грудень 2006 року
(грудень 2006 року – 1,9 млрд. грн.).

Протягом 2007 року обсяг торгів на ПФТС становив 32,25
млрд. грн. У 2007 році порівняно з 2006 роком обсяг торгів на
ПФТС збільшився на 4,26 млрд. грн. (2006 рік – 27,99 млрд.
грн.). Обсяг торгів на ПФТС у 2007 році становив 87,4% від
загального обсягу торгів на організа-
торах торгівлі за рік.

Протягом грудня 2007 року обсяг торгів на ПФТС стано-
вив 5,34 млрд. грн. У грудні 2007 року порівняно з аналогічним
періодом 2006 року обсяг торгів на ПФТС збільшився на 3,69
млрд. грн. (грудень 2006 року – 1,65 млрд. грн.). Обсяг торгів
на ПФТС у грудні 2007 року становив 93,88% від загального
обсягу торгів на організа-
торах торгівлі у грудні 2007 року.

Як видно із таблиці 2, у грудні 2007 року спостерігається
значна перевага обсягу торгів на організа-
торах торгівлі на вто-
ринному ринку порівняно з первинним. Обсяг торгів на орга-
нізаторах торгівлі на вторинному ринку становив 99,52% до
загального обсягу торгів зафіксованому протягом грудня 2007
року на організа-
торах торгівлі.

Зосередження обігу цінних паперів на організа-
торах торгів-
лі має суттєве значення для функціонування фондового ринку,
зокрема, для підвищення його відкритості, прозорості, ліквід-

Всього	ТІС ПЕРС ПЕКТИВА	ПІТС	КФБ	УМФБ
249,91	228,49	0	0	2,56
0	0	0	0	0
0,26	0	0	0	0
0	0	0	0	0
250,18	228,49	0	0	2,56
2 043,35	0	0,33	1 945,21	0
637,97	0		637,97	0
69,96	0		69,73	0
2 643,67	0		2 643,60	0
41,37	0		41,37	0
5,80	0	0	0	0
5 442,11	0	0,33	5 337,87	0
5 692,29	228,49	0,33	5 337,87	2,59

Таким чином, найбільший обсяг торгів за фінансовими інструментами на організаторах торгівлі у грудні 2007 року зафіксовано за облігаціями підприємств (2,64 млрд. грн. або 46,4% від загального обсягу торгів на організаторах торгівлі у грудні 2007 року) та акціями (2,29 млрд. грн. або 40,25%).

Протягом 2007 року обсяг випуску акцій, зареєстрованих центральним апаратом Комісії, становив 46,81 млрд. грн. (таблиця 3).

За даними Державної комісії із цінних паперів та фондового ринку обсяг випусків акцій, зареєстрованих центральним апаратом Комісії, у 2007 році порівняно з 2006 роком збільшився на 5,05 млрд. грн. (2006 рік – 41,76 млрд. грн.).

Протягом 9 місяців 2007 року загальний обсяг торгів на ринку цінних паперів становив 495,84 млрд. грн., що більше на 178,59 млрд. грн. порівняно з аналогічним періодом 2006 року. Найбільші обсяги торгів на ринку цінних паперів за період зафіксовано з акціями (193,52 млрд. грн.), векселями (149,03 млрд. грн.) та облігаціями підприємств (80,5 млрд. грн.).

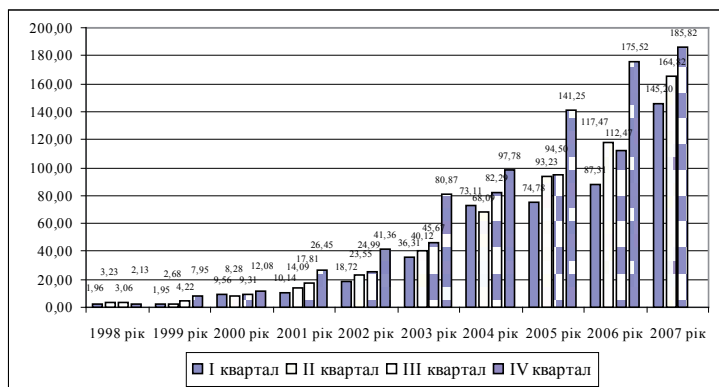
Таблиця 3

Обсяг випуску акцій, зареєстрованих центральним апаратом Комісії (без вирахування скасованих випусків) протягом січня-листопада 2007 року млн. грн.

МІСЯЦЬ	
Рішення Комісії від 09.02.01 №18	“Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску акцій і облігацій підприємств та інформації про їх емісію (07-01/98) (у новій редакції)” (Положення 07-01/98)
Рішення Комісії від 11.06.02 №167	“Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску акцій закритих акціонерних товариств ” (Рішення 167/02)
Рішення Комісії від 26.01.2005 №21	“Про затвердження Положення про порядок заміни свідчення про реєстрацію випуску акцій у зв’язку зі зміною форми випуску ” (Рішення №21)
Рішення Комісії від 15.02.99 №25	“Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску акцій та інформації про емісію акцій відкритих акціонерних товариств, які створюються шляхом заснування органом, уповноваженим управляти об’єктами державної власності, та холдингових компаній, що створюються в процесі корпоративізації та приватизації (07-07/99) ” (Положення 07-07/99)
Рішення Комісії від 30.12.98 №221	“Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску акцій та інформації про їх емісію під час реорганізації товариств ” (Рішення 221/98)
Рішення Комісії від 11.04.00 №39	“Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску акцій відкритих акціонерних товариств, створених із державних підприємств у процесі приватизації та корпоративізації ” (Положення 39/00)
	За рішеннями Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку
	На виконання рішення суду та постанов про відкриття виконавчого провадження
Рішення Комісії від 26.04.07 №942	“Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску акцій” (Рішення 942/07)
Рішення Комісії від 15.03.07 №487	“Про затвердження Положення про порядок реєстрації випуску акцій під час створення акціонерних товариств” (Рішення 487/07)
Рішення Комісії від 22.02.07 р. № 387	“Про затвердження Положення про порядок збільшення (зменшення) розміру статутного капіталу акціонерного товариства”
Рішення Комісії від 18.03.02 N 102	“ Щодо реєстрації випуску акцій відкритих акціонерних товариств, створених у процесі приватизації державних, орендних підприємств і підприємств із зміщеною формою власності ” (Рішення №102)
	ВСЬОГО

Всього	Грудень	Листопад	Жовтень	Вересень	Серпень	Липень	Червень	Травень	Квітень	Березень	Лютий	Січень
1 427,96	0,00	0	0	0	0	1,59	25,00	30,12	277,70	133,50	683,01	277,04
1 266,10	0,00	0	0	0	0	123,20	58,07	26,59	534,99	92,07	248,98	182,20
105,62	0,00	0	105,62	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6,70	0,00	0	0	0	0	0	0	0	6,70	0	0	0
3 856,31	322,92	315,04	251,09	449,02	669,00	271,77	305,62	272,61	160,38	289,08	542,15	7,64
1 548,37	1 169,13	0	174,46	0	0	0	0	0	0	0	204,78	0
17933,26	0	65,00	2,61	0,85	0	2316,17	5792,60	2839,45	1398,86	1268,04	1841,92	2407,76
398,51	0	0	-13,50	17,37	51,46	27,80	0	287,73	25,28	0	0	2,37
18568,23	11271,02	1282,30	2568,39	1812,61	1599,28	-5,71	40,34	0	0	0	0	0
1 629,09	309,50	150,89	29,42	978,28	0	70,00	91,00	0	0	0	0	0
2,52	2,52	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
68,35	68,35	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
46 811,01	13 143,44	1 813,23	3 118,09	3 258,13	2 319,74	2 804,82	6 312,63	3 456,50	2 403,90	1 782,69	3 520,84	2 877,01

Діаграма 1
Обсяги виконаних договорів торговцями цінних паперів
на фондовому ринку (за кварталами) млрд. грн.

Що стосується розподілу торговців цінними паперами по регіонам, то він досить нерівномірний і має такий вигляд (табл. 3).

Таблиця 3.
Показники діяльності торговців цінними паперами
у III кварталі 2007 року

№		Всього по області				Кількість торговців цінними паперами, що здійснювали діяльність	Процентне відношення загальної кількості торговців цінними паперами, що мають ліцензії	Процентне відношення кількості торговців цінними паперами, що здійснювали діяльність	Обсяг виконаних договорів, млн. грн	Процентне відношення від загального обсягу виконаних договорів
		з них			Всього					
		Торговці цінними паперами (крім банків та інвестиційних компаній)	Банки	Інвестиційні компанії						
1	АРК та м. Севастополь	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	АРК та м. Севастополь	15	3	0	18	17	2,33	2,42	258,58	0,14
2	Вінницька	5	0	0	5	5	0,65	0,71	296,78	0,16

13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3
Львівська	Луганська	Кіровоградська	Київська обл. та м. Київ	Івано-Франківська	Запорізька	Закарпатська	Житомирська	Донецька	Дніпропетровська	Волинська
14	7	2	297	6	17	1	3	47	59	5
5	2	0	92	1	2	0	0	9	13	2
3	0	1	16	1	1	0	0	4	4	0
22	9	3	405	8	20	1	3	60	76	7
19	9	3	361	8	19	1	2	58	69	7
2,85	1,16	0,39	52,39	1,03	2,59	0,13	0,39	7,76	9,83	0,91
2,70	1,28	0,43	51,35	1,14	2,70	0,14	0,28	8,25	9,82	1,00
1 404,92	342,85	22,95	101 682,58	4 305,14	2 820,81	122,07	30,18	35 305,68	23 220,08	1 942,18
0,76	0,18	0,01	54,72	2,32	1,52	0,07	0,02	19,00	12,50	1,05

	25	24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14
Всього	Чернігівська	Чернівецька	Черкаська	Хмельницька	Херсонська	Харківська	Тернопільська	Сумська	Рівненська	Полтавська	Одеська	Миколаївська
578	4	1	5	2	3	49	4	4	2	3	16	7
158	3	0	0	0	0	12	0	2	0	2	10	0
37	1	0	0	0	0	4	0	0	0	0	2	0
773	8	1	5	2	3	65	4	6	2	5	28	7
703	7	1	5	2	3	61	4	6	2	5	24	5
100 %	1,03	0,13	0,65	0,26	0,39	8,41	0,52	0,78	0,26	0,65	3,62	0,91
100 %	1,00	0,14	0,71	0,28	0,43	8,68	0,57	0,85	0,28	0,71	3,41	0,71
185 824,94	100,44	0,49	139,85	1,85	317,57	¹¹ 664,91	57,36	95,03	24,63	39,46	1 530,11	98,46
100 %	0,05	0,00	0,08	0,00	0,17	6,28	0,03	0,05	0,01	0,02	0,82	0,05

У III кварталі 2007 року 87,29% торговців цінними паперами, що здійснювали діяльність, зосереджено у семи областях України (Київській області та м. Києві, Дніпропетровській, Донецькій, Харківській, Одеській, Запорізькій та Львівській областях). Обсяги виконаних договорів цими торговцями становили 95,59% від загального обсягу виконаних договорів за період.

У III кварталі 2007 року обсяг виконаних договорів торговцями цінних паперів (крім банків та інвестиційних компаній) становив 108,88 млрд. грн., що становило 58,59% від загального обсягу виконаних договорів за III квартал 2007 року (таблиця 4).

Таблиця 4.
Обсяги виконаних договорів з цінними паперами
(за видами торговців) млн. грн.

	III квартал 2006 року	IV квартал 2006 року	I квартал 2007 року	II квартал 2007 року	III квартал 2007 року
Торговці цінними паперами (крім банків та інвестиційних компаній)	72 173,1	111 228,18	89 184,08	103 341,90	108 878,71
у % до загального обсягу виконаних договорів	64,17	63,37	61,42	62,70	58,59
Інвестиційні компанії	7 293,44	11 969,41	5 410,77	3 864,90	6 902,65
у % до загального обсягу виконаних договорів	6,48	6,82	3,73	2,34	3,71
Комерційні банки	33 006,31	52 323,57	50 600,26	57 613,32	70 043,58
у % до загального обсягу виконаних договорів	29,35	29,81	34,85	34,96	37,69
Всього	112 472,85	175 521,16	145 195,11	164 820,1	185 824,94

Інвестиційні компанії у III кварталі 2007 року зменшили обсяги виконаних договорів порівняно з III кварталом 2006 року, хоча порівняно з II кварталом обсяг торгів збільшився майже у 1,8 рази. За III квартал 2007 року комерційні банки збільшили обсяг виконаних договорів більше ніж у 2 рази порівняно з III кварталом 2006 року.

Найбільші обсяги виконаних договорів на ринку цінних паперів України у III кварталі 2007 року здійснювались за комісійною та комерційною видами діяльності, частка яких становила 54,35% та 44,81% відповідно (таблиця 5).

Таблиця 5.
Обсяг виконаних договорів торговцями цінних паперів
(за видами діяльності) млн. грн.

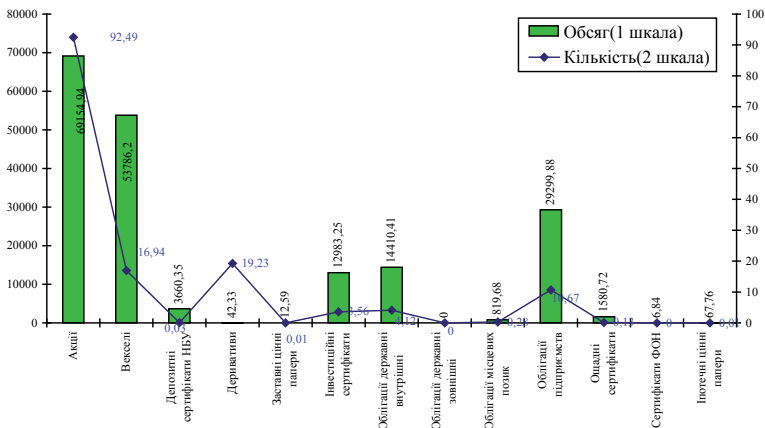
Вид діяльності	III квартал 2006 року		IV квартал 2006 року		I квартал 2007 року		II квартал 2007 року		III квартал 2007 року	
	Обсяг виконаних договорів	Частка у загальному обсязі, %	Обсяг виконаних договорів	Частка у загальному обсязі, %	Обсяг виконаних договорів	Частка у загальному обсязі, %	Обсяг виконаних договорів	Частка у загальному обсязі, %	Обсяг виконаних договорів	Частка у загальному обсязі, %
Комерційна	65 967,41	58,65	92 204,27	52,53	63 116,65	43,47	79 993,55	48,53	83 261,59	44,81
Комісійна	44 828,82	39,86	80 526,93	45,88	80 323,51	55,32	83 129,81	50,44	100 996,47	54,35
Розміщення	1 656,2	1,47	2 757,24	1,57	1 733,04	1,19	1 662,0	1,01	1 542,20	0,83
Управління активами	20,42	0,02	32,72	0,02	21,91	0,02	34,77	0,02	24,68	0,01

Усього	112 472,85	100,0	175 521,16	100,0	145 195,11	100,0	164 820,11	100,0	185 824,94	100,0
--------	------------	-------	------------	-------	------------	-------	------------	-------	------------	-------

Питома вага інших видів діяльності торговців цінними паперами (розміщення цінних паперів та управління активами) у III кварталі 2007 року зменшилась до 0,84% від загального обсягу виконаних договорів.

У III кварталі 2007 року, як і в попередні періоди, найбільший обсяг виконаних договорів зафіксовано з акціями (69,15 млрд. грн. або 37,22% від обсягу виконаних договорів у III кварталі 2007 року) та векселями (53,79 млрд. грн. або 28,94%) (діаграма 2).

Діаграма 2
Обсяги виконаних договорів з цінними паперами (млн. грн.) та кількість виконаних договорів (тис.) (за видами фінансовими інструментами) у III кварталі 2007 року

У III кварталі 2007 року серед фінансових інструментів на фондовому ринку також здійснювалась торгівля іпотечними цінними паперами (включаючи сертифікати ФОН) та заставними цінними паперами, проте, обсяг торгів цими видами фінансових інструментів невеликий – 74,6 млн. грн. та 12,59 млн. грн. відповідно. Порівняно з попереднім кварталом 2007

року обсяг торгів заставними цінними паперами збільшився у 2 рази.

Упродовж останніх років переважна більшість випусків фінансових інструментів відбувалася за такими видами: акції, векселя та облігації, загальний обсяг яких становив приблизно 90% від загального обсягу усіх зареєстрованих випусків цінних паперів у 2007 р. Ринок облігацій України знаходиться на стадії формування та розвитку, який розпочався в 1995 р. Зокрема, ринок державних облігацій України, починаючи з 1996 р., є у стадії інтегрування до світового ринку державних облігацій. В цілому ринок державних облігацій для зарубіжних інвесторів є цілком привабливою сферою діяльності. Ринок облігацій в Україні складається з внутрішнього та зовнішнього сегментів. Зовнішній ринок є більш розвиненим.

Корпоративні цінні папери на українському фондовому ринку представлені переважно акціями й облігаціями. Операції з акціями непопулярні через низьку ліквідність, тому на фондовому ринку значно зросла частка операцій з корпоративними облігаціями. Останні є найефективнішим інструментом для довгострокового фінансування й ефективним джерелом фінансування поточних чи перспективних проєктів підприємства.

Важливим фактором, який впливає на розвиток ринку цінних паперів, є створення умов для виконання угод з цінними паперами на організаторах торгівлі. Торгівля цінними паперами на організаторах торгівлі підвищує інвестиційну привабливість емітента за рахунок забезпечення його ліквідності та прозорості.

Аналіз сучасного стану ринку цінних паперів дозволяє констатувати, що він перебуває в стадії становлення. Це зумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Головні з них: відсутність логічно завершеної нормативно-законодавчої бази; організаційно-методична невідповідність окремих елементів вітчизняного фондового ринку міжнародним стандартам; невизначеність правового забезпечення, механізмів котирування цінних паперів, відсутність належної інфраструктури, недостатня прозорість та ліквідність та ін.

Головним завданням подальшого розвитку ринку цінних паперів України є його насичення реальним товаром – цінними паперами, які будуть вільно продаватися і покупатися за прозорості функціонування ринку і захисті інтересів дрібних інвесторів. Необхідна оптимізація структури ринку за всіма напрямками: за видами фінансових інструментів; за співвідношенням як між організованим і неорганізованим ринками,

так і між біржовим та позабіржовим оборотами; за секторами економіки.

Стабілізація макроекономічної ситуації в країні й сприятливі зовнішні фактори спричинили зріст інтересу інвесторів до гривневих інструментів на фондовому ринку. Притік в країну валютних надходжень, зниження банківських ставок і зменшення державних запозичень особливо стимулювали зріст інтересу до корпоративних облігацій з боку інституційних інвесторів. Додатковим стимулом інвестування стала низька доходність державних цінних паперів, яка з урахуванням інфляції виявилась негативною. Цей факт заставив інвесторів шукати більш привабливі інвестиційні інструменти.

В Україні склалися умови для розміщення облігацій: з одного боку, ринок достатньо зрілий для здійснення емісій, враховуючи високі вимоги емітентів, а з іншого – є як пропозиція, так і попит.

Зростаюча економіка спричинила сумарну потрібність суб'єктів економіки у довгострокових інвестиціях, в тому числі для впровадження в життя довгострокових проєктів, пов'язаних з нерухомістю, проведення модернізації виробництва і нарощування потужностей та ін.. Але українські банки сьогодні вже не зможуть задовольнити всіх бажаючих кредитними коштами, поперше, тому, що вже немає коштів у самих банків, по-друге, кошти дорожчають (з 30.04.2008 облікова ставка НБУ 12% річних).

Сьогодні в економіці України виникла реальна необхідність появи надійного інструменту, який в змозі забезпечити залучення фінансових ресурсів на довгий строк для фінансування інвестиційних програм і поповнення оборотних коштів. Суб'єкти економіки намагаються залучати інвестиційні ресурси з відкритого ринку.

Література

1. www.rada.gov.ua
2. www.pfts.com
3. <http://www.ssmc.gov.ua/>
4. <http://news.finance.ua>
5. <http://www.uice.com.ua/ukrainian>
6. <http://www.ufs.com.ua/>
7. <http://www.securities.org.ua>

Різник Н.С.,

к.е.н., в.о.доцент Луцького державного технічного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ

Розглянуто підходи до здійснення діагностики фінансової безпеки банківської системи, на основі яких пропонується власна методика визначення рівня фінансової безпеки банку та індикатори діагностики фінансової безпеки банку.

Approaches are considered to diagnostics of financial safety of the banking system, which the own method of determination of financial strength security of bank and indicators of diagnostics of financial safety of bank is offered.

Вдосконалення механізму гарантування безпеки банківської діяльності є одним із важливих питань розроблення банками України програм щодо забезпечення їх ефективної діяльності. Для прогнозування та вибору безпечних шляхів функціонування банку необхідно розробити методіку діагностики стану його фінансової безпеки та кількісно оцінити вплив дестабілізуючих факторів, причини їх виникнення, інтенсивність дії.

Питання банківського менеджменту та фінансової безпеки вивчали такі зарубіжні та вітчизняні учені, як А.Томпсон, А.Дж.Стрикленд, Д.Кемпбелл, Є.Олейніков, В.Ярочкін, М.Єрмошенко, О.Барановський, В.Мунтіян, Л.Стрельбицька, В.Зубок, С.Глазьев, Е.Уткін та ін. Проте вченими досліджувалися, переважно, питання забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання, не здійснюючи при цьому інтегральну оцінку рівня фінансової безпеки банківської структури.

Вирішення складних завдань забезпечення фінансової безпеки банку неможливе без комплексного аналітичного дослідження умов та результатів його функціонування. Окремим завданням такого аналізу є визначення методичного інструментарію діагностики фінансової безпеки банку, формування узагальнених індикаторів, що дозволять здійснити кількісну оцінку динаміки та основних тенденцій фінансової безпеки банку.

В економічній теорії розроблені методи здійснення оцінки та аналізу фінансової безпеки банку.

Сенчагов В., Стрельбицька Л., Барановський О., Єрмошенко М. в дослідженнях з питань оцінки фінансової безпеки банківської установи обмежились лише перерахуванням порогових показників фінансової безпеки банку [1, с. 144–153, 2, с.442-444, 3,с.488-495, 4,с.88], не вдаючись до виведення та побудови шляхів розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки банківського сектору, що не дає змогу комплексно охопити всю систему показників-репрезентантів та визначити рівень фінансової безпеки банку.

Васильченко З. та Васильченко І. [5, с. 44], як і Побережний С. [6, с. 83], пропонують методологічний підхід до побудови інтегрального показника економічної безпеки банку. Вони здійснили обґрунтування спеціальних узагальнених показників оцінки рішень з управління економічною безпекою банку: до всієї сукупності показників оцінки економічної безпеки банку доцільно ввести: рентабельність активів; еволюційну надійність; темпи зростання власного капіталу; частку банківського ринку, що належить банку; коефіцієнт самодостатності банку. До недоліків методики можна віднести: по-перше, необґрунтований вибір показників-репрезентантів, що використовують у розрахунку інтегрального показника економічної безпеки банку, по-друге, оптимальні значення часткових показників стану економічної безпеки банку встановлюються експертних шляхом, однак відсутність чітких правил групування відбору показників вимагає застосування при оцінці фінансової безпеки банку більш точних методів групування та вибору показників; по-третє, перелік показників частково охоплює фінансову діяльність банку, а інтегральний показник економічної безпеки банку повинен охоплювати не лише фінансову сферу, а й інформаційну, кадрову, ринкову, силову та ін., що необхідно враховувати у подальших дослідженнях.

Таким чином, аналіз показав, що підходи до діагностики фінансової безпеки банку мають ряд недоліків, а саме:

– необґрунтований вибір показників-репрезентантів, що беруть участь у розрахунку інтегральних показників гостроти кризової ситуації для кожної досліджуваної сфери банківської системи, не дозволяє адекватно відобразити стан фінансової безпеки банку;

– використання експертного методу для вибору показників, що характеризують стан фінансової безпеки банку, можуть призвести до необ'єктивних результатів при виведенні інте-

грального показника. Методика діагностики фінансової безпеки банку вимагає застосування точних методів групування та вибору показників;

– оцінка фінансової безпеки банку на основі аналізу динаміки певної сукупності вихідних показників є неефективною, тому що не вдається визначити інтегральний показник фінансової безпеки банку. При побудові методики діагностики фінансової безпеки банку слід приділяти увагу використанню інтегральних оцінок фінансової безпеки банку, які отримані на основі використання багатовимірних статистичних методів;

– вчені, здійснюючи аналіз та оцінку рівня фінансової безпеки досліджуваного об'єкта, не вдаються до поділу на стани фінансової безпеки, при яких відбувається вплив дестабілізуючих факторів, що призводить до неточностей у визначенні реального стану економічної безпеки в регіоні.

При побудові методики діагностики фінансової безпеки банку слід враховувати вищезазвані недоліки. Тому з метою створення ефективної системи забезпечення фінансової безпеки банку необхідно розробити комплекс взаємозалежної моделі її діагностики.

Діагностику фінансової безпеки банківської системи пропонуємо реалізовувати за допомогою індикативного методу, який здійснюється шляхом зіставлення фактичних і порогових значень показників безпеки. Зіставлення фактичних показників з їх пороговими значеннями дає можливість визначити стан безпеки банку за ступенем наближеності його до стану безпеки, ризику, загрози чи небезпеки.

Для своєчасного виявлення існуючих і потенційних ризиків, загроз та небезпек гарантування економічної безпеки банківського сектору необхідно визначити відповідні індикатори (табл. 1).

Таблиця 1
Індикатори фінансової безпеки банку*

Назва індикатора	Значення індикатора, %
Рентабельність банківських активів	1-4
Рентабельність дохідних активів	1-3
Рентабельність доходів	8-20
Рівень маржинального доходу:	
валового	6,5
відсоткового	4,5
операційного	2,0

Спред	1,25
Ефективність управління спредом	1-4
Величина дохідної вартості	10-35
Співвідношення процентного і непроцентного чистого доходу	48-67
Максимальна "безпечна" сума кредитування дебетурою	5
Питома вага проблемних кредитів в обсязі чистих активів банку	1-2
Питома вага залучених коштів громадян у загальному обсязі залучених коштів	
Рівень сумнівної та безнадійної заборгованості у сукупному кредитному портфелі	10
Дохідність 1 грн. активів	14-22
Рівень ефективності та ризикованості вкладень	10-18
Покриття процентних витрат процентними доходами	110-125
Ефективність використання внутрішньобанківських резервів	5-15
Якість управління затратами банку	10-25
Дохідність 1 грн. основного капіталу банку	1,2-1,7
Ефективність процентної політики банку	6-8
Можливості використання внутрішньобанківських резервів	1-3
Частка дохідних активів	0,75-0,85
Кількість дохідних активів на 1 грн. платних пасивів	>1,0
Величина дохідних активів на 1 грн. власного капіталу	8-18
Пріоритетність напрямів використання капіталу	0,5-2,0

*джерело: складено на основі 3, с. 488-491; 7, с. 368-369

Виходячи з даних табл.1, розрахунок даних показників може свідчити про наявність дестабілізуючих факторів впливу на стан фінансової безпеки банку та банківської системи України.

Визначення величини стану фінансової безпеки банку ґрунтується на стандартизації показників, зведення їх до одно-

го, співвимірною вигляду – від 0 до 1. Для стандартизації показників вирізнятимемо стимулятори та дестимулятори. До стимуляторів відносяться ознаки, кількісне збільшення яких позитивно впливає на стан економічної безпеки в регіоні. До дестимуляторів відносять фактори, зростання яких негативно впливає на рівень фінансової безпеки банку. Для розрахунку показників стимуляторів та дестимуляторів пропонуємо використовувати такі формули:

Для показників-стимуляторів (якщо $a_{ij} < a_{ej}$), кількісне зростання яких позитивно впливає на стан безпеки банку:

$$x_{ij} = a_{ij} / a_{ei} \quad , \quad (1)$$

для показників – дестимуляторів (якщо $a_{ij} > a_{ej}$), кількісне зростання яких негативно впливає на стан безпеки банку:

$$x_{ij} = a_{ei} / a_{ij} \quad , \quad (2)$$

де:

x_{ij} – стандартизований показник стану фінансової безпеки для i -того банку;

a_{ej} – j -тий пороговий показник стану фінансової безпеки банку;

a_{ij} – j -тий показник стану фінансової безпеки для i -того банку;

$j = 1, \dots, n$ – показники (ознаки), на основі яких проводиться дослідження;

$i = 1, \dots, m$ – банки, що досліджуються.

Визначення інтегрального показника стану фінансової безпеки банку (ІПСфбб) та по кожній з груп показників буде проводитись за такою формулою [8, с. 55]:

$$\text{ІПСфбб} = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n x_{ij}} \quad (3)$$

де: x_{ij} – стандартизований показник економічної безпеки для i – того банку; n – кількість показників, що досліджуються.

Однак наведена вище формула може бути застосована лише у тих випадках, коли всі значення $x_{ij} > 0$, у протилежному випадку, при рівності $x_{ij} = 0$ шуканий індекс інтегрального показника стану економічної безпеки банку (ІПСфбб) теж буде рівний нулю, відтак застосування формули втрачає зміст. Для уникнення подібної ситуації слід модифікувати формулу розрахунку до такого вигляду [9, с. 466]:

$$\text{ІПСфбб} = \sqrt[n]{\prod_{j=1}^n (1 + x_{ij})} - 1 \quad (4)$$

В результаті визначення інтегрального індексу стану еко-

номічної безпеки банку повинен бути визначений показник (ІПСфбб), який знаходиться у діапазоні від 0 до 1,0.

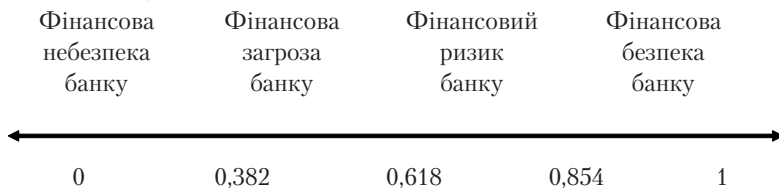
Значення ІПСфбб=0 – крайній критичний стан системи, що характеризується станом економічної небезпеки банку, ІПСфбб=1 – граничний ідеальний стан системи, який відповідатиме стану економічної безпеки банку. Для визначення проміжних станів, які характеризуватимуть економічний ризик банку та економічну загрозу банку, скористаємося формулою так званого "золотого поділу" [10, с. 466], суть якого полягає у пропорційному відношенні, близькому до 0,618:0,382. Зазначимо, що закономірності "золотого поділу" надзвичайно поширені у живій природі, вони проявляються в гармонійних побудовах організмів, у тому числі й людини. Дотримання динамічної симетрії "золотого поділу" визначає найбільш гармонійні параметри структурування складових економіки, що сприятиме досягненню найбільш ефективного (безпечного) розвитку банку. Це свідчить, про те, що можливість застосування принципів співвідношення "золотого поділу" для визначення станів економіки банку виглядає закономірною. А тому для знаходження проміжків стану економічної безпеки банку отримаємо квадратне рівняння [10, с. 467]:

$$x^2 + 2x - 2^2 = 0, \quad (5)$$

рішення якого дозволяє знайти x_1 та x_2 :

$$x_{1,2} = -\frac{a}{2} \pm \sqrt{\frac{a^2}{4} + a^2}, \quad x_1 = 0,383; \quad x_2 = 0,854. \quad (6)$$

За результатами розрахунків стани фінансової безпеки банку на проміжку від 0 до 1 розмістяться таким чином (рис. 1):

Рис. 1. Стани фінансової безпеки банку відповідно до пропорцій "золотого поділу"

Таким чином, запропонований критерій розподілу станів безпеки банку базується на "золотому поділі". Порушення цих пропорцій є вагомими і свідчать про перехід з одного стану безпеки банку в інший. Розглянутий арсенал аналітичних засобів дає змогу оцінити значимість практично кожного компонента

фінансової безпеки банківської діяльності і з'ясувати, які параметри найбільше впливають на ефективність її гарантування.

Література

1. Сенчагов В. Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы // Вопросы экономики. – 1996. – № 6. – С. 144–153.
2. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності: Монографія / Заред. М.П.Стрельбицького. – К.: Кондор, 2004. – 600 с.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
4. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. – К.: Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
5. Васильченко З., Васильченко І. Моделювання інтегрального показника економічної безпеки банку // Банківська справа. – 2006. – №5-6. – С.44-56.
6. Побережний С. Оценка финансово-экономической эффективности деятельности подразделений банковской безопасности // Автореф. дис. канд. экон. наук. – Суми, 2006.
7. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеенко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А. М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.
8. Статистика: підручник / Герасименко С.С., Головач А.В., Єріна А.М. та ін.; За наук. ред. д-ра экон. Наук С.С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.:КНЕУ, 2000. – 467 с.
9. Побурко Я.О., Данилко В.К. Часткові та комплексні статистичні оцінювання внеску регіонів України у соціально-економічний розвиток держави // Регіональна економіка. – 2004. – №3. – С. 121-139.
10. Математическая энциклопедия Гл. ред. И. М. Виноградов. Т. 2. – Д-КОО. – М.: "Советская энциклопедия", 1979. – С. 467.

Степанова А. А.,

аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Розвиток системи кредитних спілок в Україні є серйозним елементом у розвитку всієї фінансової системи України. У статті розглянуті ступені розвитку даного явища та проаналізовані можливості їх втілення в реальному житті держави чинними органами влади.

New cooperative strategies of building of small industrial enterprises are very important for Ukraine. For building of social – oriented economy first of all it is necessary to pay attention for development of small business and cooperative movement in the country.

Кредитні спілки як один із елементів структури економіки країни відіграють все вагомішу роль у системі економічних відносин в Україні. Як показує зарубіжний досвід, саме кредитні спілки дозволяють залучити вільні кошти населення в господарський оборот країни. Будучи своєрідним доповненням системи комерційних банків, вони сприяють створенню конкурентного середовища на ринку фінансових послуг.

Розробка проблем організації діяльності кредитної кооперації в умовах формування і розвитку сучасної економіки України, а саме її фінансової системи, є досить новою і, як наслідок, слабо розробленою сферою економічної науки. Проблеми, які пов'язані з вдосконаленням державного регулювання економіки, активізацією інвестиційної діяльності населення і господарюючих суб'єктів, забезпечення безпеки інвестицій, різносторонньо розглядаються вітчизняними вченими В.І. Марочко, А.Г. Морозов, С.М. Злупко, С.Д. Гелей, М.В.Аліман, А.О.Пантелеймоненко, І. Витанович, В.В. Зіновчук, В.І. Семчик, В.В. Гончаренко.

Розвиток кредитної кооперації, здатний більш повно й ефективно задовольнити потреби в самоорганізації і розвитку ділової активності населення, залучення заощаджень грома-

дям, організації доступного дрібного кредитування, можливий лише в умовах формування цілої розгалуженої системи її установ з різними спеціальними завданнями, але пов'язаними між собою спільною метою й організаційними моментами, що є взаємодоповнюючими, що неодноразово підтверджувалося в ході аналізу історичного зарубіжного та вітчизняного досвіду її функціонування.

Окрема кредитна спілка не буде досить стійкою, якщо між нею й іншими кооперативними установами буде відсутній взаємозв'язок і взаємодопомога. Фінансові труднощі, з якими на практиці неминуче прийдеться зіштовхуватися ізольованій кредитній спілці, випливають через невідповідність між двома величинами, що постійно змінюються: попитом на кредит з боку членів спілки й обсягом її пасивних засобів. Їй буде бракувати навиків, досвіду створення й ефективної роботи.

У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідно створити національну цілісну систему кредитної кооперації. Цілісність системи кредитної кооперації забезпечується, головним чином, за рахунок двох факторів:

- єдності відносин кооперативної власності "знизу доверху", починаючи від рядових пайовиків кредитних спілок і закінчуючи головними інституціональними утвореннями;

- єдності системи функціональних зв'язків, що базується на принципі субсидійності, відповідно до якого кожна наступна ланка системи уникає дублювання у виконанні функцій попередньої ланки, у той же час підтримуючи і доповнюючи його в реалізації завдань, що стоять перед системою в цілому.

Багаторічна зарубіжна практика функціонування кредитної кооперації виробила трьохрівневу систему фінансових установ:

- перший або низовий рівень, що складає основу кооперативної системи – місцеві районні кооперативи з безпосереднім контактом із клієнтами;

- другий рівень – кооперативні інститути на регіональному рівні, що підтримують і доповнюють кооперативи в їхній діяльності;

- третій рівень – центральний кооперативний банк.

На наш погляд, копіювання даної структури кредитної кооперації не можливо застосувати до сучасних українських умов, хоча у всіх роботах, присвячених розвитку кредитної кооперації в Україні, за основу перерозподілу фінансів у кооперації приймається саме вона. Ми вважаємо, що дана система в сьогоденних умовах не зможе працювати. Для доказу даного ствердження наведемо лише два аргументи:

– для створення на другому рівні регіонального банку, пайовиками якого повинні бути кооперативи низового рівня, необхідний статутний капітал у розмірі, який є непосильний на даний час для кредитних спілок;

– нашій країні, і без того роздутої за рахунок великої кількості банків, українській банківській системі не потрібні ще від кожного регіону нестійкі банки. Відзначимо, що в кожному регіоні кредитна кооперація буде розвиватися по-різному, і при такій системі відкриття кооперативних банків є досить проблематичним, навіть після закінчення тривалого часу.

Таким чином, простежуються передумови для створення кооперативних банків на базі більш великих територіальних утворень. Ми вважаємо, що для цього ідеально підходить створення кооперативних банків у центрах регіонів нашої країни. Кооперативні банки, створені за таким принципом, будуть більш великими і фінансово стійкими, у них з'являться більші можливості за перерозподілу засобів кредитних спілок, ніж у банків у рамках одного регіону. Пайовиками (засновниками) його стануть кредитні спілки першого рівня, розташовані на території даного регіону. Основні завдання кооперативних банків:

– найважливіше завдання полягає в організації видачі кредитним спілкам позичок на рефінансування їхньої кредитної діяльності за рахунок власних джерел і перерозподілу ресурсів інших низових кредитних установ у межах регіону;

– залучення в канали кооперативного кредиту додаткових коштів. Кооперативний банк оперує не тільки засобами кредитних спілок. Він може як повноправний банк на підставі ліцензії, одержаної ним у Національному банку України, залучати внески населення, емітувати цінні папери і відкривати розрахункові, депозитні рахунки підприємствам, відтягуючи частину капіталу з фінансового ринку країни, недоступну звичайним кредитним спілкам. Крім того, кооперативний банк має можливість залучати засоби з ринку міжбанківських кредитів. Таким чином, поява кредитних банків відкриває нові, досить важливі джерела засобів;

– до складу кооперативних банків можуть ввійти кооперативи та спілки різних типів: виробничі, споживчі, сільськогосподарські і т.д. Кредитуючи їх, кооперативний банк вплине на розвиток кооперативного сектору країни.

Крім вирішення перерахованих базових цілей, існування кооперативних банків допоможе в реалізації й інших завдань, що дозволять кредитним спілкам більш ефективно функціонувати. До них відносяться:

- організація клірингових розрахунків між кредитними спілками;
- видача банківських гарантій кредитним спілкам;
- розрахунково-касове обслуговування кредитних спілок;
- доповнення фінансової пропозиції кредитних спілок, якщо це перевищує рамки їхньої компетенції, затверджених у позиковій політиці;

- допомога в розробці позикової політики і перевірці кредитоспроможності деяких клієнтів;

- фінансова й інформаційна допомога в здійсненні лізингових операцій, іпотечних проектах і т. ін.

Кооперативні банки повинні перероджуватися в універсальні банки з можливістю здійснення будь-яких операцій, але в їхній діяльності пріоритетною повинна завжди залишатися реалізація тих завдань, заради виконання яких вони були створені.

Особливості організаційної структури і функцій системи кооперативного кредиту на підставі зарубіжного та історичного українського досвіду припускають делегування ряду повноважень і обов'язків головному кооперативному банку. Російський вчений А.Н. Анциферов, що займався питаннями, пов'язаними з розвитком кредитної кооперації в Росії, сформулював таке визначення центрального банку: „Под центральным банком кооперативного кредита следует понимать банковскую организацию, построенную на кооперативной основе и связывающую непосредственно систему кооперативного кредита с общим денежным рынком” [5, с. 5]. Теоретично можливі функції цього банку: перерозподіл тимчасово вільних коштів кооперативних банків другого рівня, проведення розрахунків між ними, випуск цінних паперів, законодавчих і виконавчих органів влади, обслуговування центральних небанківських кооперативних організацій. На нашу думку, у випадку створення Центрального кооперативного банку це необхідно зробити за участю капіталів кооперативних банків, різних великих кооперативних союзів, Національного банку України, уряду України. Але, на наш погляд, при системі з 24 кооперативних банків, розташованих у регіонах, створення головного кооперативного банку є недоцільним. Всі перераховані вище функції головного банку кооперативні банки другого рівня зможуть реалізувати самі при встановленні контактів між собою, частину функцій зможе виконувати НБУ, а питання представництва в органах влади повинен вирішувати центральний союз кредитних кооперативів. Таким чином, „знизу” немає передумов для створення головної банківської організації. Єдиний, теоретично мож-

ливий, на нашу думку, механізм її появи – директива уряду України або НБУ. Але ми вважаємо, що в середньостроковій перспективі доцільнішим буде розвиток дворівневої системи кредитної кооперації в нашій країні. І дане припущення було втілене в життя Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 321-р „Концепція розвитку системи кредитної кооперації”, яка визначила стратегічні напрями державної політики у сфері кооперативного кредитування та принципи функціонування системи кредитної кооперації з урахуванням позитивного міжнародного досвіду.

Для втілення в життя закладених у Концепції ідей необхідно пройти довгий шлях: спершу скласти і виконати план заходів і внести зміни до законодавства, які уможливають реалізацію окресленого у Концепції бачення системи кредитної кооперації.

У Концепції розвитку системи кредитної кооперації проаналізовані позитивні результати та передумови розвитку ринку кооперативного кредитування, визначені негативні фактори і тенденції, що стримують подальший розвиток системи кредитної кооперації в Україні. Концепцією встановлена необхідність переходу від хаотичного "руху кредитних спілок" до поступового формування ефективної конкурентоспроможної структури системи кредитної кооперації та визначені напрями її розвитку.

Пунктом другим розпорядження, яким була ухвалена Концепція, Держфінпослуг разом із міністерствами, відомствами і професійними об'єднаннями учасників ринку кооперативного кредитування було доручено розробити і затвердити план заходів, спрямованих на реалізацію Концепції. Затверджений План заходів передбачає реалізацію стратегічних напрямів державної політики у сфері кооперативного кредитування, визначених Концепцією. Планом заходів була встановлена необхідність розробки проектів Законів України „Про внесення змін до Закону України „Про кредитні спілки”” (п.1.1.) та „Про внесення змін до Закону України „Про банки і банківську діяльність”” (п.1.2.). Однак у процесі розробки нових законодавчих ініціатив була виявлена необхідність більш фундаментального опрацювання законодавчої бази, яка регулює функціонування системи кредитної кооперації.

За результатами такого опрацювання було підготовлено Проект Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань діяльності системи кредитної кооперації”, яким передбачені зміни до низки законів України,

а саме: до Господарського кодексу України, до Законів України „Про кредитні спілки”, „Про банки і банківську діяльність”, „Про Національний банк”, „Про платіжні системи і переказ грошей в Україні”, „Про фермерське господарство”, „Про кооперацію”, „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, „Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг”, а також до Декрету Кабінету Міністрів „Про систему валютного регулювання і валютного контролю”.

Необхідність підготовки такої комплексної законодавчої ініціативи обумовлена важливими новаціями, встановленими Концепцією. Загалом подальший розвиток системи кредитної кооперації в Україні можна класифікувати за трьома стратегічними напрямками:

1) розширення кола споживачів послуг кредитних спілок та видів фінансових послуг, які надаватиме система кредитної кооперації, розширення переліку обслуговуваних нею видів фінансових інструментів, а також встановлення можливості заснування певних інститутів інфраструктури;

2) формування необхідної фінансової, системної і організаційної інфраструктури для системи кредитної кооперації;

3) поліпшення системи управління в кредитних спілках.

Ці стратегічні напрями спрямовані на формування цілісної системи кредитної кооперації, здатної створити умови для конкурентного надання кредитними спілками фінансових послуг своїм членам.

Розширення кола споживачів, видів фінансових послуг та фінансових інструментів

Цей стратегічний напрям передбачає внесення змін до Господарського кодексу України та до Закону України „Про кредитні спілки”, а саме Проектом закону:

1. Запропоновано, що членами кредитної спілки, окрім фізичних осіб, можуть бути також юридичні особи – суб'єкти малого підприємництва, а також фермерські господарства незалежно від статусу суб'єктів малого підприємництва. Юридичні особи можуть бути лише асоційованими членами, що дозволяє їм отримувати послуги кредитної спілки, але не дає права на участь в управлінні спілкою.

2. Передбачена можливість для кредитної спілки бути засновником, співзасновником або учасником одного регіонального, або одного міжрегіонального кооперативного банку, платіжних організацій небанківських платіжних систем, спеціалізованих іпотечних установ, товариств взаємного страхування, установ

інфраструктури системи фінансово-кредитної кооперації, а також бюро кредитних історій.

3. Для кредитних спілок встановлена додаткова можливість надавати фінансові послуги як в національній, так і в іноземній валюті, а також розміщувати тимчасово вільні кошти в іпотечні цінні папери.

4. Передбачається також розширити перелік фінансових послуг, які можуть надавати кредитні спілки, за рахунок:

- здійснення переказу коштів;
- надання послуг факторингу;
- надання кредитів, що забезпечені іпотекою, а також можливістю здійснювати звернення-стягнення на предмет іпотеки.

Формування фінансової, системної та організаційної інфраструктури

Другий стратегічний напрям передбачає внесення змін до Господарського кодексу України та до Закону України „Про кредитні спілки”, а саме Проектом закону:

1. Встановлена структура системи кредитної кооперації, яка включає такі елементи:

- кредитні спілки, що безпосередньо надають фінансові послуги своїм членам;
- інфраструктуру, яка забезпечує належний рівень фінансової, системної та організаційної інтеграції кредитних спілок;
- сервісну інфраструктуру, об’єкти якої перебувають у власності кредитних спілок або під їх контролем та забезпечують надання відповідних послуг.

Структура системи фінансово-кредитної кооперації складається не менш ніж з двох рівнів:

1) перший рівень системи кредитної кооперації становлять кредитні спілки, що безпосередньо надають фінансові послуги споживачам – своїм членам;

2) другий рівень системи кредитної кооперації становлять кооперативні банки та об’єднані кредитні спілки, що забезпечують для кредитних спілок можливість доступу до необхідних фінансових ресурсів як шляхом їх перерозподілу у межах системи кредитної кооперації, так і шляхом залучення відповідних ресурсів із зовнішніх джерел.

Установи другого рівня системи кредитної кооперації можуть утворювати третій рівень – центральні кооперативні банки та/або об’єднані кредитні спілки. Через кооперативні банки може здійснюватися рефінансування, диверсифікація ризиків, доступ до міжбанківської системи розрахунків, забезпечення переказу коштів у межах небанківських платіжних систем.

2. Наведені загальні засади створення систем фінансового оздоровлення кредитних спілок та гарантування внесків (вкладів), які передбачають, що функції системи фінансового оздоровлення кредитних спілок виконує саморегульована організація кредитних спілок або спеціально створена юридична особа, засновниками (учасниками) якої стануть кредитні спілки та їх асоціації, а функції системи гарантування внесків (вкладів) членів кредитних спілок на депозитні рахунки виконуються страховиком або спеціально створеною організацією. Для кредитних спілок, які залучають внески (вклади) членів на депозитні рахунки, участь у системі фінансового оздоровлення та системі гарантування внесків (вкладів) членів кредитних спілок є обов'язковою.

Крім того, передбачено внесення змін до Закону України „Про банки і банківську діяльність” в частині створення і діяльності кооперативного банку, який має створюватися на кооперативних засадах кредитними спілками та/або об'єднаними кредитними спілками за територіальним принципом шляхом об'єднання ними пайових внесків з метою задоволення потреб у фінансових послугах своїх членів. Мінімальна кількість учасників регіонального та міжрегіонального кооперативного банку має бути не менше 11 осіб. Можуть створюватися регіональні, міжрегіональні та центральні кооперативні банки. На регіональний або міжрегіональний кооперативний банк може бути перетворена об'єднана кредитна спілка.

Поліпшення системи управління в кредитних спілках

Третій стратегічний напрям передбачає внесення змін до Закону України „Про кредитні спілки”, а саме Проектом закону:

1) пропонується встановити, що кредитна спілка провадить тільки некомерційну господарську діяльність;

2) змінюється процедура реєстрації кредитної спілки;

3) розширюються повноваження правління щодо прийняття у члени кредитної спілки та виключення з її складу;

4) пропонується внесення змін щодо процедури скликання та проведення загальних зборів;

5) розширюються повноваження спостережної ради кредитної спілки рішенням щодо створення або вступу до регіонального або міжрегіонального кооперативного банку, платіжних організацій небанківських платіжних систем, товариств взаємного страхування, бюро кредитних історій, установ системи фінансового оздоровлення кредитних спілок та/або установ системи гарантування (страхування) внесків (вкладів) членів кредитних спілок на депозитні рахунки;

б) пропонується встановити право голови та членів спостережної ради на відшкодування документально підтверджених витрат, пов'язаних з виконанням обов'язків у кредитній спілці;

7) уточнюються підстави для надання інформації, якою володіє кредитна спілка;

8) пропонується встановити мінімальну кількість учасників об'єднаної кредитної спілки, яка має бути постійно не менше двадцяти кредитних спілок.

У частині створення умов для визнання кредитної спілки банкрутом законопроектом передбачено внесення змін до Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”.

Зміни до Закону України „Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг” передбачають розширення повноважень Комісії стосовно регулювання і нагляду за діяльністю системи кредитної кооперації.

Отже, основні завдання для подальшого розвитку кооперативного руху в Україні визначено, і маємо надію на те, що їх буде виконано.

На жаль, у рамках даного наукового дослідження неможливо описати всі можливі напрямки використання засобів кредитними спілками. Але ще раз підкреслимо, що їхнє використання повинне бути економічно ефективним, максимально наближене до задоволення потреб вкладників і сполучено з мінімальними економічними ризиками. Для ефективного функціонування і повного охоплення діяльністю всього визначеного регіону було розглянуте питання про створення національної цілісної системи кредитної кооперації. Визначені фактори, що забезпечують цілісність системи, описані передумови для створення кооперативних банків на базі більш великих територіальних утворень та розроблена оптимальна, на думку автора, трьохрівнева структура нефінансових кредитно-кооперативних установ. Визначені пріоритетні напрямки діяльності і використання засобів кредитних спілок, що впливають з основних функцій та завдань кредитних спілок, які засновані на обґрунтованих методологічних підходах і принципах, і які повинні збігатися з концепцією пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку України.

Література

1. Матеріали I Світової конференції українських кредитних спілок (Під ред. І. Драгомирецької). – Київ, 1994.
2. Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок. №148/8747 від 03.02.2004 р. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. / автоматизована база даних Верховної Ради України.
3. Про Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні. Указ Президента України №377/93 від 20.09.1993 / Діло № 77/1993. стор.4.
4. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. Закон України №2664-III від 12 липня 2001.
5. Концепція розвитку національного кооперативного руху. – К.: Укоопспілка, 2001. – 76 с.
6. Анцыферов А.Н. Центральные банки кооперативного кредита. – Прага, 1916.
7. Шаарс М.-А. Кооперативы: принципы и практика. / Ун-т штата Висконсин, США, Пер. с англ. – М.: VOCA, 1993. – С. 11.

Тростяньська К.М.,

Дніпропетровський національний університет

РИЗИКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

Розкрито теоретичні аспекти ризиків банку при кредитуванні та шляхи удосконалення банківського ризик-менеджменту.

Given are the theoretical aspects of credit risks and the ways of improving banks risk-management.

Ризики, які супроводжують кредитну діяльність банків, являють собою одну з найсуттєвіших банківських загроз, оскільки більшість банкрутств банків обумовлено неповерненням позичальниками кредитів та непродуманою політикою банку у сфері ризиків. Для вітчизняних банків ця проблема одна з найбільш актуальних, оскільки показники простроченої та сумнівної заборгованості в їхніх кредитних портфелях вдвічі перевищують аналогічні показники банків розвинутих країн.

Саме тому питання управління банківськими ризиками при кредитуванні, від своєчасного вирішення якого залежить ефективність діяльності кожного конкретного банку та стабільність функціонування всієї банківської системи країни, в сучасних умовах має першорядне значення.

Окремі питання управління банківськими ризиками досить широко висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців: Бланка І.А., Бобиль В.В., Вітлінського В.В., Великоіваненко Г.І., Кабушкіна С.М., Лобанова А.А., Міщенко В.І., Савлук А.А., Примосткі Л.О., Роуза П., Редхеда К., Сінкі Дж., Хьюс С. та ін. Проблема управління ризиками у банківській кредитній діяльності залишається складною та недостатньо вивченою. Автори, як правило, наводять теоретичні відомості та практичні методики з аналізу факторів окремих видів банківських ризиків, не акцентуючи увагу на ризиках, які супроводжують банківське кредитування. Кредитна діяльність банку найчастіше розглядається як сфера виникнення власне кредитного ризику.

Кредитування як вид банківської діяльності несе банку по-

вний спектр як фінансових ризиків (власне кредитний, ризик ліквідності, процентний та валютний ризики), так і ризиків нефінансового характеру (операційно-технологічний ризик, ризик втрати репутації, юридичний, стратегічний ризики).

Багатогранність такого явища, як економічні ризики, створює підґрунтя для різноманітних підходів до їхньої класифікації, проте навряд чи зможе охопити його повністю. З погляду сфер виникнення та можливостей управління ризики, які виникають під час кредитної діяльності банку, доцільно поділити на зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх належать ризики, пов'язані зі змінами у зовнішньому щодо банку середовищі і безпосередньо не залежні від його діяльності. Це політичні, правові, соціальні та загальноекономічні ризики, що виникають в разі загострення економічної кризи у країні, політичної нестабільності, війни, заборони на платежі за кордон, введення ембарго, відміни імпорتنих ліцензій, стихійного лиха, приватизації, націоналізації, неадекватного правового регулювання тощо. Вплив зовнішніх ризиків на результативність роботи банку надзвичайно високий, проте управляти такими ризиками надзвичайно складно, а найчастіше неможливо.

Нині, коли ведуться розмови про реформу податкового законодавства, підвищеним є системний ризик. При кредитуванні окремих галузей слід враховувати і форс-мажорний ризик. Це стосується, зокрема, вугільної промисловості, де досить часто виникають страйки, і сільського господарства, де можливі втрати врожаю через несприятливі погодні умови.

До внутрішніх належать ризики, що виникають безпосередньо у зв'язку з діяльністю конкретного банку, і чим ширше коло його клієнтів, партнерів, зв'язків, фінансових операцій, послуг, тим більше внутрішніх ризиків супроводжує його діяльність. Порівняно із зовнішніми внутрішні ризики легше ідентифікувати та квантифікувати, а тому методики аналізу спрямовано в основному на виявлення, оцінювання, вибір ефективних прийомів мінімізації та моніторинг цієї групи банківських ризиків.

За сферою виникнення внутрішні банківські ризики доцільно поділити на фінансові та функціональні. Функціональні ризики виникають внаслідок неможливості здійснення своєчасного та повного контролю за фінансово-господарською діяльністю банку. Функціональні ризики пов'язані з процесами створення й упровадження нових банківських продуктів і послуг, збору, обробки, аналізу та передавання інфор-

мації, підготовки кадрового потенціалу, виконання інших адміністративно-господарських операцій.

В роботі [6] до категорії функціональних віднесені операційно-технологічний ризик банку, ризик репутації, юридичний, стратегічний та інформаційний ризики, маркетинговий ризик, ризик упровадження нових продуктів і послуг, ризик зловживань, ризик трансакції. З наведеного переліку НБУ виокремлює чотири: операційно-технологічний ризик банку, ризик репутації, юридичний, стратегічний. Функціональні ризики досить складно виявити та ідентифікувати, а також виміряти кількісно й виразити у грошових одиницях. Ці ризики можна знизити, удосконалюючи системи внутрішнього контролю та аудиту, розвиваючи схеми документообігу, розробляючи внутрішні методики та техніко-економічне забезпечення проведення фінансових операцій. Зниженню таких ризиків сприяє також продумана ресурсна, матеріально-технічна та кадрова політика банку.

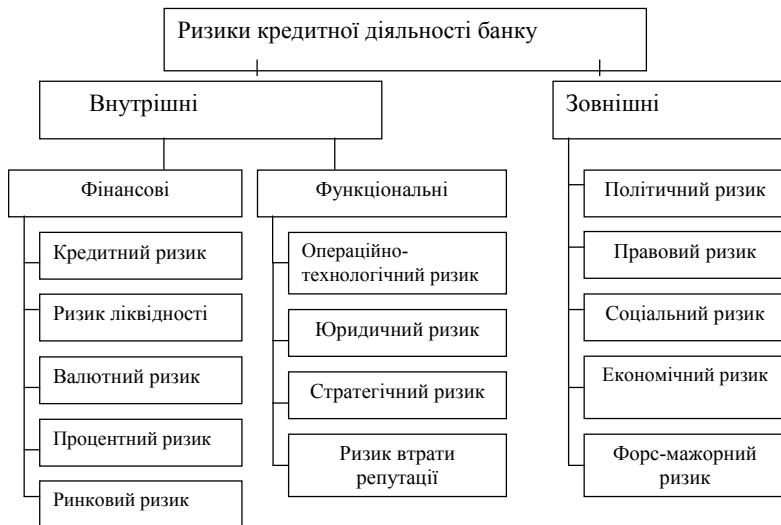
Неспроможність банку задовольняти попит на кредити, операційні збої в проведенні кредитних операцій, можливий зв'язок з кримінальними структурами веде до зростання ризику репутації банку.

Кредитування – один з переважних напрямів банківської діяльності, тому від правильності оформлення усіх документів за кредитними угодами залежить величина юридичного ризику банку.

Ризик за кредитними угодами може бути зумовлений їх технічним виконанням, свідомими чи помилковими діями співробітників кредитних підрозділів, виникненням нестандартних екстремальних ситуацій, тобто впливом операційних ризиків.

Неправильне формування цілей і стратегій банку на кредитному ринку, помилки під час розроблення стратегічного плану, неадекватне ресурсне забезпечення реалізації стратегій збільшує сукупний стратегічний ризик банку.

Ризики, які виникають у сфері фінансового обігу, належать до групи фінансових ризиків і визначаються ймовірністю грошових втрат у зв'язку з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості та структурі активів і пасивів банку. Фінансові ризики утворюють найчисленнішу групу банківських ризиків. Під час проведення кредитних операцій менеджерам банку необхідно звертати увагу на вплив кожної окремої угоди на сукупний кредитний ризик банку, ризик ліквідності, процентний та валютний ризики.

Рис.1. Ризики кредитної діяльності банку

Під кредитним ризиком звичайно розуміють ризик невиконання позичальником початкових умов кредитної угоди, тобто неповернення (повністю або частково) основної суми боргу і процентів по ньому у встановленні договором строки [3].

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затвердженими постановою Правління НБУ від 02.08.2004р. №361, кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу банку, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банківською установою або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.

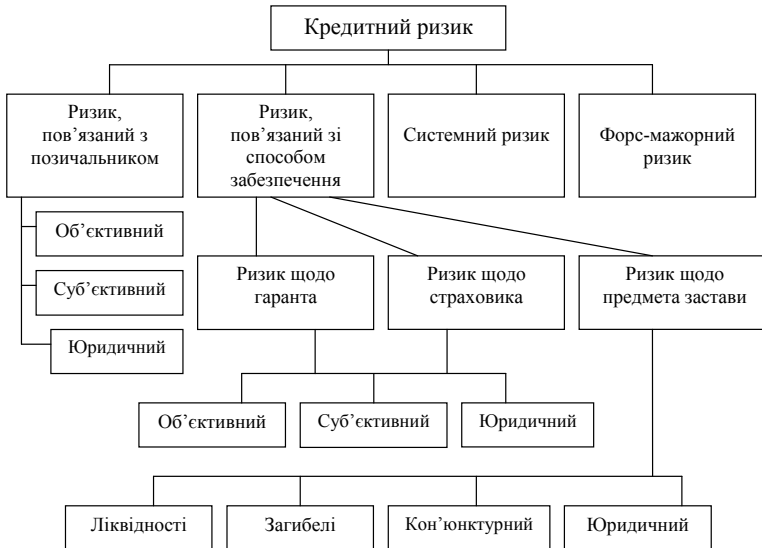
В теорії кредитного ризику науковці виділяють такі його види:

- кредитний ризик за конкретною угодою – імовірність понесення банком збитків від невиконання позичальником конкретної угоди;
- кредитний ризик за всім портфелем – це середньозважена величина ризиків за всіма угодами кредитного портфелю, де вагами виступають питомі ваги сум угод у загальній сумі кредитного портфелю [6].

Кредитний ризик представляє собою цілу сукупність ризи-

ків, пов’язаних з учасниками і елементами кредитних відносин (рис 2).

Стосовно кредитного ризику слід відзначити декілька моментів. По-перше, кредитний ризик входить до обширної сфери фінансового ризику і тісно пов’язаний у ній з іншими ризиками. Так, неповернення кредитів викликає збільшення ризику ліквідності і ризику банкрутства банку. По-друге, кредитний ризик для банку загострюється в зв’язку з тим, що банки позичають не свої власні кошти, а кошти вкладників і кредиторів. По-третє, рівень ризику постійно змінюється. Це відбувається тому, що як банки, так і їх клієнти оперують в економічному, політичному і соціальному динамічному оточенні, де умови постійно змінюються [4].

Рис.2. Структура кредитного ризику

Кредитний ризик має тісний зв'язок з ризиком ліквідності банку, який залежить від збалансованості активів, зокрема кредитного портфеля, і ресурсів за термінами. Зростання обсягів простроченої заборгованості клієнтів за позиками зумовлює зростання ризику ліквідності банку, особливо при неможливості швидкого придбання ресурсів на фінансовому ринку. В той же час необхідність надання кредитів пріоритетним пози-

чальникам банку веде до зменшення банківської ліквідності.

Процентний ризик – це невизначеність, пов'язана із часом та тенденціями у змінах відсоткових ставок у майбутньому. Процентний ризик полягає в тому, що середня вартість ресурсів, залучених банком для надання окремої позики, може перевищити середню відсоткову ставку за позикою.

Вартість застави, прийнятої банком як забезпечення кредиту, може змінюватися протягом дії кредитної угоди, зумовлюючи зростання ринкового ризику банку.

Взаємодія кредитного ризику з іншими видами банківських ризиків відбувається, головним чином, через структурні елементи кредитного ризику: тип позичальника, характер прояву ризику, вид операції.

Як бачимо, кредитний ризик займає центральне місце в сукупності ризиків банківських установ, а його складові елементи мають властивість накладатися та структурні елементи інших ризиків, забезпечуючи їх щільний взаємозв'язок та взаємозумовленість. Разом з тим величина кредитного ризику залежить від сили впливу специфічних факторів, властивих тільки цьому виду банківських ризиків.

Література

1. Principles for the Management of Credit Risk.-Basel Committee on Banking Supervision. – Basel. – July 1999.
2. Банковские риски: учебное пособие / подред. О.И.Лаврушина и Н.И. Валенцовой. – 2-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2008. – 232 с.
3. Грюнинг Х., Брайович Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Пер. с англ. – М.: Весь мир, 2004.
4. Кабушкин С. Управление банковским кредитным риском. Учеб. пос. – М.:Новое знание, 2004. – 336 с.
5. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затвержені постановою Правління НБУ від 02.08.2004 № 361.
6. Управління банківськими ризиками: Навч. посіб. / Л.О. Примостка, П.М. Чуб, Г.Т. Карчева та ін.; За заг. Ред. Л.О. Примостки.- К.: КНЕУ, 2007. – 600 с.

Чижевська М.Б.,

к.е.н., доцент, докторант Державної установи "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРИРОДА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

У статті порушується питання морального змісту соціально-економічних відносин; подана класифікація основних теорій моралі.

In the article the author studies the problem of socio-economic relationship moral content; the classification of the main theories of moral is represented.

Вступ. Об'єктивні фактори розвитку суспільства полягають в: потребах; інтересах; моральних, культурних, законодавчих та інших інституціональних нормах; цілях трудової діяльності та її результатах. З цих складових породжуються об'єктивні фактори, з яких починається новий цикл суспільного виробництва. В цьому ланцюгу моральні, культурні, законодавчі та інші інституціональні норми відіграють двояку роль: з одного боку, даний елемент забезпечує моральну і законодавчу оцінку економічних інтересів. З іншого боку, – відфільтровує інтереси, що відповідають моральним та правовим критеріям, а ті інтереси, що не відповідають означеним критеріям, не реалізуються або отримують розвиток в тіньовій господарській діяльності.

Постановка завдання. В будь-якому суспільстві деяка частина суб'єктів економіки має інтереси, що вступають у суперечність моральним та правовим критеріям, переслідує нелегальні цілі та здійснює тіньову господарську діяльність. Якщо ця частина невелика, то вона не визначає моральний зміст соціально-економічних відносин. Згодом під впливом об'єктивних процесів розвитку виробничих сил та інших факторів змінюється структура потреб і характер економічних інтересів, що можуть все більше розбігатися з пануючою нормою і чинними законами. Виникає необхідність в перегляді норм господарської моралі і зміні в законодавстві, що забезпечує легалізацію економічних інтересів, котрі змінилися, та обумовлених ними цілей

господарювання. Все це призводить до перебудови всієї системи соціально-економічних відносин.

Необхідність вивчення зміни морального змісту соціально-економічних відносин, що викликана об'єктивними процесами їх розвитку, допоможе глибше зрозуміти закономірності зміни господарських систем.

Результати. Сьогодні термін "моральний", що був вперше запроваджений в науковий обіг Цицероном, застосовується у трьох основних значеннях: для позначення сукупності принципів і норм поведінки людей у відносинах один до одного і суспільства; як повчальний висновок з будь-якого вчинку, події; як повчання або наставляння. "Моральність" означає як внутрішні якості людини, засновані на ідеалах добра, честі, обов'язку і справедливості, котрі виявляються у відносинах до людей і природи, так і сукупність норм, правил поведінки людини в суспільстві та у ставленні до природи, які визначаються цими якостями. Крім того, до моралі можна віднести звичаї або уклад життя. Всі структурні елементи моралі містять ціннісні орієнтації, ціль моральної діяльності, засоби її досягнення, мотивацію, а також оцінку ймовірних результатів [3].

Мораль, як форма суспільної свідомості, володіє такими специфічними властивостями, як імперативність, нормативність та оцінювання. Перше означає, що вона спроможна панувати, приписувати певний образ дій. Нормативність вказує на спроможність визначати межі людської поведінки. Вони встановлюються двома способами: за допомогою заборон на неприпустимі форми взаємовідносин між людьми та зразків, що виражають бажані варіанти вчинків. Оцінювання моралі полягає в тому, що за її допомогою здійснюється оцінка людської поведінки як самою людиною, так і тими людьми, що її оточують. Формами такої оцінки виступають схвалення і осуд.

Властивості моралі визначають її суспільні функції. Основними з них є: регулююча, виховна, пізнавальна, світоглядна. Перша виражається в регламентації суспільних відносин, обмеженні негативних спрямувань і самоконтролі індивіда за своїми вчинками. Вона реалізується за допомогою певних норм, заповідей, правил і т. ін. Ця функція вважається провідною. Мораль є первинним регулятором суспільних відносин в тому смислі, що вона, разом зі звичаями та традиціями, з'явилася задовго до появи держави і права в сучасному розумінні.

Виховна функція втілюється у формуванні моральної свідомості особистості, закріпленні її вимог на рівні поведінкових установок. Вона реалізується у процесі виховання, навчання,

просвітництва, практичної моральної діяльності індивіда. За її допомоги відбувається передача морального досвіду від покоління до покоління, відтворюється певний моральний тип особистості.

Пізнавальна функція моралі виражає її спроможність створювати духовний потенціал особистості. В процесі суспільної практики, у взаємодії з іншими членами колективів, людина удосконалює себе як особистість, розширює свій моральний кругозір, підвищує рівень моральної культури, духовно оволодіває тим, що є соціально значимим в різних сферах людської діяльності. Одночасно з цим реалізується світоглядна функція моралі, котра допомагає людині визначитися в системі ціннісних пріоритетів, пов'язати власні життєві спрямування з суспільним ідеалом, напрацювати тверді моральні установки і переконання.

Реалізація функцій моралі пов'язана з такими категоріями, як моральні цінності, норми, принципи. Під цінностями зазвичай розуміють значимі для людини уявлення про будь-що, як про благо, зокрема – добро, дружба, щастя, гуманізм, любов, свобода, справедливість і т. ін. Цінності створюють певну ієрархію, в якій виокремлюється вище благо та його похідні. Наявні ієрархії цінностей досить різні і залежать від панівного світогляду, релігійних традицій, офіційної ідеології, усвідомлення сутності буття. Їх досягненню сприяє дотримання певних моральних норм і принципів.

Зокрема, для релігійної свідомості абсолютною цінністю виступає Бог. Вищими цінностями є ті, що долучають людину до Бога і рятують душу. В класичному лібералізмі вищою цінністю слугує свобода індивіду. Комуністична ідеологія, в тому варіанті, що панувала в колишньому СРСР, вважала вищою цінністю суспільне благо, за якого інтереси особистості підпорядковувалися інтересам держави, суспільства, колективу.

Під нормами розуміються правила поведінки або приписання щодо тих або інших вчинків. Розрізняються норми – заборони (не убий, не кради, не прелюбодій) та норми – еталонні зразки (будь чесним, справедливим, чуйним). Норми моралі вказують на межі дозволеного. Якщо людина не дотримується таких загально визнаних норм, її поведінка визнається аморальною. Моральні принципи виражають універсальні формули поведінки: любов до ближнього, не заподіяння шкоди і т. ін.

Процес становлення моралі на зорі людської цивілізації відбувався за такою схемою: спочатку у вигляді заборони – табу. Згодом на їх основі склалися звичаї і традиції. Моральна свідомість індивіда була невід'ємною від моральних уявлень

первісного колективу. Людина засвоювала норми поведінки, наслідуючи родичів. По мірі розвитку суспільного розділення праці, виникнення приватної власності та моногамної родини сформувалася моральна свідомість у сучасному розумінні.

На відміну від тварин, людина наділена свідомістю, і самі моральні інстинкти трансформуються і набувають якісно інший характер. У подальшому, по мірі розвитку виробничих сил, змінюється середовище проживання та відбувається ускладнення суспільних відносин, ускладнюються і розвиваються моральні уявлення людей. Однак протягом всього розвитку суспільства у моральній свідомості знаходять відображення потреби яким-небудь чином упорядкувати відносини між людьми, як у побуті, так і в процесі трудової діяльності. Незважаючи на те, що мораль як первинний регулятор людської поведінки історично передре формальному праву та іншим формальним інститутам, сьогодні формальні інститути виступають основним регулятором людських взаємовідносин.

Мораль історична, вона змінюється по мірі зміни матеріальних та соціальних умов життя. Одночасно з цим, структура моралі містить позаісторичне ядро, яке створюють такі вічні цінності і норми людських взаємовідносин, як "не кради", "не прелюбодій", "не лжесвідчи" і т. ін. Зрозуміло, що форма проявлення цих моральних імперативів змінюється у часі, розповсюджується на більш широке коло осіб. Такі імперативи виступають в ролі базових принципів, визначаючи саму можливість існування людських спільнот. Таку обставину важливо враховувати в періоди крутих змін у суспільному житті, які супроводжує трансформація звичних моральних уявлень. Вихід за межі моральних принципів як в особистих взаємовідносинах, так і в політиці, призводить до загострення моральних суперечностей, підриває інститут довіри.

Людина як суб'єкт моральних відносин є не тільки її носієм, але і джерелом розвитку. Протягом всієї історії людства мораль змінювалася не тільки внаслідок зміни об'єктивних умов праці та побуту, але і різних ідей, релігійних уявлень, як результат накопичення соціального досвіду, законодавчої практики, виступаючи іноді прямим наслідком діяльності суспільних рухів, політичних партій та об'єднань. При цьому необхідно пам'ятати, що індивідуальна та суспільна моральна свідомість можуть не збігатися, але пануюча суспільна мораль в основному закріплюється в чинному законодавстві.

В наш час найбільш розповсюдженою є класифікація, за якою виділяються такі теорії (концепції) обґрунтування мо-

ралі. В натуралістичній концепції вимоги моралі виводяться з незмінної природної сутності людини. Зазначимо, що різними авторами вона розуміється по-різному. У деяких представників даного підходу натуралізм не є єдиною основою моральності. В простому варіанті моральні уявлення виступають як продовження та ускладнення групових інстинктів тварин, що забезпечують виживання виду в боротьбі за існування. Інші представники цього напрямку беруть до уваги принципову відмінність психіки людини від психіки тварин, роблять акцент на еволюційному походженні моралі у процесі розвитку людини як виду. Але і вони базуються на біологічно – психологічній сутності індивіду як природної істоти. Подібні погляди йдуть від ідей Геракліта та інших мислителів давності. В епоху Відродження вони представлені в етичних переконаннях Дж.Бруно. В Новий час на них спираються Д.Юм, Л.Фейєрбах та інші. Від них відштовхуються представники еволюційної етики в особі Г.Спенсера і П.Кропоткіна. Натуралістичні ідеї підтримують і теоретики утилітаризму І.Бентам і Дж.Мілль.

Основна ідея утилітаризму полягає в моральному виправданні дій, котрі призводять до досягнення найбільшої кількості щастя для найбільшої кількості людей. Тобто, моральними визнаються дії, що максимізують суспільну корисність. Ймовірним недоліком утилітарного підходу можна вважати виправдання пригнічення інтересів окремих індивідів заради прискорення можливого досягнення більшого спільного щастя. Важливим недоліком даної концепції є труднощі, що виникають при спробах пояснення вчинків, які не базуються на власному інтересі індивідів (жертвенна поведінка). Сучасні варіанти утилітарної теорії намагаються усунути деякі її недоліки. Однак при цьому залишається незмінною загальна методологічна основа даного підходу. Таким чином, моральність підпорядковується очікуваному практичному результату, корисності, що суб'єктивно розуміється.

Ще один напрямок етичної думки представлений креаціоністськими, ідеалістичними теоріями моралі. Їх прибічники спираються на її трансцендентність, незалежність від психічних або фізичних якостей людей. В креаціоністських теоріях доводиться божественне походження моральності. Відповідно до цих теорій моральний закон дарується людині Богом. Основними релігійними системами моралі є іудаїзм, християнство, іслам та буддизм. Походження етичних принципів цих світових релігій пов'язується з іменами Мойсея, Ісуса Христа, Мухаммеда та Будди. Розуміння моралі відображені у відповідних релі-

гійних джерелах (Старий та Новий Завіт, Коран та інші) [1].

В цьому ж напрямі лежать ідеалістичні теорії моралі, серед яких найбільш відомі ті, що пов'язані з іменами Платона, І.Канта, Г.Гегеля. Світ дуалістичний, як стверджував Платон, і включає видимий світ (світ явищ) та світ вічних ідей – ейдосів, котрі є прообразами всього, що є у видимому світі. Платон вважав, що сенс життя людини полягає у наближенні до світу ідей шляхом самоудосконалення. Добродесність, на його думку, є природженою, вона проявляється по мірі того, як душа людини згадує те, що знала до народження. Платон виходив з пріоритету соціальної гармонії. Він стверджував, що людина стає моральною, коли підпорядковує своє життя інтересам суспільства.

В абсолютистській концепції мораль розглядається як провідна основа людського буття. Поняття добра, справедливості і обов'язку сприймаються людиною інтуїтивно. В трактуванні І.Канта, головну роль у з'ясуванні морального сенсу вчинку відіграє людський розум. Абсолютистський підхід виходить з пріоритету обов'язку щодо понять користі, добра або щастя. Необхідність виконання морального обов'язку завжди диктує певну лінію поведінки, незалежно від того, наскільки вона узгоджується з особистим благом або раціонально зрозумілою суспільною доцільністю. І.Кант сформулював так званий категоричний імператив: "...Роби тільки відповідно до такої максими, керуючись якою ти в той же час можеш побажати, щоб вона стала загальним законом" [3]. Під максимою розуміється емпіричний мотив поведінки індивіду, а категоричний імператив виступає як природжене знання. І.Кант констатує історичність моралі. Однак, разом з тим, він визнає буття Бога як найвищої істоти, що визначає доцільний порядок природи, який дозволяє людині необмежено розвиватися як моральному суб'єкту.

Г.Гегель розглядає етичні категорії як результат розвитку деякої абсолютної ідеї. Остання в своєму самовираженні проходить три стадії: суб'єктивного, об'єктивного та абсолютного духу. При цьому суспільно-історичний процес співвідноситься з об'єктивним духом, котрий саморозвивається, проходячи етапи безпосередньої моральності, абстрактного права, моралі. За Гегелем, кожна з названих етичних категорій відповідає певному історичному етапу розвитку суспільства. На його думку, моральність є об'єктивним аспектом людських вчинків, вона збігається з мораллю суспільства на даному етапі його розвитку та об'єднана з політичною свідомістю людей. Моральність виступає як подолання людиною своєї природності, умовою підпорядкування індивіда інтересам держави. У протилежність мо-

ральності, мораль виступає як суб'єктивна сторона людських вчинків, пов'язана з переконанням особистості, її оцінками та хвилюванням [3].

Космізм, як спосіб обґрунтування моралі, виходить з розуміння життя як космічного феномену, що дозволяє розглядати перетворювальну діяльність людей як вираження вселенських закономірностей. Представники природнонаукового космізму К.Цюлковський, О.Чижевський, В.Вернадський обґрунтовували необхідність пошуку конкретних шляхів управління землею еволюцією. На думку фахівців, прибічники цієї концепції перебільшують спроможності людського розуму. Практичний розум, який приймає рішення, в тому числі з побудови життя, має свою межу. Тому не має підстав вважати, що виявлені на цьому етапі пізнання закономірності остаточно і придатні як керівництво на всі часи.

Соціально-історичний напрямок в етиці пояснює походження моралі з інших позицій. Прибічники даної концепції виходять з пріоритету соціальної природи людини, що ставить її у принципово нові умови в порівнянні з іншими представниками тваринного світу. На їх думку, моральні уявлення складаються і розвиваються, головним чином, під впливом суспільних відносин. Подібні погляди знайшли відображення в працях Т.Гоббса, Дж.Локка, Ж.Ж.Руссо, французьких матеріалістів. Вагомий внесок в розвиток цього напрямку етичної мислі зробили К.Маркс і Ф.Енгельс. Вони пов'язали виникнення моралі з суспільною практикою на основі трудової діяльності, що дозволило розкрити об'єктивні причини суперечності моральних суджень, їх відносності з урахуванням класової приналежності суб'єкта моральних відносин [4].

Вимоги моралі, виходячи з характеру суспільних, перш за все, виробничих відносин, обґрунтовує соціальний детермінізм. Цілісного характеру цей підхід набув у працях класиків марксизму і в подальшому був розвинений їх послідовниками. На їх думку, мораль визначається соціальним середовищем. Вона є відносною і залежить від класу оточення, до якого належить індивід. Істинною є мораль найбільш прогресивного класу. Прибічники даної концепції практично повністю ігнорують вплив будь-яких інших факторів на становлення і розвиток моралі. При цьому індивідуальне зводиться до соціального. Відбувається фактичне отождолення моральних якостей індивіда і моральних характеристик соціально-історичних спільностей людей. Таке трактування виключає можливість індивідуаль-

ного морального вибору, що повністю розбігається з реальною практикою моральних відносин.

Конвенціоналізм, як напрям етичної думки, будує обґрунтування моралі на базі ідеї суспільної угоди. Детальна розробка цієї ідеї викладена в працях Т.Гоббса, Дж.Локка і Ж.Ж.Руссо. Вони, на відміну від прихильників соціального детермінізму, не ігнорують природну сутність людини. Зокрема, Т.Гоббс звертає увагу на природне людське суперництво, недовіру та жадання слави. На цьому підґрунті він доходить до висновку, що "поки люди живуть без загальної влади, котра тримає всіх у страху, вони знаходяться в тому стані, котрий називається війною, і саме в стані війни всіх проти всіх" [2].

В сучасних умовах висхідні положення конвенціоналізму отримали відображення в міжнародному визнанні непорушних основних прав людини. Важливим достоїнством сучасного конвенціоналізму є прагнення до пошуку таких правил суспільної взаємодії, котрі були б нейтральні щодо індивідуальних ціннісних переваг. Такий спосіб обґрунтування моралі вважається сьогодні найбільш плідотворним. В цих межах проявляється принципова можливість узгодження інтересів різних суспільних груп, досягнення широкого компромісу у питаннях моралі, з врахуванням перспектив соціально-економічного розвитку. Отже, практично всі відомі теорії моралі відображають ті або інші умови її становлення і розвитку.

Висновки. Трансформаційні процеси в новому українському суспільстві збіглися з історично обумовленою необхідністю прискороженого реформування економіки інверсійного типу. Людство за час свого існування набуло величезного досвіду в соціально-економічному будівництві. Відповідно досить логічним виглядає процес імпорту багатьох інститутів із розвинутих країн до молодого української держави. Але тяжка спадщина радянської імперії з її командно-адміністративною системою у всіх сферах життя наклала свій відбиток на образ мислення всіх членів суспільства – від пересічних громадян до його еліти. В результаті чого моральні устої західного суспільства, які відіграють роль фундаменту для розвитку суспільних та економічних інститутів, суттєво відрізняються, а інколи навіть протилежні моральним засадам сучасної української дійсності.

Таким чином, експортовані інститути потребують адаптації до українських реалій. Більшість з них зможе прижитися на українських теренах без особливих викривлень тільки за умови досконального вивчення морального змісту соціально-економічних відносин. Усвідомлення суспільством важливості

моральної складової соціально-економічних відносин створить перспективу до більш гармонійного поєднання цінностей бізнесової свободи, творчої праці і соціальної справедливості в господарській практиці та виступить основою для економічного зростання країни та подальшої інтеграції до світового співтовариства.

Література

1. Ионова, А. Исламский взгляд на проблему человека в условиях рыночной экономики / А. Ионова // Вопросы экономики. – 1993. – №8. – С.134-143.
2. Веблен, Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М.: Прогресс, 1984. – 164 с.
3. Власов Ф.Б. Социально-экономические отношения: нравственные основы и институты. – М.: Машиностроение. – 2005. – 188 с.
4. Попов Л. Этика: курс лекций / Л. Попов. – М.: Центр, 1998. – 430 с.

Шпак М.С.,

магістр Університету банківської справи НБУ, м. Київ

ФІНАНСУВАННЯ ПРОЕКТІВ: РЕАЛІЇ УКРАЇНИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті висвітлюються теоретичні та практичні аспекти розширення інвестиційного потенціалу небанківських фінансово-кредитних установ, на прикладі страхових організацій. Увага приділена основним проблемам розвитку проектного фінансування в Україні та можливих шляхах їх подолання з за рахунок підвищення інвестиційної активності страхових організацій як важливих інституційних інвесторів.

The paper is focused on theoretical and practical aspects of enforcing investment potential of non-bank financial institutions in Ukraine. The accent is made on the role of insurance companies and their capacity to participate in long-term project financing as powerful institutional investors.

У кожній державі з ринковою економікою існує розгалужена мережа фінансових, інвестиційних, кредитних інститутів, які є суб'єктами інвестиційної діяльності. Україна, утверджуючи ринкові відносини, врегульовуючи інвестиційну політику, намагається створити відповідні інституції та інститути, необхідні для ефективної і результативної інвестиційної діяльності.

Протягом останніх років проблеми довгострокового інвестування неодноразово знаходили відображення у працях вітчизняних вчених і практиків: Базилюка Я.Б., Жаліла Я.А., Кваснюка Б.Є., Стельмаха В.С., Філонюка О.В., Ющенко В.А. та ін. Проблема ефективного використання наявних фінансових ресурсів не є новою і для зарубіжних країн, а отже привертала неабияку увагу і зарубіжних фахівців, серед яких: Даннінг Дж., Енрайт М. та ін. Незважаючи на

значний загальносвітовий науковий доробок, проблема розширення інвестиційних ресурсів і по цей час залишається вивченою недостатньо глибоко, а з тим залишає місце для подальших наукових досліджень. На нашу думку обрана нами проблематика подальшого розвитку проектного фінансування в Україні є надзвичайно актуальною і важливою.

За сучасних умов в Україні виникла нагальна потреба в розширенні можливостей реального сектору. Так, за даними Міністерства економіки України суттєвих фінансових ресурсів, необхідних для подальшого розвитку, потребують промисловість і будівництво, тобто довгострокові проекти, так звані проекти строкового розвитку. Вочевидь, при цьому перевага повинна надаватися підприємствам, котрі мають обґрунтовану комплексну інвестиційну програму.

Аналізуючи попередні дані про структуру ВВП України в 2007 р., можна зауважити, що приблизно 50% ВВП утворено у сфері послуг, серед яких і фінансові, що їх надають фінансово-кредитні інституції.

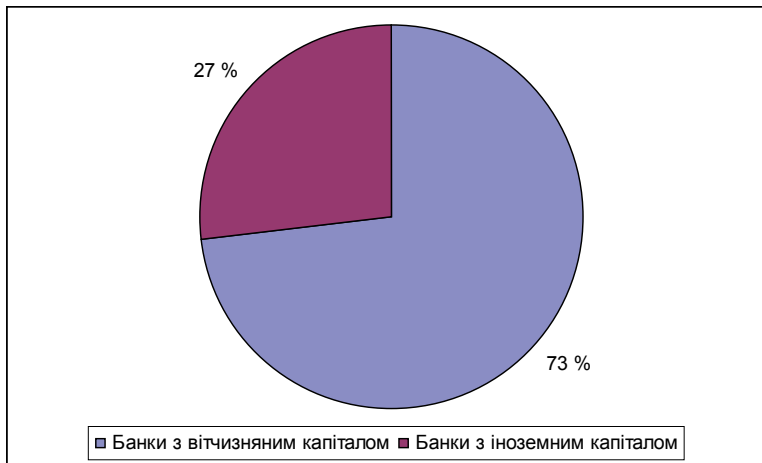
Основними функціями фінансових інститутів у будь-якій ринковій економіці, перш за все, є створення сприятливого середовища для нагромадження фінансових ресурсів суб'єктами господарювання (фізичними і юридичними особами) і забезпечення функціонування ефективного механізму перетворення залучених коштів в інвестиційні ресурси. Для потреб цієї роботи зосередимось на одній з цих функцій – акумулюванні заощаджень і їх подальшому перерозподілі в реальний сектор економіки країни. Трансформація фондів від утримувачів заощаджень до позичальників може здійснюватися як прямо (безпосередньо), так і опосередковано (за допомогою фінансових посередників).

На даному етапі актуально розглянути діяльність банківських і небанківських фінансових посередників, до яких по праву відносять страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії тощо, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг. Із теорії відомо, що фінансовою установою є юридична особа, яка надає одну або декілька фінансових послуг [4], а перелік фінансових послуг дозволяє розподілити фінансове посередництво на банківське і небанківське (всі вище перераховані небанківські фінансово-кредитні установи).

Проаналізувавши сучасну структуру зареєстрованих в Україні фінансово-кредитних установ, можна зробити висновок, що на сьогодні саме банки та страхові компанії, володіючи суттєвими фінансовими ресурсами, здатні стати основним трансмісійним механізмом між власниками вільних фінансових ресурсів та реальним сектором, використавши такі сучасні інструменти інвестування, як проектне фінансування: через ринок цінних паперів і кредитний ринок.

Так на сьогодні кількість банків, які мають ліцензію Наці-

онального банку України на здійснення банківських операцій станом на кінець 2007 року, становила 175 банків, серед яких, як показано на рис.1, з вітчизняним капіталом – 128, з іноземним капіталом – 47, із них зі 100 % іноземним капіталом – 17.

Рис. 1. Структура зареєстрованих в Україні банків залежно від походження капіталу, станом на 1.01.2008 р.*

* Побудовано авторами на основі даних НБУ [8].

Крім операцій з цінними паперами як інвестиційних операцій, банк може здійснювати прямі банківські інвестиції. Згідно з Законом України "Про банки і банківську діяльність" [5], банки мають право здійснювати прямі інвестиції без письмового дозволу Національного банку України у разі, якщо: інвестиція в будь-яку юридичну особу становить не більше 5% регулятивного капіталу банку; юридична особа, в яку здійснюється інвестиція, веде виключну діяльність з надання фінансових послуг; регулятивний капітал банку повністю відповідає вимогам для інвестицій, встановлених нормативно-правовими актами Національного банку України. Пряма чи опосередкована участь банку в капіталі будь-якого підприємства, інвестування в цінні папери установи не повинна перевищувати 15% капіталу банку. Сукупні інвестиції не можуть перевищувати 60% розміру капіталу банку. Отже, комерційні банки можуть брати участь в інвестуванні таким чином: обслуговувати рух коштів, що належать інвесторам-клієнтам і призначені для інвестування; мо-

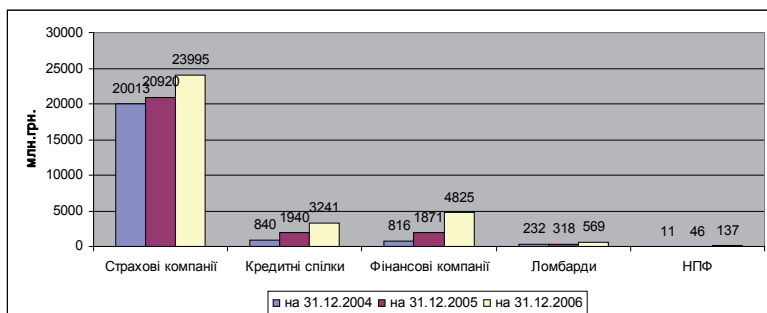
білізувати накопичення для заощаджень і спрямовувати їх на інвестування через ринок цінних паперів; вкладати в інвестиційні проекти власні і залучені ресурси [1, с. 22].

Збільшити інвестиційний потенціал комерційні банки мають можливість за рахунок заощаджень населення. За різними оцінками, інвестиційний потенціал населення України становить від 20 млрд. грн. до 20 млрд. дол. США., в той час як на строкових депозитах комерційних банків України розміщено лише приблизно 122 млн. грн. (за даними НБУ за 2007 р.) Тенденція нарощування [8] депозитів свідчить про зростаючу довіру населення до банків. У розвинених країнах заощадження населення і до цього часу залишаються головним інвестиційним джерелом [10, с. 35-38].

У цьому контексті варто зауважити, що оскільки банківська діяльність як така є досить ризиковою (за наданими кредитами і розміщеними коштами в інвестування існує імовірність неповернення), суттєвим, на нашу думку, є взаємозв'язок банків зі страховими компаніями. Фактично мова йде про страхові внески, які роблять банки, страхуючи себе від можливих втрат, пов'язаних з реалізацією того чи іншого інвестиційного проекту, що відповідно стає джерелом акумулювання коштів у страхових компаній, які практично також можуть і повинні бути використані на інвестиційні потреби економічної системи, що власне і відбувається у багатьох країнах з розвиненими ринковими економіками (наприклад, США, Велика Британія, Німеччина тощо) [6, с. 93-100].

Проаналізувавши ринки фінансових послуг в Україні, можна зауважити, що лєвова частка (95%) усіх фінансових послуг надається через банківську систему, в той час як на небанківські фінансові установи припадає лише 5%. Однак цей факт зовсім не означає, що необхідністю розвитку останніх можна знехтувати. Темпи приросту залучених небанківськими фінансовими установами коштів фізичних і юридичних осіб за 2005-2006 рр. вражають. Їх деталізація подана на рис. 2.

Так, станом на кінець 2007 року в Україні кількість зареєстрованих страхових компаній становила 442, в тому числі страхування життя здійснювали 64 компанії, іншими видами страхування займались 378 компаній. Із загальної кількості 66 компаній з іноземним капіталом, з вітчизняним – 376 (рис.3) [3].

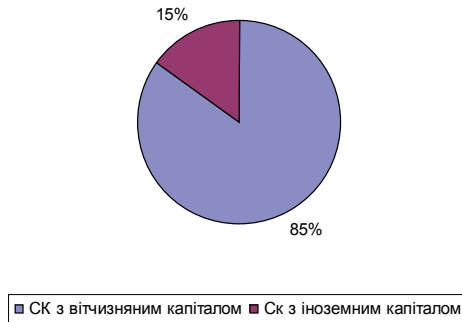
Рис. 2. Динаміка обсягів активів небанківських фінансових установ

Враховуючи ринкові частки фінансово-кредитних установ, вочевидь, можна зауважити, що лідерські позиції в інвестиційній діяльності має по праву банківська система, а страхові компанії не зовсім чітко усвідомлюють свої можливості, наприклад, у проектному фінансуванні. Більшість тимчасово вільних коштів власників заощаджень акумулюється здебільшого на коротко- і середньострокових депозитних рахунках комерційних банків, хоча в контексті проектного фінансування, що за визначенням є довгостроковим, більшим потенціалом володіють страхові компанії (наприклад, кошти, акумульовані у страховиків від страхування життя чи медичного страхування, є фактично довгостроковим ресурсом), який не можна оминати увагою в контексті подальшого розвитку фінансових послуг в Україні.

Так, у 2006 році страхові компанії залучили 23 995 млн. грн., що за даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України становить 2,6% ВВП (однак середній показник по країнах ЄС становить близько 25%), за цей самий період у банківську систему було залучено майже в 5 разів більше - 121 943 млн. грн., або приблизно 15% ВВП (для порівняння, середній показник по країнах ЄС – 45% ВВП).

Страхові компанії в багатьох, наприклад європейських, країнах – найважливіші інституціональні інвестори, що ефективно розміщують кошти і керують активами, зроблені ними інвестиції активізують фондовий ринок, а обсяги акумульованого страховою системою капіталу не поступаються масштабам накопичувальної пенсійної чи системи сфери колективного інвестування. Концентрація значних фінансових ресурсів у страхових

компаніях перетворює страхування на один з найважливіших механізмів трансформації суспільних заощаджень в інвестиції, як правило, через механізми проектного фінансування.

Рис. 3. Структура реєстру страхових компаній в Україні в залежності від походження капіталу, станом на 1.01.2008 р. **

** Побудовано авторами на основні даних Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України

Потенційним джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів страхових компаній можуть бути страхові премії, якими вони володіють. Так, чисті страхові премії у 2007 році склали близько 70% від усіх залучених (табл.) [2].

У розвинутих країнах компанії страхового сектору генерують прибуток переважно за рахунок реалізації успішної інвестиційної політики, а високий рівень конкуренції на страхових ринках не дозволяє одержувати значний дохід безпосередньо від страхування.

На жаль, для українських страхових компаній така практика ще не надто поширена. Їх прибуток переважно пов'язаний з доходами від страхової, а не інвестиційної діяльності. А західна практика показує, що страховики, які недостатньо стежать за одержанням інвестиційного доходу, здебільшого програють у конкурентній боротьбі: компанії, що отримують більш високий інвестиційний дохід, зможуть знижувати тарифи, що і надає конкурентні переваги.

Сьогодні більшість страхових компаній обирають шлях розміщення активів у банківські депозити. Така форма отримання прибутку має право на існування. Але фактично мова йде про розширення можливостей банківського сектору, а не посилен-

ня потенціалу страхових компаній. Ті самі кошти, інвестовані в певні проекти, а не вкладені на депозитні рахунки банків, могли б принести страховим компаніям значно більші доходи і вивести їх на якісно новий рівень надання послуг. Розміщаючи гроші на депозит, страхові компанії розраховують у відповідь одержати від банку "довгостроковий бізнес" у вигляді додаткових "замовлень" на страхування кредитів і об'єктів кредитування, і, на жаль, не використовують наявні можливості "самостійного" проектного фінансування.

*Таблиця 1.
Динаміка залучених і випланих коштів страховими компаніями
України за 2005-2007 роки (за попередніми даними)*

	2005	2006	2007
Чисті страхові премії (валові премії за мінусом премій переданих на внутрішньому ринку перестраховування), млн. грн.	7 482,8	8 769,4	8 553,3
Чисті страхові виплати (валові виплати за мінусом виплат сплачених на внутрішньому ринку перестраховування), млн. грн.	1 546,7	2 326,2	2 586,3
Рівень чистих виплат, %	20,7	26,5	30,2
Рівень чистих страхових премій, %	79,3	73,5	69,8

Окрім пасивної поведінки страхових компаній на розвиток українського страхового ринку також негативно впливає і регуляторний фактор – це прописаний механізм інвестування в інші галузі економіки за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України, а також низка суб'єктивних обмежень, на кшталт: низький попит споживачів страхових послуг, невисокий рівень культури страхування тощо.

Неповний список перелічених вище обмежень, на жаль, суттєво, але негативно впливає на розвиток страхового бізнесу в Україні в цілому та посилення його ролі в інвестиційній діяльності зокрема. Кошти, які залучаються страховими компаніями, продовжують бути короткостроковими, що аж ніяк (власне з досвіду українських банків) не сприяє розширенню можливостей довгострокового проектного фінансування [7, с. 44], а з тим, що не дозволяє повністю використати потенціал страхових компаній виступати ефективним інституційним інвестором.

Звичайно, окрім так званих системних обмежень, для ефек-

тивного управління активами та здійснення прибуткового фінансування інвестиційних проектів страхові компанії мають і свої власні інституційні обмеження, як-то невідповідність людських ресурсів наявним потребам. Вочевидь, для ефективного розміщення коштів потрібні висококваліфіковані фахівці, які перфектно володіють сучасними методами аналізу інвестиційних проектів, економічної ефективності тощо. Але тут Україна не є унікальною, а європейські страхові компанії, стикнувшись з аналогічними проблемами, відпрацювали механізми аутсорсингу – залучення незалежних компаній, які спеціалізуються на управлінні активами, використовуючи їх кадровий потенціал для оцінки, фінансування, управління і моніторингу проекту [9, с. 13-15]. Але можливості цього методу на теренах України, на нашу думку, потребують подальшого детального вивчення.

Отже, зважаючи на вище окреслені проблеми розвитку українського фінансового сектору, вважаємо за доцільне наголосити на таких висновках, сформулювати рекомендації і визначити напрямки подальших досліджень.

1. Розглянувши структуру ВВП за останні роки, де значна частка відводиться послугам і торгівлі, варто наголосити на необхідності більш ґрунтового дослідження можливостей подальшого розвитку сфери послуг в цілому, так і сфери фінансових послуг зокрема.

2. Нехватка інвестиційних ресурсів, зокрема довгострокових, незважаючи на значний науковий доробок і напрацьований досвід, залишається і на цей час ключовою для України. Перехід до проектного фінансування в економіці України хоч і не підлягає сумніву, породжує низку проблем, що вивчені недостатньо глибоко, потребують подальшої деталізації і глибокого системного і порівняльного аналізу.

3. Наявні можливості банківської системи хоч і були розширені протягом 5 років, але надто далекі від найкращих оцінок, і, на жаль, не можуть адекватно задовольнити широкі потреби реального сектору в довгострокових фінансових ресурсах. Суттєвий потенціал "невиведених з тіні" заощаджень дає можливість наголосити на необхідності проведення чіткої, зрозумілої, виваженої і послідовної монетарної політики НБУ, що, на нашу думку, сприятиме утвердженню стабільного функціонування банківської системи, розширенню спектру банківських послуг, підвищення їх якості тощо, що, в свою чергу, матиме опосередкований позитивний вплив на підвищення довіри до української банківської системи. Звичайно, методи, що їх може використовувати НБУ, можуть слугувати предметом подальших досліджень.

4. Аналіз сучасного стану розвитку небанківських фінансово-кредитних установ в Україні, на нашу думку, дає можливість підкреслити провідну роль страхових компаній в подальшому поширенні проектного фінансування в Україні. На жаль, на сьогодні страхові компанії, через системні та інституційні обмеження, не спроможні адекватно використовувати наявні вільні ресурси. У цьому контексті варто було б детальніше проаналізувати міжнародний досвід, що також може стати предметом вивчення.

5. Навіть за сучасних умов використання наявних чистих страхових премій страховиків потребує перегляду: відхід від отримання пасивного доходу від короткострокових депозитів ув комерційних банках на користь активних інвестиційних операцій – фінансування проектів у реальному секторі.

Література

1. Габідулін І. Посередники та їх роль у розвитку банківсько-страхового бізнесу // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 2. – С. 22-24.

2. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України за 9 місяців 2007 р. – <http://www.dfp.gov.ua/>

3. Діяльність небанківських фінансових установ у 2006 році. // Фінансовий ринок України. – 2007. – № 5-6. – С. 36-49.

4. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Ред. кол. СВ. Мочерний та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2002. – 357 с.

5. Законом України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. із змінами і доповненнями, <http://www.rada.gov.ua>

6. Ільченко-Сюйва Л.В. "Ринок фінансових послуг в Україні: проблеми і перспективи розвитку" // Вісник НАДУ. – 2007. – № 4. – С. 93-100.

7. Ліпчинський Я. О. Конкурентоспроможність сектору страхових послуг України // Економіка та держава. – 2007. – № 2. – С. 42-45.

8. Національний банк України – офіційна веб-сторінка – www.bank.gov.ua

9. Оксанич С. Управління активами страхової компанії // Фінансовий ринок України. – 2007. – № 10. – С. 13-15.

10. Структура зобов'язань банків за 2007 рік // Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 1. – С. 35-38.

Яворська Т. В.,

асистент Львівського національного університету імені Івана Франка

ІНОЗЕМНЕ СТРАХОВЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

Досліджено сутність іноземного страхового підприємництва, визначено головні його суб'єкти. Виявлено особливості розвитку іноземного страхового підприємництва в Україні та його перспективи.

The essence of foreign insurance enterprise and its main subjects are studied. The peculiarities of foreign insurance enterprise development and its perspectives are gives.

Джерелом фінансування національної економіки та підвищення капіталізації вітчизняного страхового бізнесу є іноземний капітал. Його ефективність для економіки країни визначатиметься формою, обсягами та умовами залучення, а також державним регулюванням. На сучасному етапі посилюються тенденції залучення іноземного капіталу у страховий бізнес України. Тому важливо розкрити сутність та визначити місце іноземного страхового підприємництва на фінансовому ринку України.

Складність і стратегічна значимість цієї проблеми активізувала її вивчення серед науковців та обговорення на сторінках низки газет та журналів. Зокрема, нині фінансова наука не дає тлумачення поняття іноземного страхового підприємництва (іноземний страховий бізнес), а в більшій мірі вивчається вплив іноземного капіталу на страховий ринок України і використовуються поняття іноземний капітал, страхова компанія з іноземним капіталом, іноземна страхова компанія тощо [1; 2; 3].

У зв'язку з цим основні завдання наукової статті полягають у розкритті змісту іноземного страхового підприємництва, визначенні головних його суб'єктів, виявленні особливостей впливу іноземного капіталу на вітчизняний страховий бізнес.

Під іноземним страховим бізнесом розуміємо участь іноземного інвестора у страховому бізнесі приймаючої країни. Тобто це діяльність суб'єкта страхового підприємництва іноземної

держави на страховому ринку приймаючої країни. Існування закордонних власників капіталу, який вони інвестують у страховий бізнес іноземної держави, є головною ознакою іноземного страхового підприємництва.

Досліджуючи іноземне страхове підприємництво, виділимо й таке поняття, як зарубіжний страховий бізнес – відкриття країною-реципієнтом (приймаючою країною) страхових компаній (дочірніх структур, філій, представництв тощо) за кордоном і здійснення своєї діяльності на ринках зарубіжних держав. Тобто, зарубіжне страхове підприємництво передбачає діяльність вітчизняних страховиків на закордонних ринках.

До суб'єктів іноземного страхового підприємництва належать:

- страхові компанії з іноземним капіталом;
- іноземні страхові компанії, створені як дочірні структури;
- філії страховиків-нерезидентів;
- представництва іноземних страховиків.

В економічній енциклопедичній літературі поняття іноземного капіталу розглядається як різноманітні форми капіталу (приватний, акціонерний, державний, банківський, промисловий, фінансовий та капітал міжнародних фінансово-кредитних організацій та ін.), який належить закордонним власникам [4, с. 726].

На нашу думку, страховою компанією з іноземним капіталом є компанія з частковою участю іноземних інвесторів у її статутному капіталі. Згідно з Господарським кодексом України іноземна інвестиція становить не менше як десять відсотків [5, с. 115].

Іноземна страхова компанія – це компанія, яка повністю (на сто відсотків) належить іноземним інвесторам і діє у власних інтересах. Така компанія створюється або на основі власності іноземної компанії як дочірня структура, або діюча вітчизняна страхова компанія повністю купується іноземним інвестором. Дочірня страхова компанія – юридична особа, яка перебуває під контролем та залежністю материнської страхової компанії.

Страхові компанії з іноземним капіталом та іноземні страховики є внутрішніми страховими компаніями – резидентами, організованими за участю іноземного капіталу, залишаються суб'єктами національного нагляду і регулювання.

Більш складніше контролювати діяльність філій страховиків-нерезидентів. Філія – це відокремлений структурний підрозділ страхової компанії, що не має статусу юридичної особи і здійснює страхову діяльність від імені страховика на підставі

окремого положення про філію. Відповідальність за всю діяльність філії несе материнська компанія, яка знаходиться за межами країни. Скарги, претензії, які можуть виникати щодо роботи філії, будуть висуватись до материнської компанії. У такому випадку споживачі страхових послуг менш захищені від недобросовісних дій філії.

Згідно із Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування" №2774-IV від 07.07.2005 р. (набирає чинності через п'ять років після вступу України до Світової організації торгівлі) страховиками, які матимуть право здійснювати страхову діяльність на території України, будуть зареєстровані уповноваженим органом постійні представництва у формі філій іноземних страхових компаній (філії-страховиків-нерезидентів), які отримали ліцензію у визначеному порядку на здійснення страхової діяльності. У свою чергу страховиками-нерезидентами є фінансові установи, що створені та мають ліцензію на провадження страхової діяльності відповідно до законодавства тих іноземних держав, у яких вони зареєстровані. Страхові компанії України отримують право відкривати свої філії на території іноземної держави, в якій створений і діє страховик-нерезидент [6].

Українське законодавство чітко визначає умови, за яких страховик-нерезидент має право відкривати на території України філії [6]:

- держава, у якій зареєстрований страховик-нерезидент, не належить до держав, які не беруть участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;

- між уповноваженим органом із здійснення нагляду за страховими компаніями країн, в якій зареєстрований страховик-нерезидент, та уповноваженим органом підписано меморандум про обмін інформацією;

- за страховою діяльністю відповідно до законодавства країни реєстрації страховика-нерезидента здійснюється державний нагляд;

- між Україною та країною, в якій зареєстрований страховик-нерезидент, укладено міжнародний договір про запобігання податковим ухиленням;

- страховик-нерезидент розташований на території країн, що не мають офшорного статусу;

- рейтинг фінансової надійності страховика-нерезидента відповідає вимогам, встановленим уповноваженим органом;

- мінімальний розмір статутного капіталу (гарантійного

депозиту) страхової компанії, що займається ризиковими видами страхування, встановлено у розмірі 1 млн. євро, а для life-компанії – 10 млн. євро.

Суб'єкти іноземного страхового підприємництва, виходячи на нові ринки, мають на меті отримувати прибутки, пропонувати нові страхові послуги, шукати зручні умови роботи. Разом з тим сприяють інтеграції країни у світовий фінансовий простір, виходу на міжнародні страхові ринки та національні ринки зарубіжних країн.

Вже сьогодні розвиток іноземного страхового підприємництва в Україні має свої особливості. По-перше, обсяги іноземного капіталу та кількість окремих суб'єктів іноземного страхового підприємництва зростають.

2003 р. – кількість страхових компаній з іноземним капіталом збільшилась з 27 до 57 [7, с.22]. Обсяги іноземного капіталу у статутних капіталах страховиків були такими: у 2003 р. – 564 млн. грн., у 2004 р. – 832 млн. грн. [8, с. 56].

– 01.07.2005 р. – 58 компаній, обсяги інвестицій – 0,9 млрд. грн.;

– 01.07.2006 р. – 66 компаній, обсяги інвестицій – 1,094 млрд. грн.;

– 01.07. 2007 р. – 81 компанія (18% усіх зареєстрованих страховиків), з них 10 страхових компаній – зі 100% іноземним капіталом, з них на ринку ризикових видів страхових послуг працює 61 страхова компанія з іноземними інвестиціями, із яких 5 – зі 100% іноземним капіталом; на ринку страхових накопичувальних послуг – 20 страховиків з іноземними інвестиціями, у тому числі 5 – повністю належать іноземним інвесторам. При цьому обсяги іноземних інвестицій у капітал українських страховиків становив 1,245 млрд. грн. [9, с. 68-70].

Крім того, 2007 р. характеризувався посиленням інтересом у іноземних страховиків до національного страхового ринку, зокрема найбільш помітною іноземною інвестицією була приватизація державного пакету акцій страхової компанії “Оранта” (2 жовтня 2007 р.), вартість пакету становила 500, 75 млн. грн.

По-друге, іноземні інвестиції у статутних капіталах українських страховиків представлені такими країнами: Великобританія, Росія, Польща, Америка, Італія, Франція, Данія, Чехія, Австрія. Зокрема, на перше півріччя 2007 р. походження іноземних інвестицій було таким: Великобританія і Північна Ірландія – 21,5%, США – 13,9%, Польща – 12,5%, Кіпр – 11,5%, Австрія – 7,7%, Нідерланди – 6,8%, Росія – 5,1%, інші – 215% [10, с. 46.]. На кінець першого півріччя 2007 р. іноземний капі-

тал на вітчизняному страховому ринку представлений 30 країнами.

Досить часто іноземні інвестори не є професійними страховиками, а офшорними інвесторами (на перше півріччя 2007 р. інвестиції з Кіпру у статутних капіталах страховиків становили – 11,5% [10, с.46.], станом на 01.04.2006 р. – 6% [11, с. 184], у 2003 р.: Кіпр – 3,5%, Віргінські острови – 0,3% [12, с. 46].

По-третє, більшість іноземних інвесторів є стратегічними інвесторами, які намагаються отримати власність українського страховика, заволодіти контрольним пакетом акцій і розраховують на дохід не лише від простого володіння акціями, а й від використання власності. Якщо інвестор має за мету лише приріст суми вкладеного капіталу або одержання поточного доходу – він здійснює портфельні інвестиції [13, с. 47].

Стратегічні інвестори у достатній мірі представлені на українському страховому ринку. Найбільшими є:

Банк “ТуранАлем” (Казахстан), “ТуранАлем Секьюрітіс” (Казахстан), Colorino Trading (Кіпр), Saleta Limited (Кіпр) – купівля страхової компанії “Оранта”;

Generali Group (Італія) – “Дженералі гарант”

Ингосстрах (Росія) – “ІНГО-Україна” тощо.

У капіталі страховиків України портфельні інвестиції представлені досить слабо, оскільки страховий бізнес не дає великої віддачі в перші роки, а у більшій мірі вимагає значних вкладень. Тому переважають стратегічні інвестори. Винятком є страхова компанія “Універсальна”, яка продає незначні обсяги пакету акцій на відкритому ринку.

Четверта особливість: іноземні інвестори використовують свої шляхи виходу на український ринок: перший – інвестування в наявні національні страхові компанії; другий – створення власних повноцінних дочірніх структур. Нині більшість є дочірніми компаніями іноземних страховиків.

При цьому такий вихід на ринок може проводитись не прямо, а через афільовані компанії. Інвестори купують як компанії з розгалуженою мережею філій, так і дрібні маловідомі страхові компанії, у більшості випадків заради ліцензії, а в подальшому змінюють назву, стратегію просування на ринок. Переважають вкладення у статутний капітал страховиків, а вкладення у розвиток бізнесу усе ще є рідкістю. Більша частина інвесторів обмежується мінімумом додаткових вкладень, необхідних для проведення швидкої реорганізації компанії, побудови агентської мережі. Через це на страховому ринку не відбуваються суттєві зміни, пов'язані із зниженням цін на страхові

послуги, різким зростанням виплат чи запровадженням нових технологій.

По-п'яте, страхові компанії з іноземним капіталом концентрують свою діяльність на роботі із страхувальниками – фізичними особами; значний інтерес виявляють до ринку страхових накопичувальних послуг, який сьогодні контролюється іноземним капіталом. Конкуренція загострюється, бо іноземні інвестори прагнуть завоювати 15-20% страхового ринку України.

По-шосте, в Україні, як й у багатьох країнах світу, не існує законодавчих обмежень на участь іноземних інвестицій у капіталі вітчизняних страховиків. Починаючи з 2001 р. в Україні створені сприятливі умови для діяльності іноземних страховиків – зняті обмеження на участь нерезидентів як у статутному капіталі страховика, так і за видами страхування.

Вітчизняний страховий ринок тривалий час був важкодоступним для іноземного капіталу – участь іноземців обмежувалась 49-відсотковою часткою у статутному капіталі страховика. Тепер із страхового законодавства України вилучено обмеження щодо частки іноземного інвестора у статутному капіталі українського страховика. Отже, страхові компанії можуть створюватися з іноземною інвестицією понад 50%. Єдиною умовою залишається те, що така страхова компанія має бути резидентом України.

З цього приводу не можна не погодитись із думкою спеціалістів Міжнародної страхової ради, які відзначають, що у цілому іноземні страховики відіграють конструктивну роль на страхових ринках країн з перехідною економікою, сприяючи їх подальшому економічному зростанню, зростанню добробуту, несучи при цьому неминучі негативні наслідки [14, с. 17].

Отже, іноземне страхове підприємництво має свої переваги та вади: для споживачів – збільшення асортименту та покращення якості страхових послуг поряд з можливими шахрайськими діями з боку іноземних страховиків; для вітчизняного страхового бізнесу – збільшення розміру статутних капіталів; поліпшення надання страхових послуг; створення сприятливого інвестиційного клімату в країні, нових робочих місць, запровадження нових принципів менеджменту; для іноземних інвесторів – освоєння нових ринків; для держави – інтеграція у світове співтовариство, підвищення загальної капіталізації страхового ринку, розвиток фінансового ринку. Разом з тим: ускладнюється нагляд за діяльністю суб'єктів іноземного страхового підприємництва; посилюються інтереси країни походження інвестицій над інтересами вітчизняних страхових

компаній; з'являються нові ризики, зокрема ризики, пов'язані з іноземними інвестиціями, а також загрози цінового демпінгу з перспективою подальшого монопольного підняття цін. За таких умов важливого значення набувають дослідження необхідності державного регулювання як за діяльністю іноземних страхових підприємницьких структур, так і за обсягами залучення іноземного капіталу у вітчизняний страховий ринок.

Література

1. Самойловський А.Л. Менеджмент страхування: Монографія. – К.: Видавничий дім "Корпорація", 2007. – С. 184-229.
2. Пластун В.Л., Домбровський В.С. Іноземний капітал на страховому ринку України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3. – С. 182-189.
3. Ткаченко Н.В. Вплив іноземного капіталу на розвиток страхової системи // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С.115-121.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. центр "Академія", 2000. – 864 с.
5. Господарський кодекс України: Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – 344 с.
6. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про страхування" від 07.07.2005 р. №2774-IV. – Доступний з: < <http://www.gada.gov.ua>.
7. Ратна В. Фальстарт нерезидентів // Контракти. – 2004. – №15. – С. 22.
8. Гусев Ю., Перепечаенко Ю. Дикая прибыль // Бизнес. – 2006. – №25. – С. 52-56.
9. Гусев Ю. Последняя распродажа // Бизнес. – 2007. – № 48. – С. 68-70.
10. Гусев Ю. Иноходцы // Бизнес. – 2007. – № 32 – С. 42-46.
11. Цит. за: Пластун В.Л., Домбровський В.С. Іноземний капітал на страховому ринку України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 3. – С. 182-189.
12. Страховий ринок України. 2004. // Інформаційно-аналітичний щорічник. – Київ, 2004. – 391с.
13. Цит. за Реверчук С.К., Кльоба Л.Г., Паласевич М.Б. Управління і регулювання банківською інвестиційною діяльністю. Наукова монографія / За ред. д.е.н., проф. С.Креверчука. – Львів: "Тріада плюс", 2007. – 352 с.
14. Гварлиани Т.Е., Балакирева В.Ю. Денежные потоки в страховании. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 336 с.

**СУЧАСНІ
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ФІНАНСОВОГО РИНКУ**

Васильчук І.П.,

к.е.н., доцент,

Васильчук І.В.,

магістр Криворізького економічного інституту ДВНЗ "КНЕУ ім.

В.Гетьмана"

ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблеми впливу глобалізації на світову фінансову систему та фінансову систему України зокрема. Досліджуються та виділяються найбільш характерні особливості наслідків фінансової глобалізації та доводиться необхідність змін світового фінансового порядку.

The problems of influencing of globalization on the world financial system and financial system of Ukraine in particular are examined in the article. Are explored and the most characteristic features of consequences of financial globalization are selected and there is the necessity of changes of world financial order

Вступ. Кожному етапу розвитку цивілізації притаманні свої характеристики, особливості та ризики. Перехід від однієї суспільно-економічної формації до іншої створює своєрідні виклики розвитку, приймаючи їх та успішно розв'язуючи пов'язані з ними проблеми, людство піднімається на новий щабель свого розвитку. Для сьогоденного етапу розвитку суспільно-економічної формації характерною особливістю є ознака глобалізації.

Досліджуючи механізми глобалізації, провідні вчені – економісти зі світовим ім'ям визнають, що це явище, як його імовірнісні наслідки і вимоги до політики, все ще недостатньо зрозумілі. Сьогодні економісти і політики вимушені переосмислювати сутність останньої хвилі глобалізації як явища, що має право на існування.

Глобалізація створює єдиний простір, зокрема фінансовий. За оцінками вчених, ще не до кінця вивчено наслідки впливу глобалізації на всі аспекти розвитку цивілізації та світового

господарства, але виділяють як позитивні, так і негативні наслідки впливу. Перш за все, відзначають зростання регіональної та глобальної нестабільності, яку фінансова глобалізація посилює через взаємозалежність національних економік на світовому ринку. Наслідками глобалізації світової фінансової системи є те, що фінансова криза в одному локальному сегменті фінансового ринку або в одній країні в одному кінці світу впливає на фінансову систему інших країн, що інтегровані у світову систему. Маленький штрих для ілюстрації – внаслідок об'яви ФРС США про зниження базової процентної ставки на 75 б.п. та завдяки ризиковим діям трейдера банку Societe Generale Жерома Кервіля за один день 21 січня впали всі світові індекси, день дістав назву "чорний понеділок".

Ще однією важливою рисою фінансової глобалізації є значне зростання ризиків, оскільки в унісон починають зливатися ризики окремих країн, поєднуючись у важко контрольоване явище.

Крім того, глобалізація беззаперечно призводить до реорганізації та реструктуризації всієї фінансової системи, поступово змінює її.

Отже, фінансовий світ піддається реорганізації під впливом глобалізаційних процесів, зростання народонаселення, збільшення споживання, технологічних та інформаційних змін і виснаження ресурсів. Світ змінився і стає все більш волатильним, що підсилює дію ризиків.

Постановка проблеми. Останнім часом в періодичній та науковій літературі з'являються публікації, присвячені проблемам глобалізації, особливостям її прояву та впливу на суспільство і економіку. Зокрема, цим питанням присвятили свої праці такі вчені, як Гальчинський А., Геєць В., Савчук В., Лук'яненко Д., Поручник А., Білорус О., Фішер Б., Габбард Г., Кузнецова Л., Козюк В.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в науковій літературі не знайшли повного відображення питання позитивного та негативного впливу глобалізації як на світову фінансову систему, так і на фінансові системи окремих країн, недостатньо приділено уваги вивченню інтегрованості України в світову економіку та впливу фінансової глобалізації на фінансову систему України, перспектив її розвитку.

Мета дослідження – дослідити вплив фінансової глобалізації на розвиток світової фінансової системи, виявити основні тенденції і закономірності та спрогнозувати можливі наслідки для фінансової системи України.

Результати дослідження. Світова фінансова криза як лакмусовий папірець виявила приховані тенденції в поведінці капіталу на фінансовому ринку. Розпочавшись влітку 2007 року на іпотечному ринку США, фінансова криза (криза неплатежів) спровокувала глобальну кризу ліквідності не тільки на фінансовому ринку США, але й провідних європейських країн, а також Росії і Казахстану. Призвів до нової хвилі поглиблення фінансової кризи песимістичний виступ президента США Дж. Буша щодо планів стимулювання економіки країни податковими пільгами. В результаті всі фондові індекси втратили за три дні від 7 до 12% [1].

Інституціональні інвестори вперше визнали, що криза на ринку кредитів може призвести до спаду світової економіки, як засвідчують дані опитування керуючих активами, що проведений американським інвестиційним банком Merrill Lynch у січні 2008 року.

Економісти, інвестори і посадові особи визнають, що світова економіка знаходиться на порозі значного уповільнення. Серед них немає єдиної думки про те, наскільки довго буде тривати рецесія і яким чином світ відреагує на наслідки кризи. Проте в процесі дискусій беззаперечною є думка про те, що глобалізація не спасає від рецесій, і питання лише в тому, чи зможе інтегрована світова економіка пом'якшити падіння економіки США, чи, навпаки, призведе до загострення ситуації [2].

Отже, чи не вперше за останні 10 років світова спільнота може на собі відчуті наслідки глобалізації, насамперед, фінансової, оскільки фінансовий капітал є найбільш чутливий до змін і коливань та найбільш "полохливий".

Дослідження ситуації по публікаціях в пресі та Інтернеті аналітичних оглядів, виступів економістів, політиків дозволяє побачити такі тенденції, спричинені фінансовою глобалізацією:

1. Процеси, що відбуваються в світовій економіці, прискорюються.

На думку голови ФРС США Бена Бернанке, "темпи глобальних економічних змін за останнє десятиріччя вражаючі. Пройде ще багато років, перш ніж ми дізнаємося про всі наслідки цих явищ у всіх сферах нашого життя" [3].

Мова йде про безпрецедентно швидку інтеграцію Китаю, Індії і країн колишнього радянського блоку у світову економіку. Головний економіст інвестиційного банку Goldman Sachs Джим О'Ніл навіть ввів поняття BRIC, яке описує динаміку зростання нових індустріальних країн – Бразилії, Росії, Індії, Китаю.

На сьогодні, завдяки ринковим реформам, країни, що розви-

ваються, піднімаються швидше від розвинутих країн, а прірва між темпами їх росту і черепаховим кроком розвинутого світу все ширша. У 2007 році, згідно з даними Світового валютного фонду, темпи росту нових велетнів виросли у чотири рази. ВВП країн, що розвиваються, за ринковими валютними курсами становлять 30% від світового обсягу та майже 50% світового приросту ВВП [4].

2. На світовому фінансовому ринку відбувається перерозподіл ролей і з'являються нові фінансові центри, перш за все, в країнах Азії і Перської затоки. Змінюються вектори в русі потоків капіталу.

Зростання багатства окремих стан Азії і Перської затоки призводить до того, що недавні реципієнти капіталу стають донорами хворіючих економік Старого і Нового світу. Наслідки іпотечної кризи в США, що торкнулася і країн Європи, призвели до того, що для виправлення фінансового стану провідні інвестиційні банки (Citigroup, Merrill Lynch, Barclays Plc., Blackstone Group LP, Morgan Stanley, UBS) звернулися за допомогою до державних інвестиційних компаній Китаю, Сінгапура, Абу Дабі, уряду Омману, які на сьогодні мають надлишкову ліквідність.

Чи не вперше у світовій історії найбільш багаті розвинуті країни звернулися за допомогою до колишніх бідних країн, або країн третього світу, як їх з презирством називали раніше.

У результаті – інвестори з цих країн дістали можливість придбання компаній фінансового і нефінансового сектору США і Європи – азіатський тигр і східний верблюд допущені в Клуб обраних.

Інформація щодо обсягів угод та покупців іпотечних банків, які виставили свої активи на продаж, наведена в таблиці 1.

Таблиця 1
Інформація щодо угод з продажу активів інвестиційних банків, які втратили капітал внаслідок іпотечної кризи [5]

Назва банку	Чисті втрати за 2007 рік, млрд.дол	Частка на продаж, %	Покупець	Сума угоди, млрд. дол
UBS	13,5	9	Government of Singapore	9,7
		15	Investment Corporation Pte.Ltd Уряд Омману	1,8

Citigroup	11	4,7	Abu Dhabi Investment Authority	7,5
Merrill Lynch	8	104 млн. акцій 25 млн. акцій	Temasek Holding Pte.Ltd Davis Selected Advisors	5 1,2
Morgan Stanley	3,7	9,9	China Investment Corp	5

3. На світовому фінансовому ринку змінюються не тільки вектори, але і пріоритети інвестування.

У минулому сторіччі в країни третього світу прямував капітал транснаціональних корпорацій з метою зниження витрат виробництва за рахунок дешевої робочої сили, і ці країни розглядалися тільки як постачальники ресурсів. Відбувалася експансія переважно на товарні і сировинні ринки.

На сьогодні економіки країн, що розвиваються, демонструють високе зростання. В результаті – відбувається експансія вже на фінансові ринки цих країн фінансових інститутів з країн Європи і США. Так, за останні три роки в банківський сектор України прийшли найбільші європейські банки – BNP Paribas, Credit Suisse, Unicredit, Credit Agricole та інші, які викупили контрольні або великі пакети українських банків для здійснення операцій на більш прибуткових ринках. Їх привертають достатньо високі ставки кредитування – більше 20% та можливості "зібрати вершки" у секторах, які поки що не мають достатнього розвитку, але мають перспективи на майбутнє.

Слід на додачу зазначити, що у глобальному світі проблеми фінансового сектору навряд чи обійдуть стороною країни, що розвиваються, проте на сьогодні вони виглядають більш стійкими, ніж розвинуті країни. Разом із уповільненням економіки США, яке вже неминуче, буде зростати привабливість країн, що розвиваються.

4. Схід і Захід демонструє різні тенденції свого розвитку.

Американська фінансова криза розповсюджується й на європейські фінансові ринки, переростає у світову та призводить до уповільнення темпів росту глобалізованих західних економік. Це вимушує ФРС США і європейські Центробанки знижувати процентні ставки і погіршувати прогнози свого розви-

тку на подальші періоди. Одночасно, недостатньо інтегровані в світову економіку країни BRIC і країни Східної Європи демонструють зростання. За прогнозами аналітиків інвестиційного банку Goldman Sachs очікується, що у 2008 році економіка США зросте на 1-2%, в той час як економіка Китаю зросте до 10-11%, а економіка Росії може зрости на 6-7% [6].

Саме тому аналітики вважають, що у країн BRIC зберігаються шанси залишитися двигунами світової економіки на фоні рецесії в США. Локомотивом такого зростання на сьогодні стає Китай, для якого завданням номер один стає охолодження власної економіки за рахунок підвищення процентних ставок. У результаті країни Сходу стають об'єктами не тільки портфельних, але і прямих інвестицій з розрахунку на високу прибутковість.

До Росії і України для здійснення операцій M&A як фінансові консультанти прийшли такі іноземні банки, як Merrill Lynch, Deutsche Bank AG, Credit Suisse, Morgan Stanley, UBS та інші. Так, Credit Suisse і Merrill Lynch в 2007 році в Україні здійснили кожний операцію у сумі 2,2 млрд. \$. В Росії почав здійснювати операції і фонд Kohlberg Kravis Roberts, відомий своїми спекулятивними операціями і нюхом на об'єкти рейдерських атак.

У середньому за 2007 рік прибутковість фондів прямих інвестицій забезпечила в Україні мінімум 45%, а прибутковість відкритих інвестиційних фондів склала 70%, тоді як прибутковість фондів прямих інвестицій в Європі становить в середньому 20% [7].

5. Світовий фінансовий капітал стає все більш спекулятивним і провокує інфляцію, а фондові ринки стають більш волатильними.

Прихід іноземного спекулятивного капіталу на ринки, що розвиваються, в гонитві за все більшою прибутковістю викликає значне зростання фондових ринків. Іноземні портфельні інвестиції надувають як мильну бульбашку індикатори фондового ринку, а недооцінені активи народжують спокусу рейдерських захоплень з боку фондів прямих інвестицій та інвестиційних банків.

У 2007 році індекс ПФТС, який відображає динаміку цін на найбільш ліквідні акції українських компаній, демонстрував стрімке стійке зростання і за 2007 рік піднявся з 507,92 пункту до 1174,02 пунктів. Причинами є попит на акції з боку іноземних інвесторів [8].

На фоні не обґрунтовано зростаючих фондових індикаторів посилюються інфляційні ризики.

6. Фінансовий капітал з розвинених країн посилює ризики в країнах з ринковою економікою, що розвивається.

Західні інвестори мають більше знань про функціонування фінансових ринків, мають адекватні інструменти й інститути, а також великі обсяги капіталу, що робить фінансові ринки країн з ринковою економікою, що розвивається, об'єктом для експериментів і нечесної конкуренції. Переслідуючи свій спекулятивний інтерес, інвестори не завжди діють на благо економіки країни, що приводить до посилення існуючих ризиків і появи нових. Так, очікувалося, що прихід іноземних банків на фінансовий ринок України призведе до можливості здешевлення кредитів на вітчизняному ринку, оскільки рівень процентних ставок на Заході у фінансовій сфері є значно нижчий. Проте не відбулося очікуваного позитиву – вітчизняні банки, користуючись можливістю доступу до дешевих ресурсів материнських компаній, не знизили ставки, а почали знімати "вершки" завдяки суттєвій маржі. З'являються і нові схеми роботи на фінансових ринках, імпортуються технології та інструменти.

В цілому можна зазначити, що з приходом іноземного капіталу імпортуються і ризики. Така поведінка закордонних інвесторів може бути порівняна з роллю місіонерів з Європи, які несли блага цивілізації індіанцям в період освоєння Америки, але принесли їй хвороби.

7. Практично для всіх країн посилюється інфляція, перш за все за рахунок зростання цін на продовольство та енергетичні ресурси. Контроль над інфляцією стає завданням номер 1 для Центробанків. З середини 1980-х років уряду найбільших країн Америки і Європи почали надавати першорядну увагу саме монетарним методам макроекономічного регулювання, в першу чергу таким, як маніпулювання процентними ставками і темпами зростання грошової маси. В той же час, бюджетно-податковій політиці впродовж останніх півтора десятиріч відводилася вельми пасивна роль, що і зумовило значно менший інтерес фондового ринку до заходів, що приймаються в цій сфері.

Головний економіст Банку Англії Чарлі Бін зазначив, що канали, через які окремі центральні банки впливають на ціни, можуть змінитися. Політики впливають на економіку через інфляційні очікування, а центробанкам залишаються лише обмінні курси, оскільки реальні довгострокові процентні ставки починають все більше визначатися глобальним ринком [3].

З урахуванням позначених тенденцій дамо оцінку ролі, місця і перспектив розвитку України як держави з ринковою еко-

номікою, що розвивається. Перш за все відзначимо, що Україна не є глобальним гравцем, як Росія або Китай, хоча несуттєвою (незначною) країною її назвати не можна.

На сьогодні Україна залишається в числі країн з найбільш швидкозростаючою економікою. Очікувана підсумкова відмітка зростання ВВП за 2007 рік прогнозується на рівні 6,7 -7%. За прогнозами ЄБРР, зростання ВВП України в 2008 році очікується на рівні не менше 6%, тоді як за прогнозом аналітиків Goldman Sachs, середні темпи зростання світової економіки в 2008 році впадуть нижче 4% [10].

Головним каталізатором зростання українського виробництва в 2008 році буде все ще високий попит на металургійну продукцію і продукцію хімічного виробництва, а також зростаючий внутрішній попит. Очікується, що споживання виросте, навіть на фоні уповільнення зростання обсягів кредитування. Допоможе внутрішньому зростанню проведення "Євро-2012".

На експорторієнтовану економіку України уповільнення світових темпів зростання вплине не так значно, тому що склад експорту з України формується з сировинних ресурсів і їх похідних, що ставить її в меншу залежність від рецесії в США. Основним споживачем металургійної продукції і залізорудної сировини є країни східної Європи, Китай і Індія.

Допоможе зростанню української економіки і зростання аграрного сектору, оскільки збільшення цін у світі на продовольство провокуватиме збільшення інвестицій в сільське господарство. Україна при цьому володіє безцінним даром – багатими родючими чорноземами і значними площами сільськогосподарських угідь. Аналітики вважають, що наслідком зростанням цін на продукти харчування буде підвищення цін на сільськогосподарські землі. Наприклад, очікується, що метою хеджевих фондів у Росії стануть чорноземи Поволжського регіону. Подібне можна чекати і в Україні.

Фондовий ринок України знаходиться у стадії бурхливого зростання. За 12 місяців 2007 року індекс ПФТС виріс на 136 %. Ростуть всі сегменти ринку. Активи інвестиційних фондів за 2007 рік вирости майже в 3 рази [8].

Основними причинами росту ціни акцій і фондових індексів є фундаментальна недооціненість більшості українських компаній у порівнянні зі світовими аналогами. За оптимістичними прогнозами, зростання фондового ринку в 2008 році може скласти 80-100%, за песимістичними прогнозами -35-50%. Все це повинне привернути значні інвестиції. У довгостроковій перспективі український фондовий ринок буде достатньо ста-

більший, поки світові ціни на метали і продовольство є високими.

У 2007 році інфляція виросла на 16,6%. У 2008 році уряд чекає рівень інфляції в 10%, хоча за всіма прогнозами рівень інфляції складе двозначне число. Темпи зростання індексу споживчих цін очікуються на рівні 9% за прогнозами МВФ, 10% за прогнозами Fitch Ratings, 16 % за оцінками Standard& Poor*, 14,8% за оцінками НБУ[10]. Провокуватимуть інфляцію значні соціальні виплати, задекларовані урядом як пріоритети політики підвищення соціальних стандартів. Для боротьби з інфляцією НБУ доведеться переглянути процентні ставки у бік підвищення. Відзначимо, що в умовах депресії основним засобом стабілізації є стимулююча бюджетно-податкова політика.

Основні ризики – інфраструктурна криза, пов'язана з високим рівнем зношеності основних фондів, зростання цін на енергетичні ресурси, інфляція, зростання притоку спекулятивних інвестицій. Як завжди, чинником нестабільності є політична ситуація в країні.

Висновки. Наостанок зазначимо, що світ змінився, в ньому з'явилися нові гравці, нові засади і поняття. Новий світ потребує нового фінансового порядку, потрібна і термінова глобальна конференція для розробки нових правил гри на глобальних ринках та розробки умов для стримування сьогоднішніх непередбачуваних фінансових ринків.

Література

1. [http:// www.k2kapital.com](http://www.k2kapital.com) 7.02.2008 Марта Маковецкая letters@finansmag.ru
2. [http:// www.k2kapital.com](http://www.k2kapital.com) 17.01.2008 Наталья Хмелик, обозреватель K2Kapital
3. Подготовка к битве //Мысль, №9, – октябрь 2006, с.88-90
4. [http:// www.k2kapital.com](http://www.k2kapital.com) 17.01.2008 Goldman Sachs: Россия легче всех переживет рецессию в США.
5. Михаил Пашко. Азиатские ангелы // "Инвестгазета". – №3. – 21-27.01.2008. – С. 60-61.
6. Мальге Фишер, Дмитрий Ярош. Двойной шок // "Инвестгазета" – №3. – 21-27.01.2008. – С. 58-59.
7. Мария Карпенко. Фонды выходят на замену // "Инвестгазета". – №22. – 1-7 июня 2007. – С. 48-51.
8. Михаил Пашко. Нездоровый оптимизм // "Инвестгазета", №1-2. – 14-20.01.2008. – С. 50-53.
9. [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
10. Елена Снежко. Баланс нарушен // "Инвестгазета". – №1-2. – 14-20.01.2008. – С. 31-33.

Вешневська А.В.,
аспірант Донецького національного університету

АНАЛІЗ СВІТОВОЇ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАНЬ НА БАНКІВСЬКОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

У статті аналізується сучасний стан банківського ринку України, визначаються і характеризуються основні тенденції, перспективи і проблеми розвитку процесу концентрації банківського капіталу нашої країни.

In this article modern Ukraine's position of bank market, prospectives and problems of development of concentration of bank capital of our country are analyzed and basic tendencies are determined and art characterized.

Актуальність. Аналіз розвитку більше 80 країн світу в період 1990–2000 рр. показав, що розвиток фінансового сектора передуює економічному зростанню. Від стану фінансового сектору залежать темпи приросту національної економіки. Саме фінансовий сектор є ключем до нових підприємницьких починів, до розвитку конкуренції, а також до експансії підприємств та бізнесу. Жоден рух в діловій і виробничій сфері неможливий без сприятливих фінансових умов, які забезпечує фінансовий сектор.

Мета дослідження. Метою написання даної статті є аналіз злиття і поглинань на банківському ринку України. **Предметом дослідження даної статті** є сучасний стан економіки України, а **об'єктом дослідження** – банківська діяльність України у 2007 р.

Великий внесок у розвиток даної проблематики внесли такі провідні учені-економісти, як: Макогон Ю.В., Поручник А.М., А.С. Філіпенко, Рогач А.І. та ін.

Фінансовий ринок – це сфера прояву економічних відносин між продавцями та покупцями фінансових (грошових) ресурсів та інвестиційних цінностей (тобто інструментів утворення фінансових ресурсів), між їх вартістю та споживною вартістю. Фінансовий ринок розділяється на грошовий ринок і ринок капіталів. Під грошовим ринком розуміється ринок короткострокових кредитних операцій (до одного року). У свою чергу

грошовий ринок підрозділяється на звичний, на обліковий, між-банківський і валютний ринки. **Банківський сектор** – частина ринку позикових капіталів, де тимчасово вільні грошові ресурси кредитних установ притягуються і розміщуються банками між собою, переважно міжбанківських депозитів на коротких термінах. На сьогодні основною функцією фінансового ринку є забезпечення перерозподілу ресурсів між секторами економіки. У світовій практиці перерозподіл фінансових ресурсів здійснюється переважно через фондовий ринок (до 75%). Проте в Україні основними учасниками фінансового ринку виступають банки.

За інформацією Національного банку України, на початок квітня 2007 року участь іноземного капіталу в зареєстрованих статутних капіталах українських банків складала 30,06%. Вимоги по кредитах, наданих банками в економіку України, на кінець квітня 2007 року збільшилися на 15,5%, порівняно з початком року, склавши 283115 млн. грн. У структурі кредитних вкладень по видах валют переважали вимоги по кредитах, наданих в іноземній валюті. Їх обсяг збільшився з початку року на 19,4%, склавши 144948 млн. грн. Кредити в національній валюті за чотири місяці 2007 року збільшилися на 11,6% (138167 млн. грн.) [3].

Незважаючи на позитивні тенденції кредитного ринку, вартість кредитів залишається для позичальників високою. Сьогодні в банківському секторі існує ряд проблем, серед яких високі ризики неповернення банкам кредитів, наданих суб'єктам господарювання, через значну кількість неплатоспроможних позичальників, недолік у підприємств ліквідного заставного майна; низький рівень капіталізації банків, висока вартість повернутих засобів і т. ін.

Приріст інвестицій в акціонерний капітал українських компаній в 2006 році склав 19%, що в 2,7 рази вище, ніж темпи зростання ВВП України, а вже в 1-му кварталі 2007 року він досяг 32%, що 4 рази вище, ніж темпи зростання ВВП. Більше 40% інвестицій доводиться на промисловість, що є позитивним чинником і дає передумови майбутнього зростання ВВП. У фінансовий сектор було направлено всього 2,1% від загального обсягу іноземних інвестицій до України.

Надходження інвестицій в реальний сектор економіки сьогодні в Україні здійснюється шляхом випуску акцій (з метою залучення засобів) і облігацій підприємствами; випуску інвестиційних сертифікатів пайових інвестиційних фондів і акцій корпоративних інвестиційних фондів; надання банківських кредитів; оновлення основних фондів шляхом використову-

вання лізингових операцій; інвестування засобів страхових компаній і недержавних пенсійних фондів і т. ін.

Проте система регулювання і нагляду за діяльністю всього фінансового сектору в Україні все ще є фрагментарною і потребує удосконалення. На ринку фінансових послуг функціонують три регулятори ринку фінансових послуг: Національний банк України щодо ринків банківських послуг, Державна комісія за цінними паперами і фондовому ринку щодо ринку цінних паперів і Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України щодо небанківського фінансового сектору.

З метою підвищення ефективності функціонування фінансового ринку, наслідком чого стане зближення інтересів учасників цього ринку й інтересів споживачів їх послуг, необхідно удосконалити механізми регулювання фінансового ринку. Проблемами фінансового ринку є недостатність взаємодії регуляторів фінансового ринку щодо нагляду за учасниками фінансового ринку; невідповідність національних стандартів бухгалтерського обліку міжнародним.

До основних проблем розвитку страхової сфери в Україні належать недостатній розвиток страхового ринку (як ризикових видів страхування, так і страхування життя), недостатній рівень захисту прав споживачів фінансових послуг, недостатня капіталізація страхових компаній, відсутність механізмів гарантування внесків у разі банкрутства страхової компанії і досить складна процедура отримання відшкодування у разі настання страхового випадку.

Сьогодні Україна постола перед об'єктивною необхідністю активізації банківської діяльності. З погляду переважної більшості учених, банківська діяльність тепер стала досить актуальною і провідною ланкою в економічній політиці держави. Без неї не вдасться швидко подолати загальноекономічну кризу і вийти на позиції економічного зростання, забезпечити приріст соціального ефекту, збалансованості макроструктури і т. ін.

Індустрія фінансових послуг проходить процес консолідації у всьому світі. Починаючи з США в 1980-х, хвиля злиття дійшла до Європи у 1990-х. У 1997-2000 рр. активність на ринку M&A досягла небувалих висот – приблизно 900 операцій в рік в 1,2 трильйона дол. США на десять найрозвиненіших країн. Це триразове збільшення за числом операцій і десятиразове зростання за вартістю M&A у порівнянні з 1990 р.

У США кількість банків зменшилася з 15000 в 1984 році до 8500 в 1999 р. Враховуючи той факт, що деякі банки збанкрутіли, і було створено немало нових кредитних установ, можна

стверджувати, що скорочення числа банків, викликане процесами M&A, становить близько 7000 банків. За цей час концентрація на ринку значно зросла, і частка активів, що доводиться на 10 найбільших кредитних організацій, збільшилася з 22% до 46%. Рушійною силою M&A в США стало пом'якшення обмежень на операції між штатами, оскільки завдяки цьому і банки змогли розширити свою присутність на фінансовому ринку США і вибрати найбільш відповідних для цього партнерів для злиття і поглинань [1].

Число банків в ЄС за період з 1997 до 2003 рр. зменшилося приблизно з 9600 до 7400, тобто на 23%. Даний процес супроводжувався збільшенням важливості банківського сектору в економіці, зростання якого перевершувало темпи зростання ВВП по багатьох країнах. Ослаблення ролі держави, технологічний прогрес, введення євро – все це сприяло розвитку ринку M&A. Частка M&A із зарубіжними щодо ЄС банками росте з кожним роком, але складає менше половини від загального числа операцій, можна сказати, що в основному метою злиття в ці роки було збільшення частки на національному ринку, навіть незважаючи на деклароване збільшення інтеграції країн-учасниць ЄС.

У міру зростання ступеня інтеграції країн ЄС операції M&A стають агресивнішими і їх обсяги значно збільшуються. Найбільше число операцій у фінансовому секторі доводиться саме на банки, і особливо це торкається зони євро, тоді як поглинання поза євро зони виявляються менш значними, швидше за все через більший рівень концентрації в банківському секторі цих країн.

На український ринок фінансового злиття і поглинань довелися близько 4% світового – з десятьма українськими банками з початку року укладено операцій на суму близько \$3,5 млрд. (табл.1.). Висока кількість крупних операцій у фінансовому секторі експерти пояснюють тим, що це найпрозоріший і зрозуміліший ринок з великою кількістю гравців, тоді як в інших сегментах економіки практично всі активи вже консолідовані. На відміну від банківського, на страховому ринку експерти не прогнозують операцій: за їх словами, пік злиття та поглинань на страховому ринку буде досягнутий не раніше 2008 року.

Американський інвестиційний банк Freeman & Co. обнародував дослідження, згідно з яким обсяг M&A у фінансовому секторі в світі в I півріччі 2007 року виріс на 77% – до \$86,6 млрд. Традиційно найпопулярнішими секторами для залучення інвесторів стали фондовий і банківський ринки. У 2006 році цей показник складав \$50,4 млрд. Кількість операцій в галузі за

січень-червень 2007 року в порівнянні з аналогічним періодом минулого року практично подвоїлася – 139 в порівнянні з 79 в 2006 році. Правда, результат не враховує підготовлювану найбільшу операцію – продаж голландського ABN Amro британському банку Barclays за \$97 млрд. Найближчим часом Freeman чекає завершення ряду інших крупних операцій: з продажу італійського банку Capitalia італійської UniCredit Group за \$29,5 млрд, японської брокерської компанії Nikko Cordial американському Citibank за \$7,7 млрд і американську фінансову компанія AG Edwards американському банку Wachovia Corp за \$7 млрд. Найбільша кількість M&A в I півріччі 2007 року була зафіксована з приватними фондами, які уклали 56 операцій на суму \$52,8 млрд. А в 2006 році обсяг світових продажів і покупок в цьому сегменті склав \$28,7 млрд. при 100 операціях, в 2005 році – \$43,4 млрд. при 86. З біржами і електронними торговими майданчиками пройшло 44 операції проти 57 за весь 2006 рік, з інвестиційними банками – 34 проти 36, з онлайн-брокерами – 5 проти 9. Дослідження Freeman враховує операції в Північній Америці, Європі і Азії, проте не надає розбиття по конкретних країнах.

Таблиця 1.[4]
Банківські операції на Україні в I півріччі 2007 року

Український банк	Покупець	Країна	Частка акцій, %	Сума операції, \$ млн.
Укрсоцбанк	UniCredit Group	Італія	95	2070
ТАС-Коммерцбанк, ТАС-Інвестбанк	Swedbank	Швеція	100	735
НРБ	Ощадбанк	Росія	100	150
Морской транспортный банк	Marfin Popular Bank	Греція	99,2	137,4
Электрон Банк	Volksbanken	Австрія	98,25	77
Международный коммерческий банк	Piraeus Bank	Греція	78	58,5
Икар-банк	Societe Generale	Франція	близько 100	35
"Прикарпатье"	Geting Holding	Польща	81,9	20,4
Радабанк	"КИТ-ФИНАНС"	Росія	більше 50	7,5

Скупка українських банків у 2008 році продовжиться за

прогнозами аналітиків. Іноземці візьмуться за банки середньої величини – другого-третього ешелонів. На думку експертів, найвірогідніше претенденти на злиття в банківській сфері: Кредитпромбанк (у січні з'явилася інформація про продаж банку французькій групі Societe Generale), Укрпромбанк, Банк Київ, Укргазбанк. Не виключені М&А невеликих українських банків, що належать бізнес-групам (наприклад, Донгорбанка і Першого міжнародного українського банку, що належать SCM). Згодом об'єднані банки можуть продати. На думку аналітиків, обсяг операцій в українському фінансовому секторі в 2008 році залишиться на торішньому рівні – близько \$3 млрд. [2].

Висновки. Концентрація міжнародних фінансових ринків капіталу – процес, який є характерним для розвитку як галузі інвестиційного банківського бізнесу, так і галузі комерційних, універсальних банків, страхових компаній і пенсійних фондів. Концентрація відбувається в основному шляхом операцій злиття і поглинань як серед фінансових інститутів, так і серед корпорацій-позичальників, при цьому обсяги цих операцій збільшуються. В результаті відбувається концентрація величезних фінансових ресурсів у обмеженого числа глобальних гравців, здатних вести активні операції на різних ринках боргового капіталу. Процеси концентрації торкнулися практично всіх розвинених ринків боргового капіталу – США, Західна Європа, Японія й ін., у тому числі і Україну. Проте важлива умова для успішної концентрації банківського капіталу в нашій країні – вдосконалення корпоративного законодавства, зокрема регламентуючого злиття. Тільки за наявності законодавства, що забезпечує захист прав акціонерів, власники банків сміливіше об'єднуюватимуть свої капітали. Нарешті, для злиття банків необхідні висококваліфіковані фахівці в цій сфері. Цілком можливо, що негативну ситуацію, що склалася, на банківському ринку України зможе змінити поява в Україні великих зарубіжних інвестиційних банків, що мають досвід проведення таких операцій, здатних розвивати і удосконалювати банківську систему країни.

Література

1. Міжнародні фінансові ринки. – Новосибірськ: "ЕКОР", 2005 р.
2. Задерей Н. Фінансовий ринок України. Business information network. 2007.
3. www.bank.gov.ua – офіційний сайт НБУ.
4. <http://www.ukrstat.gov.ua/> – офіційний сайт Держкомстат України.

Говоруха С. А.,

аспірант, Львівський національний університет імені Івана Франка

СУТЬ КРЕДИТНОГО БРОКЕРИДЖУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У статті автор розкриває суть кредитного брокериджу, визначає його роль та перспективи розвитку в Україні.

In the article the author determines the essence of the credit brokerage and also its role and perspectives in Ukraine.

Сполучною ланкою між банківськими установами та потенційними позичальниками стали кредитні брокери. Кредитний брокеридж як елемент ринку кредитування в Україні з'явився в 2006 року. Необхідність появи консалтингових компаній у сфері кредитування виникла в зв'язку з функціонуванням на ринку значної кількості банків, кожен з яких пропонує кілька програм кредитування іпотеки, автокредитування, а також споживчого кредитування, в яких потенційному позичальнику, необізаному з роботою банків, важко розібратись. Для банків кредитні брокери стають додатковим каналом продажу своїх продуктів, банківські установи мають змогу економити на створенні розгалуженої мережі продажу.

Метою наукового дослідження є формування концептуальних основ діяльності кредитних брокерів в Україні. Для проведення дослідження були визначені такі завдання: формулювання визначень "кредитний брокер" та "кредитний брокеридж", дослідження ключових проблем у діяльності кредитних брокерів в Україні, окреслення перспектив розвитку кредитного брокериджу як елементу ринку кредитних послуг.

Кредитний брокер – це учасник кредитного ринку, що є фінансовим посередником на кредитному ринку, основним напрямком діяльності якого є надання консалтингових послуг потенційним позичальникам щодо вибору оптимальної програми кредитування для клієнта, підготовка та представлення в банківській установі необхідних документів для отримання кредиту. Відповідно, кредитний брокеридж – це діяльність, пов'язана з посередництвом між позичальником та фінансово-

кредитною установою при кредитуванні.

За період 2006-2008 років взаємодія кредитних брокерів з банківськими установами еволюціонувала. На етапі зародження брокерських послуг на українському ринку кредитування, в банківських установах було відсутнє зацікавлення у роботі з фінансовими посередниками, оскільки кредитний брокеридж в Україні в основному був представлений "чорними брокерами". "Чорні брокери" – це посередники між позичальниками та фінансово-кредитними установами, що на основі аналізу вимог банківських установ щодо кредитоспроможності позичальників надавали консультаційні послуги клієнтами з метою отримання останніми кредитних коштів. Вартість послуг "чорних брокерів" становила від 20% до 50% від розміру кредиту, що хотів отримати позичальник. Їх діяльність пов'язана з фальсифікацією документів та інформації щодо фінансового стану потенційних клієнтів банківських установ з метою отримання позитивного рішення по кредитній заявці. Функціонування "чорних брокерів" спричинило неоднозначне ставлення з боку банків до їх клієнтів. Оскільки, з одного боку, клієнти, що працюють з кредитними брокерами – це потенційні позичальники з підготовленим пакетом документів, а з іншого, – це клієнти з високою імовірністю виникнення простроченої заборгованості по кредитах у зв'язку з наданням недостовірної інформації щодо фінансового стану.

У зв'язку з високою вартістю, а також через високий відсоток відмов у отриманні кредитів клієнтам "чорних брокерів" консалтингові послуги "білих брокерів" у сфері кредитування займають все більшу частку ринку, оскільки вартість їх послуг, а також якість обслуговування, сприяє ефективнішій взаємодії між ними та банківськими установами.

В процесі розвитку кредитного ринку, а також еволюції брокерських послуг, змінились і форми взаємодії між банками і кредитними брокерами. Якщо на початку їхньої взаємодії ініціаторами співпраці виступали кредитні брокери, які переконували банки в її ефективності, то з 2007 р. фінансово-кредитні установи самі ініціювали укладення договорів про співпрацю. Також змінились і умови співпраці, комісію за послуги кредитним брокерам сплачують банківські установи, а також, в залежності від умов договору про співпрацю, банки можуть надавати кредитні продукти для клієнтів брокерських компаній під знижені на 0,5-1% процентні ставки. Пільгові умови для клієнтів, що користуються послугами кредитних брокерів, свідчить про підвищення довіри з боку банків до цього елемента кредитного ринку.

Розвиток кредитного брокериджу в Україні тісно пов'язаний з розвитком певних кредитних продуктів, найактивніше розвиваються послуги кредитних брокерів у сфері іпотечного кредитування в зв'язку із зростанням попиту на нерухомість. За даними Української національної іпотечної організації, станом на 1 січня 2008 року агентства нерухомості – це основний канал дистрибуції кредитів на житло. Близько 40% заявок на отримання кредитів на купівлю будинків та квартир подають агентства нерухомості. Лише 1% кредитів оформляються через професійних кредитних посередників – кредитних брокерів. Експерти вважають, що при збереженні сучасних темпів розвитку іпотечного кредитування через кілька років 16-20% угод будуть укладатись за посередництва іпотечних брокерів.

Вартість послуг, що надають кредитні брокери, залежить від виду продукту. В основному послугами брокерів потенційні позичальники користуються при отриманні іпотечних кредитів. Комісія при отриманні іпотечних кредитів становить 1-5%, на ринку автокредитування комісія не перевищує 1-7% від розміру позики, вартість консультування в сфері споживчого кредитування становить 10-20%. Розмір винагороди також залежить від часу, затраченого на роботу з потенційним позичальником, і від рівня "проблемності клієнта", оскільки клієнт з низьким рівнем платоспроможності, або з негативною кредитною історією платить кредитному брокеру вищий відсоток за надані послуги.

На основі статистичної інформації брокерських компаній, структура послуг, що надають кредитні брокери, є такою:

80% – це підбір програм іпотечного кредитування, 15% – це пошук програм автокредитування і лише 5% – це сприяння у виборі програми споживчого кредитування.

Також варто зауважити, що мінімальний розмір кредити для використання послуг кредитних брокерів становить 25 000 грн., оскільки при нижчих сумах кредитним брокерам не вигідно затрачати час для консультування, тому споживчі кредити займають незначну частку в роботі брокерів.

Протягом останніх років вартість послуг кредитних брокерів знижується і не лише тому, що банки беруть на себе комісійні витрати, а ще у зв'язку зі зростанням конкуренції на ринку брокериджу. В Україні діє понад двадцять компаній-кредитних брокерів. Активний розвиток компаній "білих брокерів" припав на 2007 р. Зараз на ринку кредитування в Україні функціонують "Іпотека Експрес", "Кредит Старт", "Плюс Вибір", "Т.О.Ч.К.А.", Capita та інші. В основному керівниками

та власниками компаній-кредитних брокерів в Україні є колишні банкіри та учасники фінансового ринку, які усвідомлюють необхідність та потенціал розвитку цього ринку. В 2008 році на українському ринку кредитного брокериджу свою нішу планують зайняти російські компанії, а саме "Фосборн Хоум", конкурентною перевагою якої є система оптимального вибору кредитної програми для клієнта (Customer Relationship Management).

Ринок кредитного брокериджу має значний потенціал для розвитку в Україні. Про це свідчать обсяги ринку кредитного брокериджу в США, де 60-70% послуг на ринку кредитування надаються за посередництва кредитних брокерів. На даному етапі розвитку кредитного брокериджу важко оцінити його масштаби, оскільки ні банки, ні самі брокерські компанії не консолідували статистичну інформацію щодо кредитування за посередництва в зв'язку із відсутністю підпорядкованості кредитних брокерів одному з регуляторів ринку, а також у зв'язку з відсутністю Асоціативного кредитного брокера.

Діяльність цієї Асоціації буде спрямована на розробку єдиних стандартів і правил роботи кредитних брокерів, що стимулюватиме стабілізації ринку, підвищенню прозорості в діяльності брокерських компаній, а також підвищення рівня відповідальності за якість кредитних заявок клієнтів. Очікується, що винагороду цьому брокеру в повній мірі будуть сплачувати банки, а клієнти будуть отримуватимуть консультаційні послуги на безоплатній основі. Перевагами цього брокера також буде значний бюджет, а також інформаційний ресурс та можливість для проведення маркетингових заходів.

На розвиток ринку кредитного брокериджу в Україні значний вплив має менталітет населення, відповідно потенційні позичальники не завжди готові заплатити 100-150 дол. США за послуги брокерських компаній для того, щоб отримати економію у розмірі 1000-1500 дол. США за весь період кредитування.

Спірним залишається питання щодо того, хто повинен сплачувати брокерам комісію. Активна співпраця банків та кредитних брокерів підвищує ризики для їх клієнтів, оскільки в зв'язку з тим, що банки сплачують комісійні брокерам, то це підвищує ризик вибору не оптимальної кредитної програми для клієнта, а вибору банку для кредитного брокера, що сплатить вищу комісію. Проте брокерські компанії, що прагнуть довгострокової співпраці з клієнтами на ринку кредитних послуг, цінують свою репутацію, оскільки на моменті зародження ринку репутація – це основне джерело нової клієнтської бази.

Актуальним залишається питання щодо відповідальності кредитних брокерів за недобросовісних клієнтів. На даному етапі співпраця банків та кредитних брокерів має значний недолік, пов'язаний з відсутністю відповідальності кредитних брокерів за недобросовісного позичальника, оскільки в жодному договорі між банком і клієнтом не вказується участь кредитного брокера в угоді на отримання кредитних коштів. Відповідно, брокерська компанія не несе юридичної відповідальності за несплату позичальника по кредитному договору. Проте брокерські компанії, що працюють на ринку кредитування тривалий час, цінують свою репутацію, відповідно не беруть участь у операціях, пов'язаних з шахрайством.

На українському ринку з'являються нові інноваційні програми, створені банками та кредитними брокерами, а саме банки на основі договору про співпрацю з кредитними брокерами зобов'язуються сплатити комісію брокерами за підбір оптимальної кредитної програми та підготовку необхідного пакету документів для клієнта.

Нові договори співробітництва комерційних банків та брокерських компаній містять додаткову вимогу до кредитних брокерів щодо попередньої оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, а також вимоги до кредитного брокера щодо якісного формування необхідного пакету документів. Ці вимоги до роботи кредитних брокерів дають змогу банкам зменшити свої ризики.

Варто зауважити, що клієнтами кредитних брокерів є як платоспроможні позичальники, для яких важливе оперативне та якісне обслуговування, так і позичальникам, яким було відмовлено в отриманні кредиту, для яких робота з кредитними брокерами – єдина можливість отримання кредитних коштів. Інформацію про брокерські фірми позичальники в основному отримують, використовуючи Інтернет ресурси, оскільки активної рекламної кампанії брокерські фірми не проводять.

До співпраці позичальників з кредитними брокерами стимулює наявність на кредитному ринку великої кількості банків, кожен з яких пропонує свій продуктивний ряд. Засилля реклами різних банківських продуктів, в основному кредитних, спричиняє необхідність в такому інституті на ринку кредитування як брокер – посередник між банком і позичальником, який дає клієнту можливість отримати бажаний банківський продукт в короткий термін з мінімальними затратами.

У зв'язку з тим, що банківські установи хочуть створити навколо себе пул кредитних брокерів, відповідно брокери мають

можливість отримувати пільги для своїх клієнтів, а саме клієнти брокерських компаній можуть отримати в банку кредит під пільгову процентну ставку, яка на 0,5-1% нижча від звичайної. Такі пропозиції дають змогу клієнту заощадити до 5% від загальної суми кредиту за весь період кредитування. Також клієнти брокерських компаній мають можливість отримати кредит під знижену ставку за видачі кредиту.

Вигідним співробітництво банків з кредитними брокерами буде тоді, коли кредитні брокери сформуєть свою філіїну мережу та клієнтську базу.

Співпраця кредитних брокерів і позичальників, що хочуть отримати кредитні кошти, містить значну кількість проблемних моментів. Перш за все, це те, що позичальники в багатьох випадках приховують інформацію стосовно свого реального фінансового стану, а також негативну кредитну історію чи наявність непогашених або проблемних кредитів. Відсутність довіри між кредитним брокерами і позичальниками не сприяє ефективній співпраці, відповідно, значна кількість брокерських компаній відмовляється від консультиування клієнтів, що надають неправдиву інформацію.

Також негативно на роботі кредитних брокерів відображається відсутність законодавчого підґрунтя їх функціонування на українському ринку.

Кредитний брокеридж вигідний позичальникам, оскільки кредитні консултанти звільняють клієнтів від необхідності самостійно аналізувати кредитний ринок, насичений різноманітними кредитними програмами.

Можна виділити такі перспективи в розвитку кредитного брокериджу в Україні:

- визнання та налагодження тісної співпраці між банками, страховими компаніями, агентствами нерухомості, автомобільними салонами та кредитними брокерами;
- законодавче врегулювання роботи брокерських компаній, визначення підпорядкованості одному з державних регуляторів ринку;
- формування механізму компенсації ризиків від кредитного посередництва для позичальника та банку;
- поява на ринку кредитних послуг нових брокерських компаній;
- створення професійних організацій, що регулюватимуть якість надання брокерських послуг, таких як Федерація професійних кредитних брокерів в Росії, або Ліги кредитних брокерів;

- створення прозорих механізмів надання консультацій потенційним позичальникам;
- розробка і впровадження Кодексу поведінки кредитних брокерів;
- розвиток програм професійного навчання кредитних брокерів.

Висновки. Розвиток кредитного брокериджу має значний потенціал розвитку в Україні. Він тісно пов'язаний з розвитком ключових кредитних продуктів, відповідно, найактивніше розвивається кредитний брокеридж у сфері іпотечного кредитування та кредитування автомобілів.

Протягом останніх років вартість послуг кредитних брокерів знижується у зв'язку зі зростанням конкуренції, а також через те, що банки беруть на себе часткову сплату брокерської винагороди. Питання щодо того, хто повинен сплачувати комісію брокерам, досі залишається невирішеним.

Актуальним залишається питання щодо відповідальності кредитних брокерів за недобросовісних клієнтів. Також негативно на роботі кредитних брокерів відображається відсутність законодавчого підґрунтя їх функціонування на українському ринку.

Вигідним співробітництво банків з кредитними брокерами буде тоді, коли кредитні брокери сформують свою мережу консалтингових центрів та клієнтську базу.

Література

1. Рискі оставят посередникам// Инвестгазета. – №3. – 21-27.01.2008. – С. 54-56.
2. www.pk.kiev.ua
3. www.news.finance.ua
4. www.ipoteka.net.ua
5. www.bankir.ru

Довгаль Ю. С.,

аспірант Полтавського національного технічного університету

ім. Ю. Кондратюка

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ ЗА УЧАСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто роль банківської системи в інноваційному розвитку регіону. Досліджено проблеми фінансування інноваційних проектів. Запропоновано напрями співпраці регіональних банківських установ з реальним сектором економіки у рамках регіональних інноваційних стратегій.

The role of banking in regional innovation development is considered in the article. Problems of financing of innovation projects are investigated. The line of co-operation of regional banking with real economy sector is offered in the context of regional innovation strategy.

Вступ. Розв'язання проблем оптимізації функціонування банківської системи є одним із ключових напрямів у загальній системі заходів щодо ефективнішого реформування всіх економічних відносин на ринкових засадах і забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку України на тлі глобалізації господарських процесів, загострення конкуренції на різних видах міжнародних ринків, включаючи і фінансові, та інтеграції вітчизняної економіки у світове господарство. Роль банків у цих процесах важко переоцінити з огляду на їхнє центральне місце у забезпеченні усіх суб'єктів господарювання та фізичних осіб необхідними фінансовими ресурсами, без яких неможливі нормальний перебіг усіх бізнес-процесів на мікроекономічному рівні та неперервність розширеного відтворення на макроекономічному рівні загалом. Відтак цілком очевидною стає актуальність вивчення питань щодо вдосконалення банківської діяльності як на рівні держави в цілому, так і на рівні регіону, включаючи теоретичні аспекти і практичні напрями в контексті безпосереднього розв'язання завдань щодо підвищення ролі банківської системи в інноваційному розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі термін "банківська система" вживається

в основному у випадках, коли описуються проблеми функціонування чи розвитку, що властиві діяльності усїєї сукупності банківських установ держави. Ним позначається власне сукупність банків та організаційно-економічних відносин, у полі яких банки функціонують і розвиваються. Окремим напрямком дослідження теорії діяльності банківської системи України присвячувалися роботи С.В. Мочерного, О.І. Мороза, В.С. Стельмаха, В.О. Дзюблюка, М.І. Савлука і багатьох інших. Слід зазначити, що під стійким інноваційним розвитком мається на увазі така зміна стану держави (регіону і т.д.), при якій висока якість життя забезпечується на основі виробництва знань без збільшення обсягів ресурсів, які використовуються. Питання інноваційного розвитку досліджувалися такими вченими, як Левковський Л.В., Рубан В., Чубукова О., Галиця І.О.

Теоретичні розробки, наукові досягнення та досвід діяльності банківських систем розвинених країн світу стали підґрунтям для прийняття законів України, нормативних актів, які упорядковують діяльність банківської системи держави в цілому і кожної банківської установи зокрема.

Постановка проблеми. Проте, незважаючи на досить солідну сформовану законодавчу базу, залишається слабкою спрямованість фінансової та банківсько-кредитної системи на підтримку інноваційного розвитку як вітчизняної економіки в цілому, так і окремих регіонів. Зокрема – це вкрай низький рівень фінансування інноваційної діяльності, недостатня розвиненість малих та середніх підприємств, орієнтованих на інноваційний розвиток, майже повна відсутність посередницьких організацій, які працюють на інновації, а також венчурного фінансового потенціалу. Крім того, однією з проблем інноваційного розвитку залишається недостатній рівень державного впливу на розвиток в Україні інноваційної діяльності, невідповідність наявної системи органів державного та місцевого управління моделі інноваційного розвитку економіки, низька спрямованість банківської системи на підтримку розвитку економіки країни та її регіонів.

Адже в сучасних умовах в нашій країні процеси пристосування до ринкових умов можуть відбуватися переважно інноваційним шляхом, тому що капітал, який було накопичено за останні роки, не може знайти позитивної економічної мотивації у старій технологічній структурі.

Виклад основного матеріалу. На жаль, перехід до інноваційного розвитку має певні складнощі. Серед них відсутність системної державної підтримки інноваційних процесів; недо-

статне фінансове забезпечення інноваційної сфери діяльності; слабка мотивація суб'єктів підприємництва до інноваційної діяльності. В цих умовах потрібна фінансово-кредитна підтримка інноваційного процесу з боку учасників фінансового ринку. Крім того, для залучення додаткових коштів велике значення має створення сприятливого інвестиційного клімату.

Але комерційні банки здебільшого так і не повернулися обличчям до реального сектору економіки України, що значною мірою зумовлено як їхньою неготовністю надавати великі й довгострокові кредити, так і нестійкістю функціонування виробничих підприємств, відсутністю реальних структурних перетворень у вітчизняній економіці, а отже — високими кредитними ризиками. Попри помітну останніми роками тенденцію до зниження, кредитні ставки комерційних банків усе ще майже втричі перевищують дисконтну ставку НБУ.

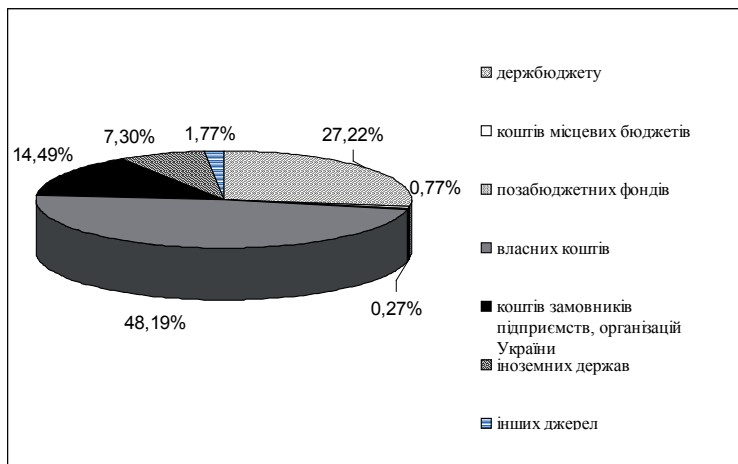
Тобто, спостерігаються суттєві розбіжності в здійсненні інноваційної діяльності та відсутні загальнодержавні підходи до визначення інноваційного розвитку регіонів, оцінки інноваційності економічного розвитку регіонів. На теперішній час наявність інноваційних процесів лише частково фіксується в статистичній інформації, але при цьому не оцінюється її вплив на економічний розвиток регіонів. Відсутність чіткої взаємозв'язки державної інноваційної стратегії з регіональною політикою інноваційного розвитку робить їх відірваними від реальних потреб суспільства та можливостей забезпечення інновацій з боку суб'єктів господарювання.

Попри позитивну світову практику, коли банки, компанії з управління активами та інші спеціалізовані фінансові установи успішно фінансують регіональні інвестиційно-інноваційні проекти, цей механізм не знайшов свого широкого застосування в Україні.

Так, результати аналізу джерел фінансування наукових та науково-технічних робіт Полтавської області за 2005 рік (рис.1) показали, що 48,19 % інноваційних проектів фінансуються за рахунок власних коштів підприємств, 27,22% – за кошти, виділені з держбюджету, 7,30% – іноземних інвесторів, 14,49% – вкладення вітчизняних інвесторів, фінансування з боку позабюджетних фондів та коштів місцевих бюджетів складає лише 0,27 % та 0,77%, відповідно.

В той же час довгострокові кредити, видані банками Полтавського регіону, становлять 2,39 % від усіх виданих довгострокових кредитів, з них 1,78 % спрямовано на кредитування суб'єктів господарювання. В м. Києві ці показники становлять

38,57 % та 29,26%, відповідно. Тобто основний обсяг фінансування інноваційних проектів відбувається з боку власне суб'єктів господарювання, які в своїй більшості не в змозі здійснювати реалізацію масштабних проектів, вигідних як для розвитку підприємства, так і для економіки регіону.

Рис. 1. Джерела фінансування наукових та науково-технічних робіт в Полтавській області за 2005 р. (тис. грн.).
Джерело: складено за даними статистичного щорічника „Наукова та інноваційна діяльність у Полтавській області” [5].

Таблиця 1
Ранжування розмірів відсоткових ставок за кредитами та депозитами для суб'єктів господарювання у розрізі регіонів (на поч. 2006 р.)

Регіони	% ставка за кредитами	% ставка за депозитами	Маржа	К-ть діючих банків юридичних осіб
Усього	14,30	8,20	6,10	163
м. Київ	13,70	8,00	5,70	97
Миколаївська	14,20	10,30	3,90	-
Дніпропетровська	14,30	8,40	5,90	11

Івано-Франківська	14,60	7,10	7,50	1
Запорізька	14,71	10,80	3,91	3
Рівненська	15,20	12,20	3,00	-
Донецька	15,51	7,30	8,21	10
Сумська	15,90	10,60	5,30	1
Харківська	15,90	9,20	6,70	12
Одеська	16,00	8,10	7,90	10
Львівська	16,01	8,50	7,51	5
Київська	16,20	7,90	8,30	-
Тернопільська	16,20	11,10	5,10	-
Херсонська	16,21	13,10	3,11	-
Волинська	16,40	11,80	4,60	2
Чернівецька	16,40	12,80	3,60	-
Закарпатська	16,50	9,30	7,20	1
Луганська	16,60	12,30	4,30	2
Полтавська	16,70	10,70	6,00	2
Республіка Крим	16,80	6,60	10,20	3
Вінницька	17,01	10,30	6,71	-
Хмельницька	17,30	9,20	8,10	-
Черкаська	17,70	11,00	6,70	-
Житомирська	17,90	11,80	6,10	-
Кіровоградська	18,50	10,60	7,90	-
Чернігівська	18,60	8,80	9,80	3

Джерело: складено за даними http://www.bank.gov.ua/Of_vydan, [6].

Також негативним фактором розвитку регіону є наявність зазначених диспропорцій у регіональному розвитку банківської системи, які призводять до масштабного переміщення фінансових ресурсів з регіонів із низьким рівнем розвитку фінансової інфраструктури та інвестиційної привабливості в регіони (області), більш розвинуті та інвестиційно привабливі.

Так згідно з даними, наведеними у таблиці 1, найвищі значення процентних ставок за депозитами спостерігаються у менш розвинених областях, у той час як процентні ставки за кредитами в цих регіонах є досить високими, що не сприяє збільшенню обсягів кредитування регіону. В той же час рівень маржі (прибутку банку) по цих регіонах є досить високим, але оскільки в своїй більшості в цих регіонах відсутні банки-юридичні особи, а працюють виключно філії великих банків, то

основна маса прибутку перетікає в головні офіси, що знаходяться у великих розвинених регіонах.

Явище переміщення фінансових ресурсів між регіонами через мережу банківської системи вимагає уваги з боку Національного банку України, оскільки воно набуло значних масштабів. Подальше його зростання може призвести до виснаження фінансових ресурсів частини регіонів України та, як наслідок, до погіршення функціонування їх економіки.

Висновки. Основним напрямом у піднесенні економіки регіону, на нашу думку, має стати сприяння з боку держави розвитку регіональних банків – юридичних осіб. Для цього потрібно посилювати співпрацю між регіональними банками та місцевими органами влади, давати можливість банкам регіону обслуговувати місцеві бюджети, що може стати стратегічним фактором розвитку регіону, оскільки ці кошти інвестуватимуться в регіоні.

Адже історія виникнення регіональних банків та їх відносин з місцевими підприємствами має довгострокову основу, яка складалася роками. Однак це не властиве філіям, орієнтованим на швидкі гроші та перерозподіл ресурсів на користь головних офісів. Крім того, не менш важливим є фактор довірливих відносин між місцевим банком та його клієнтами.

Має посилитись співпраця банківських установ з реальним сектором економіки. Для цього на регіональному рівні мають бути створені робочі групи, до складу яких входять представники органів місцевого самоврядування, виконавчих органів влади та банківських установ. Метою їх співпраці буде посилення інвестиційного забезпечення економіки регіонів шляхом використання банківських ресурсів. Натомість банкам, які братимуть участь у роботі групи, мають надаватись певні стимули: право на обслуговування емісії місцевих цінних паперів, обслуговування місцевих бюджетів, обслуговування, насамперед, регіональними банками кредитів, отриманих місцевими органами влади, забезпеченням по яких можуть виступати муніципальні цінні папери [1].

З метою ефективного регулювання інноваційного розвитку кожного регіону необхідно визначити його потенційні можливості щодо реалізації інноваційного розвитку і, відповідно, завдання економічних і фінансових інституцій разом з управлінським корпусом і органами виконавчої влади регіонального рівня.

Виходячи зі світового досвіду на рівні областей, крім того, слід розробити регіональні інноваційні стратегії як складові стратегії регіонального розвитку. У США, приміром, діє закон

про регіональні реінвестиції, що змушує всіх учасників ринку фінансувати різні програми регіонального розвитку, кредитування (у тому числі пільгового) відсталих регіонів.

Дослідження таких питань набувають особливої актуальності для України як молодій державі, яка шукає свій шлях інтеграції у світовий економічний простір на базі реалізації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку та забезпечення на цій основі конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному рівні.

Література

1. М.Долішній, О. Другов Проблеми та перспективи підтримки банками розвитку економіки регіонів // Економіка України. – 2005. – №9. – С. 4-11.
2. М. Максимчук Європейський досвід інституційного забезпечення регіонального розвитку та його адаптація в Україні // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 213-220.
3. М. Козоріз, О. Денис Аналіз та оцінка інноваційності розвитку економіки регіонів // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 29-40.
4. М. Долішній Актуальні завдання інтенсифікації соціально-економічного розвитку регіонів України // Регіональна економіка. – 2005. – № 2(36). – С. 7-15.
5. Наукова та інноваційна діяльність у Полтавській області: Статистичний щорічник. – Полтава, Головне управління статистики у Полтавській області, 2006. – 217 с.
6. http://www.bank.gov.ua/Of_vydan/

Зарицька І.А.,
*аспірант, Київський національний економічний університет імені
Вадима Гетьмана*

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ СТРУКТУР В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Стаття присвячена проблематиці трансформаційних процесів у діяльності банків. Автором розглянуто ряд факторів, які обумовлюють сучасну специфіку функціонування національних банківських систем. У статті проаналізовано вплив глобальних факторів на умови функціонування та прояв сучасних тенденцій та рис розвитку глобальної банківської діяльності.

The article is devoted to actual problems of transformation processes in banking activity. Range of factors which determine specific character of performance of national banking systems was considered. It was also analyze global factors influence on operating conditions and development of modern trends and features of global banking activity.

Характерною особливістю розвитку сучасного світового господарства є активна міжнародна діяльність банків, що зумовлена зростаючими масштабами та інтенсифікацією міжнародних економічних відносин, інтернаціоналізацією банківської справи, а також новітніми інформаційними технологіями, що в свою чергу визначило виникнення попиту на нові різнопланові банківські послуги, які можуть бути надані лише великими кредитно-фінансовими комплексами.

Дослідженням проблеми функціонування глобальної фінансової та зокрема глобальної банківської системи займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед зарубіжних економістів, які займалися питаннями регулювання банківської діяльності та функціонування банківських систем, варто відзначити таких: Дж. Кейнс, Е. Долан, Л. Харріс, Ч. Річардсон. Проблемами світових фінансово-кредитних відносин, становлення національних банківських систем, їх модифікація в умовах ринкових трансформацій знайшли відображення у працях

таких українських науковців, як О. Білорус, Д. Лук'яненко, О.Мозговий, А. Поручник, А. Філіпенко.

За умов глобалізації та інтернаціоналізації міжнародних економічних відносин глобальні фактори та риси банківської діяльності спричиняють значний вплив на стан і розвиток національного банківського сектору. Отже, формування адекватної стратегії управління національною банківською системою та її складовими елементами в умовах глобальних викликів вимагає структуризації основних глобальних факторів та тенденцій, які обумовлюють умови функціонування банківських систем.

Ключовими чинниками, які в умовах глобалізації визначають основні тренди розвитку світових фінансів і зокрема банківської сфери в останні три десятиріччя, є:

- інтернаціоналізація банківської діяльності;
- лібералізація фінансової сфери;
- розширення ємкості та масштабів ринків, і як результат формування глобальних ринків та розвиток світового ринку;
- загострення глобальної конкуренції;
- зростання потреби у великих кредитах;
- формування та розвиток глобального інформаційного ринку.

Процес фінансової глобалізації триває понад 30 років та продовжує нарощувати інтенсивність. За прогнозами фахівців, у найближчі 10 років понад 50% банків братимуть участь у глобальному процесі у порівнянні з 28% у 2007 р. Це, в першу чергу, пов'язано з розширенням ємкості та масштабів світових ринків товарів, капіталів і відповідно глобалізацією торгівлі та інтернаціоналізацією виробничої, фінансової діяльності. Так, середній обсяг світового експорту товарів та послуг за останніх 20 років зріс у 2,1 раза і на початку XXI ст. становив 5,736 трлн дол. США, тоді як з 1980 р. по 1989 р. цей показник дорівнював 2, 683 трлн. дол. США [1, с. 313]. Зокрема, приріст сумарного обсягу іноземних активів ТНБ склав 32% лише за 2003-2004 рр., тоді як середній щорічний темп збільшення світового ВВП за 1996-2007 становив близько 3,6-4% [2, с. 249]. Як і будь-яке об'єктивне явище в економічному житті, процес фінансової глобалізації несе як загрози (веде до обмеження національної автономії та самостійності окремих центральних банків і контролюючих органів, впливає на залежність економіки від іноземного капіталу; посилює глобальну взаємозалежність та міжнародні ланцюгові реакції), так і можливості (стандартизацію; мобільність та гнучкий характер потоків капіталу; високі світові стандарти та відповідні ціни; високий ступінь ди-

версифікації, швидкі темпи інновацій; зростання ліквідності; професійне управління банківськими ризиками; раціональне розміщення капіталу) для підвищення ефективності функціонування банківської системи та її суб'єктів.

Одним з глобальних чинників розвитку банківської системи є лібералізація умов здійснення банківських операцій, що складається з поступового зняття обмежень на рух міжнародного капіталу (вхідні бар'єри, нормативні вимоги), на валютні операції, вільний доступ міжнародних банківських інституцій як на світові фінансові ринки, так і на національні ринки, надання національного режиму банкам нерезидентам на національних ринках тощо. Лібералізацію банківської сфери активно стимулює діяльність міжнародних організацій (СОТ) та регіональні інтеграційні процеси (ЄС). Лібералізація операцій на банківському ринку проявляється через ліквідацію бар'єрів для входження фінансових установ нерезидентів на національний банківський ринок, зменшення транзакційних витрат та випереджальний розвиток новітніх технологій та комунікаційних систем зокрема. І, як результат, лібералізація банківської сфери веде до поступового злиття національних ринків капіталу в єдиний економічний простір, де контактують контрагенти з багатьох країн світу. Країна реципієнт може скористатися з таких переваг від процесу лібералізації в банківській сфері: притік капіталів, зниження вартості кредитних ресурсів, зростання конкуренції в банківській сфері, доступ банків та підприємств до міжнародних ринків капіталу тощо. Проте існують й потенційні загрози, що виникатимуть з приходом іноземного банківського капіталу: втрата контролю над фінансовою сферою країни, відтік національних капіталів за кордон, міграція приватних капіталів, що стала основною формою проникнення сильніших з фінансового погляду держав в економіку порівняно менш розвинених країн, зростання чутливості національної банківської системи до світових криз.

Ще одним глобальним чинником розвитку сучасного банківського сектору є інтернаціоналізація банківської діяльності. Інтернаціоналізація виробництва, розвиток світової торгівлі спричинили необхідність появи додаткових потужностей фінансування для обслуговування глобальних корпорацій. Таким чином, розширення міжнародних ринків через збільшення обсягу міжнародних торговельних угод призвело до збільшення грошового обігу, а інтернаціоналізація виробництва породила всезростаючий попит на інтернаціональні грошові ресурси. Так, щоденний обіг іноземної валюти в світі зріс з 15 млрд.

дол. США в 1975р. до 1,7 трлн. дол. США в 2000 році. Інтернаціоналізація банківського бізнесу також сприяла виникненню евроринків, що є вільними від системи національного державного регулювання; подальшому поглибленню МПП, що значно урізноманітнило МЕВ.

Одним з основних глобальних чинників сучасності є розширення ємкості та масштабів ринків, і як результат формування глобальних ринків та розвиток світового ринку транзакцій. Нині у світі діють 40 тис. ТНК, що контролюють 75% світової торгівлі та третину світових виробничих фондів; капітал перших 100 компаній перевищує 1,5 трлн. дол. США [3, с.75]. Прискорення лібералізації транзакцій між ТНБ проявляється саме в межах високо розвинутих країн, де значною мірою концентруються фінансові потоки. Так, відповідно до щорічного звіту The Banker "Топ 1000 банків світу у 2006р.", 286 європейським банкам належать 50,7% сумарних активів та 37,4% сумарних прибутків, 197 американських банків із зазначеного списку отримали 26,5% сумарного прибутку, 25 перших позицій списку належать виключно представникам високорозвинених країн та на їх долю припадає близько 40,8% сумарних активів [4, с. 178]. Разом з тим лібералізація фінансового капіталу, з одного боку, відкриває національні економіки для міжнародного капіталу, а з іншого – надає можливості для його швидкого вилучення з неї. Разом із розширенням ємкості та масштабів глобальних ринків відбувається зростання потреби у великих кредитах, які б могли задовольнити значні потреби великих транснаціональних компаній у грошових коштах. Так, капітал перших 100 компаній перевищує 1,5 трлн. дол. США, що свідчить про надзвичайно великі масштаби операцій, відповідно, значну потребу в оборотних та інвестиційних коштах.

Загострення глобальної конкуренції на сучасному етапі визначається зростанням конкурентної боротьби не лише між власне банками, а також між банками та іншими учасниками фінансового ринку (страховими компаніями, пенсійними фондами, учасниками фондового ринку тощо) за клієнта та капітал. Так, якщо у 1974 р. 37% активів компаній фінансової сфери США припадало на банки, то вже у 1989 р. їх частка знизилася на 10% [5]. Отже, характерним для банківської конкуренції нині є посилення та урізноманітнення форм конкуренції між всіма учасниками фінансового ринку, що зумовлено розширенням операцій та урізноманітненням послуг фінансово-кредитних інститутів, зростанням потреб суспільства у капіталізації вивільнених з виробничого процесу коштів, високою прибутко-

вістю банківських продуктів і послуг. Чинниками загострення банківської конкуренції є: значна однорідність банківських послуг, боротьба за вільні дешеві ресурси, специфічність банківського продукту. Перевагами для банківського ринку від загострення глобальної конкуренції можуть стати: ефективне використання банківського власного капіталу; швидка адаптація банків до ринкової ситуації; якісний менеджмент та впровадження інформаційних технологій; розширення асортименту, покращення якості, здешевлення банківських послуг. Проте загострення глобальної конкуренції негативно позначається на невеликих, регіональних банківських інститутах, які нездатні боротися з глобальними фінансово-кредитними корпораціями. Загострення глобальної конкуренції веде до конвергенції світових фінансових ринків, що ускладнює регулювання національних банківських систем та нагляд за окремими глобальними суб'єктами банківського бізнесу.

Неможливо недооцінити і визначальну роль фактору інформаційних технологій у розвитку банківської справи, що проявляється через комп'ютеризацію та інформатизацію фінансових ринків. Темпи розвитку фінансової глобалізації безпосередньо залежать від стану інформаційних технологій та темпів їх удосконалення, відповідно цей фактор фінансової глобалізації фактично створює передумови для розвитку її кредитної складової. Новітні технології спричиняють зміни у ринковій інфраструктурі банківського сектору та ефективності кредитних інститутів. Інформаційні технології ведуть до збільшення кількості інновацій, комп'ютеризації, введення ноу-хау та підвищення ефективності ведення бізнесу, що в свою чергу призводить до зменшення витрат по оплаті праці, збільшення наданих послуг, залучення депозитів, розширення клієнтської бази, отже, і до підвищення конкурентоспроможності сектору на міжнародному ринку. Нові банківські технології (інформаційні та телекомунікаційні) надають банкам додаткові можливості для розвитку та розширення спектру послуг, що здатні задовольнити клієнта (електронні платежі, дистанційне керування рахунками, Fogex ринок тощо). Так, лише у ЄС щорічно за допомогою пластикових карток відбувається 23 млрд. транзакцій на загальну суму більш ніж 1,35 трлн. євро. А в 2005 році фінансові інститути витратили на інформаційні технології більш ніж 350 млрд. доларів.

Глобальні фактори впливають на умови функціонування та специфіку прояву сучасних тенденцій та рис розвитку глобальної банківської діяльності. Під впливом глобальних факторів

усталені процеси трансформуються та перетворюються у нові за формою та значенням тенденції, що визначають сучасний стан розвитку банківської сфери.

Глобалізація економіки та зокрема банківської діяльності змінили динаміку фінансових процесів та кризових явищ. У цих умовах виникло нове поняття – міжнародна фінансова (та відповідно банківська) нестабільність, що означає незбалансованість, непередбачуваність, турбулентність, хвилеподібність та значну масштабність коливань у основних параметрах глобальної фінансової системи та її структурних елементів (таких як світова банківська сфера). На визнання зазначеної тенденції значний вплив мали: фінансова криза в Азії 1997-1998 рр., фінансова криза в Росії у 1998 р., та ряд фінансових криз у Латинській Америці у 80-х роках та у 1999-2002 рр.; значний вплив спричинило й впровадження євро; зростання міжнародних фінансових дисбалансів у 2000-2003рр.; переплетіння коливань світових товарних і кредитно-фінансових ринків; незбалансовані взаємовідносини між основними світовими гравцями. До глобальних наслідків міжнародної фінансової нестабільності можна віднести: періодичне спекулятивне підвищення цін на основних міжнародних фондових ринках; нестабільність міжнародних ринків кредитів; дисбаланс між попитом та пропозицією кредитних ресурсів; коливання цін та спекуляція цінами на кредитні ресурси; слабкий зв'язок динаміки фондових індексів з економічними показниками діяльності ТНК; падіння процентних ставок на міжнародних ринках капіталів; формування надлишкової міжнародної ліквідності; перетворення ринків, що розвиваються з імпортера в нетто-експортера капіталу, що обмежує можливості інвестування економік країн; різке падіння обсягів прямих іноземних інвестицій у 2001 р. на 41% та продовження подібної тенденції у 2002 р. у розмірі 21% [6, с. 3]. Зауважимо, що проявляється глобальна фінансова нестабільність у поєднанні фінансових, кредитних та валютних дисбалансів, коливанні значних валютних курсів та фінансових індикаторів на міжнародних ринках.

Загострення глобальної конкуренції обумовило подальший розвиток процесів концентрації та централізації банківського капіталу. Концентрація та централізація банківського капіталу відбувалася із початку виникнення банків та особливо активізувалися з посиленням процесів глобалізації та глобальної конкуренції, а також зростання масштабів попиту в межах глобальних ринків. В основі процесу концентрації та централізації банківського капіталу лежить концентрація та централізація

промислового капіталу. Чим масштабнішими стають промислові підприємства, тим більші обсяги їх тимчасово вільних коштів, що є одним із джерел вкладів до банків. Водночас, чим крупніший клієнт, тим більшими кредитними ресурсами має володіти банк, щоб задовольнити його попит на позики. Процес концентрації у банківській сфері супроводжується зменшенням класичних банків, збільшенням філій, активізацією альтернативних фінансово-кредитних інститутів. Так, активна перебудова банківського сектору ЄС супроводжується 33% скороченням кількості банків (312 тисяч у 1995 р. до 8 тисяч 2005 р.) [7, с.94]. В США кількість банків скоротилася на 33% за останнє десятиріччя (з 15 тисяч до 10 тисяч). Рівень концентрації банківської системи промислово розвинених країн збільшився з 39% до 42% за останні десять років. Зазначимо також, що процеси концентрації та централізації на світовому ринку позичкового капіталу набирають обертів, що доводить аналіз Тор 1000 світових банків: темпи зростання агрегованого капіталу перших 1000 учасників становили у 2007, 2005, 2004 рр. відповідно 18,4%, 15,2%, 20%. Відповідно активи 1000 кращих банків світу зросли на 16,3% за 2007 р. а за 2006 р. на 18,3%. Універсалізація банківських операцій, масштаби їх діяльності, можливість адаптації та швидка реакція на зміну світової кон'юнктури сприяли зміцненню ТНБ, їх злиттю та подальшій монополізації фінансового ринку. У Великобританії, наприклад, на долю чотирьох лондонських банків припадає близько 70-90% всіх банківських депозитів. В Німеччині частка трьох найбільших банків (Дойче Банк, Дрезднер Банк, Комерц Банк) складає близько 80%. Результатом процесу концентрації міжнародних банківських ринків є виникнення обмеженої кількості глобальних гравців (ТНБ), що зосереджують під своїм контролем величезні обсяги фінансових ресурсів та формують ринкову пропозицію на міжнародних ринках капіталу. Отже, чим більший банк, тим на більшу частку світового банківського ринку він може претендувати. Так, 25 перших банків зі списку "The top 1000 world banks 2006", опублікованим The banker, володіють 36,7% капіталу, 41,6% активів, 40,5% сумарних прибутків Тор 1000 [4, с. 179].

Потреба банків у нарощування ринкової капіталізації та утримання лідерства в умовах глобальної конкуренції зумовили структурні зміни у банківському секторі – злиття та поглинання (приєднання). Незалежність і самостійність банків в останнє десятиріччя змінилась хвилею поглинань. Так, 77 банків із перших 100 банків світу частково чи повністю належать

іншим банкам (72) чи банківським консорціумам/небанківським інститутам (5) [8, с.98]. Останнім часом процеси злиття та поглинання активізувалися в усьому світі, особливо в США. У 1998 р. у США було зафіксовано чотири найбільші за всю історію країни злиття у банківському секторі: Сітікорп – Тревеллз, Банк Америка – Нешнл Бенк, Бенк Ван – Ферст Чикаго. А обсяг по злиттю та купівлі банків в ЄС зріс з 20 млрд. дол. США у 1990 р. до 160 млрд. дол. США у 2005 р., що становить восьмикратне зростання. Поштовхом до активізації цих процесів стали: укрупнення промислового капіталу та розширення місткості глобальних ринків; зростання масштабів діяльності ТНК; необхідність підвищення ринкової капіталізації банків для надання синдікованих кредитів; загострення конкуренції; бажання підвищити власну конкурентну позицію банку. Важливо зазначити, що окрім явних позитивних результатів від злиття та поглинання (збільшення активів, розширення мережі філій, розширення клієнтури тощо) укрупнення великих фінансових інститутів часто супроводжується зниженням ефективності. Банки, які підпали під вплив злиття чи поглинання, суттєво скоротили масштаби кредитування малого та середнього бізнесу, на відміну від тих, хто зберіг свою самостійність, що не можна ігнорувати як суттєвий фактор, який негативно впливає на економічне зростання. Активні процеси злиття та поглинання мають місце як у США (1984-2004 роках кількість банків США скоротилася вдвічі), так і на європейських ринках. В червні 2005 року в Європі відбулася найбільша транснаціональна угода: італійський Уні Кредіто за 15млрд. євро придбав німецький Гіпо Ферайн банк (HVB). Уні Кредіто – один з декількох західноєвропейських банків, чия стратегія зростання передбачає активну експансію у Східній та Центральній Європі. Проте з 2003 року тенденція до консолідації через злиття та поглинання потрохи почала знижувати оберти. Так, останнім часом банки завойовують нові позиції використовуючи не лише механізми злиття та поглинання, а також хочуть завоювати успіх, а не купити його. Так, у 2003 кількість нових банків у США знову стрімко почала зростати. В 2004 році відкрилося 127 нових інститутів, а в 2005 році їх виникло ще 147.

За останні 10-20 років відбулося також укрупнення банківських операцій. З метою задоволення попиту великих глобальних компаній у кредитних ресурсах банки об'єднуються на тимчасових умовах для розширення як кредитної бази, так і для збільшення активів. Так, якщо у 1970 р., найпотужніший “Бенк оф Америка” мав активів на суму трохи більше за

25 млрд. дол., то сьогодні три японські банки (Дай-іті Кангіо Бенк, Фудзі Бенк і Індастріел Бенк оф Джапен) проголосили про створення найпотужнішої у світі фінансової групи з активами понад 1,27 трлн дол. США. Синдикований кредит є також одним з найбільш гнучких способів залучення великих обсягів кредитних ресурсів. Ринок синдикованих кредитів подвоїв свої показники в останні 6 років, що відбулось за рахунок: корпоративних позик, приватних транзакцій з цінними паперами та інфраструктурних угод. За 2007 р. було укладено більш ніж 80 угод на загальну суму, більшу за 1 млрд. доларів США. Однією з найбільших угод можна назвати угоду на синдикований кредит, отриманий Porsche для придбання Volkswagen за 35 млрд євро [10, с. 50]. Перевагами від об'єднання банківських установ на тимчасових умовах є розширення кредитної бази установ учасників, тимчасове збільшення активів, максимальне задоволення потреб клієнтів, зниження транзакційних витрат як для банківських установ, так і для їх клієнтів. До недоліків можна віднести лише відносну складність оформлення операції. Загалом же укрупнення банківських операцій є об'єктивним проявом транснаціоналізації та централізації виробничої складової МЕН та є закономірною тенденцією функціонування міжнародного банківського ринку, що покращує ефективність роботи окремих його учасників.

Посилення позицій та зростання ролі транснаціонального капіталу є однією з характерних рис у світовій економіці останні 30 років. Інтернаціоналізація банківської діяльності значно прискорила перетворення великих банків у транснаціональні банки і розвиток у ТНБ нетрадиційних видів операцій. Транснаціональний капітал у своєму русі орієнтується винятково на власну вигоду і досить вільно переливається з країни в країну, то спричиняючи значні кризи (у формі руху спекулятивного капіталу), то стаючи креативною силою, сприяючи розвитку НТП. Ріст масштабів міжнародного ринку капіталів, розгортання банківських операцій підштовхнули банки до прискорення створення закордонної мережі філій, дочірніх організацій, підсилили їхній зв'язок з банківськими капіталами інших країн світу. Процес концентрації банківського капіталу перетворив транснаціональні банки у великі універсальні банківські комплекси, у середині яких поступово стираються грані між комерційними, інвестиційними банками, страховими й іншими установами фінансової сфери. Мобілізація коштів, трансфер капіталу з країни в країну з метою одержання максимального прибутку, висока гнучкість у керуванні ресурсами – усе це від-

мінні риси ТНБ. Потрібно відзначити, що ТНБ охоплюють всі види заощаджень, починаючи від урядових і закінчуючи дрібними вкладниками. Другий основний вид діяльності ТНБ – це надання кредитів. Нині найбільші банківські об'єднання надають до 40% всіх іноземних кредитів промисловим компаніям у світі. Кредити надаються практично на будь-який термін і в будь-якій валюті. Часто боргові зобов'язання іноземних позичальників перетворюються в акції, і тоді ТНБ стають прямими співвласниками заводів, фабрик, компаній у багатьох країнах. Важливою властивістю ТНБ є те, що вони можуть як забезпечити значні конкурентні переваги для країни, де вони присутні, так і створити загрозу національній безпеці, через встановлення контролю над економікою країни.

Ще однією тенденцією розвитку банківської сфери є злиття банківського та промислового капіталів, та як результат утворення фінансово-промислових груп (ФПГ). ФПГ можна вважати аналогом масштабних багатогалузевих утворень, що в сучасних умовах діють на глобальних ринках та під впливом глобальної конкуренції. Концентрація капіталу та виробництва забезпечують дві основних переваги учасникам ФПГ- економії на витратах та стабільність. Найважливішою причиною утворення ФПГ є забезпечення нею дешевизни інвестиційних ресурсів у порівнянні з цінами на ринку та мінімізація ризиків. Формування фінансово-промислових груп створює позитивний вплив на розвиток економіки в цілому: поліпшення інвестиційного клімату в державі; фінансова стабілізація підприємств; структурна трансформація; прискорення НТП; зростання якості фінансового менеджменту; посилення інтеграції економіки країни у світову економіку. В останні роки зазначена тенденція зазнала певної модифікації. Так, на сьогодні надзвичайно актуальним стає об'єднання банківського та суто комерційного капіталу. Відбуватися це може через пайову участь банків у капіталі підприємств та через нові схеми кредитування, такі як, наприклад *mezzanine financing*. Так, за допомогою кредитування за схемою *mezzanine financing* банки входять у склад правління промислових і комерційних підприємств, зрощуючи промисловий і фінансовий капітал. Наприклад, Дойче Банк, бере участь у 400 промислових і комерційних компаніях. Його частка у власному капіталі компанії Daimler Benz становить 28%.

Ще однією панівною тенденцією, що бере свій початок з середини 80-х рр., є універсалізація діяльності банківських установ. Поштовхом до її активізації, в першу чергу, стали ба-

жання розширення клієнтури, залучення додаткових коштів, посилення конкурентних позицій, що проявляється через розвиток нових форм бізнесової діяльності та розвиток новітніх технологій. Нині універсальні банки прагнуть стати ще більш універсальними. Ці процеси відбуваються за такими сценаріями: банки проникають у нові сфери бізнесу (сферу житлового кредитування; інвестиційну сферу; створюють чи поглинають ощадні каси, які, наприклад, в Німеччині надають житлові позики); по-друге, зближуються з великими групами страхових компаній. Дойче Банк створив власні компанії зі страхування житла – DB Lebensversicherung; Комерцбанк також об'єднався з DBV+Partner Versicherung, однією з 10 найбільших німецьких страхових компаній; по-третє, нові банки займають вільні ніші, де відсутня мінімальна конкуренція. Головна перевага універсальної банківської системи – у стабільності, яка досягається завдяки диверсифікованості ризиків та пов'язаних з нею високій надійності грошових внесків. Проте, поряд з мережею універсальних банків, що активно розвиваються на ринку Європейських країн, продовжує діяти ряд спеціалізованих банківських установ (іпотечні банки, поштові банки тощо). Перевагами таких банківських установ можна вважати відносну простоту в управлінні бізнес процесами та фінансами. Така спеціалізація сприяє підвищенню продуктивності праці банку, що в свою чергу веде до зростання його конкурентоспроможності.

Важливою рисою, що впливає на активний розвиток банківської діяльності в останнє десятиріччя, є також диверсифікація банківських послуг. Так, крім традиційних, притаманних суто банківським установам операцій (ведення рахунків, здійснення розрахунків за вимогами клієнтів, депозитування, кредитування та інші), банки впроваджують нетрадиційні операції та послуги (лізинг, факторинг, гарантії, трастові, консультаційні, посередницькі, інформаційні послуги, інжиніринг, операції з цінними паперами, тощо). Основною причиною диверсифікації послуг банківськими установами є всезростаюча глобальна конкуренція, що існує на грошовому ринку та в середині банківської системи, а також зниження рівня доходності базових банківських послуг, необхідність підвищення якості обслуговування клієнтів та залучення нових, диверсифікація банківських доходів, необхідність підвищення ліквідності та фінансової стійкості банку. Диверсифікація банківських послуг та створення нових банківських продуктів веде до: підвищення конкурентоспроможності банку, розширення клієнтської бази, зміцнення позицій установи, що їх провадить. З іншого боку,

таке розширення спектру послуг та товарів, що пропонує банківська система, позитивно відбивається і на суб'єктах підприємницької діяльності, як основних клієнтах банку. Так, підприємства можуть отримувати більш різноманітні послуги у більш різноманітні способи, що краще відповідають їх потребам та можливостям.

Нині отримала новий прояв тенденція до конвергенції міжнародних ринків капіталу, що проявляється в поступовому зникненні чітких меж між різними сегментами міжнародного ринку капіталу. Так, якщо в останнє десятиріччя конвергенція значною мірою проявлялася у вирівнюванні різниці між інвестиційним та комерційним сегментами ринку банківських послуг, то, на сучасному етапі є актуальним стирання меж не між різними типами клієнтів, а між різними видами продуктів: високоякісним продуктом, що потребує персональних продажів, та базовими продуктами, що доступні клієнту в односторонньому порядку. Передумовами розвитку зазначеної тенденції є: мінімізація законодавчого розподілу інвестиційного та комерційного банківського бізнесу в США, Японії та країнах ЄС; виникнення універсальних ФПГ та фінансових холдингів, що охоплюють своєю діяльністю всі сегменти фінансового ринку; активна інноваційна діяльність у банківській сфері, а також бажання банків охопити своєю мережею як роздрібні, так й інституційні ринки; злиття світового ринку банківських послуг та ринку боргових цінних паперів. Основні гравці цих обох ринків розпочали активні операції у нових для них сферах (універсальні банки стають андеррайтерами організаціями, трейдерами на ринку облігацій, а інвестиційні банки організують синдіковані позики). Наочним прикладом такої конвергенції може слугувати всезростаюча співпраця банків, страхових компаній, інвестиційних та благодійних фондів. Так, наприклад, поширення філантропії (проекти із захисту середовища та мікрофінансування) через консультування банків (останні дані визначають, що соціальному сектору належить річний оборот більш ніж у 1300 млрд. доларів між 2004-2005 рр.).

Проаналізувавши та оцінивши масштаби та значення глобальних факторів та основоположних тенденцій, що визначають специфіку функціонування банківського сегменту світового фінансового ринку останні 15-25 рр., можна спрогнозувати тренди, які будуть головним чином впливати на перебіг ситуації на кредитному ринку у наступні 5-10 років. Так, враховуючи сучасний стан ринку та попиту, актуальним є прогноз, що банківська система майже повністю сфокусується на впрова-

дженні інновацій та формуванні каналів збуту для поширення послуг – що й стане ключовими цілями учасників світового ринку банківських послуг.

Відповідно, розробляючи стратегії конкурентоспроможності як окремо взятого банку, так і банківської системи країни в цілому, вкрай актуальним та необхідним є усвідомлення та практичне використання означених глобальних факторів, тенденцій та трендів як керівних засад досягнення визначених завдань та поставлених цілей – розробки ефективних стратегій формування конкурентних переваг та підтримки конкурентоспроможності як вітчизняних банків, так і національної банківської системи країни в цілому.

Література

1. World Development Report. – 2000/2001. – P. 313.
2. World Economic Outlook. The Global Demographic Transition // World Economic and financial surveys. – IMF, 2004. – 249 p.
3. Трофименко Г.А. О глобализации международных отношений // США-Канада. Экономика-политика-культура. – 2003. – №6. – С.75.
4. The TOP 1000 world banks 2006 // The banker. – July 2006. – 178 p.
5. Банковская система России: Настольная книга банкира: Книга 1. – М.: ТОО Инжиниринго-консалтинговая компания “ДеКа”, 1995. – С. 437.
6. World Investment Report 2003. FDI Policies for Development: National and International Perspectives/ United Nations. – N.Y.; Geneva, 2003. – P.3.
7. Саркисянц А. Текущие тенденции развития российского банковского сектора // Вопросы экономики. – 2006. – №9. – С. 93-107.
8. Retail drives sector growth // The banker. – October 2006. – 98 p.
9. Samolyk K., Richardson Chr. A Bank Consolidation and Small Business Lending with Local Markets. FDIC. Working paper 2003-2. April 2003.
10. Appetite for lending // The Banker. – July 2007. – 50 p.

Захарін С.В.,

к.е.н., с.н.с. Державної установи „Інститут економіки та прогнозування НАН України”

ФІНАНСОВИЙ РИНОК ТА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС: ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ І ВЗАЄМОДІЇ

Проаналізовано стан реалізації державної інвестиційної політики в частині регулювання фінансового забезпечення інвестиційної діяльності корпоративних структур. Визначено основні проблеми, що гальмують використання сучасного інструментарію формування та ефективного реалізації інвестиційного ресурсу у секторі корпорацій. Розроблені пропозиції щодо удосконалення механізму регулювання фінансового забезпечення інвестицій корпоративних інвестицій.

Consisting of realization of public investment policy is analysed of part of adjusting of the financial providing of investment activity of corporate structures. Certainly basic problems which brake the use of modern tool of forming and effective realization of investment resource in the sector of corporations. Suggestions are developed in relation to the improvement of mechanism of adjusting of the financial providing of investments of corporate investments.

Сучасні умови економічного розвитку України диктують необхідність вироблення засад нарощування інвестиційної активності після тривалої кризи першої половини 90-х років ХХ сторіччя. Проблема інвестиційно-інноваційної діяльності корпоративного сектору наразі трансформується і полягає не тільки у вимірі та підвищенні ефективності використання інвестицій, а й у суттєвому нарощуванні їхнього обсягу на виробництвах вищих технологічних укладів. Ключовим принципом інвестиційної політики стає поєднання інвестицій з інноваціями (інвестиції ефективно реалізуються лише за умов впровадження науково-технічних досягнень, водночас інноваційний розвиток вимагає масштабної інвестиційної підтримки).

Результати низки попередніх досліджень автора¹ дають змо-

¹ Захарін С.В. Стимулювання інноваційної діяльності корпоративного сектору // Фінанси України. – 2006. – № 7. – С. 101-107; Захарін

гу зробити висновок, що система державної підтримки акумуляції фінансових джерел інвестиційної діяльності корпоративного сектору є недосконалою, а тому потребує реформування.

В останні роки вчені активізували наукові розвідки з питань регулювання фінансування інвестиційної діяльності в економіці України². В той же час мають бути розроблені системні пропозиції з удосконалення механізму такого регулювання, з урахуванням глобальних викликів та обмежених можливостей української економіки. Особливо актуальне це питання в контексті розвитку корпоративного сектору, з огляду на те, що саме корпоративні структури, які здатні акумулювати фінансові та інтелектуальні ресурси, визначають траєкторію інвестиційно-інноваційного розвитку держави. З огляду на вказане метою статті є вироблення концептуального підходу з реформування механізму регулювання формування та використання фінансового ресурсу інвестиційної діяльності у корпоративному секторі.

Незважаючи на пожвавлення української економіки, що відбувається в останні роки, її загальний стан усе ще визначається наслідками попереднього тривалого і різкого падіння виробництва й інвестицій. Найбільші руйнування відбулися в галузях наукомісткого виробництва, машинобудуванні і виробництві товарів кінцевого споживання³. Особливо тривожить те, що падіння обсягів виробництва супроводжується катастрофічним старінням основних фондів. Внаслідок істотного скорочення виробничих інвестицій ступінь зносу основних фондів вже перевищила критичну позначку у 50%. Середній вік устаткування вдвічі (а в деяких галузях – у 3-4 рази) перевищує відповідні середні показники розвинутих країн.

Головною організаційно-економічною причиною неефективності системи регулювання інвестиційної діяльності є, на наш погляд, “розпорошення” управлінських функцій між

С.В. Інвестиційне забезпечення відтворення основних фондів // Економіка України. – 2007. – № 5. – С. 43-51; Захарін С.В. Стимулювання інвестиційної та інноваційної сфер діяльності корпоративних структур // Проблеми науки. – 2007. – № 6. – С. 23-27.

² Ванькович Д.В., Демчишак Н.Б. Аналіз фінансових джерел формування інвестиційних ресурсів в Україні // Фінанси України. – 2007. -- № 7. – С. 72-84; Марцин В.С. Стратегія розвитку інвестиційної діяльності в економіці України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. -- № 9. – С. 57-65; Шинкарук Л.В. Інституційні засади капіталоутворення в Україні // Економічна теорія. – 2007. – № 3. – С. 72-85.

³ Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За редакцією д.е.н. Б.Є.Кваснюка. – К.: ІЕПр НАНУ, Х.: Форт, 2003. – 424 с

кількома центральними органами виконавчої влади. Так, більшість функцій управління розвитком інвестиційної сфери зосереджена у Міністерстві економіки України. Проте аналогічні функції виконують й інші органи як “функціональної” (Міністерство фінансів України, Міністерство освіти і науки України, Державне агентство з інвестицій та інновацій), так і “галузевої” (Міністерство промислової політики України, Міністерство аграрної політики України, Міністерство палива та енергетики України, Міністерство транспорту і зв'язку України та ін.) компетенції. Бюджетне фінансування окремих інвестиційних та інноваційної діяльності здійснюють органи Державного казначейства України, а контроль за використанням бюджетних коштів – Рахункова палата України та органи Міністерства фінансів України. Завдання забезпечення реалізації політики в сфері інтелектуальної власності покладено на урядовий орган державного управління – Державний департамент інтелектуальної власності. Виявлення та припинення порушень законодавства з питань інтелектуальної власності здійснюють органи Міністерства внутрішніх справ, Державного митного комітету України, Державної податкової адміністрації України та Антимонопольного комітету України. В окремих випадках на реалізацію інвестиційних проектів впливають рішення юрисдикційних та судових органів, які нерідко діють в інтересах потужних фінансово-промислових груп. Постійного реформування знає і система державних органів виконавчої влади, які розробляють та реалізують державну політику в царині регулювання організації міжнародної інвестиційної взаємодії.

Не викликає сумніву, що проведення цілеспрямованої інвестиційної політики потребує чіткого контролю з боку державних органів влади. На сьогодні в Україні не створено єдиного державного органу, основним завданням якого стала б координація дій всіх учасників інвестиційного процесу на ринкових засадах з метою поліпшення інвестиційного клімату та підвищення інвестиційної активності.

У базовому Законі “Про інвестиційну діяльність” (ст. 12) підкреслюється, що державне регулювання інвестиційної діяльності включає управління державними інвестиціями, а також регулювання умов інвестиційної діяльності. Однак важелі такого регулювання не вказуються. Тому, з нашої точки зору, в Законі слід уточнити ці напрямки. Відчувається також неузгодженість базового Закону України “Про інвестиційну діяльність” з іншими розділами законодавства, насамперед, корпоративного, інвестиційного, податкового, соціального.

Як показує досвід, при прийнятті законів України про державний бюджет України на поточний або наступний роки набула поширення практика ігнорування законодавства, або призупинення дії статей законів, які стосувалися фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності (в тому числі і окремих вимог Законів України "Про інвестиційну діяльність" та "Про інноваційну діяльність", а також численної низки "галузевих" Законів). Тому доцільним є введення законодавчої заборони призупинення дії вимог Законів України в частині пріоритетного фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності при ухваленні бюджетного законодавства⁴. Важливо не тільки ввести вказану норму, але й виконувати її.

Виходячи з реальних економічних умов, слід більш виважено проаналізувати, обґрунтувати та уточнити окремі основні напрямки державного регулювання інвестиційної діяльності. Державі не слід покладатись лише на саморегулюючу здатність ринку, оскільки в економіці України ринкового конкурентного середовища не існувало і не існує, а тому швидка переорієнтація на новий тип економічних відносин можлива лише за активної державної політики, в тому числі й в інвестиційній сфері.

Регулювання інвестиційної активності в окремих галузях може здійснюватись через держконтракт, який відрізняється від інших форм прямого державного регулювання тим, що він може застосовуватись для суб'єктів корпоративного сектору недержавної форми власності, тоді коли їх продукція необхідна для державного споживання. Ефективним засобом прямого державного регулювання з точки зору залучення приватних інвесторів є часткова участь держави у фінансуванні інвестиційних проектів, які відповідають обраним пріоритетам розвитку. При цьому частка державних коштів у вартості інвестиційних проектів достатня на рівні 40%, а інколи навіть і 20-30%. При формуванні пакету інвестиційних проектів раціонально використовувати конкурсний відбір претендентів на отримання державної підтримки. Основними критеріями для відбору є відповідність пріоритетним напрямкам соціально-економічного розвитку, вартість та економічна ефективність проекту.

Посилення ролі держави в інвестиційній сфері української економіки повинне бути націлене на підвищення ефективності державної інвестиційної політики при збереженні ринкових механізмів і стимулювання корпоративних інвестицій. На основі

⁴ Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України. Наукова доповідь (за ред. Я.Жаліло). – К.: НІСД, 2005. – 24 с.

цих інвестицій в пріоритетних сферах економіки повинні створюватися нові підприємства, а вже наявні – розширюватися, що, у свою чергу, буде приносити вигоду не тільки “споживачам” інвестицій, їх партнерам по бізнесу і самим інвесторам, але і державі, що одержить від успішно працюючих підприємств більше доходів у виді податкових надходжень. Крім того, за нашими оцінками, протягом кількох років можливо забезпечити зростання промислового виробництва у 1,5 раза тільки за рахунок використання потужностей, що сьогодні простоюють. Даний механізм повинен компенсувати відсутність ефективно працюючого ринкового механізму усередині країни, включаючи і поживлення міжгалузевого переливу капіталу.

Розвиток можливостей фінансового ринку України є головним напрямом підвищення ефективності функціонування вітчизняного фінансового механізму та наближення обсягів наявних фінансових ресурсів до продуктивного потенціалу їх використання на потреби економічного розвитку.

Зокрема, існує потреба розвивати інфраструктуру фінансового ринку. Хоча сьогодні в Україні фінансовий ринок характеризується наявністю усіх необхідних елементів інфраструктури, проте залишається практично нествореним один з ключових сегментів цієї системи – інститут венчурного фінансування потреб економіки інноваційного типу. Значимість цього інституту фінансової системи для цілей фінансування інновацій доведено низкою наукових розвідок⁵. Достатньо звернутися до досвіду США, Канади, Японії, країн Південно-східної Азії, ЄС та інших. Якщо узагальнити досвід розвитку цих країн, то з їхньої різномірної економічної історії можна виділити одну спільну рису: венчурна форма фінансування інвестиційних проєктів, яка ототожнюється за економічним та правовим змістом з інвестиціями, знаходила в усіх цих країнах широку підтримку з боку влади і розповсюдження в ринковому середовищі. Очевидно, що й в Україні ця форма фінансування діяльності інноваторів повинна мати місце. Водночас для надання ґрунтовних висновків у зв'язку з цим необхідно враховувати деякі національні особливості ведення бізнесу, жорсткі об'єктивні умови перехідного та посттрансформаційного періоду.

⁵ Інвестування української економіки: монографія / за ред. А.І. Сухорукова. – К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – 2005. – 440 с.; Україна в процесах міжнародної інтеграції / за ред. д-ра екон.наук В.Р.Сіденка. – Х.: Вид-во “Форт”, 2003. – 280 с.; Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. д-ра екон.наук, проф. Л.І.Федулової. – К.: Основа, 2005. – 552 с.

Складність вирішення перелічених завдань зумовлюється тим, що в Україні до цього часу не створено належної системи інвестиційного та інноваційного прогнозування, хоча країна має необхідний для цього кадровий потенціал і методологічне забезпечення⁶. Не виконується належною мірою для потреб інвестиційного розвитку норма вітчизняного законодавства щодо використання методу програмно-цільового управління (зокрема, не ведуться розробки інвестиційного забезпечення науково-технічних програм для реалізації обраних пріоритетів)⁷. В той же час кількість загальнодержавних цільових програм, на виконання яких, в ідеалі, мають бути спрямовані обмежені фінансові, інтелектуальні та трудові ресурси, в різні роки коливається в межах від 160 до 300, що лише дискредитує саму ідею розробки таких програм. Справді пріоритетних програм має бути 5-7 (в Росії, приміром, – 10 національних проектів), тоді увага і суспільства, і влади, і "третього сектору" до їхньої реалізації буде адекватною.

Однак навіть за відсутності чітких інвестиційних стратегій і програм державні органи, розуміючи важливість забезпечення ефективності загального інвестиційного процесу, намагаються вживати заходів підтримки інвестиційної діяльності корпоративного сектору. Приміром, у 2007 р. з метою створення сприятливих умов для залучення інвестицій, розроблено та прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 № 77 "Про внесення змін у план заходів щодо виконання Програми розвитку інвестиційної діяльності на 2002-2010 роки". В рамках відповідних бюджетних програм із здешевлення кредитів Мінпаливенерго, Мінвуглепром, Мінагрополітики, Мінпромполітики та Мінтрансв'язку та Укравтодором ведуться роботи щодо реалізації інвестиційних проектів. Зазначеними міністерствами та Укравтодором подано плани-графіки проходження всіх процедур щодо затвердження необхідної техніко-економічної документації, ведення переговорного процесу з банківськими структурами та укладання з ними кредитних угод, а також початку і завершення робіт щодо реалізації інвестиційних проектів, виконання яких може бути здійснене в рамках відповідних бюджетних програм із здешевлення кредитів.

⁶ Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України. Наукова доповідь (за ред. Я.Жаліло). – К.: НІСД, 2005. – 24 с.

⁷ Данько М.С. Визначення науково-технологічних пріоритетів як складова політики економічного зростання // Вісник Інституту економічного прогнозування. – 2002. – № 1. – С.40-58.

Проте з метою подальшого вдосконалення державної інвестиційної політики у найближчі часи необхідно ухвалити ряд розроблених і направлених до парламенту проектів законодавчих актів. З метою посилення захисту прав інвесторів Верховною Радою України 15.05.2007 р. прийнято за основу в першому читанні проект Закону України "Про акціонерні товариства". Прийняття цього закону в цілому сприятиме впорядкуванню системи корпоративного управління в Україні та підвищить інвестиційну привабливість корпоративного сектору економіки. Для запровадження спрощеного порядку виділення земельних ділянок для реалізації інвестиційних проектів розроблено проект Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння будівництву", який 10.01.2007 прийнято Верховною Радою України за основу в першому читанні. З метою запровадження компенсаційних механізмів для інвесторів у СЕЗ і на ТПР підготовлено законопроекти: "Про внесення змін до Закону України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон" та "Про внесення змін до Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів". Законопроектами передбачається надання низки стимулів для суб'єктів господарювання у СЕЗ та на ТПР, у тому числі для тих, що уклали договори на реалізацію інвестиційних проектів до 2005 р., коли було скасовано спеціальний режим оподаткування на цих територіях.

У даний час слід готувати зміни до основних Законів України в інвестиційній сфері. В Закон "Про інвестиційну діяльність" мають бути внесені зміни в частині усунення суперечностей у законодавстві щодо органів регулювання інвестиційної діяльності та їхніх повноважень, визначення пріоритетних напрямів і механізмів державного стимулювання, організації забезпечення державної підтримки інвестиційної діяльності, встановлення адміністративної відповідальності посадових осіб за порушення порядку одержання та строків видачі інвесторам документів дозвільного характеру встановлених законодавством. В Закон "Про режим іноземного інвестування" слід внести зміни в частині створення рівних умов діяльності як для національних підприємств-експортерів, так і для підприємств з іноземними інвестиціями та запровадження механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, а саме в частині запровадження механізму запобігання внесенню іноземних інвестицій готівковими коштами, джерела походження яких неможливо підтвердити, а також подальшого удосконалення та упорядкування законодавства у сфері іноземного інвестування.

За весь період реформування не було розроблено чіткої і науково обґрунтованої державної інвестиційно-інноваційної програми індикативного характеру⁸. На нашу думку, розробка такої програми вкрай необхідна, вона надасть можливість раціонально використати обмежені інвестиційні ресурси, визначить умови інвестиційної діяльності, дасть змогу контролювати розвиток економіки та спрямовувати його у потрібне русло в залежності від конкретної кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринків. У цій програмі можливе виділення трьох напрямків інвестування, які розрізняються між собою ступенем фінансової та адміністративно-правової участі держави у реалізації проєктів.

До першої групи напрямків слід віднести види діяльності, які формують ядро національної економіки. Розвиток цих галузей можна здійснювати через безпосереднє фінансування за рахунок держави як на зворотній (тобто через надання державних кредитів), так і на незворотній основі. Ці галузі повинні стати "точками зростання" економіки. Визначення форми фінансування (на зворотній або незворотній основі) повинно виходити з того, у чийй власності залишиться підприємство після його створення (реконструкції). В залежності від стратегічного значення підприємства, до якого були залучені бюджетні інвестиції, для економіки та безпеки країни, воно може у подальшому змінювати, або не змінювати форму власності. Пряме державне фінансування на незворотній основі можливо використовувати тільки для підприємств, які залишаться в повній державній власності, оскільки держава в цьому випадку повністю контролює його фінансово-господарську діяльність. Підприємства, які у перспективі будуть лише частково належати державі, отримуватимуть лише часткове державне інвестування, при цьому частка державних коштів не повинна перевищувати 40% у загальному обсязі інвестицій. Ця частка може коливатись в залежності від вартості інвестиційного проєкту та подальшої участі держави в управлінні підприємством. Цим фактором визначатимуться і форма участі держави у фінансуванні проєкту: чи безпосереднє фінансування на зворотній основі, чи надання державних гарантій по кредитах комерційним банкам приватному капіталу чи іноземним інвесторам.

До другої групи напрямків державного інвестування можна віднести підприємства, у створенні (реконструкції) яких

---

⁸Марцин В.С. Стратегія розвитку інвестиційної діяльності в економіці України // Актуальні проблеми економіки. – 2007. -- № 9. – С. 57-65.

держава буде брати часткову участь шляхом фінансування на зворотній основі чи надання державних гарантій з подальшим продажем у приватну власність державної частки.

До третьої групи напрямків інвестування будуть належати інвестиційні запити корпоративних структур, які не матимуть прямого бюджетного фінансування, але держава буде включати їх до індикативного плану розвитку і підтримувати непрямыми засобами, а саме через податкові пільги, відповідну грошово-кредитну політику (наприклад, надаючи кредити за пільговими ставками), науково-технічну політику (розробка цільових інноваційних програм та допомога при патентуванні та ліцензуванні) допомогу в розробці інвестиційних проектів, пошуку кредиторів тощо. За економічною сутністю вказані заходи є методами непрямого бюджетного субсидування.

Сприяння поліпшенню інвестиційного клімату в Україні буде забезпечуватись через масштабні комплексні заходи щодо поліпшення умов діяльності інвесторів і розширення механізмів та інструментів здійснення інвестицій та реалізації інвестиційних проектів. В цьому напрямку мають проводитися подальші наукові розвідки з означеної проблематики.

Іващук Н.Л.,

к.е.н., доцент, Інститут математики Жешівського університету

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОГОДНИХ ДЕРИВАТИВІВ

У статті розглядається сутність деривативів, виставлених на параметри погоди, а також досліджуються можливості їх використання у різних галузях економіки. У роботі здійснюється аналіз способів побудови таких похідних інструментів та їх відмінності від традиційних деривативів.

In the essence of derivatives, exposed on parameters of weather is considered, and also opportunities of their application in different branches of economy are investigated. In work the analysis of ways of construction of such marching tools and their differences from traditional derivatives is carried out.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вплив проблем, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, на життя населення нашої планети стає щоразу помітнішим. Ця тематика викликає фундаментальне зацікавлення не тільки з боку вузької групи дослідників, але й з боку усього світового співтовариства. У цьому напрямку спрямовані дії ширшого кола найрозвинутіших країн, які, діючи в межах підписаних міждержавних угод, впроваджують обмеження на емісію парникових газів та інших сполук, що забруднюють природне середовище. Однак негативний вплив цивілізації на природу не можливо обмежити в один день, і навіть в один рік. Потрібні кардинальні зміни у свідомості людей та відповідні зміни в організації світової економіки. Негативний вплив кліматичних змін відчувають на собі усі жителі планети. Потерпають від них також підприємства та установи, які здійснюють господарську діяльність. Передусім це стосується сільського господарства та енергетики. Проблемі ризику господарської діяльності у сучасних екологічних умовах можна частково розв'язати, використовуючи у стратегіях ризик-менеджменту похідних інструментів, у тому числі погодних деривативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемам застосування деривативів з метою зниження ризику присвячено багато досліджень науковців. Зокрема, в роботах Л.О.Примостки [1], О.М.Сохацької [2-3], розглядаються застосування фінансових деривативів з метою хеджування. Погодні деривативи розглядалися у статті С.І.Кузякіна [4], проте з точки зору можливості застосування електронної форми торгівлі ними.

Метою статті є дослідження сутності деривативів, виставлених на параметри погоди, можливості їх використання у різних галузях економіки, а також визначення базових інструментів для таких деривативів.

Основний матеріал дослідження. Строкові угоди, базовим активом яких виступають параметри погоди, часто називають погодними деривативами (weather derivatives) або угодами „метео”. Вони можуть приймати різні форми, починаючи від форвардних контрактів і закінчуючи екзотичними опціонними контрактами або гібридними похідними інструментами, що являють собою поєднання різних фінансових (похідних або звичайних) інструментів. Головною відмінністю погодних деривативів від решти фінансових деривативів є базовий інструмент, згідно із значенням якого відбувається розрахунок за контрактом між його сторонами. У випадку угод „метео” у ролі базового інструменту може виступати синтетичний індекс, значення якого залежатиме від температура повітря, величини опадів, сили вітру чи кількості сонячних днів у заданому періоді часу. На сьогоднішній день базовим інструментом погодних деривативів найчастіше виступає температура повітря. Слід відзначити, що, як і у випадку більшості звичайних похідних інструментів, розрахунок за погодними деривативами відбувається також у грошовій формі.

Але чому саме параметри погоди? І кому найбільше загрожує ризик несприятливих кліматичних умов? Найчастіше говориться про загрозу ринкових видів ризику. Наприклад, фірма, фінансові результати якої безпосередньо залежать від коливань цін товарів, які вона виробляє або купує, наражається на ціновий ризик. Ціни можуть бути як сприятливими, так і несприятливими для неї. Однак можна також навести приклади фірм, які змушені продавати свої продукти за встановленими цінами. Наприклад, фінансові результати компанії, яка займається дистрибуцією електричної енергії чи природного газу у країнах, в яких держава встановлює цінові тарифи на стратегічні види товарів, залежатимуть виключно від величини оборотів. Відомо, що при невисоких температурах влітку і не дуже низьких

температурах взимку споживання електроенергії зменшується, оскільки нема потреби додатково обігрівати чи охолоджувати приміщення. При незначних від'ємних або навіть додатних температурах взимку спадає також споживання газу, у зв'язку з чим зменшуються обсяги обороту та прибутку газових компаній. Як бачимо, такі фірми наражаються на ризик обороту. Цей вид ризику може також загрожувати підприємства з інших галузей економіки. Наприклад, обороти фірми, яка виробляє і продає зимовий спортивний одяг залежатимуть як від середньої температури взимку, так і від товщини снігового шару (покрову). Від погодних умов залежать прибутки виробників кондиціонерів, охолоджуючих напоїв, морозива та пива. На зміни кліматичних умов реагує будівництво, туристика, землеробство тощо.

Фінансові результати усіх розглянутих видів діяльності залежатимуть від середніх погодних умов у даний період часу, у тому числі від середніх температур повітря. Від сили (швидкості вітру) залежать результати діяльності вітрових електростанцій, від величини опадів – гідроелектростанцій, від кількості сонячних днів – продуктивність сонячних батарей, парникових рослин тощо.

Характер природного явища, числова характеристика погоди, закладені в основу такого похідного цінного паперу, залежать, насамперед, від сформованої ситуації й інтересів конкретного інвестора. Це може бути й атмосферний тиск, і швидкість вітру, і вологість, і кількість опарів. Але найбільш широко в зарубіжній практиці використовуються деривативи, засновані на показаннях термометра. У таких „температурних” контрактах виплати, одержувані власником контракту, залежать від градусів „нагрівання” чи „охолодження” днів (heating degree days (HDD) чи cooling degree days (CDD)) [4, 112].

Отже, вибравши ключовий параметр для даного виду діяльності і знайшовши протилежну сторону для строкової угоди, можна конструювати погодний дериватив. Передусім необхідно визначити конструкцію індексу, який залежить від вибраного параметру, а також критичний рівень, з яким буде порівнюватися фактичне значення індексу. В угодах, в яких ризиковим параметром є температура повітря, базовим індексом виступають найчастіше так звані температуро-дні (degree-days, SD). Під цим індексом розуміють суму відхилень (які рахуються у градусах) середньої денної температури від встановленої в угоді критичної температури протягом узгодженого періоду часу. Розрізняють два типи відхилень: відхилення вверх від критичної температури (SD+) та відхилення вниз від критичної тем-

ператури (SD-).

У Сполучених Штатах Америки за критичний рівень прийнято 65° F (або 18.3° C). Вважається, що саме ця температура є умовною границею між сезоном опалення та сезоном кондиціонування приміщень [5, 60]. У зв'язку з цим число SD+ для даного дня (або CDD) обчислюється як різниця між середньою температурою дня та температурою 65° F. Якщо така різниця є від'ємним числом, то 65° F приймається рівним нулю. Натомість число SD- для даного дня (або HDD) обчислюється як різниця між температурою 65° F та середньою температурою дня. Якщо SD- приймає від'ємне значення, то його вважають рівним нулю. Узагальнюючи можна записати:

$$CDD = SD+ = \max \{t_{av}^{fact} - t_{kr}, 0\} \quad ,$$

$$HDD = SD- = \max \{t_{kr} - t_{av}^{fact}, 0\} \quad ,$$

де t_{kr} – критична температура, t_{av}^{fact} – середня фактична температура дня.

Для періодів довших ніж 1 день, значення CDD та HDD визначаються як сума значень кожного дня з визначеного в угоді періоду часу, тобто:

$$CDD = \sum_{i=1}^n CDD_i \quad , \quad HDD = \sum_{i=1}^n HDD_i \quad ,$$

де CDD_i – CDD i -го дня ($i=1,2,\dots,n$), HDD_i – HDD i -го дня.

Підставою для розрахунку за контрактами є додатне значення сумарного CDD або HDD. При цьому наперед визначається ціна одиниці індексу, наприклад, 100 \$. Тоді для визначення суми виплати отримане значення індексу множиться на його ціну. Аналогічним чином будуються контракти, базовими інструментами яких виступають: сила вітру, кількість сонячних днів, кількість пахмурних днів, величина опадів чи товщина снігового покриву.

Погодні деривативи вперше появилися в обігу у 1997 році в США. Безпосередньою причиною їх появи були кліматичні зміни на північно-американському континенті, викликані течією El Niño взимку 1997-1998 року. У цей період значна кількість американських фірм понесла збитки, спричинені винятково високими, як на зиму, середніми денними температурами повітря. Слід зауважити, що у зв'язку з парниковим ефектом та глобальним потеплінням на планеті такі нестандартні явища почали з'являтися значно частіше, а це означає, що погодні деривативи набиратимуть популярності, оскільки стає щоразу складніше передбачити параметри погоди в усі пори року.

Ринком погодних деривативів у першу чергу зацікавили-

ся страхові компанії, оскільки такі інструменти стали для них кращим джерелом доходів, ніж звичайна страхова діяльність.

На ринку угод „метео” найчастіше зустрічаються форвардні та свопові контракти (позабіржовий ринок), ф'ючерсні та опціонні контракти (біржовий ринок). Наприклад, на біржі Chicago Mercantile Exchange обертаються ф'ючерси та опціони, виставлені на індекси CDD та HDD для десяти американських міст, зокрема: Атланти, Чикаго, Чінчінаті, Нью-Йорку, Далласу, Філадельфії, Портланду, Туссону, Дес Моїнесу, Лас Вегасу. Ці контракти головним чином використовуються для страхування власних позицій сторін. Слід при цьому нагадати, що біржові деривативи є стандартизованими фінансовими інструментами. Однак фірми, які намагаються шукати методів страхування від несприятливих кліматичних умов, частіше потребують індивідуальних контрактів, які б страхували їх від заданого профілю ризику. У цьому випадку більш придатними стають інструменти позабіржового строкового ринку, серед яких форвардні та свопові контракти, а також екзотичні опціони (азіатські, бар'єрні, бінарні тощо), найчастіше європейського стилю виконання.

Переважна більшість угод „метео” укладається між учасниками енергетичного сектору або між енергетичними та фінансовими компаніями. Однак ці похідні інструменти починають поступово завойовувати інші сектори економіки, зокрема, сільське господарство, будівництво, виробництво засобів охорони рослин, виробництво охолоджувальних напоїв, морозива, пива, вирощуванні винограду, виробництві одягу, взуття, спортивного спорядження тощо. Найбільш цікавим прикладом застосування контракту „метео” поза енергетичним сектором була канадська фірма Bombardier, яка виробляла і продавала снігові скутери. Ця фірма у 1998 році запропонувала таку угоду: при купівлі одного із 36 моделей скутерів (ціною від 4000\$ до 10000 \$) автоматичне повернення 1000 \$, якщо кількість опадів снігу не перевищить 50% норми для місця проживання покупця. Фірма Bombardier мала можливість запропонувати своїм клієнтам таку угоду завдяки укладенню опціонного контракту „метео” з компанією Enron (енергетична компанія) [5, 63].

Слід відзначити, що погодні деривативи кардинально відрізняються від фінансових деривативів. Основна відмінність полягає у тому, що базовим інструментом фінансових деривативів є ринковий інструмент, який має ціну, натомість базовим інструментом погодних деривативів є неринковий інструмент, який складно оцінювати та прогнозувати. Головна проблема полягає у тому, що моделі визначення цін фінансових дерива-

тивів не можуть бути використані для оцінювання погодних деривативів. Іншою проблемою є вдале створення індексів для таких деривативів.

Завдяки угодам „метео” розширюються можливості страхування фінансових результатів господарської діяльності багатьох ринкових суб'єктів. Погодні деривативи дають можливість страхуватися від наслідків дії несприятливих кліматичних змін. При цьому слід підкреслити основну відмінність між традиційними страховими полісами та угодами „метео”. Отож, у випадку страхового полісу відшкодування належить страхувальнику лише у випадку завдання збитків внаслідок подій, від яких він застрахувався, причому відшкодування не може перевищувати суми завданих збитків. Натомість у випадку погодних деривативів виплата сторін залежить лише від того, чи базовий інструмент перетнув критичну позначку чи ні, і абсолютне не залежить від величини їх збитків. Активними учасниками серед фінансових інституцій на ринку погодних деривативів, окрім страхових компаній, можуть стати також банківські установи.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що на сьогодні ринок деривативів розвивається досить динамічно, як у напрямку зростання обсягів обороту, так і створення інноваційних форм цих похідних інструментів. В останні роки появились дві нові групи деривативів, зокрема кредитні та погодні деривативи. Базовим інструментом погодних деривативів переважно виступає температура повітря. Подальші дослідження можна скерувати у напрямку таких базових інструментів, які б залежали від інших параметрів погоди. Ще однією нерозв'язаною проблемою є створення моделей оцінювання погодних деривативів, які стають все більш популярними у зв'язку з кліматичними змінами на нашій планеті.

Література

1. Кузякін С.І. Ринок похідних цінних паперів на погодні умови та можливість застосування Інтернет-технологій у торгівлі ними. Актуальні проблеми економіки. – № 10(64). – 2006. – С. 110-114.

2. Примостка Л.О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: Монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.

3. Сохаська О.М. Застосування опціонів у корпоративному управлінні// Економіст. – 2001. – №3. – С. 33-39.

4. Сохаська О.М. Міжнародні ф'ючерсні ринки: теоретико-методологічні аспекти. – Тернопіль: Карт-блеш, 2002. – 454 с.

5. Kaliszewski I. Umowy terminowe dla parametrow pogody. Rynek terminowy. – № 2. – 2000. – С. 59-64.

Квасницька Р.С.,

к.е.н., доцент,

Штефанюк Г.А.,

Хмельницький національний університет

РОЗВИТОК АНДЕРАЙТИНГУ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті дано змістову характеристику поняття "андерайтинг", наведено основні моменти та переваги здійснення такої професійної діяльності на ринку цінних паперів. Виокремлено основні проблемні аспекти розвитку андерайтингу у межах українського фондового ринку та напрями їх вирішення.

This article contains a profound characteristic of a concept "underwriting", there are given main moments and advantages of making such activity on the funds market. The main problematic aspects of developing underwriting and ways how to solve them are distinguished here within the limits of Ukrainian stock market.

Актуальність. Інвестиції в цінні папери дозволяють не лише зберегти наявні грошові кошти від інфляції, яка часто "з'їдає" процентну ставку по депозиту за рік (наприклад, в 2007 році в Україні ставка за депозитом становила в середньому 15%, а рівень інфляції 14,5%), але й збільшити їх, дають можливість оперативної і більш ефективно управляти власним капіталом. Вкладання вільних грошових коштів в акції та облігації набуває поступового розвитку і в Україні. Саме тому суб'єктам господарювання може бути досить цікавим такий фінансовий інструмент, як андерайтинг. Це один з способів залучення грошових коштів на більш вигідних умовах, ніж кредити. При середній ставці кредитування 15-17 % річних, процентна ставка за випущеними облігаціями корпоративних емітентів коливається залежно від термінів погашення цінних паперів і рейтинга емітента від 12 до 18 % річних. Андерайтинг фактично є заміником кредиту. Актуальність розгляду питань розвитку андерайтингу пояснюється тим, що він є досить корисним для українського ринку цінних паперів і розвитку підприємницької діяльності. Саме андерайтинг забезпечує залучення додаткових фондів,

підвищення ліквідності наявних фондів. Це є можливим завдяки тому, що потенційні інвестори досить часто неспроможні самостійно знайти вигідні і цікаві для себе пропозиції. Він координує фінансові потоки пропозиції і попиту. При розвитку системи андеррайтингових відносин збільшаться можливості вибору, а також загальний обсяг цінних паперів, що випускаються. Як один з передових і найбільш розвинутих технологій економічних відносин, андеррайтинг здатний суттєво спростити регулювання потоків фінансово-економічної інформації, державний контроль у формі стандартизації і реєстрації емісійних угод, а в кінцевому результаті полегшити формування довгострокової політики на ринку цінних паперів.

Аналіз останніх публікацій. Процес андеррайтингу розглядається в роботах зарубіжних авторів, таких як: Б. Макконел, Д. Перкінг, Т. Крам, М. Гілс, І. Кровхіл, Д. Інодграс, А.Альохіна, Ю.Сухановського та інших. Так, на їх думку андеррайтинг – це посіб знаходження інвесторів, що відверто зацікавлені в розвитку відповідної галузі, що передбачає проведення досліджень чи випуск нової продукції, що дає можливість встановити тривалі та прибуткові відносини на взаємовигідних умовах (не кожна, навіть найдорожча, реклама може запропонувати такі перспективи). Як показує зарубіжний досвід, емісія цінних паперів, перш за все акцій і облігацій, займає важливе місце в структурі джерел фінансування корпорацій. В розвинутих країнах загальна вартість (капіталізація) корпоративних облігацій становить від 20-30 до 65% загального обсягу капіталізації фондового ринку[4]. У вітчизняній науці основна увага сконцентрована на тому, що андеррайтинг дає регулярний приплив коштів після реалізації даної системи. В працях А. Пересади, Т. Майорової, В. Федосова, А. Смирнова, Б. Губського, Н. Рязанова, А. Мертенса зазначено, що основна роль андеррайтингу в тому, що він невілює негативні чинники, що стримують розвиток вітчизняного ринку цінних паперів (у тому числі і високу загальну нестабільність) та інфляцію. Він конче необхідний саме інноваційним підприємствам, оскільки система андеррайтингу передбачає розподіл ризиків між усіма тримачами акцій пропорційно до їх кількості, що порівняно зменшує ризиковість проекту, а прибуток в вигляді дивідендів є прийнятним для сплати. Ще один позитив – доступність для невеликих інвесторів, що є досить важливим в наших умовах розвитку.

Мета. Дослідження сутності, особливих умов, тенденцій розвитку процесу андеррайтингу в Україні, визначення факторів, що негативно впливають на даний процес та основних напрямків його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Андерайтинг (від англ. underwriting – підписання) – це процес придбання цінних паперів нових випусків з метою подальшого їх розміщення (продажу) на первинному ринку[1]. Здійснюється переважно інвестиційними компаніями, банками та великими брокерськими фірмами. Можливі такі умови андерайтингу: придбання в емітента всього випуску цінних паперів і перепродаж його іншим інвесторам; придбання в емітента недорозміщеної частини випуску цінних паперів; сприяння розміщенню цінних паперів без будь-яких зобов'язань щодо недорозміщеної частини їх випуску. Андерайтер приймає на себе усі ризики щодо розміщення цінних паперів на ринку. Якщо ціна викупу вища від ціни розміщення на ринку, андерайтер отримує прибуток, в іншому разі – збитки. Різницю між ціною розміщення та ціною викупу цінного папера називають андерайтинговим дисконтом[6]. Розміри андерайтингового дисконту залежать від обсягів емісії та від ступеня ризику цінних паперів (чим більший обсяг емісії та чим нижчий ступінь ризику цінних паперів, тим менший розмір андерайтингового дисконту).

Андерайтинг є новою формою кредитування капітальних вкладень, який впроваджується в комерційних банках, що надає кошти клієнтам для реалізації ними довгострокових широкомасштабних проєктів шляхом повного викупу випусків промислових облігацій, які емітуються цими клієнтами. Дана операція має широке розповсюдження в діяльності спеціалізованих інвестиційних банків за кордоном. Запровадження андерайтингу в комерційних банках сприяє розширенню інвестиційних операцій, розвитку ринку цінних паперів в Україні, просуванню цінних паперів українських підприємств на світовий ринок. Найчастіше банкам надається право здійснювати операції андерайтингу тільки для провідних підприємств пріоритетних галузей економіки (літакобудування, суднобудування, хімічна промисловість і т.ін.), продукція яких користується попитом на світових ринках [3]. Кожна операція андерайтингу узгоджується з департаментом інвестицій, координаційною радою банку з інвестиційної діяльності й отримує спеціальний дозвіл кредитного комітету, затверджений правлінням комерційного банку.

Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку виділяє такі види професійної діяльності з торгівлі цінними паперами в Україні: брокерську та дилерську діяльність, а також андерайтинг. Сума ліміту андерайтингу для одного підприємства не повинна перевищувати 10% власного капіталу банку і має відповідати вимогам Закону України "Про цінні папери і

фондову біржу", згідно з яким акціонерне товариство може випускати облігації на суму не більше 5% від розміру свого статутного фонду і лише після повної оплати всіх випущених акцій. Необхідно зазначити, що 12.05.2008 року вступає в силу пункт 3 статті 8 Закону України "Про цінні папери і фондовий ринок", згідно з яким юридична особа має право розміщувати облігації на суму, яка не перевищує трьохкратного розміру власного капіталу чи розміру забезпечення, що надається з цією ж метою третіми особами. Продавець цінних паперів може здійснювати андерайтинг, якщо має сплачений статутний капітал в розмірі не менше ніж 600 тисяч гривень. ДКЦПФР затвердила положення про розрахунок показників ліквідності, які обмежують ризики професійної діяльності на фондовому ринку. Відповідне рішення ДКЦПФР від 27 січня 2008 року № 2381 містить інформацію про те, що показник ліквідності торговця цінними паперами, який здійснює андерайтинг, розрахований як відношення загальної суми договорів, укладених торговцем з юридичними особами, але не виконаних на день розрахунку, до розміру статутного капіталу торговця цінними паперами, не може перевищувати 20. Показник ліквідності торговця цінними паперами, що здійснює брокерську, дилерську діяльність і андерайтинг, не може перевищувати 35. Контроль за дотриманням торговцями цінними паперами показників ліквідності здійснює ДКЦПФР згідно з чинним законодавством [8]. У 2006 році Комісією зареєстровано загальний обсяг випусків цінних паперів у розмірі 84,07 млрд. грн., що є найвищим показником з початку здійснення реєстрації випусків цінних паперів (рисунок 1)[10].

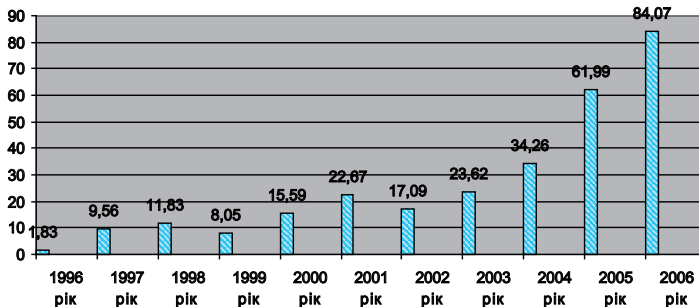
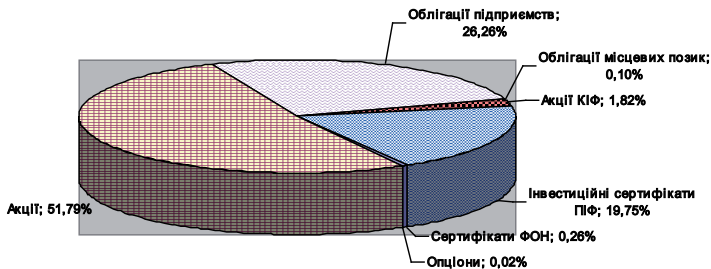

Рисунок 1. Обсяги випусків цінних паперів, зареєстрованих ДКЦПФР

Серед фінансових інструментів найбільші обсяги випусків зареєстровано з акціями – 51,79% та облігаціями підприємств – 26,26% від загального обсягу зареєстрованих випусків цінних паперів у 2006 році (рисунок 2).

Рисунок 2. Розподіл зареєстрованих ДКЦПФР обсягів випусків цінних паперів

У 2006 році ДКЦПФР зареєстровано 1419 випусків цінних паперів на суму 43,54 млрд. грн., що на 18,73 млрд.грн. більше порівняно з 2005 роком. Протягом 2006 року ДКЦПФР також було зареєстровано 800 випусків облігацій підприємств на суму 22,07 млрд. грн. Причому зареєстровано 785 випусків іменних облігацій на суму 22,04 млрд. грн. та 15 випусків облігацій на пред'явника в сумі 0,034 млрд. грн. У структурі емітентів, яким Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку у 2006 році зареєстровано випуски облігацій підприємств, становили банки (22,63% від загального обсягу випусків облігацій), страхові компанії (0,39%), інші емітенти облігацій підприємств (76,98%) (таблиця 1).

Як видно з даних таблиці, побудованої на основі звіту ДКЦПФР [10], обсяг випусків облігацій іншими підприємствами (акціонерними товариствами, тощо) постійно переважає у структурі емітентів, що свідчить про широкі можливості застосування андеррайтингових послуг в Україні.

На території України функціонує майже п'ятдесят компаній, що надають 220 видів послуг в інвестиційній сфері [11]. Найбільшими з них є ТОВ "IQ Група компаній" (м.Київ), ТОВ "Інститут інвестиційної стратегії регіонального розвитку" (м.Київ) – перша спеціалізована українська компанія, що здійснює комплексний супровід і управління проектами (передпроектний аналіз, оцінка інвестиційних ризиків до моменту розроблення і узгодження проектно-кошторисної документації без залучення

інших компаній ("під ключ"), ТОВ "Пілот Капітал" (м. Запоріжжя), ТОВ "Projects Management Division" (м. Київ), ТОВ "Донецький інноваційний центр" (м. Донецьк), ТОВ "Інтайм" (м. Донецьк), ТОВ "Оквішен Груп" (м. Київ) – може здійснювати інвестиційні операції одночасно в кількох регіонах України в найкоротніші строки, ТОВ "Промкапітал" (м. Краматорськ), ТОВ "Фарватер Інвест" (м. Київ) – член Першої фінансово-торгової системи, Професійної асоціації регістраторів і депозитаріїв, Південноукраїнської торгово-інформаційної системи. Усі ці компанії мають спільну мету – розробка і запровадження на ринках України нових фінансових інструментів і технологій, здатних задовольнити потреби клієнтів у високоякісних фінансових послугах. В основному усі інвестиційні компанії України надають такий базовий перелік послуг: діяльність із випуску цінних паперів (ЦП), комісійна та комерційна діяльність стосовно ЦП, надання консалтингових послуг власникам ЦП, управління активами інвестиційного фонду, проте ніхто з них не позиціонує себе як андерайтингова компанія. Звичайно розвиток андерайтингу в Україні дав би позитивний ефект щодо підвищення прибутковості цінних паперів через зростання цін на них та високопродуктивне їх використання.

Таблиця 1.

Обсяги зареєстрованих ДКЦПФР випусків облигацій підприємств за видами емітентів у 1996-2006 роках, млн. грн.

Банки	Усього у тому числі:	Вид емітента	Приріст (+,-)	
			2006/1996	2006/2005
0,66	12,81	1996		
0,50	116,44	1997		
-	132,19	1999		
5,00	69,89	2000		
73,44	694,32	2001		
87,38	4274,62	2002		
329,16	4241,86	2003		
217,93	4106,59	2004		
2564,726	12748,28	2005		
4994,0	22070,8	2006		
+ 4993,34	+ 22057,99	2006/1996		
+ 2429,27	+ 9322,52	2006/2005		

Інші підприємства	Страхові компанії
12,15	-
115,94	-
132,19	-
64,89	-
620,88	-
4162,09	25,15
3905,71	7,0
3776,66	112,0
10141,65	41,9
16991,8	85,0
+ 16979,65	+ 85,0
+ 6850,15	+ 43,1

Поряд із цим відзначимо, що андерайтинг надається, як правило, тільки підприємствам, які не мають перед банком зобов'язань за раніше отриманими позичками, і тільки для єдиного виду цінних паперів – іменних промислових облігацій з плаваючою відсотковою ставкою, номінал яких ув'язаний з динамікою ринкової вартості монетарного металу (наприклад золота), забезпечених договором застави майна позичальника, яке не є заставним забезпеченням іншого зобов'язання (боргу), і для яких умовами випуску передбачена можливість конвертації облігацій у звичайні акції підприємства. Такі облігації вважаються у світовій практиці найбільш привабливими для інвестора, адже вони надійно захищають права останнього з урахуванням інфляційних процесів.

Однак процес андерайтингу може здійснюватися лише за таких особливих умов: іменні облігації реєструються на ім'я власника; номінал облігації має бути виражений двома способами: у відповідній кількості дорогоцінного металу на момент випуску облігації та у грошовій формі. Умови випуску повинні передбачати право інвестора при погашенні облігації отримати суму, яка дорівнює ринковій вартості зазначеної в облігації кількості дорогоцінного металу на момент її випуску; плаваюча відсоткова ставка витрат по облігації має бути ув'язана з динамікою базової ставки грошового ринку України, наприклад, облікової відсоткової ставки НБУ; гарантією облігацій є договір застави на майно підприємства; конвертованість акцій дає право їх власнику через обумовлений термін обміняти облігацію (за його бажанням) на фіксовану кількість простих акцій підприємства, що випустило облігації. Це дає власнику облігацій потенційну можливість отримання додаткового прибутку при зростанні ринкової ціни зазначених вище акцій.

Для визначення можливості надання андерайтингу клієнт подає до установи банку на додаток до документа для аналізу фінансового стану і платоспроможності згідно із стандартним

переліком і документами з довгострокового проекту, для реалізації якого залучаються кошти, такі документи:

- проект проспекту емісії облігацій, складений згідно з вимогами інструкції Міністерства фінансів "Правила випуску і реєстрації цінних паперів на території України";

- розрахунок строку дії облігацій, відсоткової ставки по облігації;\

- пропозиції щодо графіка і розміру внесків до фонду погашення заборгованості (фонду випуску облігацій);

- проект договору застави на майно, яке є власністю підприємства і не є заставним забезпеченням іншого зобов'язання (боргу), а також на все майно, що буде придбаним підприємством у майбутньому;

- пропозиції щодо винагороди банку за андеррайтинг крім відсоткових виплат по облігаціях (вона має бути в межах 20% загальної вартості облігацій, виходячи з їх номінальної вартості, тобто облігації викуповуються банком за ціною, що обов'язково нижча від номінальної вартості облігацій);

- інші документи за узгодженням з установою банку.

Саме банк на основі виконання вище зазначених умов проводить оцінку надійності облігацій підприємства серед невеликої кількості великих установ-інвесторів (банків, інвестиційних і пенсійних фондів, страхових компаній) або великої кількості дрібних інвесторів через установи банку або серед дилерів, що спеціалізуються на проведенні операцій з цінними паперами, чи продажу облігацій на фондовій біржі [3].

Однією з проблем українського фондового ринку є безвідповідальність андеррайтера за долю облігаційного випуску та інформаційного ринку про фінансовий стан емітента. Для того, щоб випустити облігації, підприємству необхідно найняти професійного андеррайтера. Великих андеррайтингових компаній в Україні на сьогодні близько 10. До них входять банки з першої десятки і компанії фінансового сектору. За даними інформаційного агентства CBONDS, рейтинги організаторів і андеррайтерів слугують для відображення активності інвестиційних банків на первинному ринку облігацій з точки зору обсягів розміщення облігацій і кількості розміщених випусків. Так, дане інформаційне агентство повідомило, що за 2007 рік АБ "ІНГ Банк Україна" зайняв перше місце в рейтингу андеррайтерів на внутрішньому ринку України за 2007 р. повідомило інформаційне агентство CBONDS. За вказаний період, АБ "ІНГ Банк Україна" виступив андеррайтером випусків облігацій на суму 1427 млн. грн. Крім того, цей банк увійшов у п'ятірку лідерів

серед організаторів облігаційних випусків – обсяги організованих випусків склав 770 млн. грн. Міжнародне рейтингове агентство Moody's Investors Service, Inc. (Moody's) присвоїло АБ "ІНГ Банк Україна" рейтинг Аaa.ua за національною шкалою [9]. Основні статті витрат компанії перед випуском облігацій – це отримання кредитного рейтингу і оплата державної плати ДКЦПФР, що становить не менше 0,5% обсягу емісії. Гонорар андеррайтера в Україні становить 0,2-2% від обсягу емісії. Різниця залежить від зобов'язань, які бере на себе андеррайтер. Решта затрат залежать від того, яку мету має підприємство, скільки воно готове потратити на створення публічної історії. Для власників підприємств важливим є усвідомлення того, що розкриття фінансової інформації і збільшення фінансового прибутку напряду не впливають на підвищення податкового тиску на підприємство. Дуже важливим є те, щоб вони усвідомлювали, що фінансовий і бухгалтерський облік – це різні речі [7]. Звичайно ж, наш фондовий ринок лише розвивається. Порівняно, наприклад, з російським, його відставання можна оцінити років на 5. Фондовий ринок Росії уже сьогодні має, на відміну від українського, більш розвинуті біржові технології і законодавчу базу, жорсткіші вимоги до емітентів. Проте на кожному фондовому ринку існують певні правила. Отож, підприємства, що бажають отримати доступ до світового фінансового ринку, повинні знати правила і дотримуватись їх.

Висновок. В сучасних умовах розвитку економіки України є важливим відновлення довіри інвесторів до вкладів у цінні папери. Тому, вкрай необхідно сформулювати усвідомлення того, що ринок цінних паперів може бути головним джерелом фінансування діяльності підприємств. Адже господарюючі суб'єкти мають величезну потребу в довгостроковому капіталі на модернізацію виробництва чи освоєння нового бізнесу. І якщо юридичні особи бажають залучити нові ресурси чи заробити на власних ресурсах, то вони можуть це здійснити за допомогою висококласних спеціалістів фондового ринку, що володіють прибутковими стратегіями розміщення цінних паперів – андеррайтингом.

Література

1. Загородній А.Г, Вознюк Г.Л. "Фінансовий словник" – 4-е вид., випр. та доп. – К.: Знання, 2002. – 566 с.
2. Міщенко В.І., Банківські операції: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 207 с.

3. Пересада А.А. Інвестиційне кредитування: Навч. посібн. – К.: КНЕУ, 2002. – 271 с.
4. Роуз Пітер С. Банківський менеджмент: переклад з англ. з 2-го вид. – М.: Діло, 2003. – 270 с.
5. Сухановський Ю. "Андеррайтинг и возможности предприятия" // "Человек и Труд". – 2007. – № 7. – С. 5-7.
6. Шелудько В.М. "Фінансовий ринок": Підручник. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008 – 535 с.
7. [http/ www.ua24finance.com](http://www.ua24finance.com) – інтерв'ю Корсака М., компанія "Dragon Capital".
8. [http/ www.Unian.net](http://www.Unian.net)
9. [http/ www.ING Bank Ukraine.com.ua](http://www.ING Bank Ukraine.com.ua)
10. [http/ www.ssms.gov.ua](http://www.ssms.gov.ua)
11. <http://www.17053.ukrindustrial.com.ua>

Кобринчук В. В.,

аспірант, Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ СЕКТОРУ ВЕНЧУРНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

У науковій статті розглянуто проблеми та перспективи фінансового забезпечення наукових розробок, використовуючи механізм венчурного інвестування. Також в роботі увага приділена питанням формування нормативно-правової бази та інноваційній політиці України, які покликані забезпечувати стабільний та прогресуючий розвиток науково-технологічної сфери нашої країни.

Problems and prospects of the financial providing of scientific developments are considered in the scientific article, using the mechanism of the venture investing. Also attention is payed to the questions of forming of normative and legal base and innovative policy of Ukraine, which are called to provide stable and progressive development of scientific and technological sphere of our country.

Постановка проблеми. Процес трансформації національної системи господарювання України в економіку ринкового типу нерозривно пов'язаний із розбудовою в межах фінансового ринку держави потужного сектору, який забезпечуватиме активний розвиток та стабільну фінансову підтримку наукомістких виробництв. Необхідність та перспективність таких якісних перетворень ґрунтується, в першу чергу, на величезному науково-ресурсному потенціалі, наявному в Україні. Проте, на жаль, сьогодні можна констатувати факт повного занепаду вітчизняної науково-місткої сфери. Причиною цього стала тенденція “відтоку мізків” за кордон, яка в останні роки набуває небезпечних масштабів.

Для України процес розбудови й становлення задекларованої інноваційної моделі розвитку та вихід на світовий ринок високих технологій неможливі без розробки та впровадження в життя дієвого механізму фінансового забезпечення інноваційного сектору промисловості та сфери послуг. Перспективним напрямком розвитку вітчизняного фінансового ринку в сфері забезпечення грошовими ресурсами науково-технологічної діяльності є формування сектору венчурного фінансування.

Питанням фінансового забезпечення сфери науково-технологічного виробництва присвячено чимало праць українських та закордонних вчених-економістів, зокрема, В. Геєць, А. Кандиба, О. Лапко, А. Джахангіров, Ю. Амосов, К. Васильченко, О. Бородін, С. Москві, В. Аузан та інші.

Метою даної статті є висвітлення проблем розвитку вітчизняного наукоємного ринку та можливих напрямків становлення ринку венчурного капіталу в Україні.

Вклад основного матеріалу. Зародження венчурного бізнесу при державній підтримці відбулося в 50-х роках ХХ століття в США у відомій сьогодні на весь світ Силіконовій долині. У той період створювати нові інноваційні компанії було не просто: справжніх підприємців, що займаються інноваціями, було не так багато, а необхідна інфраструктура ще не існувала. Корпоративні інвестори не були зацікавлені вкладати кошти в малозрозумілі тоді фінансові структури. Перший венчурний фонд, створений Артуром Роком в 1961 р., становив лише \$5 млн. Але результати роботи фонду виявилися приголомшливими – Рок, витративши всього \$3 млн., через нетривалий час повернув інвесторам майже \$90 млн. [6].

Що ж таке венчур? В перекладі з англійської мови “venture” означає “ризикове підприємство”. Проте об’єктом механізму венчурного інвестування можуть бути не тільки новітні розробки та ноу-хау, але й компанії, які вже досить тривалий термін часу успішно функціонують на ринку бізнес-ідей. Світова фінансова практика засвідчує, що саме венчур є найкоротшим шляхом здійснення вливання капіталів в економіку.

Стисло процес здійснення венчурного інвестування можна описати так: венчурний фонд викупає частину акціонерного капіталу компанії-об’єкта інвестування. При цьому юридична особа – керуюча компанія фонду – користується фінансовими коштами одного або декількох інвесторів. Використовуючи ці ресурси, компанія-об’єкт розвивається, збільшуючи при цьому свою вартість. З перебігом часу керуюча компанія здійснює зворотний процес обміну придбаних в минулому акцій на грошові кошти, фіксує свій прибуток від даної інвестиційної угоди.

Проте спрямування економічного механізму та пришвидшення науково-технічного прогресу та інноваційний тип розширеного відтворення виробництва потребують нових організаційних форм. У перехідний період необхідно розвивати спеціалізовану структуру з функціями: обґрунтування пріоритетних напрямів науково-технологічного прогресу; надання

методичної допомоги об'єктам народного господарства та їхнім керівним органам у напрацюванні планів освоєння наукових розробок; аналізу науково-технічної інформації, що надходить; вивчення можливостей та доцільності впровадження передового досвіду в конкретних умовах виробництва [1]. Держава повинна взяти на себе відповідальність за формування на національному та регіональному рівнях ефективної організаційно-інституціональної структури, яка в поєднанні із прогресивною інноваційною політикою забезпечать сталий розвиток наукоємних галузей української промисловості.

Невід'ємною характерною рисою, яка супроводжує венчурний бізнес, є прямопропорційна залежність між ступенем ризику та потенційною можливістю отримати інвестиційні кошти, іншими словами, чим вищий ризик втратити кошти, тим складніше підприємцю-новатору переконати інвестора про вкладання коштів в проєкт, а відповідно і ціна залучених інвестиційних ресурсів буде вищою.

Якщо узагальнити існуючу практику здійснення венчурного інвестування в Україні, то можна виокремити три особливості, які притаманні саме українському розвитку даного сектору фінансового ринку. По-перше, фінансові ресурси спрямовуються на реалізацію певної перспективної, на його погляд, ідеї. Таке інвестування повністю позбавлене гарантійного забезпечення. В разі провалу інвестор може розраховувати лише на отримання частини активів збанкрутілого підприємства. Зрозуміло, що така частина активів пропорційна його пайовому внеску в статутний капітал фірми. Адже, інвестуючи, венчурний капіталіст розподіляє не тільки можливий надприбуток у випадку успіху, але фінансовий ризик та відповідальність.

По-друге, венчурний інвестор бере активну участь в управлінні фінансовим процесом реалізації інноваційного проєкту, починаючи від етапу здійснення експертної оцінки проєкту, який пропонується для фінансування, і до забезпечення підтримання сталого рівня платоспроможності фірми. Та, по-третє, кількість компаній, які займаються венчурним інвестуванням в Україні, постійно зростає і це незважаючи на високий ступінь фінансового ризику, адже саме тут приховано найбільший потенційний резерв одержання прибутку [4].

У загальному вигляді венчурні капіталовкладення є найбільш гнучким інструментом фінансового ринку в сучасних умовах. Це пов'язано із точним визначенням пропорційного співвідношення між потенційним фінансовими ризиком та можливим отриманням надприбутку.

В умовах трансформаційних процесів, які відбуваються в усіх сферах життєдіяльності нашої держави, розвиток сектору венчурного бізнесу може стати тією рушійною силою, яка значно пришвидшить процеси соціально-економічних перетворень. Проте на шляху становлення та успішного функціонування системи венчурного інвестування в Україні є чимало перепон.

В першу чергу, такі перешкоди пов'язані із відсутністю дієвої системи органів державного управління місцевого та національного рівня, яка би була в змозі забезпечити всебічний розвиток та повноцінні умови діяльності для практичного застосування механізму венчурного фінансування. Також розвиток даного сектору національної економіки України стримується надто повільним процесом формування нормативно-правової бази та методології оцінки рівня комерційної активності високотехнологічної галузі промисловості.

Незважаючи на те, що будь-який бізнес, в тому числі і венчурний, є приватним, який стосується виключно комерційних структур, чітко націлених на прибутковість, держава повинна мати вплив на дану сферу з метою визначення основоположних "правил гри", а також захисту, контролю та стимулювання сектору венчурного бізнесу.

Державне регулювання фінансового забезпечення науково-технологічного прогресу в Україні великою мірою залежить від правильної орієнтації та ефективної реалізації державної інноваційної політики. Значна увага в даному аспекті повинна приділятися питанням патентування, ліцензування, захисту прав інтелектуальної власності, а також створенню ідеального правового середовища для ефективної діяльності інвестора.

У цілому роль держави в інноваційній сфері виражається, насамперед, у створенні відповідного правового поля, тому що переплетіння різноманітних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності вимагає специфічного правового регулювання їхніх взаємин. На державу лягає і завдання захисту національних інтересів у науково-технічній сфері на міжнародній арені стосовно підтримки співробітництва з іншими державами [2, 38].

Одним із найважливіших напрямків державної політики в сфері створення сприятливих передумов для активізації інноваційних процесів повинні стати питання спеціальних режимів оподаткування та кредитування діяльності, яка пов'язана із розробками та виробництвом наукомісткої продукції та послуг.

Проте вихід інноваційного бізнесу на якісно новий рівень свого розвитку неможливий без створення ефективної системи

державних органів управління різних рівнів, на які і буде покладена реалізація державної науково-технологічної політики. Адже, світова практика неодноразово засвідчувала, що в умовах глобальної конкуренції лідерські позиції посідають ті країни, які забезпечили успішне створення в межах своїх національних економік розгалуженої інфраструктури для практичної реалізації науково-технологічної політики, що, в свою чергу, створює надчутливі та гнучкі механізми здійснення інноваційної діяльності із використанням всього можливого та наявного інструментарію для повної перемоги над конкурентами.

Що стосується України, то суб'єктами інноваційної політики в нашій державі є Президія національної академії наук та президії галузевих академій, координаційні ради з пріоритетних напрямків розвитку науки та техніки, академічні відділення, інститути галузевих наук, науково-технічні ради з реалізації державних програм, громадські об'єднання вчених та науковців. Також до інноваційної інфраструктури можуть входити комерційні банки та інвестиційні компанії, фінансові об'єднання та промислові групи, державні та недержавні фонди, засоби масової інформації тощо [3].

Досить значним та вагомим позитивним зрушенням в царині становлення механізму венчурного фінансування стала презентація концепції проекту Закону України "Про венчурні фонди", яка відбулася 21 лютого 2008 р. Презентація була проведена заступником Голови Державного агентства України з інвестицій та інновацій С. Москвіним в рамках науково-практичної конференції "Ринок інвестиційних послуг в Україні: очікування та реалії", яку організувала Українська асоціація інвестиційного бізнесу.

Дана концепція проекту Закону передбачає вилучення із Закону України "Про інститути спільного інвестування (корпоративні та пайові інвестиційні фонди)" положення, що безпосередньо стосуються діяльності венчурних фондів в Україні. Дані нормативні положення планується скоригувати та оформити окремими нормами в Законі "Про венчурні фонди".

Проект Закону передбачає, що венчурні інвестиційні фонди можуть утворюватися та функціонувати у формі корпоративних або пайових інвестиційних фондів, командитних та закритих акціонерних товариств, шляхом приватного розміщення простих та привілейованих акцій.

Процес управління активами венчурних інвестиційних фондів повинні здійснювати компанії із управління активами, які утворені та функціонують відповідно до ЗУ "Про інститути

спільного інвестування (корпоративні та пайові інвестиційні фонди)”. Акціонерами венчурних фондів можуть стати юридичні та фізичні особи, інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, а в якості активів можуть виступати акції та облигації інноваційних підприємств.

Окремим розділом Закону передбачається прописати питання створення, існування та перетворення венчурних інноваційних фондів з державною часткою. Зокрема, передбачається можливість створення за рахунок державних інвестицій та коштів приватних інвесторів венчурних корпоративних інвестиційних фондів інноваційного розвитку. Крім того, будуть встановлені особливі вимоги до статуту та регламенту, а також визначений порядок конкурсного відбору та вимоги до компаній з управління активами, що будуть здійснювати процес управління венчурними фондами, в яких є державна частка.

Подальше вдосконалення даного проекту закону та прийняття Закону України “Про венчурні фонди” безумовно сприятиме створенню та ефективному функціонуванню організаційно-інституційної інфраструктури для реалізації державної інноваційно-інвестиційної політики [5].

Сучасний венчурний ринок в Україні помітно відрізняється від аналогічних іноземних ринків. Пріоритетними напрямками венчурного інвестування в країнах Європейського Союзу інноваційні галузі, пов’язані із виробництвом наукомісткої продукції, проте в Україні існуючі венчурні компанії надають перевагу інвестуванню в будівельну, харчову, сільськогосподарську галузь, тобто в галузі, які є досить матеріаломісткими.

Діяльність вітчизняних венчурних фондів сьогодні спрямована в основному на оптимізацію управління активами фінансово-промислових груп, тоді як у світі венчурні фонди та компанії спрямовують свою діяльність, в першу чергу, на забезпечення фінансовим капіталом фірми, швидкий розвиток яких постійно потребує додаткових грошових вливань.

Висновок. Можна сподіватися, що стратегічний розвиток сектору венчурного капіталу в національній економічній системі України призведе до перебудови вітчизняної системи господарювання відповідно до інноваційно-інформаційної моделі, яка на сьогодні є характерною для більшості розвинених країн Європи та світу. Сектор венчурного бізнесу в майбутньому зможе дати відчутний імпульс, необхідний для повномасштабного розвитку та сталого зростання всіх галузей національної господарської системи та забезпечить вихід України на світовий ринок високих технологій.

На нашу думку, розвиток сектору венчурного капіталовкладення повинен стати рушійною силою активізації інвестиційно-інноваційного процесу та забезпечуватиме подальше економічне зростання національної економіки України.

Література

1. Боголіб Т. М. Фінансування наукових розробок. – Фінанси України. – 2005. – №12. – С. 52-59.
2. Інноваційний розвиток України: політико-правові аспекти / За ред. В. П. Горбатенька: Монографія. – К.: ТОВ “Видавництво “Юридична думка””, 2006. – 248 с.
3. Попович О. С. Науково-технічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації. – К.: Фенікс, 2005. – 248 с.
4. Яскевич А. Й. Державне регулювання розвитку венчурного бізнесу в інвестиційній сфері. – www.academy.kiev.ua
5. Офіційний сайт Державного агентства України з інвестицій та інновацій. – www.in.gov.ua
6. Офіційний сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу. – www.uaib.com.ua

Кортунов Г.Г.,

Донецький національний університет

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО ТА ФОНДОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

У статті зроблено комплексний аналіз функціонування банківського та фондового сектору України в умовах іноземного інвестування в аспекті фінансової глобалізації світової економіки.

In the article the complex analysis of functioning bank and fund the sector of Ukraine is done in the conditions of the foreign investing in the aspect of financial globalization of world economy

Актуальність теми та постановка проблеми. Функціонування вітчизняного банківського сектору в економіці висуває нові вимоги щодо оцінки банківської інвестиційної діяльності з позицій врахування її впливу на економічний розвиток, виявлення позитивних і негативних чинників розвитку банківського інвестування та розробки методологічних основ вимірювання ефективності інвестицій банку з урахуванням ризиків. Таким чином, нарізла необхідність поглибленого дослідження особливостей і перспектив розвитку та державного регулювання банківського інвестування, що надасть змогу глибше дослідити і вивчити інвестиційні процеси, форми та методи вкладення банківського капіталу.

Метою статті є комплексний аналіз функціонування банківського та фондового сектору України в умовах іноземного інвестування в аспекті фінансової глобалізації світової економіки.

Значний внесок у розробку питань теорії й практики функціонування ринку цінних паперів та банківського сектору внесли видатні закордонні вчені: Гелбрейт Дж., Доллан Е.Дж., Менкью Н.Г., Маршалл А., Бредлі Е., Редхед К., Сорос Дж. Серед робіт учених України й країн СНД необхідно відзначити роботи Алексєєва М.Ю., Альохіна Б.И., Бланка І.А., Балабанова І.Т., Жукова Е.Ф., Мертенса А.В., Мозгового О.М., Оскольського В.В. та ін.

Існує три типи організації діяльності банківської системи (командно-адміністративна; перехідна та розвинена), відповідно до характеру і рівня розвитку економічної системи, в якій вона функціонує. Найбільш досконалими виступають банківські системи розвинених країн. Встановлено, що їх характерними рисами є: високий рівень капіталізації, ефективності; високий рівень розвитку банківських технологій надання відповідних послуг; існування оптимальних умов і методів обслуговування клієнтської бази; пріоритетність довгострокових кредитних та інвестиційних операцій у портфелях комерційних банків; закріплення тенденції до універсалізації, поряд з якою зберігається спеціалізація у банківській справі; розвинена система оцінки ризиків банківської діяльності тощо. Сприятливою для розвитку банківської системи є конкуренція, в основі якої в сучасному банківському бізнесі виступають інформаційні технології, основний елемент банківської конкуренції – автоматизація операцій та послуг.

Функціональну систему цілей банківської системи та її підсистем відображено на рис. 1. Досягнення основної мети – забезпечення стабільного функціонування та розвитку банківської системи – можливе лише за умови ефективної реалізації пріоритетних цілей підсистем.

Встановлено, що більшість цих чинників негативно впливає на вітчизняну банківську систему, обмежуючи можливість її ефективного розвитку, зокрема йдеться про: нестабільні макроекономічні умови функціонування комерційних банків, повільне проведення структурних реформ, складний фінансовий стан суб'єктів господарювання та низький рівень платоспроможного попиту населення; структурну нерозвиненість банківської системи; недостатній обсяг банківського капіталу; високі ризики активних операцій комерційних банків, перш за все, кредитних; низький рівень розвитку вітчизняних банківських технологій.

На розвиток банківської системи значною мірою впливає діяльність Національного банку України, яка пов'язана з розробкою та проведенням грошово-кредитної (монетарної) політики. Можна виділити три етапи грошово-кредитної політики НБУ. В основу класифікації покладені основні параметри грошово-кредитного ринку (температура інфляції; рівень облікової ставки НБУ; тенденції валютного курсу; процентні ставки за кредитами та депозитами комерційних банків) та основні показники розвитку банківської системи (обсяг наданих банками кредитів; обсяг залучених банками коштів фізичних і юридич-

них осіб; обсяг банківського капіталу; фінансовий результат діяльності банків).

Оцінка етапів свідчить про позитивні тенденції регулятивної діяльності НБУ. Основні параметри грошово-кредитного ринку: облікова ставка, відсоткові ставки за депозитами і кредитами, обсяги грошової маси, темпи інфляції мали сталу тенденцію до покращання.

Враховуючи стан економічного середовища, характер грошово-кредитної й регулятивної політики НБУ та основних показників діяльності банківської системи, було виокремлено такі етапи розвитку банківської системи України:

1 етап: 1991–1995 рр. – характеризується стрімким збільшенням кількості банківських інститутів у країні, а також низьким рівнем керованості процесом формування банківської системи.

2 етап: 1996–1998 рр. (до фінансової кризи) – відносна стабілізація банківської системи, її фінансове оздоровлення через підвищення обсягів капіталізації.

3 етап: 1998 (після фінансової кризи)–2000 рр. – розбудова банківської системи в умовах подолання фінансової кризи; знецінення капіталу банківської системи, зниження рівня її прибутковості.

4 етап: 2001 р. – до сьогодні – якісне піднесення банківської системи, зростання основних параметрів її діяльності.

Спочатку єдиним застосуванням фондового ринку на пострадянському просторі в перші роки після розпаду СРСР було вирішення завдань перехідної економіки: формування фінансового механізму інвестиційного розвитку. Не дивлячись на нерозвиненість економіки України, вітчизняний фондовий ринок набирає силу, і вже характеризується достатньо великою кількістю власних індексів ділової активності.

За результатами 2007 року український ринок цінних паперів посідає друге місце за прибутковістю у світі з 113 %, пропустивши вперед лише Китай. ПФТС-індекс зріс в 2007 році на 135,3 %. У перерахуванні на євро, інвестиції в український фондовий ринок принесли інвесторам 113,3 % річних. Темпи росту українського фондового ринку в 2007 році набагато перевищили показники 2006 року (41,3 %) і 2005 року (35,7 %).

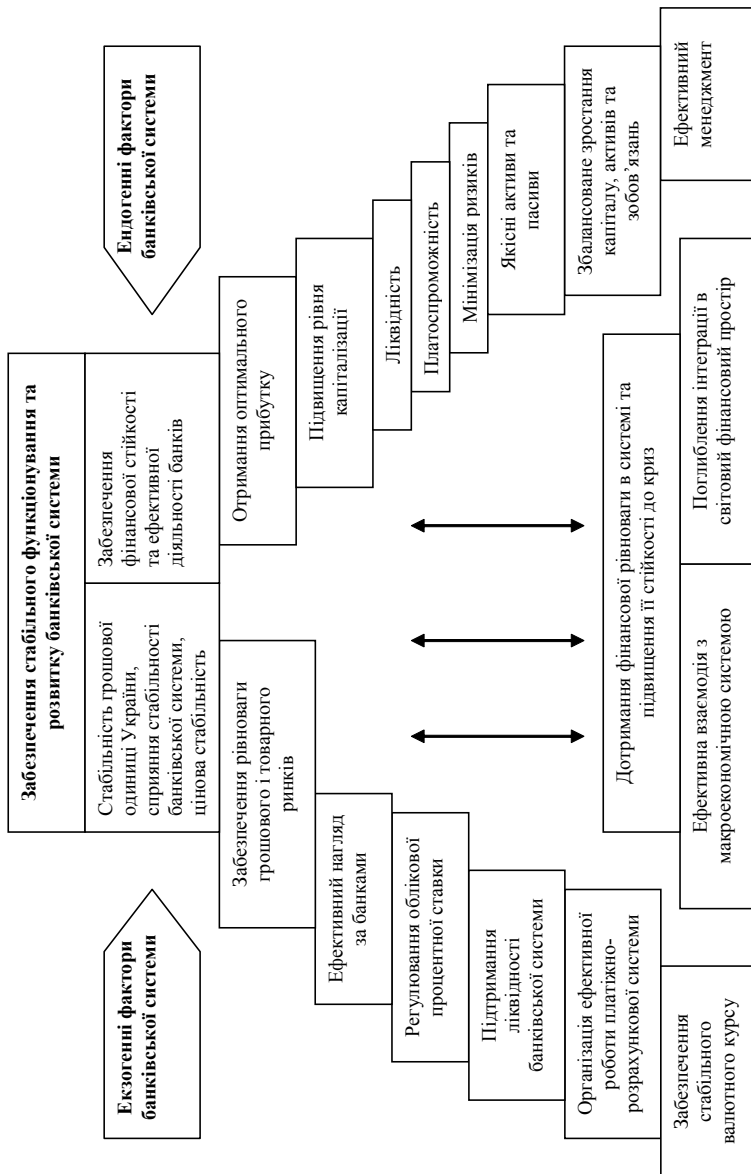

Рис.1. Функціональна система цілей банківської системи та її підсистем

З дослідження функціонування фондового ринку можна дійти висновку щодо визначення напрямів активізації інвестиційної діяльності:

- інвестування коштів, одержаних від вкладення приватизаційних сертифікатів тільки в ефективні проекти та галузі; легалізація централізованих організованих торгів на фондовій біржі; розширення інфраструктури фондового ринку за рахунок впровадження ефективного механізму обігу муніципальних і регіональних цінних паперів, а також реалізації механізму функціонування інвестиційних фондів й інвестиційних компаній. У цьому відношенні дієвим має бути затвердження Закону України “Про інститути інвестування”;

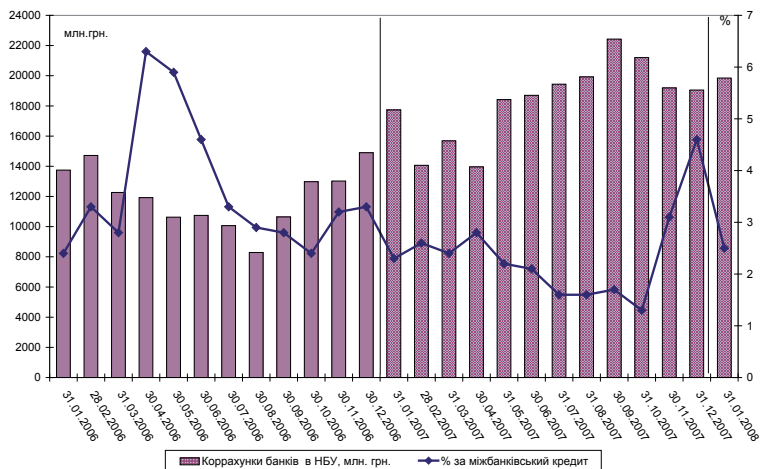
- обмеження випуску безготівкових цінних паперів (оскільки існує проблема неконтрольованої емісії сертифікатів), а також стабілізація взаємозв'язку між емісією цінних паперів й інвестиційною активністю;

- розробка законодавчого механізму, що має регулювати роботу інвестиційних та іпотечних банків, і перегляду чинного банківського законодавства, яке часто суперечить інвестиційному та фондовому законодавству; створення фонду захисту вітчизняних і іноземних інвесторів, який вже ефективно функціонує в Росії, захищаючи права вкладників і займаючись аудиторською перевіркою емітентів цінних паперів; забезпечення реальної дії принципів функціонування фондового ринку.

В умовах достатнього рівня ліквідності банківської системи обсяги проведених операцій з рефінансування банків у 2007 р. були незначними – 2523.7 млн. грн. Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування в 2007 р. становила 10,1 % річних, у т.ч. за кредитами овернайт – 11,1 %.

Зазначені дії дозволили оптимізувати рівень ліквідності банків та запобігти надмірному розширенню грошової пропозиції. Проте навіть за таких умов рівень ліквідності банківської системи все одно був цілком достатнім для здійснення нею ефективної кредитної підтримки процесів економічного розвитку. Враховуючи зменшення рівня вільної ліквідності в жовтні – грудні на 7,6 млрд. грн., її рівень, за станом на 1 січня 2008 р. (9.4 млрд. грн.), був лише на 1,5 млрд. грн. нижчим, ніж на початку року.

Середньозважена процентна ставка за кредитами в іноземній валюті в 2007 р. також зменшилася з 11,5 % до 11,2 %. Інтегральна відсоткова ставка за кредитами зменшилася з 13,7 % річних до 13,4 %.

Рис. 2. Динаміка ставки міжбанківського кредиту та коррахунків банків в національній валюті у 2006 – січні 2008 рр.

Середньозважена процентна ставка за депозитами в національній валюті, навпаки, збільшилася з 7,9 % до 8,6 % річних за зростання відсоткової ставки за депозитами в іноземній валюті з 6,1 % до 6,3 %. Інтегральна відсоткова ставка за депозитами збільшилася з 7,2 % до 7,9 %. Сприятливі макроекономічні та монетарні умови стимулювали активне нарощування банками активно-пасивних операцій за певного покращання якісних характеристик. У 2007 р. загальний обсяг депозитів збільшився на 51,9 % (торік – на 38,8 %) – до 280,2 млрд. грн. Обсяг вкладів населення, які традиційно є більш стабільною частиною ресурсної бази банків, збільшився на 53,9 % – до 164,5 млрд. грн. (торік – на 45,8 %). Одночасно обсяг депозитів юридичних осіб збільшився на 49,2 % – до 115,7 млрд. грн.

Висновки. Національний банк України для поліпшення регулювання грошово-кредитного ринку більш активно застосуватиме фондові інструменти (одночасно сприяючи Уряду в розвитку прозорого та ліквідного фондового ринку), стимулюватиме розвиток безготівкових розрахунків, уживатиме заходів щодо оптимізації структури активно-пасивних операцій банків, зниження ризиків у банківській діяльності та упередження виникнення дисбалансів у фінансовій сфері. Утримання інфляції в прийнятних межах виключно монетарними метода-

ми в поточних економічних умовах України неможливе і наслідком цього можуть бути втрати в економічному зростанні без отримання відчутного ефекту щодо зниження цін.

Література

1. Зимовец В. Место финансового сектора в современных концепциях институциональной организации экономики // Экономика Украины. – 2004. – № 11. – С. 25.
2. Любліна О. Фінансові ринки у контексті глобалізації // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 122-128.
3. Мозговий О. Світові ринки акцій: досвід для України // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 11-12. – С. 47-54.

Лобозинська С.М.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ БАНКІВНИЦТВА

У статті розглянуто теоретичні аспекти формування конкурентної політики держави у банківському секторі. Окреслено шляхи вдосконалення конкурентного середовища банківської діяльності, розроблено комплекс заходів щодо підвищення конкурентоспроможності банківської системи, надано рекомендації з вдосконалення антимонопольного регулювання діяльності банків.

The theoretical aspects of forming a competitive governmental policy in the banking sector were examined in the article. The ways of improvement of the competitive sphere of a banking activity were lined round, the complex of actions for increasing of banking system competitiveness was developed, the recommendations for improvement of antimonopoly regulations of a banking activity were given.

Постановка проблеми. Важливою умовою ефективного державного регулювання банківської системи є конкурентна політика держави на фінансових ринках. В економічній та правовій літературі не існує одностайності щодо розуміння поняття "конкурентна політика". Здебільшого під нею розуміють антимонопольні заходи, вільне ціноутворення, вільний доступ суб'єктів господарювання на ринки, встановлення окремих правил існування для специфічних ринків, де вільна конкуренція об'єктивно ускладнена. Часто поняття "конкурентна політика" не розрізняють з такими поняттями, як "антимонопольна політика", "антимонопольне регулювання", державне регулювання конкуренції", "антистрівська політика", "антикартельна політика" тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Певні теоретичні доробки у дослідженнях проблем конкурентної політики держави притаманні вітчизняній науці. Так, наприклад, вітчизняний науковець О. Кілієвич визначає конкурентну політику як напрям державної економічної політики, який полягає у заохоченні справедливої конкуренції на ринках ресурсів, товарів

і послуг, боротьбі з монопольними діями, що обмежують конкуренцію [1, с. 138]. А. З. Борисенко, вважає, що конкурентна політика – це комплекс цілеспрямованих державних заходів, спрямованих на створення та захист конкурентного середовища, здійснення профілактики та безпосереднє припинення порушень конкурентного законодавства, сприяння розвитку добросовісної конкуренції на товарних ринках [2, с. 42]. Проте питання державної конкурентної політики у сфері банківництва залишаються ще недостатньо вивченими. В основному вітчизняні науковці зосереджують свою увагу на розробці конкурентних стратегій банків, на підвищенні їхньої конкурентоспроможності (Осадчук В., Буряк П., Альошина Є., Загруба Ю., Тігіпко С. та інші), питаннях зростання конкурентоспроможності банківської системи в умовах глобалізації та лібералізації руху капіталу (Лютий І., Юрчук О., Корнев В. та ін.), проблемах концентрації та централізації банківського капіталу (Герасименко В.), що є лише окремими напрямками конкурентної політики. При цьому, зважаючи на особливості перехідної економіки України, за якої ринкові сили ще не працюють на достатньому рівні, особливу увагу необхідно приділити державному регулюванню конкурентних взаємовідносин у банківському середовищі. За таких умов державна конкурентна політика повинна відіграти основну роль у становленні та розвитку банківської конкуренції, а досліджувати її потрібно як цілісну дієву систему, яка здатна здійснити масштабні інституційні перетворення у вітчизняній економіці.

Формулювання цілей статті. Наукове дослідження спрямовується на розгляд теоретичних аспектів формування державної підтримки конкуренції на ринку банківських послуг шляхом розробки та провадження адекватної конкурентної політики у сфері банківництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціональне призначення державної конкурентної політики у банківському секторі полягає у здійсненні комплексу заходів щодо формування ефективного конкурентного банківського середовища, відстеженні діяльності монопольних угруповань, удосконаленні правил конкуренції, впровадження сучасних методів державного регулювання діяльності фінансових посередників, сприянні розвитку інституційного забезпечення банківської конкуренції тощо.

На нашу думку, державну конкурентну політику у сфері банківництва необхідно розглядати як складову частину державного регулювання банківської системи, заходи якої спря-

мовані на розвиток конкурентних відносин між суб'єктами банківського ринку. Інструментарій державної конкурентної політики цілісно доповнює систему заходів банківського регулювання та нагляду, стимулює банки до підвищення рентабельності банківських операцій.

Виходячи з цього, доцільно виділити основні напрями конкурентної політики у банківській сфері:

- формування конкурентного середовища діяльності банків;
- підвищення конкурентоспроможності банківської системи;
- реалізація антимонопольних заходів регулювання у банківському секторі;
- створення дієвої системи відповідальності за порушення конкурентного законодавства.

Розглянемо кожну зі складових конкурентної політики детальніше.

Метою реалізації державної конкурентної політики повинна бути побудова належного конкурентного середовища діяльності банків. Адже саме посилення конкуренції дозволяє потенційним інвесторам та вкладникам відмовлятися від ділового партнерства з банками, у яких відсутня надійна система управління. Таким чином, більш жорстка конкуренція створює стимули для побудови ефективної інституціональної схеми управління і посилює дію ринкових механізмів регулювання.

Формування конкурентного середовища, на нашу думку, передбачає організацію належного інституційної взаємодії між суб'єктами конкурентних відносин, яка налагоджується шляхом розробки та впровадження відповідних норм конкурентного законодавства, побудови оптимальної структури органу виконавчої влади спеціального відання, створенням сприятливих умов для розвитку інфраструктури ринку банківських послуг, передусім у регіонах.

Конкурентне середовище безпосередньо впливає на рівень конкурентоспроможності банківської системи. Чим розвиненішим є конкурентне середовище, тим вища конкурентоспроможність банківської системи.

Під конкурентоспроможністю банківської системи України слід розуміти її здатність конкурувати з банківськими системами країн з розвинутою ринковою економікою, а також, – здатність національних кредитних установ конкурувати між собою. Рівень конкурентоздатності визначається функціональною роллю національної банківської системи в економіці України, ступенем її фінансової стійкості та прозорості, якістю корпоративного управління.

Важливими показниками конкурентоспроможності банківської системи є: показники, які відображають масштаб банківської системи та їх співвідношення з найважливішими макроекономічними показниками (відношення активів та капіталу банків до ВВП, відношення виданих кредитів та залучених депозитів до ВВП тощо); порівняльні показники, які характеризують обсяги активів і капіталу найбільших українських банків у порівнянні з банками розвинених країн; показники стійкості та ліквідності кредитних установ та банківської системи в цілому; показники концентрації банків та регіональний розподіл їх по території країни; показники доступності банківських послуг для населення; рентабельність банківської системи; цінова характеристика банківських послуг.

До основних заходів щодо підвищення конкурентоспроможності банківської системи доцільно зарахувати:

- забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності банківської системи (цього можна досягнути шляхом: підвищення рівня рентабельності та підвищення капіталізації банків; нарощення довгострокової ресурсної бази; побудови адекватної системи підтримки банківської ліквідності; вдосконалення банківського нагляду);

- стимулювання процесу розширеного кредитування економіки (реалізація зазначеного заходу передбачає розв'язання проблем щодо: юридичного захисту прав кредиторів та зростання рівня платоспроможності позичальників; обмеження ризиків споживчого кредитування, кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу; розробки ефективного механізму рефінансування при іпотечному кредитуванні);

- підвищення ефективності організації банківської системи (при цьому доцільно основну увагу звернути на вирішення питань щодо: зростання довіри населення до банківської системи; налагодження роботи центрального банку (НБУ) з банківським співтовариством; перерозподілу банківського капіталу з центру у регіони; надання пріоритетності у банківському регулюванні механізму саморегуляції (ринковим методам регулювання банківського бізнесу);

- підвищення якості роботи кредитних установ (для досягнення окресленої мети необхідно: забезпечити належний розвиток корпоративного управління; активізувати процес розробки та впровадження національних стандартів якості діяльності банків; стимулювати організацію належної системи внутрішнього контролю та аудиту в банківській структурі).

Реалізуючи механізм підвищення конкурентоспроможності

банківської системи, необхідно належним чином налагодити антимонопольне регулювання банківської сфери.

Антимонопольне регулювання повинне спрямовуватися на запобігання монопольної діяльності, обмеження та припинення такої діяльності. Воно передбачає здійснення демонополізації вже наявних та попередження створення нових монопольних утворень, включаючи систему заходів адміністративного встановлення кількісних та якісних показників обмеження домінуючого становища.

Консолідація банківського капіталу, його концентрація, зловживання монопольним (домінуючим) становищем, антиконкурентні узгоджені дії призводить до таких негативних наслідків, як відсутність у банків-монополістів стимулів до постійного розширення асортименту банківських послуг та підвищення їхнього якісного рівня, зниження цін на послуги, впровадження нових технологій, які потребують значних інвестицій, впровадження новинок у сфері обслуговування клієнтів тощо.

Для прийняття рішення щодо застосування заходів антимонопольного регулювання у банківській сфері необхідно повною мірою використовувати теоретичні надбання оцінки рівня концентрації господарюючих структур, проектуючи їх на специфіку банківської діяльності. При цьому доцільно запровадити систему антимонопольного моніторингу, яка б передбачала обрахунок та відстеження динаміки зміни таких показників: індекс концентрації, індекс Герфіндаля-Гіршмана, індекс Гола-Тайдмана, індекс Джині, індекс ентропії, коефіцієнт відносної концентрації.

Використовуючи результати обчислень системи антимонопольного моніторингу (інтегральну динамічну модель залежності), можна досліджувати ринкову ситуацію не лише у статичній, але й у динамічній з врахуванням інших, крім концентрації, ознак монопольного ринку. Крім цього, це дасть змогу застосувати такі адекватні заходи антимонопольного регулювання, як встановлення цін та тарифів на банківські послуги, встановлення стандартів показників якості банківських операцій та послуг, визначення меж при розподілі ринку банківських послуг.

Ефективною конкурентна політика може бути лише за умови взаємного доповнення системи заходів антимонопольного регулювання та системи відповідальності за порушення конкурентного законодавства.

Для припинення та профілактики порушень конкурентного законодавства доцільно застосовувати різноманітні заходи як з

боку органів спеціальної компетенції, так і з боку центрального банку. Зокрема, для попередження виникнення порушень центральний банк держави може впливати на процес збереження конкурентних відносин між суб'єктами ринку банківських послуг шляхом: реалізації заходів монетарної політики, створення ефективної системи контролю за діяльністю банків у процесі виконання ним своїх наглядових функцій; стимулювання виконання банками обов'язкових нормативів банківської діяльності; розробки нормативно-правової бази регулювання банківської конкуренції, а також ретельного контролю за процесом реєстрації та ліцензування банків.

Для запобігання і припинення порушень чинним законодавством передбачено право органу виконавчої влади спеціального відання (Антимонопольного комітету України) надавати рекомендації з метою уникнення в майбутньому суттєвого обмеження чи спотворення конкуренції та завдання значних збитків окремим особам чи суспільству.

Профілактика порушень у банківській конкурентній політиці повинна доповнюватися дієвою системою відповідальності за порушення конкурентного банківського законодавства, яка передбачає застосування таких заходів впливу: штрафних санкцій, адміністративної відповідальності, відшкодування завданих збитків, скасування державної реєстрації, примусовий поділ монопольних утворень [2, с. 599].

Потрібно зазначити, що при припиненні порушень з боку таких фінансово потужних і впливових установ, як банки, вирішальне значення в перемозі законності й забезпеченні виконання антимонопольними органами покладених на них завдань мають рішення судів. У світовій практиці на судову систему покладено завдання урегулювання спорів при банківській конкуренції, недопущення руйнації правової та організаційної системи захисту економічної конкуренції, запобігання спробам окремих господарюючих суб'єктів призупинити діяльність спеціалізованих виконавчих органів та унеможливити виконання покладених на нього завдань. На наш погляд, враховуючи світовий досвід, слід якомога швидше створити конкурентно-патентний суд і передати йому виключне право накладати санкції на правопорушників конкурентного законодавства. Антимонопольний комітет повинен стати виключно слідчою структурою, яка розслідує порушення і передає результати цього розслідування на розгляд до суду. При цьому вдосконалення потребує і законодавче регулювання конкурентних відносин на ринку банківських послуг. Зокрема, вже

давно назріла потреба у розробці та прийнятті спеціального Закону України "Про захист економічної конкуренції на ринку фінансових послуг", беручи до уваги російський досвід державної підтримки конкуренції на ринку банківських послуг (з початку 2000 року в Російській Федерації діє Закон "Про захист конкуренції на ринку фінансових послуг", над його вдосконаленням працюють і до тепер).

Висновки. Отже, подальший розвиток банківської системи тісно пов'язаний з розвитком добросовісної конкуренції на ринку банківських послуг. Досягнути належного рівня конкурентних відносин між суб'єктами ринку банківських послуг можна лише за адекватної розробки та реалізації конкурентної політики держави у сфері банківництва. Стратегічні напрями конкурентної політики, зокрема щодо формування конкурентоспроможного середовища діяльності банків, порядку здійснення антимонопольного регулювання, застосування заходів впливу до порушників конкурентного банківського законодавства, потребують подальших поглиблених теоретичних та практичних досліджень із врахуванням надбань світової економічної науки.

Література

1. Україна на шляху європейської інтеграції. Наук.-практ. збірник матеріалів. – Товариства Карла Дуйсберга – Міністерство економіки України. – К., 2000. – 220 с.
2. Борисенко З. М. Основи конкурентної політики: Підручник. – К.: Таксон, 2004. – 704 с.
3. Тігілко С. Конкурентоспроможна банківська система: можливості досягнення та забезпечення в Україні // Банківська справа. – 2005. – № 2. – С. 63-70.
4. Основні засади грошово-кредитної політики на 2008 рік // Схвалені рішеннями Ради Національного банку України від 28.11.2007 р. – № 18. – [Цит. 2008, 11 березня]. – Доступний з: <<http://www.bank.gov.ua/htm>>
5. Банковское регулирование в странах с переходной экономикой: Должны ли мы бояться конкуренции? – [Цит. 2006, 12 листопада]. – Доступний з :<http://www.oecdmoscow.org/rusweb/rusfeder/5/15/cynyoung_rus.htm>
6. Коробов Ю.Н., Коваленко С.Б. Банковская конкуренция // Деньги и кредит. – 2001. – № 2. – С. 64-71.

Неліпович О.В.,

асистент Хмельницького національного університету

СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуті основні аспекти функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні, проаналізована динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів за 2006–2007 рр. та визначені перспективи розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

The article deals with the main aspects of work of non – state pension funds of Ukraine. It analyzes the dynamics of the main activity indicators of non-state pension funds for the period from 2006 to 2007 and determines prospects of non- state pension security development in Ukraine.

Актуальність. Жодна державна солідарна пенсійна система неспроможна забезпечити високий рівень пенсій при низьких розмірах обов'язкових пенсійних відрахувань та несприятливих демографічних умовах. Починаючи із січня 2004 р., в Україні розпочалося реформування системи пенсійного забезпечення. З метою ефективного використання коштів Пенсійного фонду Уряд розробив та прийняв Закони "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" та "Про недержавне пенсійне забезпечення". Побудова ефективно функціонуючої системи недержавних пенсійних фондів (надалі – НПФ) в Україні означає створення нового механізму пенсійного забезпечення. Значимість таких фондів визначається їх спроможністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та одночасно акумулятором внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зауважимо, що на сьогодні питання розгляду економічних аспектів діяльності щодо недержавного пенсійного забезпечення у вітчизняній науковій літературі висвітлюються невеликим колом дослідників, зокрема Р. Малим, В. Ємцем, А. Федоренком, Д. Леоновим, Э. Лібановою, М. Лібановим, Н. Ковальовою, А. Якимович й ін.

Автори Малий Р.І., Ємець В. у статтях "Діяльність недержавних пенсійних фондів (зарубіжний досвід)", "Роль недержавних пенсійних фондів у забезпеченні економічного розвитку країни: світовий досвід та українські реалії" досліджують зарубіжний досвід роботи недержавних пенсійних фондів. Версаль Н.І. у статті "Недержавні пенсійні фонди", Лібанов М. у статті "Принципи функціонування недержавних пенсійних фондів у законодавстві Євросоюзу", Сандлер Д. у статті "Особливості впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення" визначають сприятливі умови для їхнього ефективного розвитку. Однак питання впровадження й функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні потребують подальших наукових розробок, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті. Метою цієї статті є розгляд актуальних питань функціонування недержавних пенсійних фондів у системі недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Реформування пенсійної системи України, яке відбувається останніми роками, спирається на завдання побудови соціальної держави через механізм соціалізації економіки, додержання нею основного принципу — соціальної справедливості. Враховуючи рекомендації Світового банку "Матеріальне забезпечення людей похилого віку у XXI сторіччі: міжнародні перспективи пенсійних реформ" [1] і зважаючи на демографічні процеси та світові тенденції розвитку пенсійних систем, сучасна система пенсійного забезпечення має містити 5 складових.

Перша складова, або "базовий (нульовий) рівень", має забезпечувати мінімальний рівень соціального захисту. Метою фінансованої, за рахунок загальних податків універсальної соціальної мережі, безпеки є запобігання бідності.

Друга складова, або "перший рівень пенсійного страхування", — це обов'язкова державна солідарна система визначених виплат, що ґрунтується на засадах солідарності та субсидування і має на меті відшкодувати частину втраченого доходу її учасникам, залежно від розміру заробітку і сплачених внесків.

Третя складова, або "другий рівень пенсійного страхування", ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб і є обов'язковою накопичувальною системою з певними внесками, запровадження якої планується, починаючи з 2009 року. Верховною Радою у 1 читанні прийнятий проект Закону України "Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та

внесення змін до деяких законодавчих актів України" (р. н. 2854 від 29.12.06 р.)[2].

Четверта складова, або "недержавне пенсійне забезпечення", передбачає добровільні додаткові пенсійні заощадження в банківських установах, недержавних пенсійних фондах та страхових організаціях.

П'ята складова — нефінансовий і навіть неформальний рівень, який має охоплювати ширший спектр соціальної політики: підтримка осіб похилого віку їхніми сім'ями, забезпечення доступу до медичних та житлово-комунальних послуг [2].

З прийняттям 9 липня 2003 року ВР Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" в державі відбулася не тільки реформа системи пенсійного забезпечення, а й було дано суттєвого поштовху інституційним змінам на ринку фінансових послуг.

Закон України „Про недержавне пенсійне забезпечення” концептуально та функціонально розмежував послуги з недержавного пенсійного забезпечення, які надаються недержавними пенсійними фондами, комерційними банками та страховими організаціями на три відокремлені частини, що дозволяє, з одного боку, урізноманітнити пенсійне обслуговування громадян, з іншого – мінімізувати дублювання професійної діяльності різних фінансових установ на ринку пенсійних послуг та підвищити якість цих послуг.

З 1 січня 2004 року недержавне пенсійне забезпечення в Україні здійснюється:

- пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів відповідно до Закону;

- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду відповідно до цього Закону та законодавства про страхування;

- банківськими установами, відповідно до Закону "Про недержавне пенсійне забезпечення" та законодавства про банківську діяльність, шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом, гарантування вкладів фізичних осіб, що встановлюється згідно із Законом.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – юридична особа, що створена відповідно до Закону [3] і є неприбутковою організацією (непідприємницьким товариством), функціонує

і проводить свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду у визначеному законодавством порядку. Недержавні пенсійні фонди за видами поділяються на відкриті, корпоративні та професійні.

Виключним видом діяльності НПФ є недержавне пенсійне забезпечення, що включає:

- акумулювання пенсійних внесків та їх інвестування;
- розподіл отриманого інвестиційного доходу серед учасників та його облік на індивідуальних пенсійних рахунках;
- здійснення пенсійних виплат учасникам.

Усі операції від імені пенсійного фонду здійснюють компанії-менеджери, з якими фонд уклав контракти на обслуговування, – компанія з управління активами (КУА), адміністратор і зберігач активів.

Зауважимо, що державою створені належні умови для функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Розроблена законодавча база – Закони України "Про недержавне пенсійне забезпечення" та "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування". Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України (надалі – ДКЦПФР) розроблено 30 підзаконних нормативно-правових актів, якими передбачені: процедури, необхідні для початку роботи НПФ; вимоги для осіб, які входять до складу Ради НПФ та фахівців адміністраторів НПФ, запроваджена система їх навчання; процедура ліцензування адміністраторів НПФ тощо.

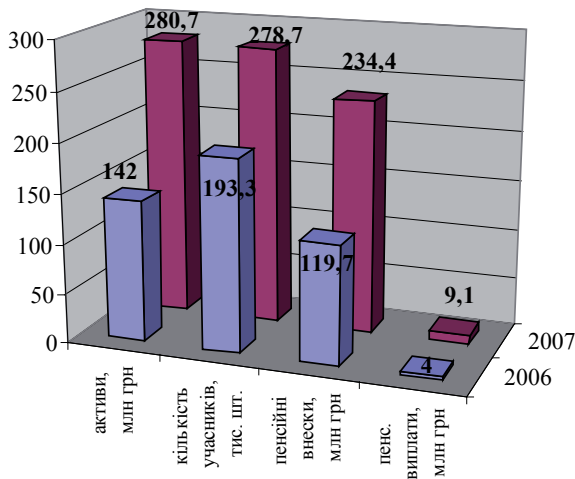
Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів (рисунок 1) свідчить про подальший розвиток та становлення накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні.

За даними Держфінпослуг, кількість НПФ на кінець 2007 року становило близько 100, але активну діяльність щодо залучення вкладників і учасників та формування пенсійних активів здійснювали тільки 50 фондів.

Слід зазначити, що вже цієї кількості НПФ достатньо для обслуговування всіх бажаючих роботодавців та громадян країни брати участь у недержавному пенсійному забезпеченні.

Наприклад, у Польщі, де учасників НПФ більше 11 млн. громадян, працює всього 16 фондів. В Угорщині із 60 НПФ, створених у перші декілька років, зараз залишилось всього 21 фонд, у яких бере участь більше 40 відсотків зайнятого насе-

лення. У Чилі 80 % учасників зосереджені у 5 великих фондах [4].

Рис. 1. Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні за 2006-2007 роки

З урахуванням світового досвіду можливо зробити висновок про поступове зниження динаміки росту чисельності в Україні недержавних пенсійних фондів та інфраструктури, що їх обслуговує, з одночасним їх укрупненням у процесі зростання конкуренції та переваг, які несе консолідація цього ринку.

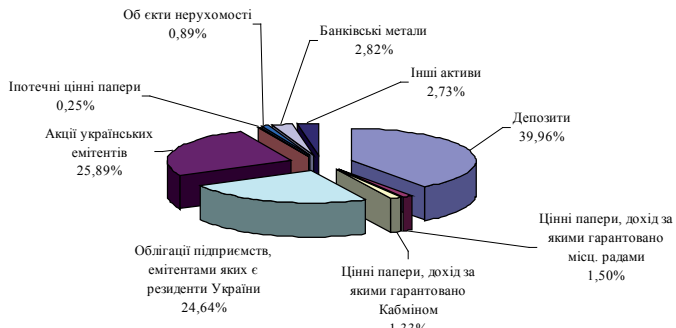
Наприкінці 2007 року учасниками недержавних пенсійних фондів за укладеними контрактами були 278,7 тис. фізичних осіб, що на 44 % більше, ніж наприкінці 2006 року (протягом року до системи недержавного пенсійного забезпечення долучилось 85,4 тис. учасників) [4].

За результатами 12 місяців 2007 року структура розміщення пенсійних активів за напрямками інвестування суттєво не змінилась (рисунок 2). Як видно з рисунка 1, переважаючими напрямками інвестування пенсійних активів залишаються депозити в банках (40 % інвестованих активів), акції (26 %) та облігації (25 %) підприємств, які є резидентами України.

Суттєвим чинником, що впливає на розмір інвестиційного доходу є також те, що розмір залучених пенсійних внесків є незначним для забезпечення залученості здійснення диверсифікації пенсійних активів у доходні фінансові інструменти. Крім

того, такий інструмент, як державні цінні папери, цінні папери місцевих рад, як основні інструменти вкладання пенсійних коштів, не має широкого попиту серед управляючих компаній у зв'язку з низьким рівнем доходів.

Рис. 2. Структура розміщення пенсійних коштів за напрямами інвестування у 2007 році

Наприкінці 2007 року витрати, відшкодовані за рахунок активів пенсійного фонду, становили 15 128,6 тис. грн, або 5,43 % від загальної суми активів пенсійних фондів. Основна частина витрат, що відшкодовується за рахунок пенсійних активів, припадає на оплату послуг адміністратора (7 880,6 тис. грн, або 52,1 % від загальної суми витрат), включаючи оплату рекламних та агентських послуг, пов'язаних із функціонуванням пенсійного фонду, та витрат на оприлюднення інформації про його діяльність. При цьому середня частка НПФ значення тарифів на оплату послуг адміністратора становить 3,36 % від пенсійних внесків, що на 2,64 процентних пункти менше граничних тарифів на оплату послуг адміністратора, визначених законодавством.

Як і в попередні роки, серед учасників НПФ більшість становили особи віком від 40 до 55 років – 41,9 % (2005 р. – 44,2 %, 2006 р. – 43 %). Разом з тим слід відзначити збільшення частки вікової групи старше 55 років – 9,3 % (13,3 % у 2005 році, 7 % у 2006 р.) та зростання частки учасників НПФ віком до 25 років – 15,1 % (8 % у 2005 році, 14 % у 2006 р.) [4], що можна розцінювати як прояв підвищення довіри людей до перспективності системи недержавного пенсійного забезпечення, яка ще перебуває на етапі свого становлення.

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів свідчать про поступове збільшення уваги до них з боку роботодавців та населення і дотримання лімітів витрат на їх

обслуговування, що забезпечує подальший розвиток накопичуваної системи пенсійного забезпечення в Україні.

Зауважимо, що очікування щодо темпів розвитку і масштабів недержавної пенсійної системи (НПС) в Україні були більш оптимістичними. Причин її гальмування багато. Ось декілька, на наш погляд, головних:

1) затримка на один рік терміна запуску НПС – закон набув чинності 1 січня 2004 р., а система запрацювала з 1 січня 2005 р. Тривалий час початок роботи недержавних пенсійних фондів стримувався відсутністю професійних фінансових установ, які забезпечували б діяльність фонду. Перші адміністратори змогли отримати ліцензію лише наприкінці 2004 р., а податкові пільги у сфері недержавного пенсійного забезпечення набрали чинності з 1 січня 2005 р., тобто лише у 2005 році недержавні пенсійні фонди запрацювали повноцінно;

2) визначено, що на сьогодні недержавні пенсійні фонди працюють недостатньо прозоро, а інформація про їх діяльність не дає можливості населенню та роботодавцям порівнювати їх результати та об'єктивно визначати ефективність пенсійних схем, за якими здійснюється недержавне пенсійне забезпечення;

3) низький рівень усвідомлення переваг недержавних пенсійних фондів як у соціальному, так і в економічному сенсі з боку роботодавців та більшості населення.

Висновки. Система добровільного пенсійного забезпечення в Україні нині перебуває на початковому етапі розвитку. Обсяг активів недержавних пенсійних фондів (НПФ) швидко зростає, однак вони все ще становлять невелику частину фінансової системи України. НПФ протягом останніх двох років роботи накопичили значний досвід. Для майбутнього розвитку добровільних пенсійних програм, які сприятимуть підвищенню добробуту населення України, необхідно вдосконалити відповідну регуляторну базу, спираючись на вже отриманий досвід впровадження НПФ.

Вкрай важливим є підвищення ролі державних боргових інструментів у діяльності НПФ. На сьогодні державні боргові інструменти практично відсутні на ринку, і тому НПФ, які можуть інвестувати в такі інструменти до 50 % своїх портфелів, шукають альтернативні інструменти, що мають нижчу якість від державних боргових зобов'язань. Так, зокрема в Угорщині, більше 70 % активів НПФ інвестовано в державні цінні папери, в Болгарії та Чехії – близько 50 %, у той час, коли в Україні лише 1,1 % при ліміті 50 % [4].

Також варто відзначити, що рівень прозорості ринку НПФ

в Україні є дуже низьким. Необхідно, щоб усі головні учасники ринку розпочали, якомога швидше, використовувати Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Варто також швидше вводити в практику оприлюднення НПФ інформаційних проспектів.

Запровадження МСФЗ й інформаційних проспектів є необхідними, але не достатніми заходами для розв'язання найбільш нагальної проблеми – недостатньо частого та не досить точного оцінювання вартості активів і відсутності надійних розрахунків вартості одиниці пенсійних внесків. Для її розв'язання потрібно вжити низку додаткових заходів, спрямованих на виправлення ситуації, а саме:

- ДКЦПФР негайно запровадити технічні рішення, які використовуються для оцінювання активів за умов неліквідних ринків;

- терміново запровадити правила негайного та повного розподілу інвестиційного доходу та збитків на рахунки учасників НПФ;

- з цією метою та з метою можливості порівняння результатів роботи НПФ слід щонайшвидше запровадити щоденні розрахунки вартості одиниці пенсійних внесків.

Зазначимо, що незначна місткість ринку недержавного пенсійного забезпечення на сьогодні не дозволяє продемонструвати його інвестиційний потенціал як довгострокового джерела фінансування потреб реального сектору економіки, позитивно вплинути на розвиток фондового ринку, стати акумулятором фінансових ресурсів. За даними на 1.07.2007 року, тільки 1,12 % працездатного населення України є учасниками НПФ [4]. У той же час ми можемо відзначити позитивну динаміку в зростанні активів НПФ протягом останніх років. Спеціалісти прогнозують, що НПФ стануть популярними не раніше 2010 року, в якому очікується вирівнювання оподаткування доходів фізичних осіб від різних фінансових інструментів [5].

Література

1. Матеріали конференції "Пенсійна реформа в Україні: досягнення, проблеми, перспективи". – Форос, 2005. – <http://www.pension.kiev.ua/FILES/UKR/Reform/news/conf-2005>

2. <http://www.pension.kiev.ua>

3. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 47-48. – С. 372-410.

4. <http://www.dfp.gov.ua>

5. <http://www.kinto.ua>

Пасічник Г. Р.,

магістр Національного університету "Острозька академія"

ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості конкуренції на страховому ринку України. Автором визначено проблеми економічного, нормативно-правового, організаційно-методологічного, інформаційно-аналітичного, кадрового і технологічного характеру, які суттєво впливають на розвиток страхового ринку країни, запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

The article investigates the peculiarities of competition on the Ukrainian insurance market. The author determines economic, legal, organizing, methodological, information, analytical, personnel and technological problems, which influence substantially on the development of the insurance market, and offers the possible ways to solve them.

Актуальність теми. Страховий ринок є однією з найважливіших складових фінансової безпеки. Без розвинутого, конкурентоспроможного страхового ринку неможливо забезпечити поступальний соціально-економічний розвиток держави, безпечне функціонування суб'єктів господарювання, підвищення добробуту населення, убезпечення різних сфер його життєдіяльності. Проте сьогодні в Україні страховий ринок перебуває лише на етапі становлення, а його розвиток супроводжується численними проблемами економічного, нормативно-правового, організаційно-методологічного, інформаційно-аналітичного, кадрового і технологічного характеру. Чинне законодавство, що регламентує функціонування страхового ринку, не є логічно завершеним. Бракує необхідних методичних розробок для підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності страхових компаній. Немає ґрунтовних наукових досліджень і аналітичних матеріалів, пов'язаних з конкуренцією на страховому ринку України.

Адже, без конкуренції жоден ринок не може функціонувати ефективно, тому що конкуренція і конкурентна боротьба є основними інструментами розвитку економіки. Присутня кон-

куренція і на страховому ринку України, а про її посилення свідчить збільшення кількості компаній з іноземним капіталом, запровадження маркетингових та інноваційних технологій, а також увага, яка в останні роки приділяється кадровим проблемам, рекламі й популяризації страхування. Дослідження розвитку конкуренції на страховому ринку України науковці поки що майже не приділяли уваги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти конкуренції на страховому ринку висвітлювались у комплексних дослідженнях страхового ринку України, здійснених В. Д. Базилевичем [1], О. М. Залетовим [2] та В. М. Фурманом [3], але вперше комплексно цю проблему та її показники досліджувала Л. В. Нечипорук, яка виклала теоретичні засади кількісної оцінки конкурентного середовища та охарактеризувала низку показників його оцінки [4]. Але й досі фактичні показники конкуренції на страховому ринку України не аналізуються на достатньому рівні.

Конкуренція на страховому ринку України має значну специфіку і більшість учасників ринку, зокрема страхові компанії, не зацікавлені розкривати реальні показники своєї діяльності, способи залучення та утримання клієнтів. Внаслідок цього реальні показники та наслідки конкуренції не аналізуються.

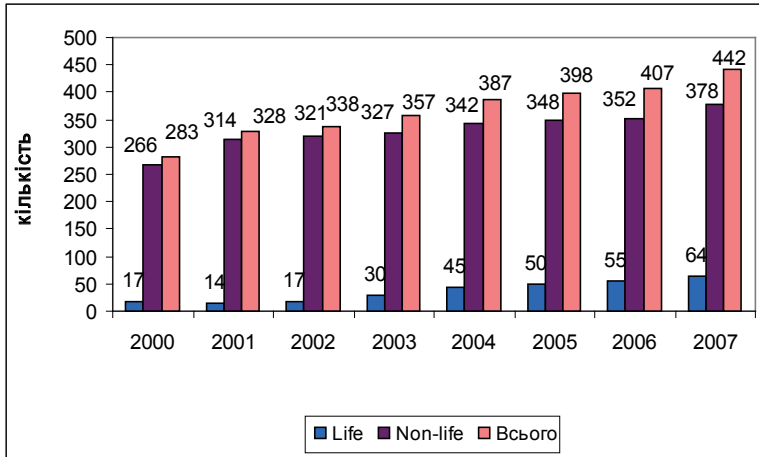
Тому **мета дослідження** полягає у вивченні теоретичних аспектів конкуренції на страховому ринку України та практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності конкуренції страхового ринку на основі аналізу показників конкуренції, властивих даному ринку України; виявлення чинників, які впливають на розвиток конкуренції та удосконалення інституційного забезпечення ринку страхових послуг.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки рівня конкуренції на ринках переважно застосовуються два показники: показник сконцентрованості ринку, який також називають показником монополізації, та показник ринкової конкуренції (індекс Герфіндалля-Гіршмана). Перший показник показує, яку частку ринку займають найбільші підприємства, у нашому випадку перших 5, 10, 50 і т. ін. страхових компаній.

Перш, ніж проаналізувати показник сконцентрованості ринку, розглянемо динаміку кількості страхових компаній, зображену на рисунку 1.

Як видно з рисунка 1, кількість страхових компаній у 2007 році становила 442, у тому числі 64 СК з страхування життя та 378 зі страхування іншого, ніж страхування життя. За 2000-2007 рр. число їх зросло на 159, або ж у 1,56 раза, у тому числі

– СК-life – на 47 та СК-non-life – на 112, лише за останній рік число страхових компаній збільшилось на 35, в тому числі СК-life – на 26 та СК-non-life – на 9 . Велика кількість страхових компаній, з одного боку, оцінюється позитивно і засвідчує розвиток конкуренції на ринку страхових послуг.

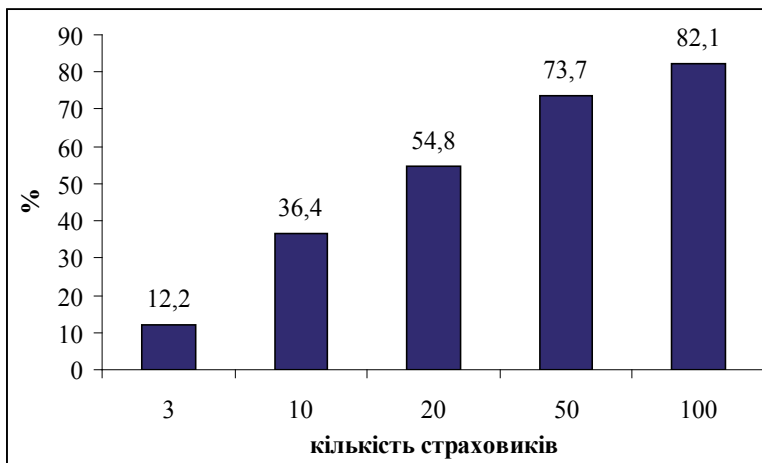
Рис. 1. Динаміка кількості страхових компаній в Україні за 2000-2007 рр.

З іншого боку, така кількість страховиків в Україні є невідповідною високою і з кожним роком число їх збільшується, не тільки стосовно реальних потреб суспільства в страхових послугах, а й щодо тієї частки ризиків, яка ними страхується. Це означає, що більшість страхових організацій є "кептивними", тобто займається не реальним страхуванням, а "перекачуванням" коштів, які витрачає суб'єкт господарювання на страхування, іноземним перестраховикам та отриманням комісійної винагороди за передачу ризиків у перестраховування.

За оцінками українських та закордонних аналітиків, частка реального страхування була найнижчою у 2003 році, поступово підвищившись до 40-44 % у 2004 році та 49 % – у 2005 році. Більшість цих надходжень дають "кептивні" страхові компанії, які зі справжніми кептивами, призначені для страхування високих або специфічних ризиків, нічого спільного не мають. Негативне значення кептиву полягає не тільки у здійсненні псевдострахування, але й у створенні закритих зон для реаль-

ного страхування, бо там, де працює кептив, до страхування не допускається звичайна, ринкова компанія. Закриті сегменти страхового ринку дають величезні надходження і призводять до напруженості на відкритих сегментах, тим самим штучно підвищуючи конкуренцію.

Розглянемо показник сконцентрованості страхового ринку України, який спостерігався у 2007 році (рис. 2). Страховий ринок України, як і інші ринки, характеризується високою концентрацією бізнесу – на перші 100 компаній припадає понад 82 % бізнесу – така картина властива всім світовим ринкам страхових послуг, 73,7 % страхового ринку сконцентровано у перших 50 страхових компаній.

Рис. 2. Концентрація страхового ринку України у 2007 році

Так, першим трьом страховим компаніям належить 12,2 % страхового ринку України, до них належать: "Лемма" з 610,1 млн. грн. отриманих страхових платежів, "Оранта" – 479,6 млн. грн. та Земська страхова компанія – 448,9 млн. грн. страхових платежів. До перших десяти страховиків, які володіють часткою розміром 36,4 % страхового ринку є вищезазначені страхові компанії: Джeneralі Гарант – 360,6 млн. грн., Аванте – 329,1 млн. грн., Інго Україна – 267,0 млн. грн., Українська пожежно-страхова компанія – 222,2 млн. грн., Кремій – 217,6 млн. грн., Аска – 215,8 млн. грн. та Догмат-страхування – 192,7 млн. грн. сплачених страхових платежів.

Показники монополізації ринку натомість у 2003 році такі: перші три страховики займали 23,1 % ринку, а перші п'ятдесят – 77,7 %; у 2004 році перші три – 22,3 %, а перші п'ятдесят – 83 %; у 2005 році перші три – 12,2 %, а перші п'ятдесят – 73,7 %; у 2006 році перші три – 11,8 %, а перші п'ятдесят – 72,3 %. Наведені цифри свідчать, що на українському страховому ринку немає явного монополіста. Найбільші українські страховики останніми роками займають близько 4 % кожен, що загалом можна вважати позитивним явищем. Той факт, що перші п'ятдесят страховиків займають близько 75 % ринку чітко свідчить про кількісну переважаність нашого ринку, неефективне використання інвестованих у нього коштів, і є доказом того, що на ринку неминучі поглинання, злиття або й самоліквідація багатьох компаній.

Загалом, цей процес уже розпочався. Хоча кількість компаній ще збільшується (у 2006 році – на 9, у 2007 році – на 35), але темпи приросту зменшуються, а кількість компаній, які щороку виключаються з реєстру, стабільна: у 2006 році з реєстру страховиків виключено 20 компаній, а у 2007 році – 17 компаній. Показники діяльності ринку за 2005-2006 роки та показники монополізації чітко засвідчують, що найбільш оптимальною в нинішніх умовах є кількість страховиків в межах 100 компаній. Зрозуміло, що при дотриманні величин статутних фондів та показників платоспроможності ніхто не викине з ринку невеликої компанії, але рано чи пізно це здійснять показники їхньої економічної ефективності та процесі глобалізації.

Показники конкуренції, як видно з таблиці 1, свідчать, що протягом 2003-2007 років рівень конкуренції на ринку загального страхування значно (у 4-9 разів) перевищував рівень конкуренції на ринку страхування життя. Це зрозуміло, бо ринок страхування життя тільки починає формуватися, на ньому працює відносно невелика кількість компаній, а частка цього ринку в загальному обсязі усього страхового ринку ненабагато перевищує 3 %.

*Таблиця 1.
Індекси конкурентності (індекси Герфіндала-Гіршмана)
страхового ринку України за 2003-2007 роки*

Рік	Всього по ринку	У тому числі:	
		загальне страхування	страхування життя
2003	282,10	282,10	1941,80
2004	309,98	315,90	1443,87
2005	159,98	167,60	1257,70

2006	153,85	162,70	1465,99
2007	167,02	172,12	1278,05

Ці ж дані свідчать, що на ринку загального страхування існує жорстка конкуренція з коливальним характером і загальним трендом до посилення (показник конкуренції зменшується), а на ринку страхування життя конкуренція низька, хоч теж існує тенденція до її посилення (показник конкурентності зменшується, але темпи його зменшення значно нижчі, ніж на ринку загального страхування).

Високі показники конкуренції спостерігаються тому, що на ринку працює значна кількість страхових компаній. Якщо порівнювати величини цього показника на українському страховому ринку з іноземними ринками страхових послуг, то у 2005 році на польському страховому ринку з обсягом валових страхових платежів у 49,6 млрд. грн. працювало 66 страхових компаній та 7 філій закордонних страховиків, то на українському страховому ринку з обсягом збору валових премій у 12,9 млрд. грн., тобто у 3,8 раза менше, ніж у Польщі, на початку 2006 року працювало 398 страховиків, тобто у 5,5 раза більше. У 2005 році український страховий ринок був поділений майже на 400 сегментів і внаслідок більшої кількості компаній та менших обсягів надходжень страхових платежів підвищився рівень конкуренції на цьому ринку.

Економічна наука також розрізняє цінову і нецінову конкуренції. Основною вважається цінова конкуренція, яка в умовах українського страхового ринку має обмежені можливості. Це явище пояснюється двома чинниками. По-перше, через відсутність достатньої кількості кваліфікованих спеціалістів з розрахунку страхових тарифів (актуаріїв) ціни на страхові продукти не завжди обґрунтовані. Здебільшого їх порівнюють із цінами інших компаній, які діють на цьому ж сегменті ринку або на тій же території.

По-друге, в Україні для обов'язкових видів страхування страхові тарифи встановлюються єдиними для усіх страхових компаній незалежно від території, яку вони обслуговують. У такому випадку компанії можуть конкурувати тільки кількісно, тобто за рахунок збільшення кількості договорів страхування, для чого необхідна розвинута філіальна мережа, яка забезпечуватиме зростання обсягів продаж.

До способів нецінової конкуренції належать якість та надійність продукції, вдосконалення методів продажу, реклами і

популяризацію продуктів. Серед цих способів найважливішим є якість продукту, і тому співвідношення ціни та якості для матеріальних продуктів є вирішальним.

На українському страховому ринку величезну роль як важелі конкурентної боротьби відіграють способи продажу, кваліфікація продавців, реклама і популяризація страхування. Але необхідно відзначити, що із загальної кількості страхових компаній ці методи активно розвивають не більше 50 компаній, які працюють на відкритому ринку. Наявність закритих зон і кептивів приводить до появи специфічної силової конкуренції, при якій некептивні компанії виштовхуються з окремих сегментів ринку.

Для появи реальної здорової конкуренції на страховому ринку необхідний подальший розвиток економіки країни, зниження загального рівня корупції в державі та удосконалення страхового законодавства. Наприклад, підвищення удвічі вимоги до мінімального розміру статутного фонду страховиків: для ризикових компаній — до 2 млн. євро, для компаній зі страхування життя — до 3 млн. євро. Ухвалення закону ускладнить життя дрібним страховикам і зробить дорожчим створення нових компаній.

Збільшення статутних фондів, з одного боку, адаптує українське фінансове законодавство до європейських стандартів, а з іншого — стане бар'єром для створення так званих кептивних страхових компаній, оскільки в законі прописана вимога оплачувати їхній статутний фонд одразу при реєстрації, не використовуючи кредитних коштів.

Висновки. На українському страховому ринку існують як відомі види конкуренції, так і специфічні її види — кількісна і силова конкуренції, властиві ринкам країн з перехідною економікою. Фактичний рівень конкуренції поки що невисокий через загальний низький розвиток страхування, який дозволяє страховим компаніям розширювати операції за рахунок не охоплених страхуванням об'єктів. Через наявність закритих зон та кептивних компаній конкуренція існує у прихованій формі.

Література

1. Законодавство України про страхування: Збірник нормативних актів/ Ред. П. Д. Біленчук, І. В. Філонюк, І. В. Яковенко. — К.: Атіка, 1999. — 464 с.
2. Базилевич В. Д. Страховий ринок України. — К.: Знання, 2002. — 417 с.
3. Власенко О. О. Розвиток страхового ринку України // Фінанси України. — 2005. — № 8. — С. 140-144.

4. Джуччі Рікардо та Хенке Фолькер Значення ринку страхування для економічного розвитку України: аналіз та рекомендації для економічної політики // Страхова справа. – 2004. – № 1. – С. 70-75.
5. Залетов А. Н. Страхование в Украине // Под ред. О. А. Слісаренко. – К.: BeeZone, 2002. – 452 с.
6. Заруба О. Д. Страхова справа: Підручник. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 1998. – 321 с.
7. Інформація про стан та розвиток страхового ринку України за 2007 рік // www.dfr.gov.ua / Ринки фінансових послуг
8. Нечипорук Л. В. Теорія та практика страхового ринку в Україні: Монографія. – Харків: Вид-во Нац. Ун-ту внутр. справ. – 2004. – 300 с.
9. Свириденко А. А. Стан та перспективи розвитку страхового ринку України // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 146-150.
10. Філонюк О. Ялтинська кооперація // Страхова справа. – 2006. – № 3. – С. 56-61.
11. Фурман В. М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку: Монографія. – К.: КНЕУ. – 2005. – 296 с.

Пасько О. М.,
*аспірант Університету банківської справи Національного банку
України*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВ І СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

У даній статті розглянуті основні тенденції у фінансовому секторі України та зарубіжних країн, що стосуються банків і страхових компаній, їх взаємовплив. Визначені історичні передумови виникнення поточних тенденцій та їх перспективи.

In this article describes basic tendencies in the financial sector of Ukraine and abroad concerning banks and insurance companies, their interaction. The history of development of current tendencies and their perspectives are determined.

Вступ. Тенденції у світовому фінансовому ринку безпосередньо пов'язані з його розвитком. Так, і зараз на фінансових ринках окремих країн можна спостерігати певні тенденції, зокрема, у взаємодії банків і страхових компаній можна виділити активізацію процесів створення їх об'єднань, переходу до клієнто-орієнтованих моделей дій та отримання відповідних позитивних результатів. Саме наявні тенденції на фінансовому ринку визначають шлях та рівень його розвитку в майбутньому, а як результат – і рівень розвитку національної економіки в цілому.

Постановка проблеми. Важливим елементом, що характеризує рівень розвитку національної економіки є стан фінансового сектору країни. Нові тенденції визначають рівень його розвитку як на даний момент, так і на майбутнє. Саме тому визначення нових напрямів вдосконалення є важливим для подальшого дослідження діяльності фінансового сектору країни, механізму взаємодії фінансових інститутів та перспективи їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній літературі певна увага приділяється проблемі визначення нових тенденцій у взаємодії страхових компаній і банків. Великий вклад у її дослідженні зробили фінський вчений

R. Voutilainen та американський аналітик А. Singer, російські вчені Н. Адамчук та М. Мальковська. Вітчизняні дослідники також зробили значний внесок у вивченні теми, серед яких О. Барановський, В. Загребний, Н. Ткаченко, В. Фурман та інші.

Проте проблема дослідження і виділення тенденцій у взаємодії страхових компаній і банків все ще залишається відкритою та потребує постійного розгляду.

Постановка завдання. Метою статті є опис, аналіз нових тенденцій, визначення їх суттєвості й актуальності у фінансовому секторі України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні саме створення альянсів банків і страхових компаній є головною тенденцією у фінансовому секторі. Зараз як на західноєвропейському та американському ринку, так і в Україні майже неможливо відшукати банк, що не має партнерських стосунків зі страховими компаніями, і навпаки, страхову компанію, що не співпрацює з банками. За допомогою альянсів зазначені установи досягають значних результатів та поліпшують свої економічні показники. Фінансова конвергенція також є потужною тенденцією на західних ринках в останні двадцять років [4, 2], проте в Україні, виходячи з історичних обставин, цей процес почався значно пізніше.

Спочатку виникла необхідність страхування ризиків при кредитуванні. Тобто банк визначає ряд страхових компаній (проводить акредитацію) шляхом вивчення їх реальних фінансових показників з метою гарантування, реального покриття ризиків щодо майна в яке вкладені банківські кошти позичальником. Наступним етапом взаємодії банків і страхових компаній став вихід їх відносин на більш високий рівень. Банки створюють свої страхові компанії або купують наявні. Виникає можливість створювати фінансовий продукт, що впроваджується у задіяні бізнес-процесів, в тому числі у АРМ банківських підрозділів.

Як зазначено на рисунку 1, банк виділяє одну страхову компанію, що зазвичай пов'язана з ним відносинами контролю.

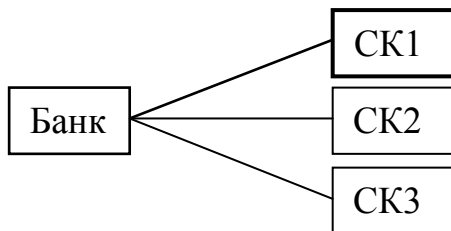

Рис. 1. Взаємодія банку зі страховими компаніями

Отже, при створенні тандемів банку і страхової компанії досягаються певні результати і можливості, а саме:

- створюється новий продукт;
- досягається нова якість продукту;
- поліпшується якість обслуговування;
- можливість балансування, перерозподіл прибутку.

Слід зазначити, що альянси компаній, пов'язаних відносинами контролю мають безперечні переваги. Саме тому кожна велика фінансово-промислова група має свій і банк, і страхову компанію.

Значна активізація процесу придбання одних учасників фінансового ринку іншими в Україні почалася на початку століття. Це пов'язано з бумом середньо- та довгострокового кредитування фізичних осіб і необхідністю страхування ризиків, пов'язаних з цими операціями.

Так, для прикладу, якщо узяти найбільших гравців на ринку страхових послуг України, то можна виділити такі тандеми: СК "Провіта" та банк АКБ "Форум", НАСК "Оранта" та АКБ "Укрсоцбанк", АСК "Омега" та АКБ "Фінанси і кредит", СК "ТАС" та АКБ "ТАС-комерцбанк", СК "УСГ" та АКІБ "Укрсиббанк", СК "Вексель" та АКБ "Промінвестбанк" та інші. Результатом є те, що зростає інвестиційна потужність об'єднання, побудова логістичної мережі та мережі реалізації стає більш простою для компанії однієї групи, виникає можливість ведення спільної рекламної кампанії, більш тісного спілкування з клієнтами.

Наступною, важливою тенденцією є те, що компанії переходять від продуктоорієнтованої моделі дії на ринку до клієнтоорієнтованої. Це показано у впровадженні не звичайних продавців продукту, а працівників-консультантів, що працюють з кожним клієнтом і можуть проконсультувати та запропонувати цілий ряд послуг. Використання клієнтсько-орієнтованої моделі призведе до того, що клієнт збільшує обсяг купівлі, тобто може купувати декілька послуг, тим самим збільшуючи прибутки компанії. Більша ймовірність того, що клієнт від потенційного перетвориться на лояльного, який буде купувати послуги в майбутньому та рекомендувати їх іншим. Такий підхід до реалізації продуктів безпосередньо пов'язаний з іншою тенденцією на фінансовому ринку. Такою тенденцією є створення фінансових супермаркетів (financial supermarket, "one-stop-shopping", "one-door-principle"), де клієнт має можливість вибрати і придбати в одному місці одразу декілька банківських, страхових та інших послуг. Зазвичай такий сервіс пропонують компанії однієї фінансово-промислової групи, тому це є

додатковим стимулом до створення об'єднань. Так, людина, що хоче купити автомобіль може оформити кредит і одразу ж купити страховий поліс (зазвичай умовою надання кредиту є обов'язкове страхування авто). Крім того, клієнт може обрати той вид страхового захисту чи банківського продукту, що йому більш підходить, адже банківські та страхові послуги часто можуть замінювати один одного. Такими послугами є банківська та страхова гарантії, обидві можуть мати однакове призначення. Іншим прикладом може слугувати страховий продукт, що замінює довгострокові депозити – традиційне страхування життя. Страхування життя в Україні тільки розвивається, а довіра населення поки що більша до банківських установ. Це пояснюється, зокрема, наявністю можливості отримати від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до 50 000 грн. (для прикладу, в Фінляндії гарантована сума – 25 000 EUR). Для страхових компаній такої гарантованої суми повернення нема, проте більшість компаній зі страхування життя мають стабільні фінансові показники. Також деякі корпоративні позики можуть бути заміщені страхуванням втраченої вигоди.

Зняття законодавчих бар'єрів для об'єднання страхових компаній і банків в більшості країн відкрило можливість реалізації страхових послуг через банки. Це призвело до того, що вже п'ять років тому у Франції до 60 % страхових полісів реалізувалися через банки, а загалом в Європі кожен третій поліс страхування життя і кожен двадцятий з інших видів страхування також реалізувався банками [2, 139]. На жаль, до цих пір ніхто не приводив статистику реалізації страхових продуктів через банки в Україні, але можна сказати, що частка цих каналів збуту просто мізерна в порівнянні з іншими.

Так, у США можна спостерігати таку картину залучення страхових премій банківськими установами, яка подана в таблиці 1.

Як видно з таблиці, брокерська винагорода від реалізації страхових продуктів банківськими установами (insurance brokerage revenues) у складі найбільших банківських холдингів США у 2007 році значно зросла в порівнянні з минулим роком. Зокрема, Citibank у складі Citigroup Inc. залучив у 2007 році на 17 % більше страхових премій, ніж у 2006 році. Аналогічний показник Wells Fargo & Company становить 19 %, а BB&T Corp. – 4 %.

Створення комбінованих фінансових продуктів також є новою тенденцією у банківській сфері та сфері страхування. Два банківських продукти можуть бути суміщені, наприклад, при наданні іпотечного кредиту та деякого ощадного продукту. Або

можуть бути комбіновані страхові продукти – ощадне страхування та страхування від ризиків. Також можуть бути комбіновані страхові і банківські продукти. Один типовий приклад такого продукту – надання кредиту на житло та страхування цього ж житла. Може бути надана платіжна картка та, разом з нею, поліс страхування: від нещасних випадків; медичних витрат тих, хто виїжджає за кордон, їх вантажу, затримки рейсів; на випадок втрати або пошкодження картки; на випадок махінацій з картою [2]. Страхова сума може бути невеликою, але все це буде реалізуватися не як окремий продукт, а як один комбінований, тобто у вартість картки буде входити і вартість страхування. Саме таким він має сприйматися клієнтом. Такі продукти вигідні та зручні як для клієнтів, що мають змогу просто все оформити і отримати продукт з додатковими якостями, так і компанії, що реалізує відразу пакет послуг.

Таблиця 1.
Брокерська винагорода від реалізації страхових продуктів банківськими установами (IBR) у найбільших холдингах США в 2007 році [3].

№	Компанія	IBR у 2006 році, млн. дол.	IBR у 2007 році, млн. дол.	Зміна, %	Активи	Частка у активах, %
1	Citigroup Inc.	1 723,00	2 016,00	+17	2 187 631	0,09
2	Wells Fargo & Company	1 071,00	1 272,00	+19	575 442	0,22
3	BB&T Corp.	805,87	842,09	+4	132 618	0,63

З'являється тенденція до організації продажів послуг інших компаній в поєднанні зі своїми. Це певне продовження клієнтоорієнтованих моделей продажу. Компанія наголошує, що найкращі продукти не завжди виробляються тільки нею, а існують ще й спеціалізовані компанії (наприклад, СК "Арма" спеціалізується на медичному страхуванні, має свій штат кваліфікованих лікарів тощо), що можуть запропонувати кращі послуги. Безперечною перевагою такого підходу є більша довіра клієнта до компанії. Така тенденція типова для скандинавських країн, особливо для Швеції.

Ще одна важлива тенденція – сильний акцент на довгострокових заощадженнях. Деякі компанії визначають своїм пріоритетним напрямком діяльності роботу саме з такими заощадженнями (Skandia і SEB у Швеції, Sampo і Pohjola у Фінляндії та інші)[4, 9]. Особливо чітко цю тенденцію можна простежити в країнах, де велика частка фінансових заощаджень фізичних осіб знаходиться на депозитних рахунках у банку. Так, у Фінляндії більше половини фінансових активів населення зберігається у банках. Також розвивається страхування життя з широким спектром покриття ризиків. Український фінансовий ринок така тенденція тільки чекає, і пов'язана вона має бути з розвитком ринку страхування життя та довгострокових заощаджень.

Висновки. Таким чином, можна виділити такі тенденції, пов'язані із взаємодією банків та страхових компаній:

- 1) створення альянсів банків та страхових компаній;
- 2) перехід до клієнтоорієнтованої моделі дії і реалізації продукції;
- 3) створення фінансових супермаркетів;
- 4) реалізація страхових продуктів через банки;
- 5) створення комбінованих продуктів;
- 6) рекомендації схожих продуктів компаній-партнерів;
- 7) акцент на довгострокових заощадженнях.

Слід зазначити, що кожна тенденція впливає на ринок фінансових послуг України і, як результат, на економіку країни. Тому завданням кожної компанії у фінансовому секторі є найефективніше управління та прямування за новітніми тенденціями, розробками та технологіями. Отже, важливим є подальше дослідження теми та розробка практичних рекомендацій щодо моделей взаємодії страхових компаній і банків, їх діяльності та розвитку.

Література

1. Адамчук Н.Г., Мальковская М.А. Проблемы и пути государственного регулирования процессов слияния и конвергации на финансовых рынках // Теория страхового права. – 2002. – № 1. – С. 3-19.
2. Фурман В.М. Формування ефективної стратегії взаємодії страхових компаній та банків // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 137-141.
3. Singer, Andrew W. Who's who in bank insurance: A guide to the Top 100 U.S. Institutions. – NY., bank insurance market research group, 2008.
4. Voutilainen, Raimo. In search for the best alliance structure between banks and insurance companies. – Helsinki school of economics, 2006.

Пирог О. В.,

к.е.н., доцент Дніпропетровського національного університету

РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИХОДУ НА НЬОГО УКРАЇНИ

У статті досліджено сучасні тенденції розвитку світового ринку цінних паперів та визначені перспективи участі на ньому України.

The article is investigating the tendencies to growth of world stock market and determining the perspective for Ukraine.

Вступ. Глобалізація світової економіки створює передумови для інтеграції національних ринків цінних паперів, а також становлення фондових ринків як основного механізму перерозподілу фінансових ресурсів на національному і міжнародному рівнях, що спричиняє відповідне посилення інвестиційної та позичкової діяльності на ринках цінних паперів. Таким чином, у результаті стрімких перетворень на фондових ринках, саме вони відіграють роль головного чинника розвитку та розподілу світових фінансів.

У сучасній світовій фінансовій системі фондовий ринок відіграє значну роль, оскільки він є одночасно сегментом грошового ринку та ринку капіталів. До того ж фондовий ринок може розглядатися як один з найефективніших механізмів регулювання переливу фінансових ресурсів за допомогою різних інструментів. Саме операції на відкритому ринку (купівля/продаж державних облігацій) є основним інструментом грошово-кредитної політики будь-якого центрального банку, незалежно від того, який у нього цільовий орієнтир – рівень відсотка чи обсяг грошової пропозиції. Водночас існування ринку державних цінних паперів дає орієнтири для визначення рівня безризикової відсоткової ставки. Залучення коштів на фінансових ринках (внутрішніх чи зовнішніх) за допомогою державних боргових зобов'язань є також загально визнаним способом фінансування дефіциту державного бюджету. Тому дослідження розвитку фондового ринку в світі є тією основою,

яка сприяє визначенню певних напрямів у розбудові економіки, а відтак увага дослідників до тенденцій функціонування фондових ринків взагалі та фондових ринків країн, що перетворюють свої економіки, зокрема, є суттєвою.

Розвинений і стійкий фондовий ринок є основою успішного функціонування та розвитку ринкової економіки. У контексті політичних та економічних коливань економік постає необхідність стабілізації фінансового становища за рахунок залучення зазвичай обмежених фінансових ресурсів, розширене відтворення яких можна отримати через активно дієвий фондовий ринок. Саме розвинутий, інтегрований у світову фінансову систему, ринок цінних паперів є своєрідним показником лібералізації економіки й успішного проведення ринкових реформ.

Постановка завдання. На сучасному етапі саме ринкам цінних паперів у розвинутих країнах належать перші місця серед найдинамічніше зростаючих елементів фінансової сфери. Зростання оборотів на нових ринках цінних паперів є більш швидким та динамічнішим, ніж зростання обсягу операцій на товарних ринках і ринках комерційного та банківського кредиту. У рамках ускладнення господарського механізму та глобалізації фінансових ринків, функції ринків цінних паперів стають дедалі ширшими та різноманітнішими. Саме фондові ринки виступають у розвинутих країнах посередниками при русі капіталів, перерозподілі трудових і матеріальних ресурсів між різними галузями виробництва. Ринки цінних навіть в умовах економічного застою надають економіці гнучкості й мобільності, яка забезпечує можливість швидкого переливу ресурсів з одних галузей в інші та здійснення структурної перебудови виробництва.

Розвиток світового та українського фондових ринків, виходячи з його динамічності, є об'єктом постійної уваги як українських, так і зарубіжних науковців та практиків. Значний вклад у дослідження процесів на світовому ринку акцій зробили відомі російські вчені Н. Благ, Б. Рубцов, Я. Міркін та О. Шестацький, роботи яких спрямовані на виявлення глибинних причин розвитку цього важливого сегмента фондового ринку. Процеси інформатизації світового ринку цінних паперів, роль акціонерного капіталу в економіці провідних країн досліджуються в низці праць вітчизняних дослідників В. Шапрана, Н. Шапран та А. Бабенко. Вплив процесів інтернаціоналізації та глобалізації на розвиток фондових ринків країн, що розвиваються, вивчається в окремих роботах С. Котлярова. Загальні дослідження західних фахівців щодо розвитку фондових ринків стосуються переважно їх ефек-

тивності, якими є дослідження М. Рокінгера, І. Дороніна, П. Дуайєра, О. Саліхової, Р. Хасбулатова та Н. Шмельова.

Результати. Події останніх десятиліть яскраво засвідчують всеохоплюючу роль ринків цінних паперів у розвитку світової економіки на сучасному етапі. Їх вплив та значення виходять далеко за межі суто економічних відносин. В умовах неспинної глобалізації світовий ринок цінних паперів необхідно розглядати в контексті соціальних та геополітичних процесів.

Світовий ринок цінних паперів – це складна система національних і міжнародних фінансових інструментів та інститутів. Цей ринок спроможний створювати фінансові активи з різноманітними характеристиками: від короткострокових боргових інструментів до "вічних" облігаційних позик та акцій. Отже, світовий ринок цінних паперів спроможний задовольнити будь-які потреби позичальників і запропонувати інвесторам будь-які види фінансових вкладень.

Розвитку сучасного світового ринку цінних паперів у сучасних умовах властиві специфічні тенденції.

Тенденції концентрації і централізації капіталів мають два аспекти щодо ринку цінних паперів: з одного боку, на ринок приходять нові учасники, для яких ця діяльність стає основою, а з іншого відбувається процес виділення головних професіоналів ринку як на основі концентрації капіталів, так і шляхом централізації капіталу. Як наслідок, на фондовому ринку з'являються торгові системи типу NASDAQ, SEAQS або інших організаторів ринку, а також декілька найвідоміших фондових компаній (New York Stock Exchange, Tokyo International Stock Exchange, London International Stock Exchange, Frankfurt Stock Exchange), які обслуговують значну частину всіх операцій на міжнародному ринку [1].

Інтернаціоналізація фондового ринку означає, що національний капітал переходить межі країн, формується світовий ринок цінних паперів, щодо якого національні ринки стають другорядними. Інвестор з будь-якої країни має можливість вкладати капітал у цінні папери, які мають обіг в інших країнах. Фондовий ринок стає глобальним. Отже, національні ринки виступають складовими світового ринку цінних паперів, торгівлю на такому ринку ведуть безперервно, та основу якого складають цінні папери транснаціональних компаній ("Microsoft", "Boing", "Ford", "Mercedes").

Консолідація інституцій фінансового ринку: комерційних та інвестиційних банків, інвестиційних компаній і фондів, бірж і позабіржових торговельних систем, а також відповідне ство-

рення об'єднаних міжнаціональних структур, стала важливим чинником інтегрування національних ринків у напрямі створення світового ринку цінних паперів.

Тенденція комп'ютеризації ринку цінних паперів є результатом широкого застосування комп'ютерів у всіх областях людського життя в останні десятиліття. Без неї фондовий ринок у своїх сучасних формах і розмірах був би просто неможливий. Комп'ютеризація дозволила зробити революцію як в обслуговуванні ринку, перш за все, за допомогою сучасних систем швидкодіючих і всеосяжних розрахунків для учасників ринку, так і в його засобах – торгівлі. Комп'ютеризація є фундаментом для всіх інновацій на ринку цінних паперів. Нововведення – це нові інструменти ринку, перш за все, численні види похідних паперів, створення нових їх видів і різновидів; нові системи торгівлі – це системи, засновані на використанні комп'ютерів і сучасних видів зв'язку, які дозволяють вести торгівлю в автоматичному режимі, без посередників.

На сучасному етапі досить масштабною стала сек'юритизація – тенденція переходу грошей зі своїх традиційних форм (заощадження, готівка, депозити тощо) у форму цінних паперів.

Таким чином, існує два основних компоненти міжнародного ринку цінних паперів: ринку боргових цінних паперів і ринку прав власності. Головним джерелом середньо- і довгострокового фінансування є міжнародний ринок облігацій. Серед позичальників міжнародного ринку цінних паперів домінують емітенти з розвинутих країн. На початку XXI ст. визначилися провідні тенденції сучасного розвитку міжнародного ринку цінних паперів, основними серед них є: концентрація та централізація, інтеграція, комерціалізація, комп'ютеризація та сек'юритизація фондових ринків країн світу.

У 2000-2006 рр. близько половини всього світового ринку цінних паперів припадало на США, приблизно 13 % – на Японію, а в цілому на п'ять країн (США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція) – приблизно 75 %. На початку 1970-х років частка тільки США перевищувала 60 %. У 1980-ті роки вона зменшилась у зв'язку з підвищенням питомої ваги Японії, а з кінця 1980-х і до середини 1990-х років – ринків, що формуються. Із середини 1990-х років знову відбулося підвищення частки США, насамперед за рахунок зростання ринку акцій [2].

Отже, частка семи провідних розвинутих країн на світовому ринку цінних паперів майже вдвічі перевищує їх частку у світовому ВВП. Висока частка розвинутих країн у сукупному світовому фондовому ринку призводить до того, що світові про-

порції повністю визначаються пропорціями фондового ринку розвинених країн за впевненого домінування США. При цьому слід відзначити, що, за рахунок частки США, динаміка котирувань цінних паперів на американському ринку значно впливає на курси цінних паперів на інших ринках.

Досліджуючи тенденції розвитку ринку цінних паперів у глобальних масштабах не можна уникати аналізу обсягів капіталізації на найбільших його суб'єктах – світових фондових біржах. У табл. 1 подано перелік найбільших у світі бірж за обсягами капіталізації, з яких очевидно, що домінація розвинутих країн у цьому процесі не випадкова. Насамперед, треба звернути увагу на невелику кількість бірж – лідерів, що вказує на результативність консолідації подібних структур. У порівнянні ж з українським фондовим ринком, фондових бірж достатньо, але діяльність їх недостатньо організована.

*Таблиця 1.
10 найбільших світових бірж за обсягами капіталізації
у 2005-2006 рр., млрд. дол. США*

	Біржа	2005 р.	2006 р.	зміни у 2006 р. в порівнянні з 2005 р., у %
1	Нью-Йоркська біржа	13,311	15,421	15,9
2	Токійская біржа	4,572	4,614	0,9
3	Nasdaq біржа	3,604	3,865	7,2
4	Лондонская Stock Exchange	3,058	3,794	24,1
5	Euronext	2,707	3,708	37,0
6	Гонконг Exchanges	1,055	1,715	62,6
7	TSX Груп	1,482	1,701	14,7
8	Deutsche Börse	1,221	1,638	34,1
9	BME Spanish Exchanges	960	1,323	37,8
10	SWX Swiss Exchange	935	1,212	29,6

На наш погляд, чинниками зростання капіталізації є зростання курсової вартості і збільшення загальної кількості компаній, що випускають акції для продажу широкому колу інвесторів.

Проаналізувавши сучасний стан та динаміку функціону-

вання розвинутих фондових ринків за останні 5 років, можна виділити такі особливості:

1) розвинутим країнам належить значна частка у сукупному світовому фондовому ринку, результатом чого є те, що світові пропорції повністю визначаються пропорціями фондового ринку розвинутих країн за впевненого домінування США;

2) постійна позитивна динаміка притаманна показнику капіталізації розвинутих фондових ринків. За період 1980-2005 рр. капіталізація світових ринків акцій збільшилася майже в 11,5 раза, тоді як сукупний ВВП збільшився за той самий період у 2,5 раза. Внаслідок чого співвідношення капіталізації та ВВП у світі в цілому підвищилось із 23 % до 118 %;

3) при збігу векторів руху промислового циклу і ринку акцій (наприклад, індекс Доу-Джонса), темпи їх динаміки сильно відрізняються. Темпи зростання ринку акцій у два-три рази перевищують темпи динаміки реального сектору, що може призвести до втрати сотень мільярдів доларів паперового багатства.

Дослідивши особливості розвинутих фондових ринків та проаналізувавши базові показники їх діяльності, можна зробити висновок, що світовий фондовий ринок очікує чергове циклічне падіння, в епіцентрі якого можуть опинитися, перш за все, США.

Ринками, що розвиваються, звичайно називають ринки, капіталізація яких становить менш 1/10 від світового рівня. У 2005 р. частка країн, що розвиваються у світовій капіталізації фондових ринків, становила 12,9 %. Країни з ринками, що формуються, становлять дуже неоднорідну групу. До них належать і країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою [3].

Спільною ознакою всіх країн, що розвиваються, є високе значення волатильності фондових ринків та їх залежність від зовнішніх фінансових ресурсів. Чим більш зрілими є ринки, що формуються, тим вони стійкіші і тим менший рівень ринкового ризику вони відчувають у довгостроковій перспективі. Відповідно, меншим є і спад таких ринків у період значних скорочень попиту міжнародних інвесторів на цінні папери, що на них обертаються.

У 2000-2006 рр. відбувається значне зростання ринків акцій у країнах, фондові ринки яких перебувають на стадії формування. Капіталізація їх ринків у період з 1995 р. до 2005 р. зростала більш ніж утричі. Відбулося зростання ринків акцій країн Азії, Латинської Америки, Африки, країн СНД, Центральної та Східної Європи [3]. Таким чином, найбільш розвинутими з ринків, що розвиваються, є азіатські (Південної і Південно-

Східної Азії зокрема). Вони мають найбільшу питому вагу в рейтингах МФК. На більшості азіатських ринків існує оптимальна інфраструктура, що дозволяє переміщувати кошти від покупців до користувачів капіталу [2].

У групі фондових ринків, що формуються, у довгостроковому періоді (1987-2004 рр.) можна виділити:

1) ринки, що втрачають власну ринкову нішу (частку в сукупному обсязі інвестиційних ресурсів, що залучаються) стосовно інших ринків (Тайвань, Південна Корея, а в останні роки і Малайзія);

2) ринки, що поступово збільшують ринкову нішу (Бразилія, Індія);

3) ринки, які швидко збільшують свою ринкову нішу (Індонезія, Китай, Туреччина, Мексика).

Фондовим ринкам, що розвиваються, притаманні такі риси: ступінь капіталізації у десятки разів нижчий, ніж у розвинутих фондових ринках; меншою є і кількість емітентів цінних паперів; на ринках, що розвиваються, найбільш високо котируються акції, які належать компаніям, зайнятим видобутком природних ресурсів, компаніям, що оперують у телекомунікаційних галузях, а також ті, що виробляють товари народного споживання, зокрема медичні препарати; високий ступінь вразливості та ризикованості.

За ступенем свого розвитку та за рівнем ризику фондовий ринок України належить до категорії тих, що розвиваються. За своєю капіталізацією український фондовий ринок менший за ринки європейських розвинутих країн, а також країн Східної і Центральної Європи. У розвинутих країнах сукупний капітал перевищує ВВП у 3-7 разів. В Україні ж рівень капіталізації економіки має дорівнювати щонайменше 1 трлн. дол. США, а фактично станом на початок 2004 р. становив лише 19,43 млрд. дол. США.

Результати аналізу фондового ринку України за період 2000-2007 рр. свідчать про те, що темпи збільшення операцій організованого ринку значно нижчі за темпи зростання загального обсягу торгів. Тому за весь період розвитку українського ринку цінних паперів обсяги торгів на організаторах торгівлі були незначними. Така ситуація породжує негативні явища, як непрозорість та недостатня інформаційна відкритість вітчизняного фондового ринку, що перешкоджає надходженню інвестицій в Україну.

Висновки. Сучасний стан і проблеми національного організованого ринку цінних паперів вимагають прийняття системи

серйозних і невідкладних заходів щодо докорінної зміни ситуації, подолання багаторазового домінування неорганізованого ринку над організованим, виведення останнього на провідні позиції на ринку цінних паперів в Україні. У першу чергу, це стосується фондових бірж. Необхідною є розробка комплексної програми, яка б в органічній єдності та взаємозв'язку охоплювала всю сферу законодавчого регулювання вказаних чинників-процесів і у контексті відповідних перетворень передбачала поетапне внесення змін до законодавства, що регулює ринок цінних паперів і діяльність його професійних учасників. Уся ця робота має проводитися у рамках імплементації Директиви ЄС "Про фінансові ринки", а також інших директив ЄС, які стосуються ринку цінних паперів.

Для вирішення основних проблем розвитку фондового ринку України доцільно здійснити низку заходів стосовно:

1) захисту прав акціонерів, насамперед міноритарних, прискорити прийняття закону України "Про акціонерні товариства" та внесення змін до законів "Про оподаткування прибутку підприємств", "Про відновлення платоспроможності боржника, або визнання його банкрутом"; через центральні та регіональні ЗМІ систематично інформувати громадян про належні їм як акціонерам права і способи їх захисту;

2) забезпечення прозорості ринку цінних паперів, що відкриває для всіх його учасників рівний доступ до значних обсягів достовірної інформації про цінні папери та їх емітентів (правове підґрунтя прозорості – прийняття вищезазначених законів);

3) формування цілісного ринку, що вимагає функціонування національної фондової біржі як єдиного місця котирування цінних паперів (наразі існує дев'ять бірж та дві торговельні системи), єдиного центрального депозитарію (нині два) і єдиного клірингового банку (відсутній). Постановою Кабінету Міністрів України затверджена Програма розвитку національної депозитарної системи на 2005-2010 рр. Враховуючи її становище, доцільно ухвалити Закон України "Про національну депозитарну систему";

4) ефективного державного регулювання цілісної системи обігу цінних паперів (шляхом прийняття вищезазначених законів).

Для оптимальної інтеграції фондового ринку України на базі її національних інтересів до міжнародних фондових ринків і, насамперед, країн ЄС, необхідно на першому етапі розробити конкурентоспроможну модель та стратегію розвитку

фондового ринку на 15-20 років. Діяльність фондового ринку України на основі централізованої моделі та інформаційно-технічного забезпечення, що відповідає європейським стандартам, яка б одночасно враховувала нормативне покриття інтересів суб'єктів фондового ринку, дасть змогу прискорити процес органічної адаптації українського ринку цінних паперів до міжнародних вимог, створити умови діяльності, наближені до західних, що, безсумнівно, стане привабливим чинником для іноземних і вітчизняних інвесторів.

Література

1. Основи ринкової економіки. – К.: Либідь, 1995. – С. 220.
2. Офіційний сайт Світової Федерації Бірж – [http:// www.fibv.com](http://www.fibv.com)
3. Котляров С. Фондові ринки країн, що розвиваються, в умовах інтернаціоналізації та глобалізації // Ринок цінних паперів України. – 2004. – № 1-2. – С. 7-18.

Підхомний О. М.,

к.е.н., доцент,

Глуценко О. О.,

здобувач Львівського національного університету імені Івана Франка

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У статті розглянуто соціально-економічні інтереси та інституційні чинники, які зумовлюють феномен легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

In the article the author are considered socioeconomic interests and institutional factors which predetermine a phenomenon of legalisation (laundering) of the proceeds of crime.

Вступ. Виділяють два підходи до вивчення чинників, які обумовлюють існування соціально-економічних явищ і процесів:

1) аналіз масштабних соціально-економічних явищ і процесів, з метою виокремлення з них конкретних детермінант – чинників і встановлення їхнього взаємозв'язку з індивідуальною поведінкою [1];

2) аналіз індивідуальної поведінки, виявлення обставин, які зумовлюють вчинення конкретних діянь.

У теорії ці два підходи називають по-різному, залежно від пріоритетного об'єкта дослідження: соціологічним і психологічним підходами; макро- й мікрокримінологією; макро- та мікроекономічним аналізом [2, 3, 4].

У статті відзначено, що масштабні соціальні протиріччя, індивідуалізуючись у мотивах, стають причинами конкретних злочинних діянь [5].

Постановка мети та завдання. Метою дослідження є визначення чинників легалізації (відмивання) злочинних доходів на трьох рівнях:

– загально-соціальному – дослідження базових явищ і процесів, звернення до філософських, політико-економічних та інших інституційних категорій;

– соціологічному – розгляд соціальних, економічних і політичних явищ;

– індивідуальному – вивчення моральних і психологічних причин здійснення даного виду злочину.

Результати. Дослідженням цієї проблематики займалось значне коло зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів, зокрема: Н. Кузнецова, В. Кудрявцев, В. Алиев, В. Мельников та ін.

У процесі дослідження прийнято за основу класифікацію основних чинників впливу на легалізацію (відмивання) злочинних доходів, запропоновану Алієвим В.М. Ця класифікація може бути наведена у розрізі таких груп [6]:

1) політико-економічні чинники, які опосередковано впливають на легалізацію (відмивання) злочинних доходів;

2) соціально-правові чинники, які впливають на сферу діяльності, в якій безпосередньо відмиваються злочинні доходи;

3) морально-психологічні чинники, які зумовлюють відповідну злочинну поведінку.

Системний аналіз дозволяє уявити навколишній світ як "систему систем" – гіперкомплексну динамічну систему, в якій найбільш відомими визнають біологічну та соціальну системи, а людину розглядають як сполучну ланку цих двох систем. Сукупність властивостей, які характеризують людину як біологічну та соціальну істоту одночасно, охоплює поняття "індивід" [7, 8].

Існує закономірність, відповідно до якої властивості складних систем не обмежуються сумарними властивостями складових елементів цих систем. Мова йде *про реалізацію цілісного, синергетичного, емерджентного ефекту*, який проявляється як загальна властивість системи, причому, цією властивістю не володіє жоден із складових елементів системи, однак, нею володіє система як єдине ціле [9].

Проте, *властивості елементів системи можуть також і суперечити одна одній*. Відбувається це тому, що соціальні організми є не тільки скінченними у часі, але й мають різні періоди тривалості життя, які багатократно відрізняються від організмів індивідуальних, з одного боку, і від організмів соціальних – з іншого. З огляду на зазначене, *індивід не схильний турбуватися про довгострокові наслідки своїх діянь, час реалізації яких охоплює період, який знаходиться за межами тривалості його особистого життя* [10, 11].

Щонайменше дві обставини зумовлюють протидію між індивідом і державою:

1) необхідність отримання даними суб'єктами взаємодії ресурсів для існування і розвитку;

2) подібність потреб і, як наслідок, протилежність інтересів як у межах соціуму, так і у взаємодії індивід – держава.

Вказані обставини лежать в основі *конфлікту інтересів* держави та індивіда.

Різноманітні галузі права через відповідні механізми примусу стають засобом фактичного узгодження та регулювання конфліктних інтересів суб'єктів, а також механізмом ієрархічного упорядкування інтересів індивіда, соціальних груп, соціуму [13].

В історії людства майже одночасно закріпилися два основних інститути – держава та ринок. З того часу вони, змагаючись і взаємодоповнюючи один одного, зумовлюють економічну еволюцію [14].

Відомо також, що чим тісніший зв'язок між індивідуальним і суспільним інтересом, тим меншою є ймовірність здійснення правопорушень у соціумі [10, 15].

Питання про взаємовідносини держави та індивіда в умовах економічної свободи знаходиться в епіцентрі політичної, економічної та правової думки протягом століть. Вихідними є два підходи до цієї проблеми [16, 17]:

– перший, представлений теорією індивідуальної свободи з гарантією держави захистити цю свободу від будь-якого втручання;

– другий, пов'язаний із зростанням соціальної функції держави.

Обидва ці підходи не є адекватними до реалій життя, оскільки кожному з них не вистачає "*проміжних*" інститутів (рівно наближених як до інтересів індивідів-ринку, так і до інтересів соціуму-держави).

На думку автора, такими "проміжними" інститутами в контексті запобігання та протидії феномена легалізації (відмивання) злочинних доходів мають стати щонайменше два, взаємодоповнюючих один одного, інститути:

– *інститут фінансового моніторингу* (сукупність організаційно-правових механізмів та органів регулювання і нагляду за діяльністю законодавчо визначених категорій господарюючих суб'єктів (*суб'єктів первинного фінансового моніторингу* – СПФМ), а також, спеціально уповноваженого органу держави зі статусом національного підрозділу фінансової розвідки);

– *інститут віджилантизму* – неформальний інститут, пов'язаний із багатовіковою західною традицією інформуван-

ня компетентних органів про нетипову, протизаконну поведінку своїх сусідів, клієнтів чи оточуючих [18].

Баланс інтересів різних соціальних утворень (індивідів, господарюючих суб'єктів, соціальних груп, держави), має стати ядром концептуальної бази вивчення феномена легалізації (відмивання) злочинних доходів. Наукові дослідження, проведені в останній чверті XX та в першій декаді XXI століття, довели фундаментальність проблематики збалансування інтересів. У числі вказаних наукових досліджень – розробки Толкота Парсонса з питань теорії рівноваги і загальної згоди, теорія конфлікту Ральфа Дарендорфа і Льюїса Козера, а також теорії взаємодії, кооперації та інформаційного обміну *Райнхарда Зелтена, Джона Харшаньї і Джона Неша; Вільяма Вікрі і Джеймса Мірліса; Джорджа Акелрофа, Майкла Спенса і Джозефа Штігліца; Деніела Канемана, Амоса Тверські і Верона Сміта; Леоніда Гурвіча, Еріка Маскіна і Роджера Мейерсона*) [19, 20, 21, 22].

Серед інших соціально-економічних особливостей та інституційних чинників конкретної країни, які зумовлюють легалізацію (відмивання) злочинних доходів, дослідниками цього питання виділяються такі [12, 23, 24]:

1) особливості устрою сучасної світової економіки у пост-майський період;

2) масштабне щодобове переміщення активів на міжнародних фінансових ринках;

3) лібералізація економічної політики і послаблення державного регулювання;

4) перехід провідних держав світу до постіндустріального типу розвитку (кінець 80-х рр. XX століття), в якому домінує сфера послуг;

5) висока частка неофіційних доходів населення і бізнесу, існування паралельної економіки;

6) недосконалість механізмів контролю й моніторингу за діяльністю фінансових інститутів;

7) недотримання міжнародних стандартів регулювання фінансової діяльності, розроблених спеціалізованими міжнародними організаціями;

8) поширення корупції серед чиновників виконавчих, контролюючих, правоохоронних і судових органів влади;

9) неможливість або обмеження можливості обміну фінансовою інформацією з іноземними правоохоронними органами;

10) неадекватність процедур ідентифікації реальних власників при заснуванні фінансових і не фінансових інститутів;

11) недостатні вимоги до прозорості фінансових операцій і власності на активи;

12) упущення та прорахунки у регулюванні валютнообмінних операцій та інших операцій з готівкою;

13) наявність офшорних юрисдикцій;

14) існування анонімних банківських рахунків і фінансових інструментів, які дозволяють здійснювати виплату коштів "на пред'явника";

Окрім перерахованих вище, доцільно виокремити низку специфічних для України зовнішніх і внутрішніх чинників, серед яких слід виділити такі:

1) відсутність до 2003 року спеціального законодавства з питань протидії відмиванню злочинних доходів та недосконалість і невідповідність актуальним міжнародним стандартам чинного;

2) відсутність цілісної системи організаційно-правового забезпечення заходів, спрямованих на запобігання та протидію використанню сукупності СПФМ в операціях з легалізації (відмивання) злочинних доходів;

3) неможливість або ж обмежена можливість своєчасного обміну актуальною та повною інформацією між СПФМ та СДФМ, а також між державними, правоохоронними (як національними, так і іноземними), контролюючими, судовими органами влади;

1) неадекватна процедура створення та започаткування діяльності окремих категорій СПФМ та їх відокремлених структурних підрозділів;

2) неадекватна процедура ліцензування діяльності СПФМ;

3) прорахунки у регулюванні валютно-обмінних операцій та інших операцій з готівковими грошовими коштами;

4) широке використання підприємствами та банківськими установами операцій із залученням контрагентів, зареєстрованих в офшорних юрисдикціях;

5) існування фінансових інструментів "на пред'явника" (включаючи акції, облигації, сертифікати, векселі);

6) існування новітніх технологій здійснення фінансових операцій, які актуалізують проблему анонімності клієнта;

7) асиметричне впровадження рекомендованих і актуалізованих міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії відмиванню злочинних доходів – різними юрисдикціями (зокрема й Україною) у різний час;

8) відсутність зобов'язальної законодавчої норми про обов'язковість перевірки інститутом незалежних аудиторів змісту

та повноти наявних у СПФМ правил проведення та програм здійснення внутрішнього фінансового моніторингу в контексті протидії відмиванню злочинних доходів;

9) наявність безконтрольних каналів відмивання злочинних доходів – відсутність державного регулятора в цілому ряду наявних СПФМ;

10) відсутність системності у сфері запобігання та протидії відмиванню злочинних доходів;

11) незавершеність у формуванні та наповненні актуальними базами даних єдиної державної інформаційної системи у сфері фінансового моніторингу;

12) не проведено комплексну перевірку чинних законодавчих актів, включно із відомчими нормативно-правовими актами, на предмет можливого їх використання з метою легалізації (відмивання) злочинних доходів;

13) функціонування "конвертаційних центрів", як основного національного інструменту відмивання злочинних доходів;

14) законодавча невизначеність щодо змісту категорії "фіктивне підприємництво" та щодо ознак і критеріїв фіктивного підприємництва;

15) відсутність єдиної та доступної для всіх учасників національної системи фінансового моніторингу бази даних у розрізі господарюючих суб'єктів, період діяльності яких з моменту створення не перевищує одного року з інформацією про щомісячні обороти за їхніми рахунками та бази даних про втрачені громадянами України паспорти;

16) незавершеність національної політики, спрямованої на реструктуризацію та укрупнення банківських і небанківських фінансових установ;

17) відсутність адекватної ідеології – сукупності філософських, політичних та інституційних поглядів, які б цілісно характеризували весь спектр суспільної небезпеки такого феномена, як легалізація (відмивання) злочинних доходів;

18) відсутність адекватного кадрового забезпечення національної системи запобігання та протидії відмиванню злочинних доходів тощо.

Висновки. З великим запізненням держави та міжнародні організації усвідомили глобальну загрозу у формі феномена легалізації (відмивання) злочинних доходів і з середини 1990-х рр. ХХ століття почали докладати зусиль, спрямованих на протидію криміналізації фінансово-господарського обігу шляхом введення в легальний сектор доходів, одержаних злочинним шляхом.

Проте основним поняттям у заходах, спрямованих на подо-

лання вказаної глобальної загрози, має стати не протидія, а запобігання цьому явищу.

Для того, щоб запобігти негативним наслідкам впливу легалізації (відмивання) злочинних доходів, необхідно основну увагу перенести із суто технологічного аспекту збору, обробки та аналізу фінансово-господарських операцій, пов'язаних із відмиванням злочинних доходів, на дослідження умов та причин, явищ і процесів, які породжують цей феномен. І лише на підставі всебічного вивчення чинників відмивання злочинних доходів, розробити цілісний, системний, синергетичний механізм запобігання цьому суспільно небезпечному в глобальному контексті феномену.

Література

1. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200 с.
2. Моисеев Н.Н. Человек, среда, общество. Проблемы формализованного описания. – М.: Наука, 1982. – 240 с.
3. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: Учеб. пособие. – М.: Инфра-М-Форум, 1998. – 214 с.
4. Мэнкью Н.Г. Принципы Экономикс. – СПб: Питер Ком, 1999. – 784 с.
5. Антонян Ю.М. Почему люди совершают преступления: Причины преступности. – М.: "Камерон", 2006. – 304 с.
6. Алиев В.М. Методологические основы противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2007. – 159 с.
7. Малюта А.Н. Гиперкомплексные динамические системы. – Львов: Висша школа, 1989. – 120 с.
8. Антонио Менегетти. Система и личность. – М.: ННБФ "Онтопсихология", 2007. – 352 с.
9. Безручко Б.П. и др. Путь в синергетику. Экскурс в десяти лекциях. Серия "Синергетика: от прошлого к будущему". – М.: Издательство: Ком книга, 2005. – 304 с.
10. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
11. Замошкин Ю.А. Частная жизнь, частный интерес, частная собственность // Вопросы философии. – 1991. – № 1. – С. 110.
12. Мельников В.Н. Противодействие легализации незаконных доходов. – М.: МЦФЭР, 2007. – 528 с.
13. Иеринг Рудольф. Цель в праве. – Т. 1. – СПб., 1881. – С. 315.
14. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. –

М.: Дело, 2003. – С. 204.

15. Латов Ю.В. Экономика преступлений и наказаний: тридцатилетний юбилей // Истоки. Вып. 4. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000. – С. 228-270.

16. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі. – К.: Основи, 2001. – 670 с.

17. Танци В. Роль государства в экономике: эволюция концепций // МЭМО. – 1998. – № 10.

18. Kelly D. Hine. Vigilantism Revised: an economic analysis of the law of extrajudicial self-help. www.wcl.american.edu/journal/lawrev/47/pdf/hine.pdf

19. Parsons T. The Structure of Social Action. Vol. 1, 2. N.Y., A Division of Macmillan Publishing Co., 1968.

20. Дарендорф Р. Тропы из Утопии. Работы по теории и истории социологии. – М.: Издательство "Праксис", 2002. – 536 с.

21. Тернер Дж. Структура социологической теории. – М., 1985.

22. http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/

23. Литвиненко А.Н. Легализация (отмывание) доходов, полученных преступным путем: Учебное пособие в схемах. – СПб.: Знание, ИВЭСЭП, 2004. – 62 с.

24. Зеленецький В.С. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (економіко-правовий аналіз): Наук.-практ. посібник. – Харків: Вид-во "Кросруд", 2007. – 668 с.

Слюсаренко К.В.,
ст. викладач КЕІ ДВНЗ „КНЕУ ім. В.Гетьмана”

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ „ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ”

У статті автором вивчається зміст та значення ефективності страхування від нещасного випадку на виробництві, а також досліджуються відмінності між поняттями „ефективність”, „ефективність страхування”, „ефективність страхування від нещасних випадків”.

The author of the article explores the matter and importance of the effectiveness of the industrial accident insurance and also explores the differences between notions “effectiveness”, effectiveness of insurance”, effectiveness of the industrial accident insurance”.

Проблема ефективності завжди займала важливе місце серед актуальних проблем економічної науки. Зацікавленість нею виникає на різних рівнях управління економікою – від власників приватного підприємства до керівників держави. Зростання ефективності призводить до зростання добробуту держави, власників підприємства, а також кожної людини.

Вивчення поняття „ефективності” займає одне з провідних місць в економічних дослідженнях, що обумовлено самою метою економічної діяльності суспільства – максимальним задоволенням постійно зростаючих потреб при обмежених ресурсах. Розгляд цього поняття міститься у працях таких економістів, як М. Брю, Кэмпбелл Р. Макконнел, Мочерний С.В., Ребрін Ю.І. та інших. Однак майже завжди питання забезпечення економічної ефективності супроводжуються рішеннями, більшість з яких далекі від проблем економіки, тим більше від страхування, і знаходяться в соціальній і політичній сферах. Тому виникає необхідність у дослідженні сутності поняття „ефективність страхування” та „ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві”.

Термін „ефект” запозичений із латинської мови й у пере-

кладі означає „результат”. Іншими словами, категорія “ефективність” може інтерпретуватись як „результативність”.

Цей термін має значення результату, наслідку зміни стану певного об’єкта, зумовленого дією зовнішнього або внутрішнього фактора. Якщо провести математичну аналогію, то ефект — це дельта, приріст деякої змінної або різниця її попереднього і наступного значень. Зрозуміло, що значення цієї дельти може бути як додатним, так і від’ємним або взагалі нульовим. Подібно до цього й ефект може бути як позитивним, коли зміни є корисними, так і негативним, коли зміни деструктивні, або нульовим, при відсутності змін. Утім, останній випадок, а саме нульовий результат, можна в конкретних умовах вважати або позитивним, або негативним ефектом і окремо не розглядати.

Таким чином, існує як об’єктивна зміна стану певної системи (об’єкта), так і її оцінка. Ця оцінка може мати кількісний і якісний характер. Типовий приклад якісних оцінок ми вже навели, розділивши множину ефектів на позитивні та негативні. Що ж стосується кількісного оцінювання, то воно здійснюється за допомогою різноманітних кількісних показників, які можна поділити на дві великі групи: часткові та загальні.

У тлумачному словнику В. Даля відсутнє таке визначення ефективності, проте він вважає, що „ефективний – це той, що призводить до потрібних результатів, дійовий” [2].

С. В. Мочерний термін „ефективність” визначає як здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [3].

Дещо інше за формою, проте так само за змістом, трактує даний термін Ю.І. Ребрін: „ефективність – це відносний показник, що порівнює отриманий ефект із витратами, що обумовили цей ефект, або з ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту” [4].

Зазначені визначення є в цілому типовими в економічних працях вчених та дають підстави зробити такий загальний висновок: ефективність є відношенням результатів діяльності до затрат, здійснених на цю діяльність.

Аналіз відповідної літератури дає можливість дослідити відмінності між поняттями „ефективність”, „ефективність страхування”, „ефективність страхування від нещасних випадків” (рис. 1). Зрозуміло, що спільним є покращення поточного стану явища чи процесу, як правило, еволюційним шляхом.

Рис. 1. Етапи дослідження ефективності страхування від нещасних випадків

Коментуючи побудовану схему (рис. 1), потрібно відзначити, що ефективні результати самої системи страхування підвищують загальну ефективність економіки (стрілочка 1), ефективність системи страхування від нещасних випадків на виробництві спричиняє до підвищення ефективності функціонування економічних об'єктів (стрілочка 2).

Вплив ефективності страхування на загальну ефективність економіки проявляється:

- для страхових компаній – через зростання прибутку цієї компанії;

- для іншого підприємства чи фізичній особи цей вплив здійснюється шляхом відшкодування збитків страхувальників у випадку настання страхового випадку.

Підвищення ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві призводить:

- для фізичних та юридичних осіб – до зменшення витрат на відповідні виплати у випадку настання нещасних випадків, що призводить до зростання доходів від діяльності економічних суб'єктів, а результатом цього є збільшення ефективності економіки;

- для працівників підприємств – до зменшення ймовірності настання нещасного випадку, тобто зростання безпеки праці призводить до зростання здоров'я нації.

Аналіз наукових джерел дає можливість нарахувати до 60 чинників зростання ефективності, які належать до системи продуктивних сил. Крім цього, існує сукупність чинників зростання продуктивності праці, що належать до економічної сутності

(впровадження нових форм і систем заробітної плати, розподіл прибутків, вдосконалення старих і поява нових форм власності, податкова система), її взаємодії з продуктивними силами, а також чинники, які характеризують вплив господарського механізму, організаційно-економічних відносин, надбудови (вдосконалення законодавства, політичної системи, підняття моралі тощо) на зростання продуктивності праці.

У розвинутих країнах узагальнюючим показником економічної ефективності виступає норма прибутку. Для підприємств основною метою стає не максимізація прибутку, а максимізація чистого прибутку на одного зайнятого, що виключає необхідність використання показника норми прибутку.

Часто зустрічається поняття "ефективність", засноване на показниках обсягу матеріального виробництва. В економічній науці вважається, що трудові ресурси – це компонент інтегральної ефективності, де продуктивність праці котирується з такими поняттями, як трудо- і матеріалоемність продукції.

У західній економічній науці економічну ефективність розглядають як складну і багатоаспектну категорію, що складається з:

- відношення між витратами ресурсів і обсягом товарів та послуг, які виробляють з цих ресурсів;
- максимального обсягу виробництва товарів і послуг за використання мінімальної вартості ресурсів;
- виробництва товарів певної вартості за найменших витрат ресурсів;
- отримання максимуму з доступних для людини обмежених ресурсів;
- відношення цінності результату до цінності витрат та ін.

Другим етапом дослідження ефективності є вивчення ефективності системи страхування. Забезпечення страхового захисту за допомогою страхових компаній з позицій макроекономіки є економічно більш ефективним: поділ праці й спеціалізація сприяють зниженню сукупних витрат. Однак на мікрорівні необхідність звернення до послуг страхових компаній очевидна далеко не для всіх суб'єктів економіки. У зв'язку із цим порушується питання про економічну ефективність страхування. Якщо підприємство при укладанні договору страхування одержує економічну вигоду в порівнянні із ситуацією, коли такий договір не був би укладений, то в цьому випадку можна говорити про економічну ефективність страхування для страховальника. Повний ефект страхування може бути досягнутий за умови, що за допомогою страхових виплат вдається усунути

всі негативні економічні наслідки для підприємства, викликані страховими випадками.

Якщо при проведенні страхування страхові випадки не відбудуться, то вартість підприємства буде меншою на суму страхового внеску, ніж при не зверненні до послуг страхової компанії. Ефективність страхування для підприємства визначається в кожному конкретному випадку, залежно від його індивідуальних характеристик.

Ефективність страхування, погляду страхової компанії, показує рівень прибутковості даної компанії. Одержання прибутку є основною метою підприємницької діяльності. Однак страховик не може прагнути до одержання великого прибутку від страхових операцій, оскільки цим порушувався б принцип еквівалентності взаємин страховика й страхувальника. Більше того, у страхуванні термін "прибуток" застосовується умовно, тому що страховики не створюють національного доходу, а лише беруть участь у його перерозподілі.

Фінансовий результат страхових операцій страховика визначається шляхом зіставлення обсягу його фактичних доходів і видатків [5]. Під фінансовим результатом страхових операцій розуміють вартісну оцінку підсумків господарської діяльності страхової організації. Він визначається за страховими операціями у цілому й за кожним видом страхування. При підбитті підсумків господарської діяльності страховика фінансовий результат визначається за рік.

Фінансовий результат включає два елементи: прибуток (або збиток) страховика й приріст (або відтік) резерву внесків. Приріст резервів внесків має суворо цільове призначення, але в період зберігання на рахунках страхової організації може бути використаний як джерело інвестиційних операцій.

Прибуток від страхових операцій являє собою різницю між ціною наданих страхових послуг і їхньою собівартістю. У страхуванні в силу невиробничого характеру діяльності національний дохід не створюється, тому прибуток формується за рахунком перерозподілу коштів страхувальників, тобто необхідного й прибавочного продукту, створеного в інших галузях економіки. Потреба страхової організації в прибутку визначається не економічною природою категорії страхування, оскільки замкнута розкладка збитку між страхувальниками й повернення страхових премій за тарифний період прибутку не передбачають, а специфікою діяльності в умовах ринку.

Першим джерелом формування прибутку від страхових операцій є „прибуток у тарифах”, що при калькуляції наванта-

ження включається в тарифну ставку як самостійний елемент ціни на страхову послугу (норматив прибутку). Частка прибутку в тарифі може бути виражена у відсотках або встановлена у твердій сумі. Як елемент тарифу, норматив прибутку відіграє важливу роль у регулюванні суспільного попиту та пропозиції на окремі види страхових продуктів.

Показник рівня прибутковості, що визначається як відношення річної суми прибутку до річної суми премій за будь-яким видом страхування або страхових операцій у цілому, є рентабельністю страхових операцій [5]. Порівняння прибутку з обсягом страхових премій, що надійшли, показує, який прибуток одержує страховик з кожної гривні страхових премій, і погоджує розмір прибутку як джерела фінансових ресурсів з обсягом виконаної роботи з формування страхового фонду.

Ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві, за своєю сутністю, повністю відрізняється від ефективності страхування та частково відрізняється від ефективності виробництва. Розглянемо вплив страхових процесів на ефективність виробничого підприємства та страхової організації (табл. 1).

Дані таблиці 1 свідчать про взаємопов'язаність ефективності діяльності підприємства, страхових компаній та системи страхування від нещасних випадків.

Таблиця 1.

Основні напрями впливу страхових процесів на ефективність

Процеси	Загальна ефективність для підприємства в цілому	Ефективність страхування для страхової організації	Ефективність страхування від нещасних випадків для підприємства
1. Затрати на страхування чи нарахування на ФОП (у вигляді нарахувань до фонду страхування від нещасних випадків)	Зменшення ефективності діяльності підприємства	Підвищення ефективності за рахунок зростання доходів	Зменшення ефективності підприємства через зростання витрат підприємства

2. Настання страхового випадку	Вплив на ефективність діяльності підприємства незначний, оскільки збитки компенсуються за рахунок страхових виплат	Зниження ефективності за рахунок зростання страхових виплат	Формально вплив на ефективність діяльності підприємства незначний, оскільки збитки компенсуються за рахунок страхових виплат, проте втрата кваліфікованих кадрів знижує ефективність діяльності підприємства
3. Зростання витрат на зменшення страхових ризиків та охорону праці підприємств	Зменшення ефективності діяльності підприємства через зростання витрат	Підвищення ефективності за рахунок зменшення страхових виплат	Зменшення кількості нещасних випадків та потреби у їх фінансуванні, що впливає на ефективність діяльності підприємства
3.1. Зростання витрат на охорону праці за рахунок нарахувань до фонду страхування від нещасних випадків	Загальна ефективність залишається без змін, оскільки затрати на охорону праці компенсуються за рахунок нарахувань	–	Подвійний ефект: загальні затрати не змінюються, а зменшення кількості нещасних випадків призводить до зменшення виплат та втрат кадрів

У своїх працях сучасні економісти термін „ефективність” використовують у різних аспектах фінансово-господарської діяльності. У зв'язку із різноманітністю сфер застосування цього поняття розрізняють „економічну ефективність”, „економічну ефективність нових засобів виробництва”, „техніко-економічну ефективність”, „економічну ефективність науково-технічного прогресу”, „соціально-економічну ефективність науково-технічного прогресу”, „соціальну ефективність”, „соціально-економічну ефективність”, „ефективність суспільного виробництва” тощо. Незважаючи на існування великої кількості визначень терміна „ефективність”, у науковій літературі відсутнє визначення цього поняття у розрізі ефективності страхування від нещасних випадків.

Синтезуючи результати проведених досліджень, запропо-

нуємо таке визначення категорії "ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві": ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві як економічна категорія відображає співвідношення суми втраченої виручки через нещасний випадок до суми затрат на охорону праці і страхування цього процесу.

Узагальнена формула ефективності страхування від нещасних випадків матиме такий вигляд:

$$E = \frac{Bв}{Зоп + Ссв}, (1)$$

де E – коефіцієнт ефективності страхування від нещасних випадків;

Bв – сума втраченої виручки, тис. грн.;

Зоп – затрати на охорону праці, тис. грн.;

Ссв – сума внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, тис. грн.

Інший запропонований показник ефективності страхування від нещасних випадків показує частку витрат від нещасних випадків у сумі витрат на страхування та обчислюється за формулою:

$$Eв = \frac{Яв + Нв}{Зоп + Ссв}, (2)$$

де Eв – коефіцієнт втрати страхування від нещасних випадків;

Яв – сума явних затрат від нещасних випадків, які виникли на підприємстві в звітному періоді в порівнянні з базовим, тис. грн.;

Нв – сума неявних затрат від нещасних випадків, які виникли на підприємстві в звітному періоді в порівнянні з базовим, тис. грн.;

Зоп – затрати на охорону праці, тис. грн.;

Ссв – сума внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, тис. грн.

Виходячи з формули 2, можна дати інше визначення ефективності системи страхування від нещасних випадків на виробництві: ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві як економічна категорія відбиває частку затрат, зазнаних підприємством внаслідок ліквідації наслідків нещасних випадків в сумі затрат на охорону праці і страхування цього процесу.

Виникає необхідність визначити склад явних та неявних витрат від нещасних випадків. До явних витрат належать:

- виплати потерпілим, які фінансуються за рахунок підприємства;

- затрати на відновлення основних засобів, які були пошкоджені та знищені під час нещасного випадку тощо.

До складу неявних витрат пропонується зарахувати:

- втрати від простою виробництва, у зв'язку з нещасними випадками;

- затрати на навчання персоналу, його пошук для заміни потерпілих осіб;

- затрати на суд та експертизи подій, які пов'язані з нещасними випадками на підприємстві;

- умовні втрати від падіння ефективності роботи нового персоналу, а також від заміщення відповідних посад тощо.

Для аналізу категорії „ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві” та визначення її сутності, узагальнивши досвід провідних економістів, виведемо критерії, які використовуються при визначенні ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві: зменшення рівня кількості нещасних випадків; зниження тяжкості нещасних випадків; зростання затрат на охорону праці та інші превентивні заходи щодо запобігання нещасних випадків на підприємстві; покращення показників системи ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві (ці показники будуть визначатися нижче).

Головним критерієм ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві є зменшення кількості нещасних випадків у цілому.

Необхідність визначення ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві виникає в різних ситуаціях, і її реалізація передбачає застосування тих або інших підходів чи методик в конкретних умовах. Можна виділити такі загальні напрями, за якими визначається ефективність.

1. Оцінювання ефективності виробництва з метою забезпечення оптимальної стратегії управління ним. У межах цього напрямку досліджується насамперед ефективність використання фінансування охорони праці.

2. Визначення ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві з метою оцінки його привабливості для потенційного роботодавця. Таке оцінювання може здійснюватися самим підприємством, потенційним працівником або ж, для забезпечення об'єктивності, – сторонньою організацією.

3. Розрахунок ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві на рівні держави.

Слід зазначити, що вимір будь-якої ефективності повинен здійснюватися не одним чи двома коефіцієнтами, а цілою їх групою. Лише дослідження ефективності явищ та процесів у комплексі цілої низки показників дають змогу більш об'єктивно дослідити ефективність їх функціонування та доцільність їх імплементації (якщо існує така потреба).

Література

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV (зі змінами та доповненнями).
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 4. – М.: Рус. яз., 1980. – 683 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000. – 864 с. – С. 508.
4. Ребрин Ю.И. Основы экономики и управления производством. Таганрог: ТРТУ, 1995. – 146 с. – С. 34.
5. Шелехов К. В., Бігдаш В. Д. Страхування: Навч. посібник. – К.: МАУП, 1998. – 424 с. – С. 148.

Смагін В.Л.,

*к. е. н., доцент Київського національного економічного університету
ім. В. Гетьмана*

МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті визначено та систематизовано сукупність глобальних чинників, що впливають на формування та розвиток вітчизняного фінансового ринку в умовах трансформації економічної системи України.

Global factors that influence on the forming and development of domestic financial market while the transformation of the Ukrainian's economic system were identified and systematized.

Досвід країн з трансформаційною економікою кінця ХХ ст. показав, що процеси побудови сучасної ринкової економіки потребують проведення нових досліджень щодо формування та динамічного розвитку ефективного фінансового ринку з метою вирішення гострих проблем розбалансованості системи фінансових відносин у вітчизняній економічній системі.

Гостра потреба вітчизняної економіки в інвестиціях та можливість їх одержання за допомогою емісії цінних паперів зумовлюють необхідність формування в Україні сучасного фінансового ринку і, в першу чергу, його основного сегменту – фондового ринку.

Комплекс наукових проблем, пов'язаних із економічною глобалізацією та її впливом на вітчизняний фінансовий ринок розглядається в роботах таких вчених-економістів, як О. Барановський, О. Білоус, Д. Лук'яненко, В. Корнєв, В. Лагутін, З. Луцишин, Ю. Пахомов, А. Поручник, А. Філіпченко та ін.

Мета статті – дослідження глобалізаційних процесів, що впливають на формування національного фінансового ринку.

У сучасних умовах глобалізаційні процеси становлять таке суспільно-економічне явище, яке привертає до себе увагу політиків та вчених багатьох наукових напрямів, а саме: економістів, політологів, екологів та фахівців інших галузей.

Глобалізація, як економічне явище є надто складним, суперечливим та актуальним процесом. Це пов'язано з тим, що глобалізація виступає одним із основних процесів розвитку світової економіки на рубежі століть, який відкриває світовій спільноті величезні можливості економічного зростання, збільшення конфліктів, виявлення нових загроз та розв'язання проблем на рівні, як окремо взятої людини, так і на рівні регіону, держави. Саме тому ставлення фахівців до глобалізаційних процесів є неоднозначним.

Термін «глобалізація», який вперше був запропонований Т. Левіттом у 1983 р., означає феномен злиття ринків. Як вказує американський економіст Д. Кельнер, термін «глобалізація» є узагальненим визначенням для величезної сукупності дуже складних та багатовимірних процесів в економіці, політиці, культурі та повсякденному житті. Розгляд глобалізації як цілком позитивного або, навпаки, цілком негативного явища є априорі некоректним. Глобалізація одночасно містить в собі як позитивні риси (економічний та соціальний прогрес, технологічні інновації, диверсифікація товарів та послуг, зростання економічної свободи та якості життя), так і негативні (знищення локальних економічних традицій та навколишнього середовища, зростання залежності бідних країн від багатих, загрози національному суверенітету).

Сутність глобалізації полягає в тому, що вона становить процес впливу на суспільне життя, який виявляється в поглибленні взаємозалежності як у виробничій, так і в інвестиційній і фінансовій сферах, а також в інтернаціоналізації виробництва та обігу капіталів, лібералізації торгівлі, зростанні експансії транснаціональних корпорацій, створенні міжнародних фінансових інститутів та поширенні їх впливу на глобальний ринок [1, с. 350]. Основними причинами глобалізаційних процесів є розвиток інформаційних фінансових операцій, розвиток ринку фінансових активів та боргових фінансових інструментів.

Одним із головних елементів економічної глобалізації на сучасному етапі є глобалізація світового фінансового ринку або фінансова глобалізація. За визначенням Світового банку, цей процес слід розглядати як інтеграцію національних фінансових систем з міжнародним фінансовим ринком та інституціями [2, с. 45]. При цьому інтенсивність фінансової глобалізації та роль змінилися за останні десятиліття.

Глобалізація світового фінансового простору – це одна із складових глобалізації економіки. Фінансові операції є своєрідним відображенням тих процесів, що відбуваються в реаль-

ному секторі економіки. Ступінь інтеграції країни до світової економічної системи передусім визначається її інтеграцією до міжнародних фінансових ринків та участю у фінансовій глобалізації.

В умовах розвитку процесів економічної глобалізації, посилення взаємодії національних економік з міжнародними ринками капіталу є цілком об'єктивним процесом, який безглуздо заперечувати. Більше того, як вказує Ю.М. Пахомов, на сучасному етапі економічний розвиток окремих країн визначається не стільки суто внутрішніми чинниками, скільки їх поєднанням з факторами глобального масштабу [3, с. 358]. Саме тому головним питанням, що має бути у центрі уваги вітчизняних політиків, вчених та бізнесменів, є пошук та розробка оптимальних для України шляхів та механізмів підвищення ефективності такої взаємодії з одночасною мінімізацією ризиків для національної економічної безпеки, що містить в собі фінансова глобалізація.

Глобалізаційні процеси призводять до збільшення ступеня конвергенції між національними та міжнародними фінансовими ринками. При цьому наслідки впливу міжнародного ринку на національні ринки можуть суперечити внутрішнім інтересам. Зміна ситуації на міжнародному фінансовому ринку в умовах глобалізації безпосередньо впливає на внутрішні економічні показники. Наприклад, зниження процентних ставок у розвинутих країнах спричиняє приплив капіталу до країн, що розвиваються, і навпаки. Тому одним із наслідків глобалізації можна вважати швидке поширення фінансових криз та збільшення кола країн, які підпадають під їх дію. Підтвердженням цього є фінансові кризи (глобальні). Отже, особливості сучасного етапу глобального розвитку світової фінансової системи призводять до значного підвищення рівня її нестабільності.

Глобалізаційні процеси в фінансовій сфері характеризуються посиленням взаємозалежності та взаємовпливу країн у сфері фінансових відносин, зростанням ролі міжнародних кредитних відносин, міжнародного руху капіталів, а також джерел надходження доходів і розміщення активів в інших країнах. В основі фінансової глобалізації – вільний рух капіталів і валют, їх перетинання національних кордонів, що призводить, в свою чергу, до формування глобальних фінансових ринків і світового фінансового середовища. Таким чином, на фінансову глобалізацію впливає ціла низка чинників, серед яких можна виділити такі: регулятивні, технологічні, політичні, соціальні, чинники якісних змін у фінансах та інші.

Сучасна глобалізована економіка – це, перш за все, фінан-

сова економіка, у вигляді взаємопов'язаної та взаємозалежної системи фінансових ринків країн світу, які поділяються на ринки розвинуті та такі ринки, що розвиваються. Світовий фінансовий ринок є складовою частиною світової фінансової системи, у який інтегровані національні фінансові ринки країн з відкритою економікою. Збільшення обсягу операцій на світовому фінансовому ринку характеризує процес його глобалізації, що забезпечує розширення доступу продавців і покупців фінансових активів до операцій на ринках усіх країн світу.

Фінансовий ринок за своєю природою завжди був інтернаціональним – інвестори завжди шукали найкращі варіанти застосування капіталу по всьому світі. Взаємному проникненню капіталів довгий час перешкоджали валютні обмеження в різних країнах. У міру їхнього зняття все яскравіше вимальовувалася глобальна природа фінансового ринку. У світовій фінансовій системі відбувається уніфікація правил гри, широкомасштабна інформатизація, забезпечення прозорості фінансового простору, формування світової комунікаційної мережі.

Отже, найважливішою тенденцією розвитку сучасного фінансового ринку є його глобалізація. Глобалізація фінансового ринку означає, що капітал переходить національні кордони, і це призводить до формування всесвітнього фінансового ринку. Інвестор з будь-якої країни може вкладати свої вільні кошти у фінансові активи, що обертаються в інших країнах. Більш того, завдяки комп'ютеризації, розвиткові сучасних засобів комунікацій і застосуванню Інтернет-технологій, фінансовий ринок отримує новий поштовх для розвитку.

За рівнем глобалізації фінансова сфера сьогодні випереджає усі сфери світової економіки, а поширення інформаційних технологій перетворило світовий фінансовий ринок на єдиний глобальний фінансовий простір.

Міжнародний фінансовий простір перетворюється у високоінтегровану, об'єднану електронними мережами систему. Фінансові ринки різних країн процентні ставки і ціни на акції. Фінансові кризи кінця ХХ ст. гостро поставили проблему зростаючої фінансової взаємозалежності країн світу.

Глобалізація фінансових ринків країн світу як процес стирання грані між національними ринками, формування глобального торговельного майданчика, що складається з фінансових ринків різних країн, інтеграція фінансових активів і учасників ринку, органів регулювання, механізмів здійснення угод – все це ключові тенденції глобального розвитку фінансового ринку. Сьогодні всесвітній фінансовий ринок прямо і безпосередньо

впливає на формування світової господарської кон'юнктури, валютно-фінансові відносини, розподіл фінансових ресурсів у світі і перспективи світового розвитку в цілому.

Глобалізація створила безпрецедентні можливості, але одночасно й серйозні проблеми. Оцінка феномена глобалізації з крайніх односторонніх позицій – або як вираження економічного лібералізму, при якому ринкова економіка набуває найдосконалішого вигляду, або як негативний прояв економічного розвитку насправді не має нічого спільного з дійсністю. Безпідставними також обумовлений процес. Глобалізація вже стала реальністю, на яку потрібно зважати.

В умовах глобалізації Україна має обрати свій шлях інтеграції, не забуваючи про свої національні інтереси. Це можливо лише при потужній ефективній національній економіці. Без стабільної і ефективної національної фінансової системи повноцінна інтеграція в систему всесвітнього фінансового ринку неможлива.

Процеси фінансової глобалізації, які більшою мірою характеризують розвиток всесвітньої економіки в сучасних умовах, призводять до суттєвих змін у структурі світового фінансового господарства, сприяють розбудові та інтенсифікації різноманітних міжнародних фінансових зв'язків. Очевидно, що така інтенсифікація сприяє ефективнішому функціонуванню світової фінансової системи, але водночас призводить до посилення взаємозалежності різних країн та підвищення рівня загальної фінансової нестабільності.

Всесвітній фінансовий ринок усе більше набуває рис дворівневої системи: 1) глобальний (наднаціональний) рівень, який представлений, насамперед, оборотом цінних паперів провідних міжнародних корпорацій, діяльність яких носить глобальний характер; 2) національний рівень, на якому обертаються цінні папери національних компаній, а їх оборот забезпечується інфраструктурою локальних фінансових ринків. Межі між цими двома рівнями поступово стираються, і на сьогодні їх в основному вже визначають самі транснаціональні компанії, цінні папери яких обертаються [4, с. 137].

Головними складовими фінансової глобалізації є національні фінансові ринки. Якщо національні фінансові ринки найбільш розвинених країн світу виступають як інструменти глобалізації, що сприяють залученню "чужих" капіталів на користь своїх країн, то національні фінансові ринки країн, що розвиваються, є на сьогодні фактично інструментами вилучення довгострокових фінансових ресурсів зі своїх економік.

Одночасно, фінансові ринки країн, що розвиваються, є досить привабливі. Зростанню іноземних портфельних інвестицій в країни, що розвиваються, сприяють високі темпи економічного розвитку в багатьох з них. Це забезпечує як зростання капіталізації на фінансових ринках, так і підвищення прибутковості фінансових активів, що обертаються на них.

У 90-і рр. XX ст. українська економіка почала активно інтегруватися у світову економіку: було усунуто багато перешкод у вільному руху капіталу. Почали проводитися комплекси заходів щодо інтенсивного використання коштів із-за кордону і захисту іноземних інвестицій.

У цілому фінансова глобалізація впливає на розвиток національних економік дуже суперечливо. Знявши зайві бар'єри в переміщеннях великих потоків вільного капіталу, фінансова глобалізація активізувала діяльність спекулятивного міжнародного капіталу. У результаті, економіки багатьох країн, що розвиваються, стикаються із проблемами, по-перше, раптових масованих атак міжнародних фінансових спекулянтів, а по-друге, постійного (у зв'язку з відсутністю бар'єрів) витоку національних капіталів в офшорні зони і розвинені країни.

Враховуючи вищесказане, роль глобальних гравців у створенні фінансових криз у країнах з економікою, що розвивається, є тільки вирішальною. Так, наприклад, транснаціональні банки виступають одночасно і як кредитори або інвестори для економік країн, що розвиваються, і як фінансові спекулянти на міжнародних ринках. Оскільки цей процес є, по суті, перманентним, то стратегія глобальних гравців призводить до того, що в їх руках концентрується або значна частка високоліквідних активів в економіці, або не менш значна частка зовнішніх боргових зобов'язань уряду або приватного сектору. Наступний масовий продаж активів з конвертацією коштів в іноземну валюту або припинення боргового фінансування з боку глобальних гравців прискорює настання фінансової кризи [5, с. 3-14].

Таким чином, можна говорити про те, що сучасний період розвитку фінансової глобалізації характеризується глобальними діями міжнародного спекулятивного капіталу на користь транснаціональних корпорацій та розвинутих країн світу. Все більш руйнівний характер сучасних фінансових криз яскраво підтверджується цей висновок. Подальший розвиток світової економіки вимагає більш ефективної організації міжнародного фінансового ринку.

Вільний рух капіталу повинен забезпечувати оптимальний розподіл фінансових ресурсів, однак на практиці цього не від-

бувається, особливо щодо руху короткострокових ресурсів. Причина полягає, насамперед, у тому, що інвестори часто-густо приймають свої рішення на недосконалій інформації, і тому схильні до копіювання дій інших інвесторів. Така поведінка викликає різкі зміни в тенденціях руху короткострокового капіталу, при цьому більш-менш значних змін у реальній економіці не відбувається. Приплив короткострокового капіталу може принести більше шкоди, ніж користі. Як показав досвід, наприклад, азіатської кризи кінця ХХ ст., країні-реципієнту вкрай ризиковано використовувати короткостроковий іноземний капітал для фінансування довгострокових національних проектів. Альтернативний підхід полягає у стерилізації припливу короткострокового капіталу, що досягається шляхом нарощування міжнародних резервів Центрального банку. Це стимулює подальший приплив іноземного капіталу.

В умовах глобалізації слід враховувати також посилення міжнародної конкуренції та її вплив на ефективність фінансового ринку конкретної країни, визначати з врахуванням ступеня його відкритості для іноземного капіталу. Вважається, що висока вартість фінансових послуг на внутрішньому ринку зумовлена створенням бар'єрів на входження в цей ринок нерезидентів. Зокрема, за методикою Сандерса – Шумахера [6, р. 8], результатом обмежень на доступ іноземного капіталу на фінансовий ринок конкретної країни є вищий рівень процентної маржі, що використовується як показник ціни банківських послуг.

Відкриваючи свій фінансовий ринок, країна з економікою, що розвивається, не може бути впевнена в збільшенні обсягів і, насамперед, ефективності внутрішніх інвестицій. У той же час найбільш розвинені країни світу в умовах глобалізації майже завжди забезпечують ефективну інвестиційну політику.

Для фінансових ринків, що розвиваються, однією з найважливіших проблем є повноцінна інтеграція в міжнародний кругообіг капіталу на паритетних засадах. Серед головних стримуючих чинників цього процесу слід виділити значну зовнішню заборгованість країн, що розвиваються, і їх фактичну економічну залежність від розвинених країн світу.

У сучасних умовах особливого значення набуває питання спрямування іноземних фінансових потоків в економіку України. Це пов'язано з необхідністю загальної інтеграції вітчизняної економіки в сучасні світогосподарські відносини і з визначенням адекватного місця України у світі.

Сучасний стан розвитку національної економіки України свідчить про недостатній рівень її інтегрованості. Це, до речі,

допомогло нашій державі безболісно пережити як світову фінансову кризу 1997 -1998 років, так і події 11 вересня 2001 року. Інша справа, що це вказує на другорядний "хуторянський" характер вітчизняного фінансового ринку.

Таким чином, у перспективі, якщо виходити з економічних реалій, а розширення масштабів залучення в Україну іноземних інвестицій. Найбільш поширеним способом залучення прямих іноземних інвестицій у реальний сектор економіки залишається продаж акцій вітчизняних підприємств закордонним компаніям. Потрібно усвідомлювати те, що Україна відстоювати своє право на розвиток та інтеграцію у світову економіку на основі спеціалізації на продукції гірничо-металургійного комплексу не є ефективною. Країни з такою структурою експорту не мають сильного імунітету проти кон'юнктури коливань світового ринку. Для них завжди існує зовнішня загроза порушення внутрішньої макроекономічної рівноваги.

Література

1. Управління міжнародною конкуренцією в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія в 2-х т. – Т. 1. / За заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2007.

2. Schmuckler S., Zoido-Lobaton P. Financial globalization: opportunities and challenges for developing countries. – Washington: World Bank, 2001.

3. Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. Пути и перспективы современной цивилизации. – К.: Международный деловой центр, 1998.

4. Луцишин З. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. – К.: "Друк", 2002.

5. Лук'яненко Д., Бакаєв О. Глобалізація економічного розвитку: фінансові кризи. // Ринок цінних паперів України. – 2003. – № 3-4.

6. Saunders A. and Schumacher L. The Determinants of Bank Interest Rate Margins: an International Study. Washington. George Washington University, 1997.

Струк Н. С.,
*к.е.н., доцент, докторант Львівського національного університету
імені Івана Франка*

ВПЛИВ СТРАХОВОГО РИНКУ НА ДІЛОВЕ ПАРТНЕРСТВО ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена вивченню страхування у ринковій економіці та практичному використанню світового досвіду у сфері страхування для визначення механізмів впливу страхового ринку України на ділове партнерство підприємств. Запропоновано шляхи реформування системи соціального забезпечення, вдосконалення державного регулювання страхової діяльності, адаптації та гармонізації українського страхового законодавства до європейських норм і стандартів, що забезпечить успішне ділове партнерство підприємств у період входу України у світове економічне господарство.

Article deals with the studies of insurance in the market economy and practical of insurance experience of market economy countries for determination vehicle influence of the national market of insurance of Ukraine for business partnership enterprises. Suggest the ways of reformation of social security, the improvement of legal regulation of insurance activity in Ukraine, adaptation and harmonization of Ukrainian insurance legislation according to European standards. The development of the insurance market of Ukraine will guarantee successful business partnership enterprises on period to integration of Ukraine into the world economy.

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки та міжнародних відносин, входження України до системи світових господарських зв'язків зумовлюють необхідність розвитку національного страхового ринку для забезпечення ефективного ділового партнерства підприємств України. Міжнародна практика свідчить, що страхування у ринковій економіці є надійним способом захисту суб'єктів ринку та кожного окремого власника, одним із головних джерел залучення інвестиційного капіталу до національної економіки. Ринкова трансформація національної економіки зумовлює необхідність наукового дослідження міжнародного ринку страхування та використання світового досвіду, що забезпечить підґрунтя для успішної реалізації угод

ділового партнерства суб'єктів підприємництва, стабільшого розвитку національної економіки, подальшої євроінтеграцію. Вивчення страхової сфери охоплює економічні, правові і соціальні аспекти та має вкрай важливе значення. Створення сприятливих умов для розвитку страхування в Україні потребує проведення глибоких теоретичних досліджень та надання рекомендацій, які можуть стати важливими для ефективного функціонування національного страхового ринку.

Проблема неналежної уваги до страхової сфери як ключового чинника економічної безпеки ділового партнерства підприємств України значно загострюється з урахуванням вступу України до СОТ та можливості запровадження режиму поглибленої вільної торгівлі з ЄС. За оцінками науковців, негативний ефект вступу до СОТ спостерігатиметься для таких видів діяльності: риболовецька (індекс випуску продукції знизиться до 0,41), гірничодобувна (0,88), машинобудування (0,82), харчова промисловість (0,90), сільське господарство і мисливство (0,92); деревообробна (0,93), комунікаційні послуги (0,99), інші послуги (0,98) [9].

Проїстотний вплив вступу до СОТ на обробну промисловість, сільське господарство, торгівлю, транспорт і зв'язок (з питомою вагою в обсязі ВВП близько 60 %) вказують і експерти “Проекту аналізу економічних наслідків вступу до СОТ” [8]. Якщо ж врахувати, що 60 % обсягу сільськогосподарської продукції виробляється у дрібнотоварних особистих господарствах селян, а близько 30 % загальної кількості сільськогосподарських підприємств та 40 % харчової промисловості працюють збитково, або не мають стабільних фінансових результатів, то необхідність структурних змін в інвестиційній сфері, концентрації виробництва в агропромисловому комплексі (АПК) стає вкрай нагальною [8].

Окремо доцільно зазначити роль страхування у зміцненні економічної безпеки партнерства підприємств в умовах бездіяльності державних інституцій у захисті бізнесу від кримінальних посягань (“рейдерства”, корупційних та дискримінаційних дій деяких представників органів державної влади). Особливо вразливим до впливу таких чинників ризику є сектор малого бізнесу, розвиток якого в умовах недосконалої конкуренції та дій природних монополістів залишається високоризиковим, з відповідним зростанням вартості кредитних ресурсів як джерела інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток страхової справи зробили як зарубіжні, так і вітчизняні

вчені. Суть страхування в економічній системі досліджується у працях: Г. Бадера, К. Воблого, Л. Дробозіної, Є. Коломіна, Л. Корчевської, А. Манеса, А. Плешкова, В. Райхера, Л. Рейтмана, В. Родіонової, К. Турбіної, В. Шахова та ін. Серед відомих українських дослідників відзначимо роботи В. Базилевича, А. Банасінського, Н. Внукової, С. Єфімова, О. Заруби, М. Клапківа, А. Поддєрьогіна, С. Осадця та ін. Науковцями, які ґрунтовно й уже тривалий час працюють із проблемами ділового партнерства господарюючих суб'єктів є: Ветров А., Воронов С., Хохлов Е., Долгов С., Покровський А. Козик В., Панкова Л., Карп'як Я., Григор'єв О., Босак А., Савинов Ю., Коршунова Л., Кормнов Ю., Недужий І., Фамінський І., Ткаченко Н., Доктор А. та ін. [4]. Проте проблема впливу розвитку страхового ринку України на реалізацію партнерських угод потребує пильнішої уваги.

Наукові та літературні джерела містять багато визначень економічної категорії “страхування”, аналіз її розвитку в різних економічних суспільствах. Так, на початку ХХ ст. німецький вчений А. Манес представляв страхування як вид економічної передбачуваності, та, водночас, як організацію, що ґрунтується на самодопомозі [5]. Російський дослідник К.Г. Воблий за радянських часів розглядає страхування, як вид господарської діяльності на основі солідарності та передбачуваності, які мають на меті покриття майбутнього нестатку, який викликаний настанням страхового випадку. Однак вказаний підхід побудований виключно на інтересах страхувальників, хоча страхування – це також вид бізнесу. Вчені Л. Рейтман, В. Родіонова, Л. Дробозіна, О. Заруба в сучасних умовах розглядають страхування як фінансову категорію, коли страхування виступає як сукупність особливих замкнених перерозподільних відносин між його учасниками з приводу формування цільового страхового фонду за рахунок грошових внесків, який призначений для відшкодування можливого збитку при настанні страхового випадку [10]. За таким підходом страхові відносини розглядаються не як частина суспільних відносин, а як особливі відносини, що мають розподільчий характер і є пріоритетними. Не враховується, що страхувальник та страховик є суб'єктами страхового партнерського зобов'язання в межах певного економічного інтересу, а страхування є прибутковим видом підприємницької діяльності.

Низка вчених, таких як: В. Райхер, В. Шахов, Н. Внукова вважають, що страхування – це економічна категорія, що пов'язана з економічними відносинами в процесі створення і використання страхових фондів [6]. У цьому випадку також не вра-

ховуються економічні інтереси страховика, хоча фінансовий механізм страхування відображений таким чином, що забезпечує реалізацію інтересів усіх суб'єктів страхових відносин.

Сучасні вітчизняні вчені В. Базилевич, К. Базилевич розглядають зміст страхування з позицій економічної необхідності створення зазначеного різновиду людської діяльності, у соціальному плані, в юридичному аспекті, міжнародному аспекті [11], проте, визначення терміну страхування не наводять.

Формування цілей статті. Метою дослідження є виокремлення сприятливих умов для забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг, що забезпечить успішне ділове партнерство підприємств України. Об'єктом дослідження є сукупність фінансово-економічних партнерських відносин підприємств. Як у теоретичному, так і в практичному плані дослідження, насамперед, орієнтоване на вирішення найбільш актуальних проблем та визначення шляхів розвитку страхування в Україні для забезпечення економічної безпеки при реалізації партнерських угод на ринку. Предметом дослідження є страхування в умовах ринкової економіки, шляхи адаптації світового досвіду з позиції реалізації національних інтересів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед фінансових угод купівлі-продажу послуг доволі вагомими є страхові партнерські угоди [4].

З 11-го квітня 1996 року введено в дію Закон України “Про страхування”, який регулює відносини у сфері страхування і спрямований на утворення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та громадян [1]. Як вказується у цьому законі, страхування – це вид економічно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування, або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій)[1]. Відомо, що страхування може бути добровільним і обов'язковим: добровільне страхування здійснюється на основі договору між страхувальником та страховиком (загальні умови і порядок проведення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно); обов'язкове страхування встановлюється законами України [1, с. 50]. Страховики можуть здійснювати страхову діяльність через страхових посередни-

ків (страхових агентів і страхових брокерів). Небанківські фінансові посередники займають значно меншу частину ринку України. Найбільш розвинуті страхові компанії, займають 7 % від всього ринку фінансових послуг та 89 % від небанківського ринку фінансових посередників [10].

Страхова сфера забезпечує захист майнових інтересів громадян та суб'єктів підприємницької діяльності, широко використовується для забезпечення майнової відповідальності, є вагомим основою фінансово-кредитної системи держави, виступає дієвою формою накопичення інвестиційних ресурсів та позичкового капіталу. У розвинених країнах страхова сфера є основним чинником розвитку підприємництва та вагомим джерелом венчурного капіталу. Проблема розвитку страхової сфери в Україні набуває особливої актуальності, у зв'язку зі втратою нашої держави позицій у світових рейтингах конкурентоспроможності національних економік. Вичерпано потенціал екстенсивного зростання, у тому числі й за рахунок репатріації вивезеного з України капіталу, відсутня акумуляція коштів для модернізації економіки, – у перспективі це загрожує подальшим відставанням України за рівнем конкурентоспроможності. Саме тому значної уваги від органів державного управління потребує виокремлення страхової сфери в системі чинників конкурентоспроможності національної економіки та розгляд страхування як ключового чинника розвитку і безпеки ділового партнерства підприємств. На сьогодні страхова сфера не виконує ці завдання. Страхове поле України за основними видами страхування ризиків є освоєним у межах 10 % порівняно з 90-95 % у розвинутих країнах, спостерігається істотне відставання розвитку страхового ринку України від країн Європи (0,05 % загальноєвропейського обсягу страхових послуг; перерозподіл лише 3,3 % ВВП проти 8-10 % у розвинених економіках) у 2007 році [11].

За умов посилення підприємницьких ризиків достатнього поширення у країнах із ринковою економікою отримали такі види страхування, як страхування відповідальності роботодавця за шкоду, завдану життю, здоров'ю працівника; страхування професійної відповідальності; страхування відповідальності виробника за якість продукції, практика здійснення яких повинна враховуватися при впровадженні зазначених видів в Україні. Сучасний етап розвитку світової економіки й міжнародних відносин характеризується посиленням інтеграційних процесів, що призводять до формування спільних стандартів й у сфері страхування.

Чинники, які перешкоджають розвитку страхової сфери в Україні:

1. Значне зниження рівня контролю та ролі держави у страховій сфері через скорочення кількості державних та активне збільшення кількості недержавних страхових компаній. Відповідно, послаблення державного контролю сприяє розвитку та використанню різноманітних "псевдо" страхових схем, що веде до тінізації цього сектору.

2. Низький рівень довіри до фінансових інституцій та страхової культури в Україні як підприємницького середовища, так і населення загалом, зумовлений нестабільністю фінансово-кредитної сфери у період розпаду Радянського Союзу.

3. Олігополістичний характер конкуренції на ринку (питома вага трьох найбільших страховиків за обсягами надходження страхових платежів становить близько 50 %, а найбільших десяти – 90 % [11]) та регіональні диспропорції розвитку страхового ринку в країні.

4. Недостатній фінансовий потенціал вітчизняних страхових компаній (загальна сума резервів вітчизняних страхових компаній відповідає резервам однієї–двох потужних компаній у розвинених країнах; відношення виплат до прибутків вітчизняних страхових компаній майже у 8 разів менше, ніж на розвинутих страхових ринках; питома вага інвестицій в економіку та державні цінні папери у структурі активів вітчизняних страховиків становлять лише, відповідно, 0,4 і 0,6 % загальних обсягів – станом на 2007 р. [11]).

5. Відсутність належної мотивації та усвідомлення потреби добровільного страхування (наприклад, без вимоги фінансово-кредитних установ при укладанні кредитних договорів та договорів іпотеки тощо) у суб'єктів підприємницької діяльності.

Разом з тим слід констатувати й позитивні тенденції у розвитку страхової сфери України – зростання обсягів резервів страхових компаній, випередження темпів росту страхових платежів порівняно з темпами росту страхових виплат, збільшення обсягів сплачених статутних фондів страхових компаній тощо.

Вказаним вище зумовлена необхідність зміни відношення державних інституцій до розвитку страхової сфери. Зазначимо, що висока рентабельність, а також можливості застосування тіньових схем, податкового планування, пов'язані зі специфікою страхової справи, стимулюють ініціативи страхувальників щодо формування інституційного базису страхової діяльності без урахування соціально-економічних наслідків у масштабах усієї економіки країни.

Висновки та перспективи дослідження. З метою забезпечення належного розвитку страхової сфери в Україні, а також посилення її ролі як основного чинника безпеки ділового партнерства підприємств, на державному рівні доцільно реалізувати такі першочергові заходи:

1. Забезпечити цільовий програмний розвиток страхової сфери в Україні та у регіонах, розробивши Національну програму розвитку страхової сфери й відповідних регіональних програм (або включення конкретних заходів розвитку страхового ринку у програми соціально-економічного розвитку України та регіонів). Мета заходів програм розвитку страхової сфери – усунення структурних диспропорцій в її розвитку, включення параметрів розвитку страхової сфери до переліку показників економічної безпеки підприємництва.

2. Посилити участь страхової сфери у забезпеченні доступу вітчизняних підприємств до фінансово-кредитних ресурсів та конкурентних позицій на зовнішніх ринках. Одним із механізмів ефективного захисту майнових інтересів підприємств-страхувальників у розвинутих державах світу є створення страхових гарантійних фондів у формі неприбуткових державних чи комунальних організацій.

3. Забезпечити ефективний захист майнових інтересів страхувальників шляхом запровадження інституту обов'язкового державного страхового нагляду, з боку держави, за діяльністю страхових компаній (практика більшості країн Європи).

4. Сприяти розвитку інститутів ефективної саморегуляції страхової сфери. Важливим є завдання приведення норм національного страхового законодавства, відповідно до вимог СОТ та ЄС, принципів та стандартів Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю.

Використання наданих пропозицій на практиці дозволить значно посилити наявні традиційні механізми державного сприяння розвитку ділового партнерства підприємств України, а створення гарантійних страхових фондів сприятиме зміцненню економічної безпеки вітчизняних підприємств та можливостей їх доступу на зовнішні ринки, розвитку венчурних компаній тощо. Розвиток страхової сфери може також слугувати дієвим механізмом зниження ризиків вітчизняного соціального капіталу, зокрема в системі міжнародних міграційних процесів.

Література

1. Закон України “Про страхування” від 07.03.96 р. № 85/96-ВР

2. Євченко Ю.В. Сучасна структура, стан та тенденції розвитку страхового ринку України в умовах переходу до економіки ринкового типу // Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України, 1999. – № 4. – С. 190-199.

3. Осадець С.С. Страхування: Підручник. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.

4. Струк Н.С. Аналіз і оцінка ділового партнерства підприємств в умовах ринку. – Препринт, Львів: ІРД НАН України. – 1997. – 93 с.

5. Теория и практика страхования. Учебное пособие / Под общей редакцией Турбиной К.Е. – М., 2003. – С. 22.

6. Шахов В.В. Фінанси, грошовий обіг, кредит. – 2002.

7. Шумелда Я.П. Страхування. – Київ, Міжнародна агенція "Бізон", 2007. – 377 с.

8. Юлдашев Р. ВТО: цена присоединения //REMARK. – № 3. – 2007. – 32 с.

9. Shnyrkov A., Rogach A., Kopystyra A. Ukraine's joining the WTO10. : Realities and Challenges // Transition Studies Review. – Vol.13. – № 3. – 2006. – P. 513-524.

11. <http://www.kraina.org.ua/ua/module/finance/conception/448/alternative/>

12. <http://www.niss.gov.ua/> Стратегічні пріоритети, 2007.

Тлустий А. О.,

аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЕВОЛЮЦІЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШОВИХ ФОРМ

У статті розглядається еволюція грошових форм та досліджується історію розвитку електронних грошей.

The author of article considers evolution of monetary forms and researches a history of development of electronic money.

Постановка проблеми. Аналіз світової господарської діяльності виявляє суттєві зміни у грошовому обігу та банківських системах різних країн світу. Широкий розвиток комп'ютерної техніки, засобів зв'язку, телекомунікаційних мереж, ЕОМ за останні десять років дозволило зробити революційний прорив у грошовому обігу. У багатьох країнах паперові гроші і чеки все більше стали замінятися на інформаційні носії в електронному вигляді.

Практика роботи комерційних банків свідчить про те, що сучасні інформаційні технології охоплюють усі аспекти банківської справи, а саме: клірингові операції і маркетинг, управління касовими ресурсами, управління внутрішньою діяльністю банку, кредитні операції, включаючи аналіз заявок клієнтів і їх кредитоспроможність, систему електронних платежів, використання банківських автоматів і різних платіжних карток, фондовий ринок і операції з цінними паперами, аналіз інвестицій і фінансових ринків і т. ін.

Останнім часом банківські системи розвинутих країн починають переходити від власних інформаційних систем (інтранет, екстранет) до Інтернету. Можливість для приватних і корпоративних клієнтів одержувати інформацію з мінімальними витратами в режимі реального часу і здійснювати по каналах Інтернет операції щодо розміщення своїх грошей на рахунках у банках, з продажу і купівлі валюти і цінних паперів, одержання кредитів та інше, визначили революцію електронної комерції в банківській системі.

Мета статті – дослідити еволюцію грошових форм та їх

функції. Виокремити етапи розвитку електронних грошей.

Виклад основного матеріалу. Еволюція грошових форм відбувається з моменту започаткування товарних відносин у суспільстві. Перші готівкові гроші мали своєрідну форму споживчих продуктів: раковина каури в Індостані та Південній Азії, 1,5-кілограмові брили "плиткового чаю" у Монголії та інші. Пізніше як гроші люди використовували злитки металів певної маси. Вагові гроші вимагали перевірки ваги й проби та поступово стали замінюватися монетами. Виготовлення монет здійснювалося інститутами державної влади або під їхнім контролем. Карбувальники й монетні двори гарантували пробу та масу металу в монеті своїм клеймом на ній.

Давньоруська держава аж до князювання Володимира Святославовича наприкінці X ст. обходилася іноземною монетою, не маючи своєї. Виготовлення своїх грошей тривало лише кілька десятиліть, а потім до середини XIV ст. настав так званий "безмонетний період", коли в якості грошей оберталися київські, чернігівські й новгородські срібні злитки (гривні), намиста, хутряні шкурки й морські раковини. Лише після утворення Московської держави грошова реформа Олени Глинської затвердила панування загальнодержавної монети — копійки. Рубль, гривня й алтин були тільки рахунковими одиницями, тобто не існували у вигляді реальної монети [1].

На початку IX століття Китай зіткнувся з серйозним дефіцитом міді, що сторіччями використовувалася там для карбування монет. Намагаючись запобігти хаосу й анархії, що виникли через недовлік монет, імператор Хієн Цунг випустив паперові гроші. Пред'явник використовував їх як гарантію платежу під час відсутності напівкоштовного металу. До початку наступного століття Китай став регулярно випускати паперові гроші. Китайська торгівля в X столітті зазнала розквіту: у торговців раптово виявився засіб прямого обміну на їхні товари. Народилася концепція грошей, що дійшла до наших днів [2].

Європа сприйняла її лише в XVII столітті. Ця концепція забезпечила народження перших сучасних банків і стала локомотивом Промислової революції, коли банки зрозуміли, що можуть позичити більше грошей, чим у них є на внесках, випускаючи, таким чином, свої кредитні гроші.

Поняття "приватних грошей" (private monies), здавалося б, назавжди пішло в минуле, після того як центральні банки одержали виключне право на грошову емісію (1844 р. – в Англії, 1848 р. – у Франції, 1874 р. – у Німеччині, 1913 р. – у США) [3].

Конгрес США створив Федеральну резервну систему (ФРС)

в 1913 р. для підвищення ефективності платіжного механізму. За задумом законодавців, ФРС надавала банкам-членам безкоштовні послуги зі збору чеків за допомогою своєї національної мережі. Ті, у відповідь, зобов'язувалися підтримувати резерви на безпроцентних рахунках у ФРС. Це створило ринок, на якому банки-члени ФРС брали у банків-не членів плату за доступ до системи збору чеків ФРС, а остання фактично змогла встановлювати регулюючі правила для банків-членів.

Десятиліття після створення Інтернету ознаменувалося спробами нової грошової революції.

Сучасні автори, намагаючись осмислити багатогранне поняття грошей, справедливо вказують на те, що із часів Адама Сміта та Карла Маркса відбулася істотна зміна ролі грошей. Як відомо, сутність грошей проявляється в їхніх функціях. Прийнято виділяти п'ять функцій грошей: міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження й засіб світових розрахунків ("світові гроші").

Електронні гроші прямо не забезпечені металевим запасом (золотом або сріблом), у їхній основі перебуває кредитний характер емісії. Тому виникає питання: чи здатні електронні гроші виконувати функції, які виконуються "просто" грошима.

Функція грошей як міри вартості означає, що гроші, виступаючи як загальний еквівалент, визначають "мінову вартість товарів і послуг" (ціну товару, послуги), тобто реалізація товарів відбувається за міноювою вартістю, або за цінами. Іншими словами, усьому світу товарів протистоять гроші, що в якій би формі не виступали, є загальним еквівалентом. Як справедливо зауважує В.Н. Шенаєв, "відхід золота із грошового обігу не означає, що гроші втрачають свою товарну природу, а лише означає, що не стало однієї з форм грошового товару" [4].

Тому можна зробити висновок, що електронні гроші виконують функцію міри вартості, виступаючи при цьому ознакою мінової вартості (ознакою ціни).

Як показує практика, електронні гроші здатні виступати як засіб обігу, так і як засіб платежу. При оплаті товарів і послуг електронна вартість, що зберігається у покупця на технічному пристрої, скорочується в розмірі вартості товару, що купується, або послуги, у той же самий час електронна вартість, що зберігається у продавця збільшується на еквівалентну суму.

Виконання електронними грошми функції засобу нагромадження означає, що електронні гроші зберігаються після продажу товарів і послуг і забезпечують купівельну спроможність у майбутньому. Як показує практика, електронні гроші так чи

інакше сприяють ощадливій витраті коштів (це пояснюється й психологічними чинниками).

Електронні гроші мають потенціал і для того, щоб виконувати функцію світових грошей. На думку В.В. Жириновського, "є дві принципових відмінності електронних грошей від усіх інших форм грошей. Золоті гроші були національними, за формою, й міжнародними, світовими, за сутністю. Паперові гроші вже чисто національні. Але деякі національні гроші відіграють роль міжнародних. Електронні гроші можуть бути тільки світовими й за формою, і по суті" [5].

Іншими словами, в умовах відмови від золотого стандарту, з одного боку, і процесів глобалізації й інтеграції світової економіки, з іншого – електронні гроші здатні стати в майбутньому основними засобами розрахунків і платежів у міжнародних фінансово-економічних операціях.

Але також у грошей з'явилися і нові функції. Так, Іванов виділяє у сучасних грошах соціальну, екологічну (контроль над використанням непоновлених природних ресурсів) і навіть військову та миротворчу функції (можливість виключення окремої країни від світової грошової системи як чинник стримування). Він же розглядає гроші як вимірювач суспільної корисності людини, як стимулятор науково-технічного прогресу (ціноутворення на працю високого творчого потенціалу та на продукти "високих технологій"). Доведене посилення державної функції грошей. Якщо в древні й середні віки держава використовувала в основному силу примусу, то тепер гроші стали головним механізмом як у діяльності самої держави, так і в здійсненні її своїх функцій. Гроші беруть активну участь і в міжнародному перерозподілі багатства [6].

Головна, революційна зміна останніх двох десятиліть – гроші змінюють форму, з паперових стаючи електронними. Ми приходимо до нового грошового стандарту. У новій технології, з одного боку, зберігаються всі старі властивості безготівкових банківських кредитних грошей, і, в той же час, у неї виявляються риси давно забутих приватних грошей.

Історію розвитку електронних грошей можна поділити на декілька етапів. Кочергін Д.А. виділяє 2 етапи електронізації грошової сфери на базі електронних носіїв: I стадія – поява кредитних та дебетних карток (credit cards та debit cards), II стадія – стале впровадження в обіг "смарт-карток" (smart cards або stored-value cards) [7].

З цією класифікацією можна погодитися, але її можна поділити відповідно до появи носіїв або засобів переміщення електронних грошей (див. табл. 1).

Таблиця 1.
Етапи електронізації грошової сфери

Етап	Роки	Подія
I	1918 р.	Було здійснено перший телеграфний переказ для проведення клірингу між федеральними резервними банками США.
II	1960-1970 рр.	Переведення банківського сектору на електронну основу оптових платежів. Поява клірингових розрахункових систем, автоматизованих розрахункових палат, а також використання систем електронних трансфертів. Поява кредитних та дебетових карток.
III	1984 р.	Експеримент компанії Д. Чаума – перший електронний банк DigiCash.
IV	1980- 2000 рр.	Виникнення електронних платіжних систем (національних та приватних). Інтеграція фізичних осіб в електронний грошовий обіг.
V	2000- сьогодення	Поява нових видів електронних грошей “мережових грошей” (network money).

Якщо детальніше досліджувати перераховані етапи, то можна сказати, що перший телеграфний переказ у США дав поштовх для розвитку електронного грошового обігу.

Поява клірингових розрахункових систем, автоматизованих розрахункових палат, а також широке використання систем електронних трансфертів дозволило раціоналізувати систему керування платежами у банківській сфері, знизити кредитні й розрахункові ризики на рівні оптових платежів, стимулювати появу нових фінансових продуктів, різноманітити засоби доступу до них.

Традиційні електронні роздрібні засоби платежу надали споживачам можливість більш ефективно розпоряджатися своїми рахунками в кредитних установах (знизити витрати обігу, підвищити зручність і безпеку розрахунків). Однак вони не змогли замінити ні готівку, ні чеки в грошовому обігу розвинених країн. Причина цього криється в надзвичайно низькій трансакційній вартості здійснення розрахунків з використанням готівки й чеків. Крім того, готівка має низка позитивних, з погляду платника, властивостей: по-перше, можливість безумовного й необмеженого розпоряджатися своїми коштами; по-друге, можливістю більшої, у порівнянні із системами електронних розрахунків, оперативності; по-третє, що особливо важливо, забезпечення анонімності платежів.

Розвиток електронної торгівлі, загострення конкурентної боротьби за грошові ресурси між різними фінансовими інститутами, потреба в зниженні трансакційних витрат поточних платіжів, а також пошук нових платіжних засобів, які мають анонімність й не потребують посередництва фінансових інститутів при безпосередньому здійсненні платежів, вимагали розробки принципово нових електронних роздрібних платіжних інструментів.

Важливу роль у розвитку електронного грошового обігу мав експеримент компанії Д. Чаума. Вона створила перший електронний банк – DigiCash, який був створений у жовтні 1984 року з капіталізацією в 1 млн. незабезпечених "кібербаксів". Експеримент був вдалий, через рік було емітовано вже по півмільйону "кібербаксів", по сто на людину.

До середини 1995 року у стадії запуску було вже 26 схожих систем. Більшість з них обрало шлях використання електронних чеків. До 1996 року дані проекти зацікавили такі гранди електронного грошового обігу, як Visa, MasterCard, Microsoft та Citibank [8].

Поява систем електронного доступу до рахунків у середині 1990-х рр. та електронних грошей у другій половині 1990-х рр. символізують початок четвертого етапу електронізації грошового обігу.

Оскільки в сучасності спостерігається інверсія причинно-наслідкових зв'язків, тобто порушення зв'язків між технологічними й економічними інноваціями (економічні нововведення випереджають технологічні), то еволюцію електронних засобів платежу не слід вважати завершеним явищем. У цей час найвищою стадією розвитку грошової форми є електронні гроші, типи платіжних систем, на основі яких, так само як і їхні властивості перебувають у безперервному розвитку.

З моменту появи електронних грошей на початку 1990-х рр. вони зробили істотну еволюцію. Ініціаторами випуску електронних грошей стали приватні роздрібні компанії, такі як американська мережа магазинів 7-Eleven.

Протягом 1996-2000 рр. у світі здійснювалося понад двісті проектів створення нових платіжних систем на основі електронних грошей. Більшість із них носило експериментальний і локальний характер. Серед електронних платіжних систем на основі старт-карток найбільш відомими є електронні гаманці: Mondex, Proton, VISA Cash, GeldKarte і інші.

Висновки. Таким чином, сутність сучасних змін грошової форми полягає в тому, що відбувається подальша еволюція методів авторизованого переказу грошових фондів з одного

рахунку на іншій. У XIII столітті, коли покупець хотів заплатити продавцеві шляхом депозитного трансферту, він один або разом із продавцем повинен був зустрітись особисто з банкіром, щоб санкціонувати переказ коштів усно. Паперові чеки, санкціоновані письмовим наказом (підписом) з'явилися в XIV столітті, й одержали широке поширення лише у XVII столітті. "Телеграфні" гроші, при яких санкціонування на переказ коштів з одного рахунку на іншій провадиться негайно, дистанційно й без використання паперових розпоряджень, з'явилися й одержали широке розповсюдження в другій половині XX ст., згодом перетворившись в електронний телеграф. Електронні перекази коштів (electronic funds transfer), що одержали широке поширення в 70-і рр., дозволили індивідуальним користувачам одержати доступ до платіжної системи для того, щоб за допомогою дебетової картки або персонального комп'ютера здійснювати платежі, є не чим іншим як використанням "телеграфних" грошей на рівні роздрібних транзакцій.

Електронні гроші є наступним етапом розвитку грошей як засобу платежу. Для проведення аналізу впливу електронних грошей на грошову систему й виявлення основних наслідків їхнього широкого поширення, насамперед, необхідно чітко визначити саме поняття електронних грошей, щоб відрізнити платіжні системи, що використовують електронні гроші, від інших систем і вичленувати електронні гроші із усього набору фінансових продуктів.

Література

1. Юров А.В., Лютов В.В. Деньги: выпуск, защита от подделки, борьба с фальшивомонетничеством // Деньги и кредит. – 2002. – № 4.
2. White L. Currency Conversion // Computer Business Review. 2001. May.
3. Финансово-кредитный словарь. – М.: Финансы, 1988. – Т. 3. – С. 84, 421.
4. Шенаев В.Н. Современные и мировые деньги // Бизнес и банки. – 2002. – № 1-2. – С. 1.
5. Жириновский В.В. Деньги и цивилизация. – М.: ЛДПР, 1997. – С. 68.
6. Иванов А. Товарообмен и эволюция денежных знаков // Мир карточек. – 2001. – № 12.
7. Кочергин Д. А. Системы электронных денег: классификация и характеристика элементов // Банковское дело. – 2005. – № 2. – С. 37-42. – № 3.
8. Электронные кошельки в международных платежных системах // Мир карточек. – 1997. – № 8.

Топішко Т.І.,

здобувач Львівського національного аграрного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ЛІЗИНГОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ АПК

Розглянуто сутність лізингових відносин, з погляду класичної економічної теорії. Обґрунтовано гіпотезу стосовно лізингу як конкретно-економічної форми розмежування капіталу на капітал-власність та капітал-функцію. Доведено, що лізингові відносини є однією з форм рентних відносин, а лізингові платежі є частиною рентних доходів.

The essence of leasings relations is considered from the classic economic theory point of view. Grounded hypothesis that leasing is the concretely economic form of differentiating of capital on a capital-own and capital-function. It is proved that leasings relations are one of forms of the rent relations, and leasings payments are part of the rent profits.

Актуальність. Реформування української економіки на принципах монетаризму зумовило небачений спад обсягів виробництва, параліч цілих галузей народного господарства, різке розшарування суспільства (фактично його поляризацію), за рівнем доходів на фоні зубожіння більшої частини населення. Особливо тяжкими є наслідки реформ у агропромисловому комплексі країни. Порушення еквівалентності в обміні, диспаритет цін унеможлилювали ведення не тільки розширеного, а й простого відтворення. Відбувався процес навіть не занепаду, а руйнування матеріально-технічної бази, продуктивних сил. Парк тракторів скоротився у 2006 р. до 201 тис. шт. порівняно з 495 тис. шт. у 1990 р.; зернозбиральних комбайнів, відповідно, із 107 до 44 тис. шт.; вантажних автомобілів із 296 до 133 тис. шт. [1, с.145]. Використовувана техніка є не тільки морально, а й фізично застарілою. Ступінь зносу активної частини основних виробничих фондів сільського господарства оцінюється в межах 70-90 %. Такий стан матеріально-технічної бази не тільки знижує конкурентоспроможності сільського господарства, а й веде до значних втрат навіть уже вирощеного врожаю, в силу неможливості вчасного і якісного проведення комплексу

сільськогосподарських робіт. поголів'я великої рогатої худоби скоротилося із 24 623 тис. голів у 1990 р. (у 1985 р. – 26 638 тис. голів) до 6 175 тис. гол. у 2006 р. Навіть у 1915 р., а це другий рік першої світової війни, воно було у півтора раза більшим (9 132 тис. гол.), при меншій на третину чисельності населення. Аналогічна ситуація склалася із динамікою поголів'я корів, свиней, овець, кіз, птиці [1, с.172]. Важливо підкреслити, що негативні тенденції та процеси на сьогодні не подолані, а у зв'язку зі вступом до СОТ, існує ризик їх загострення. Найбільш наглядним підтвердженням цього є те, що за даними Міністерства аграрної політики на середину 2008 р. чисельність великої рогатої худоби становить вже 5,5 млн. голів і надалі продовжується її масове вирізання у зв'язку з негативною кон'юктурою ринку [2]. Варто звернути особливу увагу на те, що полиці наших продовольчих магазинів заповнила продукція низької та сумнівної якості, а в багатьох випадках – фальсифікат, до того ж генетично модифікований. У той же час, незважаючи на те, що рівень виробництва і споживання основних продуктів харчування високої якості, перш за все, тваринницького походження, є далеким від раціональних, науково обґрунтованих нормативів, відбувається переорієнтація нашого сільського господарства в напрямі його спеціалізації на вирощуванні та експорті ріпаку та інших сільськогосподарських культур, з яких можна виробляти біопаливо. Якщо ці тенденції, що чітко проявляються останнім часом, набудуть подальшого розвитку, то Україна ризикує за короткий проміжок часу перетворитись у напівголодну країну, що споживає низькоякісні (фальсифікат) імпортовані продукти харчування, на зразок “ніжок Буша”, і вирощує на своїх чорноземах сировину для забезпечення розвинутих країн пальним. Якщо не зупинити ці негативні тенденції, то ми маємо реальні шанси повторити, тільки у більш потворних формах, усі негативи Століпінської аграрної реформи початку ХХ ст. Тоді, нагадаємо, при зубожінні основної маси населення, перш за все селянства, Україна як складова Російської імперії, перетворилася в “житницю Європи”. Експорт збіжжя постійно збільшувався, а споживання народом продуктів харчування зменшувалось, перш за все високоякісних, тваринного походження. Отже, узагальнюючи, можна констатувати, що стан справ у сфері АПК, на продовольчому ринку та у сфері споживання продуктів харчування є таким, що загрожує продовольчій, а відтак, і національній безпеці в цілому. Тому пошук науково обґрунтованих шляхів подолання негативних явищ і процесів у сфері АПК і на продовольчому ринку, обґрунтован-

ня і розробка конкретного інструментарію для вирішення цієї проблеми є актуальним завданням для вітчизняної економічної науки в умовах сьогодення.

Негативні тенденції, якщо їх розглядати в більш конкретному плані, були зумовлені, значною мірою, фактичним припиненням інвестиційного процесу в 90-х роках і його млявістю в останні роки. Зупинити ж негативні тенденції, вийти на траєкторію високого і стійкого зростання обсягів виробництва неможливо без докорінної зміни інвестиційної політики, в т. ч. і перегляду деяких важливих її принципів.

У процесі реформування з'явився новий для вітчизняної практики господарювання елемент в системі економічних відносин – лізинг. Він добре зарекомендував себе в багатьох країнах світу як ефективний інвестиційний інструмент. Стосовно ж АПК його правомірно розглядати і як важливу форму підтримки даного, надзвичайно важливого сектору економіки. Разом з тим, масштаби використання лізингу, його роль у забезпеченні інвестиційного процесу не відповідають як потребам, так і можливостям нашої економіки, у т. ч. і, особливо, АПК. Тому дослідження комплексу проблем, пов'язаних із використанням лізингу, обґрунтування найбільш ефективних механізмів його застосування відносяться до числа найбільш нагальних проблем.

Ступінь розробки. В останні роки в науковій літературі з'явилось досить багато публікацій, в яких досліджуються лізингові відносини, у т.ч. в сфері АПК. Зважаючи на те, що ця проблематика є досить дискусійною в світовій економічній літературі і взагалі не досліджувалась до 90-х років у вітчизняній, потрібно зазначити, що в її дослідженнях зроблено справжній прорив. Українськими вченими-економістами та правниками зроблено чимало для з'ясування феномена лізингу, обґрунтування необхідності його використання, ефективності функціонування тощо. Особливої уваги заслуговують дослідження Н. Адамова, В.Г. Андрійчука, Я.К. Білоуська, Д. Василенка, П.І. Гайдуцького, М.Я. Дем'яненка, О. Калитки, П.Т. Савлука, А.М. Турила, В.Г. Чабана, Г.В. Черевка та інших вчених.

В економічній літературі поки-що відсутні єдині підходи щодо трактування сутності лізингу, по-різному розглядається та оцінюється його роль і значення в економічному розвитку. Фактично не досліджено питання щодо джерел лізингових платежів, вартості лізингових послуг тощо. Усе це в практичному плані не сприяє розвитку лізингових відносин. У силу відсутності єдиних методологічних і теоретичних підходів до тракту-

вання лізингових відносин поки що не розроблено чітких методичних матеріалів щодо визначення ефективності лізингу. У практиці господарювання, внаслідок цього, має місце застосування цього інструменту за принципом “спроб і помилок”.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності лізингових відносин, з погляду класичної економічної теорії. Хочемо зазначити, що такий підхід, як на наш погляд, не лише не суперечить, а й взаємоузгоджується і доповнюється з основними принципами теорії чинників виробництва, маржиналізму, інституціоналізму. Ми ставимо за мету обґрунтувати (у першому наближенні) гіпотезу, що лізинг є не що інше, як конкретно-економічна форма розмежування (розщеплення) капіталу на капітал-власність і капітал-функцію.

Лізингові відносини – одна із форм рентних відносин, а лізингові платежі – частина рентних доходів, отриманих лізингодавачем від лізингокористувача, внаслідок використання чинників виробництва і збільшення доданої вартості – наступний момент, що характеризує мету цього дослідження. Таким чином, мова йде про з’ясування джерела лізингових платежів. Розподіл доданої вартості між учасниками лізингових відносин, об’єктивні чинники, що визначають пропорції цього розподілу – наступний момент щодо мети цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Лізингові відносини, як уже зазначалось, явище відносно нове як для економічної теорії, так і для практики господарювання. Тому цілком зрозумілими і пояснюваними є розбіжності в трактуванні багатьох аспектів цієї проблематики.

Звергає на себе увагу, перш за все, відсутність єдиних підходів щодо трактування сутності лізингу. Цю сутність дослідники вбачають в елементі економічних відносин, особливому виді самостійної господарської діяльності, виді підприємництва; тимчасовій оренді, одній із форм договору оренди; способі кредитування, безгрошовій формі кредиту, формі купівлі-продажу, інвестиційному інструменті; тимчасовому володінні і т. ін. [3]. У кожному із зазначених визначень суті лізингу є момент, елемент істини. Це дає можливість звернути увагу на той чи інший аспект проблеми, що є беззаперечним позитивом, але не охоплює її в цілому, не розкриває глибинної суті. До того ж, у науковій літературі, не говорячи вже за публіцистику, досить часто допускається змішування, підміна економічних та юридичних понять і категорій, отождолення об’єктивної соціально-економічної сутності та її правового, суб’єктивного оформлення, відображення в нормативно-правових актах. Сут-

теві розбіжності в трактуванні самої суті лізингу та лізингових відносин, як на наш погляд, зумовлюється як складністю застосування методології до аналізу конкретних господарських явищ, так і браком методологічної культури в дослідженнях. Як наслідок, окремі елементи сутності, що знаходять прояв у тих чи інших явищах господарського життя, часто сприймаються за саму сутність. Окрім того, нерідко має місце ігнорування важливого методологічного положення, навіть аксіоми щодо сутностей різного порядку. Не сприяє більш глибокому пізнанню відсутність у багатьох випадках розмежування змісту соціально-економічних процесів і форм їх прояву.

Але чи не найбільшою вадою в дослідженнях лізингу є брак системності. Це знаходить, зокрема, прояв у тому, що лізингові відносини в багатьох випадках не аналізуються крізь призму єдності техніко-економічних, соціально-економічних та організаційно-економічних відносин. Найчастіше вони розглядаються в координатах організаційно-економічних відносин. При цьому соціально-економічні відносини, перш за все, відносини власності, відходять на другий план, децю недооцінюються. У тих же випадках, коли звертається увага на відносини власності в лізингових відносинах, вони не завжди достатньо чітко пов'язуються з організаційно-економічними відносинами. Як наслідок, у дослідженнях нерідко має місце переоцінка, а то й абсолютизація, хоч і важливих, але лише окремих сторін цього явища і відносин, з одного боку, і недооцінка, а то й ігнорування інших важливих сутнісних характеристик, з іншого боку. Надзвичайно складний феномен лізингу внаслідок цього суттєво спрощується, штучно збіднюється. У багатьох випадках у дослідженнях має місце рух від конкретного (господарського явища лізингу) до абстрактного (з'ясування його сутнісних характеристик) і відсутній, або ж недостатньо чітко виражений рух у зворотньому напрямі – від абстрактного до конкретного. За таких умов це конкретне неминуче постає не лише складним, суперечливим і багатовимірним, а й позбавленим чіткої внутрішньої структури, субординації між окремими його елементами тощо.

З'ясувати сутність лізингових відносин неможливо, як на наш погляд, поза аналізом відносин власності. Але зробити це не так просто в силу тієї обставини, що самі відносини власності мають складну природу та структуру. Причому, якщо розглядати відносини власності в історичному контексті, то має місце їх постійне ускладнення, яке набуло вибухового прискорення в ХХ ст., особливо в другій його половині. Наслідком цього

ускладнення є, окрім іншого, виникнення і динамічний розвиток лізингу. Що це є саме так, говорить порівняння з погляду відносин власності таких типів підприємств минулого як рабовласницька латифундія, поміщицьке господарство, ремісничий цех, індивідуальне ремісниче або селянське господарство із сучасною корпорацією. Безсумнівно, що відносини власності в усіх доіндустріальних типах підприємств були значно “прозорішими”, ніж це має місце в індустріальну і постіндустріальну епоху. Особливо це стосується привласнення створюваного продукту, новоствореної або ж доданої вартості й пов’язаного з ним формування конкретних видів доходів. Тому в процесі аналізу відносин власності важливо конкретно використовувати, поєднувати і розмежовувати історичне та логічне. Має сенс, як на наш погляд, логічне розглядати не лише тільки як очищене від випадковостей і відхилень історичного, а й як збагачене, ускладнене та історичне.

Виходячи з таких принципів, лізинг, на нашу думку, можна і доцільно розглядати як форму реалізації відносин власності. Ця форма, на відміну від інших, є не зовсім традиційною, що пов’язано, як зазначалось, з ускладненням відносин власності в процесі історичного розвитку. Нетрадиційність цієї форми реалізації відносин власності полягає в тому, що вона виступає як синтетична, така, що поєднує, інтегрує в собі низку інших форм реалізації відносин власності. Завдяки цьому поєднанню, вона й набуває власних родових ознак, відрізняється від інших, як самостійних щодо неї форм, так і тих, що поєднуються в цьому явищі, явищі лізингу. Вилучення із цього синтезу, діалектичної єдності якоїсь однієї із форм дає вже нову якість. В історичному контексті відносинам лізингу передували відносини оренди. Вони й у лізингових відносинах мають місце, утримуються, але в більш складних проявах і взаємозв’язках. Це дає підстави виокремлювати, виділити поряд з традиційними відносинами оренди, лізингові відносини як самостійні, як подібні, але інші. Інакше кажучи, лізинг можна розглядати як більш загальне, а оренду – як менш загальне, часткове, без якого не може бути даного більш загального.

У сучасній економічній літературі виділяють понад десятків основних форм реалізації власності. Окрім основних, деякі економісти виділяли й виділяють похідні форми. Потрібно зазначити, що в цьому поділі на основні та похідні (другорядні) форми міститься якщо й не елемент суб’єктивності, то, принаймні, дискусійності.

Класична економічна наука і концепції, що поділяють її

принципи, в питаннях форм реалізації власності ґрунтується на традиційних засадах, що сформувалися у Римському праві. Ці основи зазнавали певних змін, уточнень, модифікацій, але їхня сутність залишалась. “Обсяг і межі права приватної власності римляни визначали шляхом правоповноважень власника”, – зазначається в підручнику з Римського права. Римський власник мав такі права: право володіння; право користування; право розпорядження; право одержувати прибутки; право захисту. Проте з часом, помітивши, що деякі правомочності певною мірою повторюють одна одну, римляни звужують їх коло. Внаслідок цього відпало таке право, як право захисту, оскільки будь-яке право підлягає захисту і виділяти право захисту для права власності недоцільно; до права користування належало право одержання прибутків від речі. Залишилися лише три права – право володіння, право користування і право розпорядження, що охоплювали будь-які можливі форми і способи впливу власника на річ і одночасно відмежовували посягання інших осіб на ту саму річ” [3, с. 104]. Зазначимо, що те, що в правничій літературі отримало усталене визначення “права власності” із позицій економічної сутності можна, як на наш погляд, трактувати як форми реалізації відносин власності. Але в Римському праві право приватної власності розглядалось як неподільне, як таке, що належить одному суб’єкту. “Право приватної власності, – наголошується в цьому ж підручнику, – це виключне право особи володіти, користуватися і розпоряджатися річчю згідно зі своїми інтересами. Право є виключним тому, що воно неподільне, тобто належить тільки власнику, який ні з ким його не поділяє” [3, с. 107]. Із ускладненням економічних систем ці права власності (з економічної погляду, форми реалізації власності) розщеплюються, перестають бути неподільними. Якісний стрибок відбувається із виникненням у господарській практиці акціонерних товариств, кооперативів, змішаних підприємств. Але діалектика полягає в тому, що поряд, паралельно із розщепленням, відбувається і синтез цих прав (форм реалізації відносин власності). Лізинг, вважаємо, і виникає внаслідок синтезу таких форм реалізації відносин власності (у правовому плані прав), як володіння, користування, розпорядження і отримання (вилучення) доходу. Синтез цей не є стійким і жорстко усталеним. Тому й форма реалізації відносин власності, що утворюється на його основі, є більш мінливою, рухливою, з набагато ширшим “коридором свободи”. Таким чином, лізинг як синтетична форма реалізації відносин власності, є менш глибинною, більш поверхне-

вою формою порівняно з володінням, користуванням, розпорядженням та вилученням доходу. З погляду характеристики відносин власності він не є сутністю найглибшого, першого порядку. Це сутність, умовно кажучи, якогось n -го порядку. У той же час, ця синтетична форма реалізації відносин власності є найбільш глибокою характеристикою (сутністю першого порядку) лізингу як господарського явища і відносин, що його охоплюють.

Лізингові відносини виникають, як правило, з приводу руху не предметів споживання, а засобів виробництва. В умовах товарно-грошових відносин і приватної власності засоби виробництва набувають форми капіталу, майна, покликаного і здатного зростати у вартісній формі, забезпечувати отримання доходу. Тому, як на наш погляд, як менш глибоку сутність, сутність другого порядку, лізинг правомірно трактувати як форму (одну з форм) розмежування (розщеплення) капіталу на капітал-власність та капітал-функцію. За лізингодавцем закріплюються функції капіталу-власності, а за лізингоотримувачем – капіталу-функції. Перший, внаслідок цього процесу, володіє і частково вилучає дохід, а другий – користується, розпоряджається і теж частково вилучає дохід. Підсумовуючи, можна було б спробувати дати таке визначення лізингових відносин. Лізингові відносини – це відносини стосовно реалізації власності, максимізації доходу на основі поділу капіталу на капітал-власність та капітал-функцію через механізми оренди та кредитування.

Іншою важливою теоретичною і методологічною проблемою є з'ясування джерела доходів, що отримуються в процесі реалізації лізингових відносин та їх сутності і форм прояву. З погляду практики господарювання, надзвичайно важливе значення має наукове обґрунтування пропорцій, в яких доходи розподіляються і привласнюються між різними суб'єктами лізингових відносин. Ця проблема особливо важлива в контексті узгодження інтересів, а отже, і стимулювання впровадження лізингу в господарську практику як ефективний кредитний і інвестиційний інструмент.

Лізинговий платіж, як на наш погляд, не є однорідним за своєю економічною природою, економічним змістом. У ньому поєднуються різні форми, що суттєво різняться, особливо за їх роллю та значенням у кругообігу і, в цілому, у відтворювальному процесі. Частина його, причому переважаючу (якщо, звичайно, відсутній монополізм і наявні суспільно-нормальні умови господарювання) становлять платежі, пов'язані з від-

шкодуванням використовуваних через механізм лізингу засобів виробництва. Це не є власне дохід, у будь-якому випадку в класичному розумінні. У лізингоотримувача він входить (включається) до собівартості в формі частини амортизаційних відрахувань. У лізингодавача також головним призначенням цієї частини платежу є відшкодування витрат. Таким чином, ця частина лізингового платежу не є складною як з точки зору джерел утворення, так і її природи та значення. Більше того, вона відносно легко визначається в кількісному аспекті (числовому вимірі). Потрібно зазначити, що в короткотривалому проміжку часу (тимчасово до моменту заміщення використовуваних засобів виробництва або до припинення права володіння ними) ця частина лізингового платежу може використовуватись і як класичний дохід. Тим більше, якщо за критерій взяти не її економічне призначення, а фактичне використання, яке може відбуватись не тільки за цим призначенням. Але це не змінює в цілому суті справи.

Найбільш складною в усіх аспектах є інша частина лізингового платежу, яка виступає як надлишок вартості над вартістю, необхідною для відшкодування у грошовій формі використовуваних засобів виробництва, і яка набуває форми власне доходу, який можна охарактеризувати як лізинговий дохід. Таким чином, звідси випливає, що в аналізі необхідно чітко розмежовувати категорії “лізингові платежі” і “лізингові доходи”. Це розмежування має величезне практичне значення для забезпечення правильного, науково обґрунтованого оподаткування доходів, ведення бухгалтерського обліку, визначення ефективності лізингових операцій, а в більш широкому плані – ефективності інвестицій тощо.

Природа лізингового доходу носить, хочемо зазначити, яскраво виражений характер доходу рентного. Дослідженню рентних відносин у вітчизняній та зарубіжній літературі не надається належного значення. Приємним винятком з цього правила є серія публікацій М.М. Папієва. Вони хоч і носять науково-публіцистичний, а не строго академічний характер, але містять багато цікавих, глибоких, оригінальних методологічних та теоретичних принципів та положень і, що особливо важливо, мають добре обґрунтовані виходи на практичне вирішення конкретних складних, жагучих соціально-економічних проблем в умовах сучасної української реальності, перш за все соціальних [4].

Навіть сама категорія “рента”, одна з основних, системоутворюючих у класичній економічній теорії, вживається сьогодні

вкрай рідко, а з деяких підручників та посібників вилучена взагалі. Між іншим, лише через призму рентних відносин можна глибоко з'ясувати природу та сутність цілої низки соціально-економічних явищ та процесів. Окремі з них, до яких належить і лізинг, взагалі неможливо, як на наш погляд, глибоко розкрити поза межами такого підходу.

Загально визнано, що серед економістів-класиків найбільш глибоко рентні відносини проаналізував Д. Рікардо. Рента у нього предстала не як дар природи (землі), як це має місце у фізіократів та частково у Сміта, а як соціальне явище. Вона пояснюється у рамках мінових, вартісних відносин, за умов обмеження землі (ресурсу) і її привласнення, що витікає з цієї обмеженості. “При першому заселенні країни, – зазначає Д. Рікардо, – де є в надлишку багата і родюча земля... ренти не існує, тому що ніхто не стане платити за користування землею, оскільки в наявності маса ще не оберненої у власність землі, якою тому може користуватись кожен, хто захоче обробляти її. Відповідно до загальних законів пропозиції та попиту ніхто не буде платити ренту за таку землю, точно так же як ніхто не платить ренту за користування повітрям і водою, або ж яким-небудь іншим даром природи, що існує в необмеженій кількості” [5, С. 66-67].

Джерелом земельної ренти є додатковий чистий дохід, що його отримують суб'єкти господарювання, які ведуть його в об'єктивно кращих умовах (кращих за якість землі, як необхідного, незамінного в даному виробництві ресурсу, або більш сприятливого розташування господарства стосовно ринків збуту), чи здійснюють інтенсифікацію виробництва на основі нарощування інвестицій (капіталовкладень). Цей надлишок утворюється в результаті того, що в основі ринкової ціни (вартості) сільськогосподарської продукції лежать витрати виробництва тих господарств, що здійснюють процес господарювання в гірших умовах. За таких обставин господарства, що знаходяться в кращих умовах, отримують певний надлишок над середнім доходом. Інакше кажучи, рента виступає як різниця між індивідуальною вартістю виробництва, що формується у кращих об'єктивних умовах господарювання і суспільною вартістю, в основі якої лежать витрати виробництва підприємств, що знаходяться в об'єктивно гірших умовах господарювання (як різниця між завершальними витратами та індивідуальними витратами цього підприємства). “Рента, виплачувана відносно будь-якого окремого колоска, – зазначає Кеннан, – дорівнює різниці між затратами на вирощування найдорожчого з

виращуваних колосків і затратами на вирощування саме цього колоска" [6, с. 52]. У більш широкому плані, виходячи з цих принципів, що застосовуються щодо аналізу земельної ренти, під рентним доходом правомірно вважати, як це роблять деякі дослідники, будь-який дохід (його частину), що є результатом (наслідком) використання, реалізації (утилізації) будь-яких сприятливих умов та обставин господарювання.

У випадку використання лізингу має місце залучення до процесу виробництва додаткових засобів виробництва (капіталу). Завдяки цьому відбувається нарощування обсягів виробництва і, відповідно, зростання новоствореної (доданої вартості). Частину цієї вартості правомірно розглядати як рентний дохід. Стосовно сільського господарства цей рентний дохід, на наш погляд, можна розглядати як модифіковану форму земельної ренти. Таким чином, у формі лізингового платежу знаходиться відображення частина земельної ренти. Лізингові відносини можна розглядати, відповідно, як одну із форм рентних відносин.

Лізингодавець у формі лізингового платежу повинен отримати дохід, що відшкодовує витрати і включає певний надлишок над ними. Цей надлишок має бути не нижчим за банківський відсоток. Інакше лізингодавцю не буде жодного сенсу йти на ризик і вкладати кошти не в банківську систему, а в лізингові операції. Отже, вартість лізингової угоди має бути прямо пропорційною величині лізингового платежу й обернено пропорційною банківському відсотку.

$Vл = L / S * 100$, де

Vл – вартість лізингової угоди;

L – величина лізингового платежу;

S – норма позичкового процента.

Підсумовуючи, слід зазначити, що лізингові відносини потрібно розглядати з погляду діалектичної взаємодії відносин власності та вартісних відносин. Власність (її реалізація у формі лізингу) веде до зростання, збільшення доданої або новоствореної вартості. Частина цієї новоствореної вартості може знову перетворюватись у додаткові засоби виробництва, як предмет наступних лізингових відносин.

Стимулювання, заохочення лізингових відносин в умовах сучасної України важливе не лише з погляду оновлення і зміцнення матеріально-технічної бази, а й з погляду розвитку, розширення ємності внутрішнього ринку, підтримки вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, створення додаткових робочих місць з високим рівнем заробітної плати. Тому

розвиток лізингу не тільки опосередковано, а й прямо варто розглядати як чинник вирішення соціальних проблем. Підвищення ефективності використання цього інструменту потребує розробки ґрунтовних методичних матеріалів, а також покращення ведення статистичного та бухгалтерського обліку.

Висновки. Явище лізингу доцільно розглядати в контексті діалектичної взаємодії відносин власності та вартісних, мінових, товарно-грошових відносин. У ньому відносини власності реалізуються шляхом комбінування, взаємодії, синтезу і розмежування володіння, користування, розпорядження та вилучення доходу. Саме це поєднання (синтез) та розмежування і надає їм якісної визначеності, власних родових ознак. Оскільки об'єктом лізингових відносин є засоби виробництва, що набувають форми капіталу, то є всі підстави вважати лізинг як одну із конкретних форм розмежування капіталу на капітал-власність та капітал-функцію. Необхідно чітко розмежовувати категорії "лізинговий платіж" і "лізинговий дохід". Є всі підстави вважати лізинговий дохід, особливо стосовно сфери сільськогосподарського виробництва, особливою формою рентного доходу, або ж як частину земельної ренти. Об'єктивною основою для визначення вартості лізингової угоди є співвідношення величини лізингового платежу і процентної ставки за депозитами.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – К.: Консультант, 2007. – 552 с.
2. "2000" (газета), 11.07.2008 р.
3. Підпригора О.А. Основи римського приватного права: Підручник. – К.: Вища шк., 1995. – 267 с.
4. Михаил Папиев Справедливость есть. Ею надо пользоваться // www.zn.ua
5. Рикардо Д. Сочинения. – Т.1. – М., 1955.
6. Шостак Л. Утворення і розподіл квазіренти у світовому геополітичному просторі // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 52.

Фоміних М. В.,

викладач Національного університету „Острозька академія”

ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглянуто сутність, значення та основні риси банківської конкуренції на фінансовому ринку. В результаті аналізу найбільш загальних особливостей і тенденцій сучасного етапу розвитку банківської конкуренції визначено характерні властивості ринку банківських послуг в Україні.

The article investigates the essence, importance and main features of bank competition on the financial market. After the analysing of the most general peculiarities and tendencies of bank competition's current development, the author determines the characteristic properties of bank service market in Ukraine.

Із закріпленням тенденції економічного піднесення в нашій державі, питання ефективного виконання банками покладених на них у ринковій економіці функцій стають все більш значимими. Особливої ваги вони набувають в умовах загострення конкурентних відносин на українському банківському ринку.

За останні роки українські банки зіткнулись з новою хвилею конкуренції, пов'язаною з перерозподілом капіталів та клієнтури. Разом з цим на ринку майже відсутні відносно стабільні джерела постачання ресурсів, захисні бар'єри від інтервенцій нових учасників ринку, постійно зростаючий попит з боку юридичних та фізичних осіб, який би відповідав відсотковим ставкам, що гарантують адекватну маржу. Надмірний консерватизм та відмова від активної конкурентної боротьби, викликана намаганням скоротити витрати на розроблення нових видів послуг, призводять до того, що банки, маючи деякий період позитивний баланс і високий рейтинг надійності, з часом починають втрачати клієнтів та погіршують економічний результат.

Це зумовлює актуальність теоретичного і практичного дослідження питань, пов'язаних із підвищенням спроможності українських банків виступати активними учасниками конку-

рентного ринку. Без кількісного і якісного опису конкуренції неможливо розробити плани реформування банківської системи України, окремих банків і удосконалити нормативно-правову базу банківської діяльності. Крім того, зміцнення конкурентного потенціалу банківських установ має і важливе загальноекономічне значення, зокрема, для поповнення доходної частини бюджетів різних рівнів, збільшення обсягів кредитування вітчизняної економіки, підвищення довіри вкладників до банків.

Проблеми ринкової конкуренції взагалі в економічній літературі опрацьовано досить широко: теоретичний аспект у роботах А. Маршалла, А. Сміта, Й. Шумпетера, практичний аспект у працях І. Ансоффа, Т. Пітерса, М. Портера. Але проблеми банківської конкуренції досліджено значно менше у працях зарубіжних авторів: Дж. Скотта, М. Портера, а також у працях російських та українських вчених Ю.Коробова, А.Юданова, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Кочеткова, Є. Панченка. Вивчення й аналіз публікацій з цього питання дозволили зробити висновок про те, що значна частка завдань стосовно особливостей конкуренції в банківській сфері України в умовах транзитивної економіки залишається недостатньо розробленою. Одним із таких завдань, на нашу думку, є питання зарахування ринків банківських послуг до теоретично обґрунтованих моделей ринків.

Хоча „конкуренція є рухомою силою розвитку суб'єктів і об'єктів управління, суспільства в цілому” [10, с. 170], але ще в першій половині ХХ ст. стрункої структурованої теорії конкуренції не існувало. Спостерігались лише окремі звернення до конкуренції та до конкурентів, до їх місця та ролі в ринковій економіці. Поштовхом до розвитку теорії конкуренції, як і теорії маркетингу, стало звернення до конкуренції як до системного явища, характерного для ринкової економіки, послідовна відмова від обивательських уявлень та формування погляду на конкуренцію очима не лише споживачів та викладачів університетів, але й підприємців. Сучасна теорія конкуренції базується одночасно на традиційних конструкціях мікро-, макро-, мега- та інституціональної економіки, а також на положеннях теорії підприємництва. Ознаками сучасної конкуренції є: 1) визначаюча роль ринкових засад та ринкових співставлень у розвитку конкуренції; 2) багаторівневий характер; 3) поєднання багатоманітності і відкритості конкурентних полів в умовах насиченого і диференціального ринку; 4) переважання взаємної вигоди в ході комунікацій суб'єктів підприємницького бізнесу з частиною зовнішнього оточення, яких ми відносимо до побічних конкурентів підприємців, над їх особистою виго-

дою; 5) наявність в усіх суб'єктів підприємницького бізнесу на момент вступу їх до прямої і умовно-прямої конкуренції абсолютного і відносного ділового суверенітету; 6) перетворення суперництва між прямими та умовно-прямими конкурентами – суверенними суб'єктами підприємницького бізнесу – в одну з двох протилежних тенденцій розвитку своєї сучасної системи бізнесу: конкуренцію або інтеграцію [6, с. 80].

Поняття конкуренції багатозначне, тому складно дати його універсальне визначення. Літературний аналіз структури та змісту формулювань та трактувань поняття „конкуренція” дозволяє зробити такі висновки: а) поняття „конкуренція”, запропоновані різними авторами, не повною мірою відповідає вимогам системності та комплексності, тобто вони характеризують тільки один із багатьох аспектів конкуренції, встановлених А. Смітом і самими авторами, кожний у своїй сфері дослідження; б) багатоманітність підходів до формулювання поняття: один автор під конкуренцією розуміє суперництво (боротьбу) фірм, тобто юридичних осіб, інший – суперництво фізичних осіб, третій – як наявність на ринку достатньої кількості продавців та покупців, четвертий – ситуацію, п'ятий – прагнення, шостий – процес і т. ін.; в) наведені поняття не охоплюють конкуренцію серед будь-яких соціальних, виробничих і біологічних систем; г) поняття не відображають конкуренцію як єдність статички та динаміки суперництва, виживання систем у зарання заданих чи невизначених умовах; д) поняття не пов'язані з законодавством.

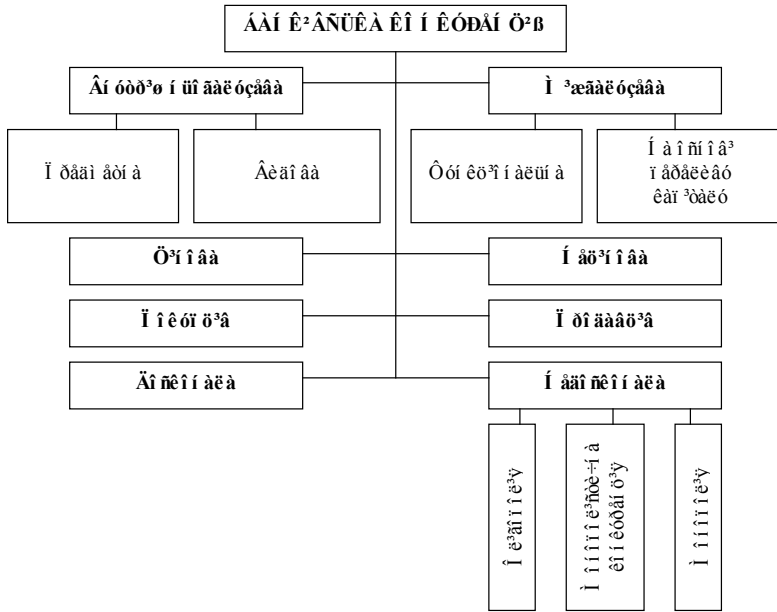
З урахуванням розглянутих зауважень та зважаючи на те, що „здатність виживати в конкурентному середовищі – це мистецтво приваблювати клієнта” [4, с. 24], пропонується розглядати конкуренцію як процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами на конкретному ринку (території) для одержання перемоги чи досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних чи суб'єктивних потреб у рамках законодавства або в природніх умовах.

У банківському секторі конкуренція розглядається як „... боротьба між суб'єктами господарювання на ринку, під час якої створюються відмінні конкурентні переваги власної установи та її продуктів, що зумовлюють залучення найпривабливіших споживчих сегментів” [3, с. 171]. Засобами конкуренції є банківські продукти, за допомогою яких банки-конкуренти намагаються завоювати визнання та залучити клієнтів. Об'єктом конкуренції у банківському секторі є потреби груп споживачів, які входять до цільового ринку (ринків), що обрали для себе

банки-суперники. Суб'єктами конкуренції виступають ті учасники ринку, які здатні задовольнити потреби цільових ринків і прагнуть це зробити, реалізуючи господарську діяльність на ринку. Традиційно, банки є суб'єктами фінансового ринку, що складається з: 1) ринку позичкових капіталів (банки виступають на ньому як покупці або продавці тимчасово вільних фінансових ресурсів); 2) ринку цінних паперів (купівля-продаж цінних паперів); 3) ринку валют і дорогоцінних металів.

Конкуренція в банківській сфері має певні специфічні риси, що визначають її особливе місце в теорії конкуренції та відрізняють її від конкуренції в інших галузях економіки. До таких особливостей належать: 1) розвиненість і різноманітність форм та видів конкуренції (див. рис. 1), а також високий рівень її інтенсивності; 2) суб'єктами конкуренції виступають не тільки банки, але й небанківські фінансово-кредитні інститути, а також нефінансові організації; 3) конкурентне середовище ринку банківських послуг становить численні сектори економіки, у кожному з яких банки можуть виступати в ролі як продавця, так і покупця; 4) внутрішньогалузева конкуренція в банківській сфері має здебільшого видовий характер, що пов'язано зі значним рівнем диференціації банківських послуг; 5) у більшості випадків банківські послуги не мають конкурентоспроможних небанківських замінників (субститутів), що визначає відносно низький рівень міжгалузевої конкуренції для банків; 6) відсутність у банківській сфері цілого ряду вхідних бар'єрів, характерних для інших галузей економіки (патентний захист тощо), а також відносно висока рентабельність і престижність банківського бізнесу зумовлюють значну інтенсивність конкуренції в цьому секторі економіки; 7) обмеженість можливостей використання методів цінової конкуренції визначає актуальність проблеми управління якістю послуг для банківської сфери.

Основними тенденціями банківської конкуренції на сучасному етапі її розвитку є: 1) універсализація банківської діяльності; 2) ліберализація державного регулювання банківської діяльності; 3) розширення регіональної та національної галузі діяльності фінансово-кредитних інститутів; 4) вихід на ринок банківських послуг небанківських установ і організацій; 5) посилення ролі нецінових методів конкуренції; 6) глобалізація та інтернаціоналізація фінансових ринків.

Рис. 1. Види банківської конкуренції

Вітчизняне законодавство регламентує перебіг конкуренції у різних сферах. Щодо банківської сфери, тут слід визначити такі основні нормативні акти, як Конституція України (с. 42), Закон України „Про захист економічної конкуренції”, Закон України „Про захист від недобросовісної конкуренції”, Закон України „Про банки і банківську діяльність”, Закон України „Про захист прав споживачів”. Зокрема, статтею 42 Конституції України визначено, що „... держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів”. Законом України „Про захист від недобросовісної конкуренції” визначено, що недобросовісною конкуренцією є будь-які дії в конкуренції, що суперечать правилам, торговельним та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. Закон України „Про банки і банківську діяльність” (статті 55, 56) також регла-

ментує умови конкурентної боротьби на ринку банківських послуг, але при цьому ставить у центр уваги не саму конкурентну боротьбу, а клієнта банку як об'єкт конкуренції.

Вагому роль у регулюванні конкуренції у всьому світі відіграють галузеві асоціації, об'єднання та спілки. Саме діяльність таких органів сприяє тому, що конкуренція переводиться із сфери суперництва та змагання у сферу співробітництва. Таким органом в Україні у банківській сфері є Асоціація українських банків (АУБ). Асоціація була створена в червні 1990 року (спочатку вона називалася Асоціація комерційних та кооперативних банків України). Пройшовши шлях становлення, асоціація стала впливовою професійною організацією в Україні, яка від самого моменту створення почала системно відстоювати інтереси своїх членів, налагоджувати взаємовигідні зв'язки з Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Національним банком, комерційними банками, створювати етичний клімат для ведення конкурентної боротьби на галузевому ринку. Зараз до складу АУБ входить 125 наявних в Україні комерційних банків, шість регіональних банківських союзів та низка фінансових організацій. Таким чином, конкуренція у банківському секторі має низку законодавчих та галузевих особливостей, які впливають на характер конкурентної боротьби.

Український ринок кредитних ресурсів і банківських послуг, який включає кредитний, депозитний, а також певною мірою ринок міжбанківських кредитів (депозитів), в останні роки розвивається доволі динамічно. На ньому діють чотири різні за своїми ваговими категоріями групи банків. Перша (найбільші) – системоутворюючі фінансово-кредитні установи, що мають розгалужену мережу філій і відділень. Щоправда, останнім часом спостерігається тенденція до поступової ліквідації філій (які мають власний баланс і код у системі Національного банку – так зване МФО) та створення більшої кількості дрібних безбалансових відділень (точок продажу). Друга група (великі банки) – також потужні фінансові установи, активи і пасиви яких перевищують 1 млрд. грн. Зазначені банки також, як правило, мають розгалужену мережу відділень. Банки третьої групи (їх умовно можна назвати середніми) – справді є середніми за українськими мірками. Кількість відділень у цих банків обмежена. Нарешті, малі банки, що входять до четвертої групи, як правило, майже не мають підпорядкованих відділень та іноді обслуговують переважно власні підприємства-засновники (саме тому злі язики називають деякі із цих банків кишеньковими). Можливості залучення додаткових клієнтів і ресурсів у

таких фінансово-кредитних установ обмежені.

Із різних причин і ресурси, й активи розподілені в межах чотирьох груп банків нерівномірно, що відображено в таблицях 1-2.

Таблиця 1.

Частка ринку за кредитами та коштами юридичних осіб станом на 01.10.2007 р.*

Групи банків	Кількість банків	Кредити		Кошти	
		Сума, млн.грн.	Частка ринку, %	Сума, млн. грн.	Частка ринку, %
I група	15	146544	60,59	78852	56,60
II група	18	50052	20,69	31164	22,37
III група	25	18493	7,65	11608	8,33
IV група	115	26787	11,07	17683	12,69
Разом	173	241876	100,00	139307	100,00

*складено автором на основі даних [7; 8]

Як бачимо, на 15 банків першої групи припадає близько 60 % кредитів та коштів юридичних осіб (див. табл. 1) і близько 70 % кредитів та коштів населення (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Частка ринку за кредитами та коштами фізичних осіб станом на 01.10.2007 р.*

Групи банків	Кількість банків	Кредити		Кошти	
		Сума, млн.грн.	Частка ринку, %	Сума, млн. грн.	Частка ринку, %
I група	15	91012	71,12	96657	67,56
II група	18	16470	12,87	21109	14,75
III група	25	10281	8,03	11414	7,98
IV група	115	10207	7,98	13885	9,71
Разом	173	127970	100,00	143065	100,00

*складено автором на основі даних [7; 8]

Натомість частка ринку 115 банків четвертої групи за різними позиціями становить лише 8-12 %. На перший погляд, „... такий стан функціонування ринку кредитних ресурсів можна було б охарактеризувати як монопольний” [2, с. 5]. Насправді

це питання є, принаймні, дискусійним. В Україні, незважаючи на існування суттєвих диспропорцій між кількісним і якісним складом окремих груп комерційних банків, велика кількість (майже 200) суб'єктів ринку кредитних ресурсів і банківських послуг пропонує стандартизовану однорідну продукцію (кредити, депозити, різноманітні банківські послуги), тому споживачу практично однаково, в кого з них її купувати за певної ціни. Крім того, кожен окремий ринковий суб'єкт пропонує такий обсяг товару, що його збільшення чи зменшення практично не впливає на загальний обсяг пропозиції, а отже, – й на ціни. Тому, спираючись на наявність цих двох ознак, ринок кредитних ресурсів і банківських послуг України можна також зарахувати до моделі вільної конкуренції.

Зарахування реальних ринків до теоретично обґрунтованих моделей ринків (ринок чистої конкуренції, ринок монополістичної конкуренції, олігополія та чиста монополія) є одним із найбільш складних питань мікроекономіки, бо на кон'юнктуру ринків перманентно впливають різноманітні економічні та соціально-політичні чинники. Нині, на думку В. Сухотепого, „... в нашій країні почали створюватися умови для формування олігопольної банківської галузі” [9, с. 19]. Справді, розвиток нових видів банківських послуг, зокрема карткового бізнесу, який стає конкурентним і прибутковим лише за емісії доволі значної кількості карток, і, особливо, створенні розгалуженої мережі банкоматів, додає ринку банківських послуг властивостей олігополістичного ринку. За 17 років існування банківська система України з галузі з рівними для всіх можливостями трансформувалася в галузь, у якій достатньо високу ефективність і стабільність мають лише банки з власним капіталом не менше 240-280 млн. грн. Сьогодні банки працюють у надкоротких часових інтервалах, одночасно на багатьох фінансових ринках, із різними фінансовими інструментами, враховуючи при цьому особливості національного законодавства та рівень економічного розвитку країни. За таких умов „... єдиний вихід для малих і середніх банків щодо ефективної організації бізнесу – підвищення рівня концентрації капіталу, передусім на основі злиття і поглинання банків” [1, с. 28]. Якщо в найближчі рік-два акціонери багатьох банківських установ, а також законодавці не вживуть певних заходів щодо цивілізованого укрупнення, то „... цілком імовірний крах значної кількості малих банків” [5, с. 41]. Тому, на нашу думку, в Україні мало б бути не 198 банків, як сьогодні, а приблизно 65-70.

Таким чином, банківська сфера економіки в усьому світі переживає суттєві зміни, які характеризуються глобалізацією

фінансових ринків, дерегулюванням, збільшенням у комерційних банків асортименту небанківських продуктів, впровадженням сучасних інформаційних технологій в управління банками, консолідацією чи скороченням кількості банків. У результаті аналізу найбільш загальних особливостей і тенденцій сучасного етапу розвитку банківської конкуренції в Україні можна зробити висновок про посилення, підвищення її інтенсивності, а також про наявність у ринку кредитних ресурсів і банківських послуг характерних властивостей ринку досконалої конкуренції у поєднанні з окремими елементами олігополістичної конкуренції. Розвиток конкуренції в українській економіці в цілому, і, зокрема, в її банківському секторі, є закономірним процесом, що стосується інтересів не лише виробників і споживачів банківських послуг, але й усього суспільства. Конкуренція прямо впливає на рівновагу на банківському ринку, і тим самим на стабільність банківської системи та всієї грошово-кредитної сфери, досягнення яких є одним із пріоритетних напрямів сучасного етапу розвитку ринкової економіки України.

Література

1. Герасименко В. Концентрація банківського капіталу і методи оцінки її рівня // Вісник НБУ, 2007. – № 4.
2. Гладких Д. Ринкова позиція банків в умовах вільної конкуренції // Вісник НБУ, 2007. – № 9.
3. Дубовик О.В., Бойко С.М., Вознюк М.А., Гірченко Т.Д. Маркетинг у банку: Навчальний посібник. – 2-ге вид. – К.: Алерта, 2007. – 275 с.
4. Корнієнко Т. Оцінка збалансованості процентних операцій при аналізі прибутковості комерційного банку // Вісник НБУ. – 2000. – № 11.
5. Папуша А. Глобалізація у банківській сфері: Нотатки з конференції // Вісник НБУ, 2007. – № 7.
6. Рубин Ю.Б. Теория и практика предпринимательской конкуренции: учеб. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Маркет ДС, 2007. – 608 с.
7. Структура активів банків України за станом на 01.10.2007 р. // Вісник НБУ. – 2007. – № 12.
8. Структура зобов'язань банків України за станом на 01.10.2007 р. // Вісник НБУ. – 2007. – № 12.
9. Сухотеplий В. Аналіз динаміки структури банківської галузі України за період 1999-2006 рр. // Вісник НБУ, 2007. – № 10.
10. Фатхутдинов Р.А. Стратегическая конкурентоспособность: Учебник / Р.А. Фатхутдинов. – М.: ЗАО „Издательство „Экономика”, 2005. – 504 с.

Хома І.Б.,

к.е.н., доцент Національного університету "Львівська політехніка"

Новачук І.М.,

студент Національного університету "Львівська політехніка"

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ ПРОСТІР

Розглянуто проблеми та перспективи розвитку національного фінансового ринку в умовах інтеграції України у світовий простір та в розрізі дослідження слабких сторін фондового ринку, як основного елементу фінансового сектору держави, та шляхи їх вирішення.

The problems and the prospects of the national financial market development in the conditions of Ukraine's integration into the world space are considered in the context of the research of the share market weaknesses, as basic element of the state financial sector, and the ways of their decision.

Постановка проблеми. Характерною рисою світових економічних відносин стає інтенсивний розвиток фінансової глобалізації із залученням національних економік до світового ринку капіталу та посилення їх взаємозалежності. Відображенням цих процесів стало виникнення єдиного інформаційного простору в розрізі інтернаціоналізації та швидкого зростання ринків капіталу. Інтенсифікація міжнародного обміну товарами, послугами та капіталом призводить до появи нових тенденцій у сфері фінансових відносин та розвитку фінансового ринку в Україні. Тому стратегічно важливим напрямом є розробка ефективної національної політики у сфері фінансових послуг на ринку з урахуванням необхідності інтеграції країни до світової економіки, як рівноправного учасника глобального ринкового процесу [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показав досвід, міжнародна фінансова інтеграція як чинник, що впливає на глобалізацію економіки, на сьогодні – недостатньо вивчене явище,

тому дослідження у цій сфері дуже важливі та закономірно викликають великий теоретичний і практичний інтерес. Економіка України досі гостро відчуває потребу у фінансовому капіталі, причиною якої є повільний процес становлення власного фінансового ринку, хоча він триває вже з часів набуття країною незалежності, він характеризується нерівномірними стрибками розвитку і суперечливим характером. Необхідний для української економіки капітал в достатній кількості є на світовому фінансовому ринку. Від того, наскільки швидко Україна буде інтегрована у світовий фінансовий простір, залежить її частка у світових фінансових потоках, обсяг залучених до економіки інвестицій, а відповідно – і швидше досягнення високого рівня у виробничій та фінансовій сферах.

Аналіз досліджень показав, що розвиток та становлення фінансового ринку України є необхідною передумовою розвитку інших секторів економіки держави. Добре функціонуючий страховий ринок, розвинені небанківські кредитні установи, пенсійні фонди та інші фінансові установи сприяють стабільному та прогнозованому розвитку усіх економічних процесів у суспільстві. Акумулюючи значні обсяги грошових коштів, фінансові установи є потужним джерелом інвестицій в економіку країни, що розвивається досить динамічно.

Дослідженням цієї проблеми займалися такі провідні вітчизняні та закордонні фахівці, як Т.В. Галенко, В. Гембала, А.П. Ковальова, А.В. Мертенса, Б.Б. Рубцева та ін.

Актуальність цього напряму дослідження зумовлена низкою причин. По-перше, потребою обґрунтування цих проблем, що мають місце на фінансовому ринку України. По-друге, відсутністю у вітчизняній науці теоретичних розробок правового характеру, що визначають здійснення регулювання фінансового ринку. По-третє, потребою в ефективних, у практичному відношенні, рекомендаціях стосовно подальшого розвитку та становлення фінансового ринку України.

Постановка цілей. Мета статті полягає у дослідженні фінансового ринку, проблеми якого пов'язані з відсутністю у нього фінансових ресурсів для забезпечення інвестиційного попиту з боку реального сектору економіки. Відповідно, вирішення цього завдання передбачає створення умов, які б дозволили додатково залучити внутрішні фінансові ресурси, зокрема, заощадження населення та “тіньовий капітал” до інвестиційної діяльності, а також створити привабливі умови для іноземних інвесторів та трансформувати тенденції розвитку фінансового ринку в Україні в напрямку світової інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Отже, основного вирішення на фінансовому ринку потребує проблема мобілізації ресурсів, яку мали б здійснювати, по-перше, банки. Однак, банків в Україні на даний момент часу занадто багато (близько 180), тому фінансові ресурси є досить розпорошеними. Крім того, значна частина коштів сьогодні перебуває в безготівковій формі, обслуговуючи “тіньовий” капітал (близько \$40 млрд.), та у формі заощаджень населення поза банками (за різними оцінками \$10-15 млрд.). І це при тому, що загальні активи банківської системи України становлять всього лише \$5 млрд. Для порівняння, в Польщі працює близько 80 банків, а їх сумарні активи становлять \$70 млрд. [2].

По-друге, акумулюванням та інвестуванням фінансового капіталу займаються різноманітні учасники фондового ринку, який є основним елементом фінансового ринку, інвестиційні компанії та фонди, трастові компанії (довірчі товариства). Вагомими учасниками фондового ринку можуть бути пенсійні фонди. У розвинутих країнах ці заклади останнім часом відіграють все більшу і більшу роль в інвестиційній діяльності, акумулюючи значні кошти та інвестуючи їх, в основному, в акції приватних компаній. Банки також є потенційними гравцями на ринку цінних паперів, оскільки цінні папери є привабливим джерелом забезпечення ліквідності.

Проте усе це є справедливим, за умов розвинутого фондового ринку, якого в Україні, на жаль, поки що немає. Слабкість фондового ринку і, відповідно, фінансового ринку України виражається у таких основних моментах:

- 1) недостатня ліквідність фондового ринку;
- 2) переважання державних цінних паперів;
- 3) недостатня прозорість діяльності емітентів та професійних учасників ринку;
- 4) нерозвиненість правової бази та неадекватність її сучасним вимогам діяльності на ринку;
- 5) низький технологічний рівень функціонування ринкової інфраструктури;
- 6) низький рівень корпоративної культури;
- 7) недостатня обізнаність більшої частини населення з питань фондового ринку [3].

Недостатня ліквідність українського фондового ринку пояснюється малими обсягами фінансових потоків, які обертаються на ньому. Ліквідність фондового ринку визначається тим, наскільки він може забезпечити достатній попит на певні цінні папери. На сьогодні ліквідність фондового ринку досить низька.

Рівень ліквідності значно впливає на розвиток такої сфери діяльності, як венчурне інвестування. Поки що в Україні є лише 7 венчурних фондів, з яких тільки 4 реально діють, конкуренція між ними практично відсутня. У той же час питання розвитку венчурного інвестування є досить цікавим для України, адже особливістю його є те, що воно передбачає надання підприємствам, в які було здійснено інвестиції, додаткових послуг, які в загальному підсумку підвищують вартість компанії [4].

Одним з пояснень того, що український фондовий ринок працює неефективно, є переважання на ньому державних цінних паперів. ОВДП та векселі Державного казначейства разом становлять 30 % усіх цінних паперів, що обертаються на фондовому ринку. Однак, операції з цими цінними паперами не сприяють притоку капіталу в реальний сектор і є, за своїм характером, спекулятивними. Крім того, оскільки держава, як емітент, виступає в цьому випадку потужною силою впливу на процеси, що відбуваються на фондовому ринку, тим самим вона зменшує його незалежність та ліберальний характер.

Одною з найбільших проблем залишається "прозорість" фондового ринку. Адже на сьогодні більшість операцій з купівлі–продажу цінних паперів (більше 90 %) відбуваються поза біржами. За таких умов неможливо забезпечити потенційних учасників ринку цінних паперів необхідною інформацією, порушуються умови чесної конкуренції. Фактично, емітенти цінних паперів втрачають можливості підвищення вартості своїх акцій. Адже за умов, коли торгівля буде відбуватися в межах організованого ринку цінних паперів, попит, пред'явлених на ті чи інші цінні папери, може зрости за рахунок більшої кількості учасників, що матиме в результаті зростання ціни акцій [5].

Нерозвиненість законодавчої бази, зокрема з питань захисту прав інвесторів та емітентів, ускладнює залучення інвестицій. Перешкодою на цьому шляху є також нерозвиненість страхової справи. Адже страхові установи відіграють вагомий роль в інвестиційному процесі, забезпечуючи інвесторам страховий захист від різних видів ризиків.

Актуальним є питання лібералізації ринку страхових послуг, оскільки на сьогодні, відповідно до закону України "Про страхування", національний страховий ринок захищається від іноземної конкуренції протекціоністськими нормами. Існування протекціонізму в страхуванні викликано, знову ж таки, слабкістю цього ринку. Іноземні конкуренти мають як більші фінансові можливості, так і сформований за багато років потужний досвід роботи як на вітчизняному страховому ринку,

так і на іноземному. Вихід їх на український страховий ринок означатиме знищення національних страховиків.

Фондові біржі розвинутих країн являють собою інформаційних гігантів, які застосовують у своїй роботі найсучасніші технології, що забезпечують їх ефективність функціонування. В Україні ж функціонування фондової інфраструктури відбувається на низькому технологічному рівні, де ще не сформувалась корпоративна культура, яка б була внутрішнім поштовхом активного виходу підприємств на фондовий ринок. Менеджери підприємств ще не навчилися працювати заради підвищення доходів акціонерів, а не своїх власних.

Аналогічні провали в розумінні сутності фондового ринку існують і серед усього населення, яке довіряє вкладенню коштів в акції інвестиційних компаній ще менше ніж розміщенням своїх заощаджень у банківському секторі.

В Україні вже зроблено перші кроки на шляху стратегічного аналізу та прогнозування розвитку окремих видів фінансових установ та ринків, зокрема, здійснено аналіз банківської системи і страхового ринку.

Подальший розвиток економіки є не можливим без розвинутого, стабільного, надійного та ефективного фінансового ринку нашої держави. Таким чином, однією з найважливіших цілей нинішнього етапу розвитку економіки країни є втілення обґрунтованих та системних реформ у фінансовому секторі для забезпечення додаткових джерел фінансування економічного зростання. Це, в свою чергу, потребує розробки та послідовного впровадження довготермінової комплексної стратегії розвитку фінансового сектору України, враховуючи наявні економічні реалії та стратегічні пріоритети України в умовах глобалізації світових фінансових ринків [6].

В Україні слід впровадити цілісну довгострокову стратегію розвитку фінансового сектору, а також структуру для координації дій різних органів влади у сфері впровадження заходів щодо розвитку фінансового ринку [7].

Основною метою діяльності цієї стратегії повинно бути:

- створення ефективної системи регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ, зокрема, тих їх видів, щодо яких не існує чіткого та повноцінного законодавчого поля та відсутній орган регулювання та нагляду;
- створення узгодженого законодавства та стабільного політичного і економічного середовища;
- розроблення та узгодження концепції створення та діяльності незалежного органу регулювання і нагляду за діяльністю

небанківських фінансових установ. Цей документ має визначати засади створення та діяльності органу регулювання та нагляду, його функції та механізми їх реалізації;

– розроблення та узгодження концепції розвитку законодавчого поля фінансового сектору. Ця концепція має передбачати стратегію розробки та прийняття певної кількості законопроектів, що регламентують діяльність окремих видів небанківських фінансових установ та доповнюють вже чинну законодавчу базу щодо фондового ринку та банківського сектору;

– розроблення та прийняття єдиної стратегії розвитку фінансового сектору України та визначення в її рамках довготермінової програми, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку небанківського фінансового сектору в цілому та окремих видів небанківських фінансових установ зокрема [5].

Фінансовий ринок держави проходить етапи свого формування та трансформації. Ринок банківських послуг і банківський сектор, загалом, переживають значну реформу. Небанківські фінансові послуги та установи, які їх надають, сьогодні або лише розвиваються, або не існують адекватно до умов ринку, або не працюють на широку громадськість. У цьому контексті, для подальшого розвитку фінансового сектору країни, постає нагальна проблема створення ефективної наглядової системи.

Система ефективного нагляду за діяльністю фінансових установ повинна включати:

– передумови, що визначають розподіл цілей, функцій і зобов'язань кожного учасника фінансового ринку;

– ліцензування і структуру, які чітко окреслюють коло фінансових установ, охоплених наглядом, види їх діяльності, що потребують ліцензування, а також передбачають оцінки власності фінансової установи, ділових якостей його керівників, реальності операційних планів, системи внутрішнього контролю та прогноз фінансового стану установи на майбутнє;

– пруденційні вимоги і пруденційне регулювання, тобто вимоги щодо обов'язкової наявності мінімального капіталу, який би відповідав рівневі ризиків фінансової установи; ведення нею ефективної політики та оволодіння процедурами оцінки якості активів і забезпечення, а також резервів для відшкодування можливих втрат за кредитами та інвестиціями; лімітів для обмеження ризику; наявності адекватної системи внутрішнього контролю та аудиту;

– методики поточного регулювання, яка органічно поєднує дистанційний та інспекційний нагляд, і передбачає постійні контакти з керівництвом фінансової установи, створення ефек-

тивної системи збору, розгляду й аналізу пруденційних звітів та статистичних даних;

– вимоги щодо надання необхідної інформації, завдяки чому органи нагляду отримують правдиву звітність про фінансовий стан фінансової установи;

– повноваження, які дозволяють органам нагляду вживати адекватні виправні заходи щодо фінансової установи в разі порушення ним пруденційних вимог здійснення діяльності, чинного законодавства або створення ситуації, яка загрожує інтересам інвесторів та/або вкладників;

– міжнародні фінансові операції – нагляд за діяльністю фінансових установ за межами України та обмін інформацією з іноземними та міжнародними організаціями з регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ [3].

Висновки. Слід зазначити, що фінансовий ринок є життєво важливим фундаментом для зростання, розвитку і стабільності національної ринкової економіки. Становлення і розвиток фінансового ринку має стати ключовим елементом сильного економічного середовища, який підтримуватиме корпоративні ініціативи, забезпечуватиме фінансування реального сектору економіки через залучення інвестицій, здійснення платежів та перерозподіл капіталів. Як каталізатор економічного зростання, фінансовий ринок буде істотно впливати на забезпечення стабільного суверенітету держави та реалізацію її національних інтересів в умовах глобалізаційних процесів.

Перспективи подальших досліджень. Отже, за умов глобальної інтеграції фінансових ринків надзвичайно важливим завданням для кожної країни є забезпечення функціонування конкурентоспроможного ринку. Відсутність узгодженого законодавства та ефективних принципів регулювання і нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ є однією із серйозних проблем розвитку фінансового сектору в цілому. Недосконалість сучасного законодавства щодо небанківських фінансових установ та неадекватність системи регулювання та нагляду за їх діяльністю також перешкоджає ефективному впровадженню політики уряду, спрямованої на поліпшення системи соціального забезпечення, в тому числі, проведення медичної та пенсійної реформ. Тому надалі ці дослідження залишаються актуальними, особливо в розрізі поєднання фінансової сфери економіки з виробничою та з метою комплексної стабілізації економічних процесів у суспільстві.

Література

1. Добродомова С.В. Финансовая глобализация как определенная степень интеграции и ее последствия // Вестник Нижнегородского государственного университета. – № 1 (7). – 2005. – С. 620-624.
2. www.dfr.gov.ua – офіційний сайт державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг.
3. Барабашук О.М. Ринок фінансових послуг в Україні // Економіка і фінанси. – №2. – 2004. – С. 17-19.
5. www.factoring.com.ua – офіційний сайт Української фінансової групи.
6. Литвиненко Т.М. Економічна культура фондового ринку – запорука успішного реформування економіки // Фінанси України. – 2000. – № 2. – С. 50-53.
7. Гембал В. Регулювання фінансових ринків – британський шлях // Британський Фонд Ноу-Хау. – К.: 2002. – 37 с.
8. Стратегія розвитку фінансового сектору України (матеріали Координаційної ради з питань політики фінансового сектору при Кабінеті Міністрів України). – К.: Видавничий дім "Козаки", 2005. – 256 с.

Черкасова С.В.,

к.е.н., доцент Львівської комерційної академії

РОЛЬ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

У статті розглянуті причини становлення та активізації діяльності небанківських фінансових установ в Україні, визначені їхні функції у реалізації фінансового посередництва, виділені чинники зростання ролі цих установ у функціонуванні фінансового ринку.

The article scans the reasons of establishing and activation of not-bank financial institutions activity in Ukraine determines their functions in realization of financial intermediation and selects the factors of role growth of these institutions in functioning financial market.

Важливим чинником ефективного функціонування фінансового ринку є розвиток фінансового посередництва. Фінансові посередники в особі банків та небанківських фінансових установ є професійними учасниками фінансового ринку та відіграють важливу роль у його функціонуванні, а через нього впливають і на розвиток економіки.

Основне призначення фінансових посередників полягає у фінансуванні економічної діяльності та забезпеченні ефективного перерозподілу капіталу у суспільстві. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для ефективного функціонування реального сектору економіки та прискорення кругообороту капіталу в процесі господарської діяльності. Поряд з цим діяльність фінансових посередників сприяє активізації підприємництва, стимулює платоспроможний попит з боку населення, збільшує грошову масу в країні, забезпечує зростання ефективності функціонування економіки та її розширене відтворення.

Основна роль в реалізації фінансового посередництва належить банкам. Проте останнім часом спостерігається суттєва активізація діяльності небанківських фінансових установ на

ринку, нарощування ними обсягів активних операцій та капіталу. Така тенденція заслуговує на окреме дослідження.

Питання вивчення особливостей функціонування небанківських фінансових установ в умовах посилення конкуренції на фінансовому ринку представляє інтерес для багатьох українських вчених. Зокрема, у працях А. Криклія, В. Шелудько, В. Ходаківської, З. Ватаманюка, А. Арістової та інших розкривається роль та значення діяльності цих фінансових інститутів в реалізації фінансового посередництва. Зростання суспільної потреби у якісних та різноманітних фінансових послугах, посилення ролі фінансових установ в процесах інвестування національної економіки вимагають подальшого вивчення цієї проблеми.

Метою нашого дослідження є визначення ролі небанківських фінансових установ в системі фінансового посередництва, що сформована в Україні, виявлення впливу діяльності цих установ на інвестиційні процеси в країні та на функціонування фінансового ринку.

У статті вирішуються такі завдання:

- визначення функцій небанківських фінансових установ у системі фінансового посередництва;
- виявлення причин становлення та активізації діяльності небанківських фінансових інститутів в умовах формування фінансового ринку в країні;
- виділення спільних і відмінних рис в діяльності банківських і небанківських фінансових установ;
- визначення необхідності підвищення ефективності функціонування небанківського фінансового посередництва в країні.

Фінансове посередництво в Україні може бути поділене на банківське посередництво, якому належить основна роль на ринку, і небанківське фінансове посередництво. В основу такого поділу покладений критерій участі посередників у формуванні пропозиції грошей на ринку. Банки через грошово-кредитний мультиплікатор здатні впливати на пропозицію грошей на ринку, небанківські фінансово-кредитні установи такої здатності не мають.

Основна роль банківських установ у фінансовому посередництві обумовлена історично пріоритетною роллю банків у здійсненні фінансових операцій, значними обсягами, нагромаджених банківською системою, активів, здатністю цих установ впливати на пропозицію грошового ринку, діяльністю банків практично в усіх сегментах фінансового ринку. Частка банківських активів у валовому внутрішньому продукті більшості країн, у порівнянні з небанківськими фінансовими посередни-

ками, є найбільшою. Переваги діяльності банків зумовили вибір банківськоорієнтованої моделі фінансового посередництва у більшості східноєвропейських країн, що стали на шлях ринкових перетворень. Основна роль банків у фінансовому посередництві є характерною і для України.

Небанківським установам за моделлю, що реалізується в Україні, належить другорядна роль у фінансовому посередництві. Такі установи спеціалізуються на проведенні окремих фінансових операцій, що не є пріоритетними для банків, займають свої ніші на ринку фінансових послуг та, як правило, можуть здійснювати лише окремі банківські операції. Пріоритетна роль банків у фінансовому посередництві не перешкоджає активізації діяльності небанківських фінансових установ в Україні та підвищенню їх ролі на фінансовому ринку.

За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, небанківський фінансовий сектор за обсягами фінансової діяльності починає поступово складати конкуренцію банківській системі України. Найбільш активного розвитку в Україні набуває діяльність страхових організацій, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та недержавних пенсійних фондів. Станом на кінець 2006 року загальні активи зазначених фінансових установ становили 32 744,9 млн. грн., що становить 9,6 % від активів банківської системи країни. Наприкінці 2001 року цей показник становив лише 3 млрд. грн., або 6 % від загальних активів банків. У складі активів небанківських фінансових установ на кінець 2006 року 23 994,6 млн. грн., або 73,3 % становили активи страхових організацій, 4 824,6 млн. грн., або 14,7 % – активи фінансових компаній, 3 241,2 млн. грн., або 9,9 % – активи кредитних спілок, 5 68,7 млн. грн., або 1,7 % – активи ломбардів, 115,8 млн. грн., або 0,4 % – активи недержавних пенсійних фондів.

Зростання значення небанківських фінансових установ у фінансовому посередництві відбувається під впливом:

- підвищення рівня доходів населення;
- зростання попиту на новітні та нетрадиційні для банків фінансові послуги;
- активного розвитку складових фінансового ринку, а саме: грошового, фондового, кредитного, валютного, страхового ринків;
- інституційного розвитку небанківського фінансового сектору;
- спеціалізації небанківських фінансових установ на послугах та операціях, що не є пріоритетними для банків.

Значення діяльності небанківських фінансових установ, як фінансових посередників, проявляється у їх функціях, основними з яких є такі:

1. Акумуляція коштів населення та нагромаджень суб'єктів господарювання. Небанківські фінансові установи шляхом проведення депозитних операцій для населення, випуску своїх фінансових активів та розміщення на ринку фінансових активів позичальників забезпечують "збирання" вільних грошових ресурсів з метою їх подальшого спрямування на розвиток економіки. Ступінь реалізації цієї функції залежить від наявності на ринку привабливих фінансових інструментів та довіри до них з боку заощаджувачів.

2. Забезпечення ефективного перерозподілу капіталу між суб'єктами фінансового ринку. Найголовнішим завданням фінансових посередників є спрямування руху вільного капіталу до найефективніших споживачів. В умовах ринку економічні суб'єкти, що працюють ефективно, здатні задовольнити свої потреби в додатковому капіталі за ринковою ціною, а економічні суб'єкти, що працюють зі збитками, такої можливості не мають.

3. Досягнення ефективних інвестицій учасниками ринку. Вільний капітал за участю фінансових посередників реалізує свою здатність до пошуку таких об'єктів вкладень, що здатні забезпечити більшу суму прибутку на одиницю інвестицій за визначеного рівня ризику.

4. Забезпечення альтернативних банківському кредиту способів фінансування суб'єктів економічної діяльності та споживчих потреб громадян. Діяльність небанківських фінансових установ сприяє заміні прямого фінансування суб'єктів господарювання непрямим через випуск власних фінансових зобов'язань та розвитку нових видів кредитування, що доповнюють традиційні.

5. Перерозподіл та зниження фінансових ризиків. Діяльність фінансових посередників забезпечує обмеження дії фінансових ризиків через застосування механізму хеджування, забезпечення страхового захисту, надання гарантій, дотримання диверсифікації при формуванні портфеля фінансових активів тощо.

6. Сприяння розвитку фінансового ринку та його інфраструктури. Діяльність фінансових посередників сприяє ефективному розвитку фондового, грошового, валютного ринків та забезпечує формування попиту з боку інвесторів на ліквідні та прибуткові фінансові активи.

Функції небанківських фінансових установ як фінансових посередників, знаходять свій вираз у формах їх діяльності на

фінансовому ринку. Найбільш поширеними серед них є залучення кредитними спілками коштів фізичних осіб на депозитні рахунки, надання позик небанківськими кредитними установами, здійснення фінансових вкладень компаніями з управління активами та інститутами спільного інвестування, довічне управління фондами клієнтів, надання гарантій та порук, страхування, недержавне пенсійне забезпечення тощо.

Діяльність небанківських фінансових установ має багато спільних рис з банками. Серед них: забезпечення опосередкованого фінансування учасників економічної діяльності, формування фінансових ресурсів шляхом емісії фінансових активів, прагнення задовольнити інтереси та наміри споживачів фінансових послуг, здійснення операцій на одному ринку, конкурування з іншими фінансовими установами за клієнтів. Проте діяльність небанківських фінансових установ суттєво відрізняється від діяльності банків. У складі основних відмінностей такої діяльності від діяльності банків є її вузька спеціалізація, реалізація за рахунок неї небанківських операцій (за наявності дозволу держави окремих банківських), відсутність безпосереднього впливу на формування пропозиції грошей на ринку, а також вища ризикованість операцій в порівнянні з операціями банків.

Світовий досвід свідчить про те, що на окремих ринках фінансових операцій діяльність небанківських фінансових установ може виявитися більш ефективною, ніж діяльність банків. Адже концентрація діяльності з реалізації одного–двох видів фінансових послуг створює умови для підвищення їх якості та максимального наближення таких послуг до споживачів. Зосередження діяльності на реалізації широкого переліку фінансових послуг, що є характерним для банків, безумовно призводить до зниження ефекту від такої діяльності.

Успішний економічний поступ країни є неможливим без ефективної діяльності конкурентного фінансового посередництва та подолання відсталості фінансового сектору. У більшості країн, які перейшли на засади ринкового господарювання, поряд із розвитком банківської системи забезпечується формування та активізація діяльності небанківських фінансових установ.

В Україні становлення небанківського фінансового сектору було викликано:

- 1) процесами приватизації державного майна за приватизаційні майнові сертифікати, що зумовили потребу у створенні інвестиційних фондів і компаній, довірчих товариств;

2) реформою пенсійної системи в Україні та запровадженням системи недержавного пенсійного забезпечення, що спричинили необхідність створення в країні недержавних пенсійних фондів;

3) необхідністю впровадження в країні світового досвіду щодо забезпечення страхового захисту суб'єктів господарювання та громадян, що сприяло розвитку діяльності страхових організацій;

4) потребами фінансового та соціального захисту громадян, активізації малого бізнесу, здешевлення вартості кредитів для населення, що зумовили відродження кредитних спілок;

5) поглибленням спеціалізації в діяльності економічних суб'єктів і диверсифікацією напрямів спрямування капіталу, що спричинили появу та розвиток лізингових, факторингових, інших фінансових компаній, компаній з управління активами та інших посередників.

Прискоренню формування небанківського фінансового сектору сприяли розвиток фінансового ринку в країні та залучення населення і суб'єктів господарювання до інвестиційних процесів. Практика світового фінансового ринку свідчить, що небанківські фінансові установи здатні залучити до інвестиційних процесів значні обсяги заощаджень, нагромаджених населенням.

В Україні процес становлення небанківських фінансових установ ще не завершився, продовжується процес вдосконалення інституційної структури небанківського фінансового посередництва. Початковий етап розвитку зумовлює наявність певних недоліків і проблем у діяльності небанківських фінансових установ. Серед них:

– низька питома вага активів небанківських фінансових установ у валовому внутрішньому продукті;

– другорядна роль у фінансуванні національної економіки та у перерозподілі капіталів в порівнянні з банками;

– відсутність завершеної законодавчої та нормативної бази щодо регулювання діяльності небанківських фінансових установ;

– відсутність або недосконалий захист майнових прав клієнтів небанківських фінансових установ;

– наявність недоліків в організаційно-економічних механізмах функціонування небанківських фінансових інститутів тощо.

Подолання проблем в діяльності небанківських фінансових установ та прискорення їх розвитку буде сприяти більш

повному задоволенню потреб суб'єктів економічної діяльності у додаткових фінансових ресурсах, активізації інституційного інвестування, забезпеченню ефективної трансформації капіталу та реалізації широкого переліку якісних фінансових послуг. Активізація діяльності небанківських фінансових установ буде мати позитивний вплив і на підвищення добробуту населення та його соціальний захист, завдяки розвитку споживчого кредитування, посиленню страхового захисту громадян та розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення.

Література

1. Ходаківська В.П., Данілов О.Д. Ринок фінансових послуг: Навч. посібник – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
2. Черкасова С.В. Ринок фінансових послуг: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. – Львів: "Магнолія 2006", 2007 р. – 496 с.
3. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Підручник. – К.: Знання, 2006. – 535 с.

Шелепало О. П.,

аспірант Інституту економіки та прогнозування НАН України,

м. Київ

СУТНІСТЬ ТА ПОНЯТТЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена питанням розвитку та становлення фінансового ринку. Автор обґрунтовує наукову категорію інвестиційної інфраструктури та вказує на актуальність дослідження інвестиційних потоків та інвестиційної інфраструктури. У статті класифіковано суб'єкти інфраструктури на декілька груп та описано їхні функції.

The article is devoted to the development and evolution of the financial market. The author is proved the "investment infrastructure" term and emphasized to the actuality of the investment flows and investment infrastructure researches. There are classified the infrastructure's subjects as three groups and described their functions in the article.

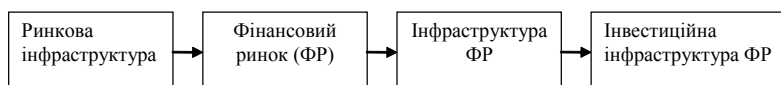
Становлення ефективного та прозорого фінансового ринку є наріжним каменем, та завданням номер один у перехідному періоді для економіки України. Особливо важливим є становлення інвестиційної інфраструктури фінансового ринку, яка б створювала можливості нівелювання дефіциту інвестиційних ресурсів у державі та сприяла розширеному відтворенню економіки. Актуальність побудови ефективною інвестиційної інфраструктури фінансового ринку України полягає і в тому, що крім залучення іноземних інвесторів в Україні є значний потенціал мобілізації заощаджень вітчизняних домогосподарств. Тому сьогодні дослідження з цієї тематики мають особливу актуальність.

Вивченням роботи фінансового ринку займалися такі науковці, як Кравченко Ю.Я., Мозговий О.М., Мендрул О.Г., Козоріз М.А., Луців Б.Л., Яценюк А.П., Барановський О.І., Шелудько В.М., Корнеєв В.В., Василик О.Д., Лютий І.О., Лагутін В.Д. та інші. Також низка науковців окремо, в контексті дослі-

дження фінансового ринку, вивчали та обґрунтовували різні аспекти функціонування інфраструктури фінансового ринку. Варто виокремити внесок таких вчених: Ходаківської В.П. та Данілова О.Д., Бланка І.А., Беленького П.Ю., Іваницької О.М., Переседи А.А. та інших. Проте зі зміною часу та ринкової кон'юнктури, відкриваються нові актуальні та важливі аспекти дослідження фінансового ринку. Одним із таких завдань є питання інвестиційної інфраструктури на фінансовому ринку.

Категорія інвестиційної інфраструктури є відносно новою для економічної думки України, проте вона логічно виводиться із системи понять уже введених в обіг українськими науковцями. На рис. 1.1. подано ланцюг наукових категорій, з яких бере свій початок поняття "інвестиційна інфраструктура".

Рис. 1 Походження інвестиційної інфраструктури фінансового ринку

Як видно, головною категорією в розумінні сутності інвестиційної інфраструктури фінансового ринку є поняття "ринкової інфраструктури". Існують три базові підходи до визначення цього поняття:

а) ринкова інфраструктура визначається як комплекс галузей, підгалузей і сфер діяльності, головне завдання яких зводиться до доведення товарів від виробництва до споживачів;

б) ринкова інфраструктура визначається як каркас ринку, що являє собою розгалужену і взаємозалежну мережу підприємств і господарств для обслуговування процесів обміну і руху товару;

в) ринкова інфраструктура визначається як сукупність технічних засобів та устаткування, які забезпечують ринкові процеси.

Наступним елементом схеми є фінансовий ринок. З економічного погляду, фінансовий ринок є сукупністю економічних відносин, пов'язаних із реалізацією споживчої вартості, укладеної у фінансових активах або "сукупністю відносин щодо розподілу та реалізації доданої вартості шляхом обміну грошей на фінансові активи" [11, с. 53]. З організаційного погляду, фінансовий ринок – "сфера функціонування фінансово-кредитного

механізму, сукупність валютного, кредитного та фондового ринків" [3, с. 76]. З інституційного погляду, фінансовий ринок – "сукупність інтегрованих фінансових інститутів, що перебувають у постійній динамічній взаємодії" [8, с. 20].

Суб'єкти інфраструктури є також суб'єктами фінансового ринку. Вони не мають прямої потреби у фінансових активах, як, прями учасники інвестиційного процесу (населення, суб'єкти господарювання та держава), проте сприяють своєю діяльністю знаходженню оптимального варіанта тим, хто має реальну потребу у здійсненні фінансової операції, а також впливають на формування попиту та пропозиції на ринку.

У літературі зустрічається дві концепції стосовно формування інфраструктури фінансового ринку:

– сформувалась із загального поняття інфраструктури. (У такому разі інфраструктуру фінансового ринку доречно вважати одним із видів ринкової інфраструктури, з притаманними їй особливими функціями та ознаками.);

– сформувалась відособлено від розвитку ринкової інфраструктури, тобто як самостійна система.

Інфраструктура фінансового ринку є посередницькою ланкою у процесах переміщення капіталу від його власників до суб'єктів, які мають в ньому потребу. Переміщення капіталу фіксується шляхом укладення угод між суб'єктами фінансового ринку. Відповідно до характеру цих угод, можна виокремити кредитні та інвестиційні фінансові потоки. У таблиці 1 описано основні ознаки, притаманні кожному з видів фінансових потоків.

Таким чином, інвестиційна інфраструктура є сукупністю суб'єктів фінансового ринку та ринкового середовища, що обслуговують рух інвестиційних потоків.

Вперше, визначення інвестиційної інфраструктури фінансового ринку в науковій літературі дає І.А. Бланк. На його думку, "інвестиційна інфраструктура включає найбільш важливі галузі економіки, установи і засоби, що безпосередньо забезпечують процес безперервного здійснення інвестицій" [2, с. 32].

Це визначення є досить загальним, проте чітко вказує на головну сутність функціонування інвестиційної інфраструктури – забезпечення безперервності здійснення процесу інвестування.

На нашу думку, інвестиційна інфраструктура є специфічним підтипом інфраструктури фінансового ринку.

Серед передумов формування інвестиційної інфраструктури фінансового ринку головними є такі: існування на ринку чітких правил здійснення інвестиційного процесу та норм поведінки суб'єктів фінансового ринку; обмеженість в часі ін-

весторів та реципієнтів інвестицій для прийняття рішення про інвестування; ризикованість та складність операцій інвестування і, як наслідок, необхідність існування професійних учасників ринку; високий "фінансовий бар'єр" входу для інвесторів та реципієнтів на фінансовий ринок, що нівелюється інститутами спільного інвестування, взаємними та іншими фондами; потреба суб'єктів фінансового ринку в отриманні повної та об'єктивної інформації для прийняття рішення та контролю за власними активами.

*Таблиця 1.
Види фінансових потоків та їх ознаки*

Вид потоку	Характер відносин	Інструменти	Цілі використання
Кредитний	Відносини позики капіталу на певний термін, на умовах строкowości, платності, повернення, цільового використання, забезпечення.	Кредити банків та кредитних спілок, боргові цінні папери (облігації, векселі тощо).	Переважно короткострокове та середньострокове фінансування різноманітних господарських потреб, без переходу власності на актив.
Інвестиційний	Відносини переходу власності на активи, довгострокові цільові позики (лізинг, цільові прямі інвестиції).	Пайові цінні папери (акції та пайові інвестиційні сертифікати), лізинг, прямі грошові інвестиції.	Переважно довгострокове вкладення капіталу, пов'язане із набуттям права власності на певну частку в об'єкті інвестування.

Інституційне підґрунтя інвестиційної інфраструктури є складним і має різну будову на фінансових ринках різних держав. Суб'єктів інвестиційної інфраструктури на фінансовому ринку України доцільно згрупувати в три групи, залежно від їх функцій на ринку.

До першої групи належать суб'єкти, які є основою організованого фінансового ринку – організатори торгівлі та суб'єкти національної депозитарної системи. По-іншому їх ще називають професійними учасниками фондового ринку, а діяльність їх здійснюється на підставі ліцензій.

Організаторами торгівлі є фондові біржі та торговельно-інформаційні системи (ТІС). На фінансовому ринку України працює 10 організаторів (8 фондових бірж, та 2 ТІС).

Таблиця 2.

Класифікація суб'єктів інвестиційної інфраструктури

Група	Суб'єкти	Головні функції
I група	Фондова біржі, ТІС, суб'єкти національної депозитарної системи, комерційні банки (коли виконують роль зберігачів, реєстраторів або надають депозитарні послуги).	Концентрують попит та пропозицію на ринку, сприяють укладенню угод, обслуговують рух інвестицій, юридично оформлюють угоди, реєструють та перереєструють права власності на цінні папери, ведуть облік цінних паперів тощо.
II група	Банки (коли виконують роль інституційних інвесторів), інституційні інвестори (пенсійні фонди, страхові компанії, паїові та корпоративні інвестиційні фонди), компанії з управління активами, брокери та дилери.	Професійні учасники ринку, які насичують ринок, створюють конкуренцію на ньому, здійснюють торгівлю цінними паперами, інвестують та залучають капітал для забезпечення як власних потреб, так і потреб безпосередніх інвесторів та реципієнтів.
III група	Державні регулятори (НБУ та ДКЦПФР) та саморегульвні організації.	Створюють нормативні правила діяльності на ринку, регулюють інвестиційні відносини, в цілому, контролюють діяльність суб'єктів фінансового ринку.

Крім організаторів торгівлі, до цієї групи належать і суб'єкти національної депозитарної системи, що складається з двох рівнів: нижнього (зберігачів, які здійснюють розрахунки власників цінних паперів, і реєстраторів власників іменних цінних паперів) та верхнього (Національного депозитарію України і депозитаріїв, що здійснюють розрахунки для зберігачів, а також кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів). Суб'єктами Національної депозитарної системи є:

– реєстратори – юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які отримали у встановленому порядку дозвіл на ве-

дення реєстрів власників іменних цінних паперів. Реєстраторів нараховується 370 установи (дані ДКЦПФР на 19.03.2008 р.).

– зберігачі цінних паперів – комерційні банки або торговці цінними паперами, які мають дозвіл на зберігання та обслуговування обігу цінних паперів і операцій емітентів з цінними паперами на рахунках у цінних паперах, як щодо тих цінних паперів, що належать їм, так і тих, які вони зберігають, згідно з договорами про відкриття рахунку в цінних паперах. Зберігачів цінних паперів нараховується 143 установ (дані ДКЦПФР на 19.03.2008 р.). Серед них – комерційні банки, дилерські контори та фінансові компанії;

– депозитарії цінних паперів – це юридичні особи, які здійснюють виключно депозитарну діяльність, можуть також здійснювати кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів. Клієнтами депозитарію є зберігачі, які уклали з ним депозитарний договір, емітенти щодо рахунків власних емісій, а також інші депозитарії. На фондовому ринку України працює 2 депозитарії.

До другої групи належать суб'єкти інвестиційної інфраструктури, які не лише сприяють руху інвестицій, надаючи можливості для інвестування, але й беруть безпосередню участь в ньому, виступаючи інвесторами. До цієї групи належать інституційні інвестори та банки. Ці суб'єкти є своєрідною "оболонкою", яка дозволяє фізичним та юридичним особам брати участь в інвестиційному процесі, опосередковано через співпрацю з інституціями цієї групи.

Комерційні банки, як суб'єкти інвестиційної інфраструктури, виконують роль інституційних інвесторів та суб'єктів національної депозитарної системи. На нашу думку, віднесення банків до двох груп є правильним, оскільки обсяг виконуваних ними функцій є достатньо широким, і може бути розподілений на окремі блоки функцій. Отже, в даній групі банки виконують роль портфельних інвесторів, здійснюючи акумуляцію вкладень індивідуальних інвесторів. Станом на 01.04.2008 р., за даними НБУ, нараховувалося 196 комерційних банків.

Страхові компанії, мобілізуючи значні фонди коштів, вкладають їх на фінансовому ринку в різні фінансові інструменти з метою збереження вартості вкладених коштів, для виплати при настанні страхових випадків або наприкінці терміну страхування. Надходження страхових внесків формують страховий резерв, який фактично становить тимчасовий фонд нагромадження і може бути використаний для проведення кредитних чи інвестиційних операцій. Інвестиції страхових резервів є

можливими тому, що момент надходження внесків за термінами не збігається з їх виплатою. За підсумками 2007 року нараховувалося 438 страхових компаній.

Недержавні пенсійні фонди також є інституційними інвесторами. Пасиви пенсійних фондів формуються за рахунок відрахувань корпорацій, підприємств і внесків працівників. Таким чином, пенсійні фонди мають у своєму розпорядженні грошові ресурси довготермінового характеру і здійснюють фінансування економіки й держави шляхом вкладень у державні й приватні цінні папери. За підсумками 2007 року, кількість недержавних пенсійних фондів становила 96 установ.

Інститути спільного інвестування представлені на фінансовому ринку України двома різними видами: пайовими інвестиційними та корпоративними інвестиційними фондами.

Інвестиційні компанії пропонують механізм, за допомогою якого індивідуальні інвестори об'єднуються, щоб мати переваги від великомасштабного інвестування. Перевагами роботи індивідуальних інвесторів через суб'єкти інфраструктури перед прямим інвестуванням є: диверсифікація ризиків інвестицій; відсутність необхідності поточного відстеження ситуації на ринках та необхідності оперативно приймати рішення; високий рівень захисту прав та інтересів індивідуальних інвесторів; додаткові послуги клієнтам, зокрема автоматичне реінвестування дивідендів, зручні схеми вилучення вкладів тощо. Інститутів спільного інвестування станом на 19.03.2008 р. за даними ДКЦПФР нараховується 139 установ.

Компанії з управління активами – господарське товариство, яке здійснює професійну діяльність з управління активами інститутів спільного інвестування (корпоративних та пайових інвестиційних фондів) на підставі відповідної ліцензії. Компанія з управління активами може одночасно здійснювати управління активами кількох інститутів спільного інвестування. Їх роль полягає у здійсненні ефективного управління фондом коштів, що складається із внесків великої кількості інвесторів. Станом на 19.03.2008 р. нараховувалося 341 КУА.

Також до цієї групи належать усі можливі види торговців цінними паперами. Торговців поділяють на брокерів та дилерів. У загальному, їх нараховується 794 установи, станом на 19.03.2008 р. за даними ДКЦПФР.

До третьої групи належать інфраструктурні суб'єкти, що задають правила гри на ринку, створюють та контролюють інвестиційний процес та його розвиток в цілому, тобто саморегулювальної організації та державні регулятори.

Саморегульвні організації – це об'єднання учасників ринку, з метою координації діяльності та підвищення конкурентоспроможності та ефективності своєї діяльності. Саморегульвні організації на фінансовому ринку України створюються, згідно з ЗУ "Про цінні папери та фондовий ринок", за принципом необхідності однієї організації на кожен вид професійної діяльності. До саморегульвних організацій належать: професійна асоціація реєстраторів і депозитаріїв, асоціація учасників фондового ринку України, українська асоціація торговців цінними паперами, українська асоціація інвестиційного бізнесу тощо. У цілому, саморегульвних організацій на фондовому ринку станом на 19.03.2008 р. нараховується 11 установ.

Регуляторами інвестиційного процесу на фінансовому ринку є державна комісія з цінних паперів і фондового ринку (ДКЦПФР) та Національний банк України, в частині діяльності банків на ньому.

Отже, інституційну базу інвестиційної інфраструктури створюють три групи суб'єктів фінансового ринку, які переслідують власні цілі та мають специфічні функції.

Крім інституційної бази, в складі інвестиційної інфраструктури окремо виділяється ще елемент інфраструктурного середовища. Різні науковці, по-різному визначають його склад, проте, все ж є спільне розуміння сутності цього поняття. Під інфраструктурним середовищем розуміють сукупність специфічних умов діяльності, інформаційних комунікацій, законодавчого забезпечення, які створюють певні рамки функціонування фінансового ринку. Беручи до уваги, лише спільні елементи більшості авторів, можна виокремити такі елементи інфраструктурного середовища: інформаційний, законодавчий та комунікаційний. Їх роль зрозуміла на ринку, проте ступінь впливу на поведінку суб'єктів фінансового ринку є відкритим для дослідження.

Отже, інвестиційна інфраструктура на фінансовому ринку України має специфічну побудову, інституційну різноманітність та насиченість, проте функціональні зв'язки між суб'єктами та ефективність її роботи потребують подальшого вивчення та побудови загальної концепції розвитку. Виокремлення окремо категорії "інвестиційна інфраструктура" дозволяє обрати предметом дослідження не певний обмежений ринок, а, в цілому, процес інвестування. Класифікація суб'єктів інвестиційної інфраструктури на групи, залежно від їхньої ролі, дозволяє оцінити функціональність та доцільність окремих її елементів в роботі фінансового ринку.

Література

1. Беленький П.Ю. Теоретико-методологічні засади дослідження інфраструктурних трансформацій в конкурентній економіці // Регіональна економіка. – 2004. – № 3. – С. 96-105.
2. Бланк І.А. Інвестиційний менеджмент. – К.: МП "Ітем" ЛТД "Юнайтед Лондон Трейд Лімітед", 1995. – 448 с.
3. Воробійов Є.М., Гриценко А.А., Лісовицький В.М., Соболев В.М. Економічна теорія: Посібник вищої школи / Під загальною редакцією Воробійова Є. М. – Харків-Київ, 2003. – 704 с.
4. Іваницька О.М. Концептуальний підхід щодо регулювання розвитку фінансової інфраструктури в Україні // Електронне наукове фахове видання "Державне управління: теорія та практика". – 2006. – № 1. – С. 51-60.
5. Іваницька О.М. Державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури: Монографія. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 276 с.
6. Коваленко М.А. Операції сучасного комерційного банку: Навч. посіб. – Херсон: ОЛДІ-плюс, 2004. – 472 с.
7. Комаринський Я.О., Яремчук І.Г. Фінансово-інвестиційний аналіз. – К.: "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 1996. – 298 с.
8. Корнєєв В.В. Кредитні та інвестиційні потоки капіталу на фінансових ринках. – К.: НДФІ, 2003. – 376 с.
9. Перепелиця Р.К. Формування інституціональної структури фондового ринку в післяприватизаційний період // Научные труды ДонНТУ. Серія: экономическая. – 2006. – № 103-4. – С. 143-148.
10. Пересада А.А., Шевченко О.Г., Коваленко Ю.М., Урванцева С.В. Портфельне інвестування: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 408 с.
11. Ходаківська В.П., Данілов О.Д. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
12. Яценюк А. Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку // Вісник НБУ. – № 11. – 2004. – С. 4-9.

Саленко О.Ф.,

д.т.н., професор

Малько М.В.,

аспірантка Кременчуцького державного політехнічного університету імені Михайла Остроградського

Шолудько О.В.,

к.е.н., доцент Львівського національного аграрного університету

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ РУХУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ З ЕЛЕМЕНТАМИ НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ

Розглядається проблема управління грошовими потоками підприємства, можливість їх керування та оптимізації. Побудована математична модель руху грошових потоків підприємства враховує його специфіку діяльності та галузеву приналежність, дає наочну картину наявності та особливостей функціонування грошових коштів за етапами та в цілому на підприємстві.

The problem of management of enterprise money streams, possibility of their management and optimization, is examined. The mathematical model of motion of money streams of enterprise is built, takes into account his specific of activity and of a particular branch belonging, gives an evident picture presence and features of functioning of money facilities for to the stages and on the whole on an enterprise.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки гроші та грошові потоки є невід'ємним елементом при функціонуванні будь-якої системи як на макро-, так і мікрорівнях. Для кожної мікро- та макросистеми процес управління грошовими потоками є досить актуальними, бо кожна із систем, якій притаманна своя специфіка діяльності та відповідна схема руху грошових потоків має гостру потребу в ефективному та налагодженому механізмі управління грошовими потоками. Оскільки від наявності грошових коштів, швидкості їх оборення, своєчасного та ритмічного надходження, участі та особливостей взаємозв'язку з іншими елементами системи, способів їх використання та ін-

ших особливостей залежить стабільність існування та ефективність функціонування як окремих елементів, так і самої системи в цілому.

Аналіз останніх наукових досліджень. Протягом тривалого часу проблемі управління грошовими потоками на мікро- та макrorівнях приділялася значна увага як з боку держави, так і з боку керівників підприємств та науковців. Даній проблематиці присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як: Макаренко І.О., Деменіної О.М., Войтюк Д., Грилицької А., Гуляєва Н.М., Сьомко О.В., Кізима А.Я., Кушнірика І.П., Пан Л.В., Пойда-Косина Н.Н., Грабарчук С.С., Яструбецької Л.С., Коласса Б.Л., Брігхема Є.Ф., Коупленда Т. та інших [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7]. Однак в роботах вищезазначених науковців спостерігаємо достатню кількість дискусійних моментів як в теоретичних, так і прикладних аспектах в оцінці й управлінні грошовими потоками. Така неоднозначність призвела до сьогодення відсутнє підґрунтя, а відповідно – і модифікована методика оцінювання грошових потоків і не визначено загального механізму та інструментарію для їх управління і оптимізації. На нашу думку, на мікроекономічному рівні в основному дослідження ґрунтувалися на теоретичних засадах і недостатнім чином було висвітлено практичну частину щодо моделювання механізму управління та розробки методологічного інструментарію оптимізації грошових потоків, яке б ґрунтувалося на основі математичних моделей руху грошових потоків.

Постановка завдання. Метою роботи є побудова моделі руху грошових потоків на підприємстві з газопостачання та газифікації з використанням елементів неявної логіки та на її підґрунті проведення керування грошовими коштами, спрямоване на оптимізацію грошових потоків.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з поставленої мети, була обрана система візуального математичного моделювання SIMULINK, оскільки цей пакет дає можливість проводити моделювання лінійних та нелінійних динамічних процесів і систем, при цьому наводячи об'єкт у графоаналітичному вигляді за допомогою різноманітних модулів, елементів та зв'язків між ними та набором конкретно заданих функцій [10]. Ця система моделювання є складовою програмного середовища MATLAB версії 7.0, як мова програмування високого рівня [11].

У побудові моделі нами була використана система нечіткої логіки, оскільки не вся інформація є доступною та не всі елементи та їх поведінка є чітко визначеним чинником.

Саме ця система, порівняно з традиційними методами аналі-

зу і вірогідним підходом методу нечіткого керування, дозволив швидко робити аналіз задачі й одержувати результати з високою точністю, бо в її основу вкладена теорія нечітких множин, в якій функція приналежності елемента множині не бінарна, та може приймати будь-яке значення в діапазоні „0-1”. Це дало можливість визначати поняття, нечіткі за своєю сутністю та дозволило виконувати над такими величинами весь спектр логічних операцій, при цьому зберігати й обробляти неточну інформацію.

Модель грошових потоків розроблялась на прикладі підприємства ВАТ "Кременчукгаз" основним видом діяльності якого є газопостачання та газифікація природним та зрідженим газом населення та інших суб'єктів господарювання м. Кременчука, м. Комсомольська, Кременчуцького району та с.м.т. Семенівки.

Об'єктом було обрано кошти, які надходили на рахунок підприємства ВАТ "Кременчукгаз", у вигляді оплати за отримані послуги від такої категорії споживачів природного газу, як населення м. Кременчука, м. Комсомольська, Кременчуцького району та с.м.т. Семенівки.

Дослідження проводилося на основі достовірних даних підприємства і за основу нами був обраний часовий інтервал 12 місяців 2006 р.

Моделювання проводилося, починаючи з етапу надходження грошових коштів. Далі переходили до моделювання процесу їх розподілу і закінчували етапом врахування залишку коштів на рахунку підприємства. При цьому визначали і враховували основні чинники, які призводили до змін у сумах протягом операційного циклу.

Центральне місце в моделі грошового потоку займав блок, який відображав стан банківського рахунку підприємства з початково заданими умовами. Перед зазначеним блоком розташували суматор, який забезпечував додання на рахунок підприємства грошових коштів.

Обсяги спожитого газу в моделі були введені з врахуванням тарифів на транспортування і постачання природного газу, характерні для досліджуваного періоду. Найбільші обсяги споживання серед населення припадають на перший та четвертий квартали, тобто осінньо-зимовий та зимово-весняні періоди, що свідчило про наявність сезонного характеру у споживанні, який мав і віддзеркалення у системі оплати протягом аналізованого операційного циклу.

При цьому в моделі провели розмежування отриманих гро-

шових потоків від помісячних обсягів споживання природного газу за фіксованими та нефіксованими тарифами.

Відповідно, на різних етапах моделювання грошових потоків ВАТ "Кременчукгаз", враховувався вплив податкової частини на грошові кошти підприємства (податку на додану вартість, податку на прибуток та інших податків і відрхувань). Розрахунки проводилися з введенням процентного та фіксованого співвідношення до наявних сум на підприємстві.

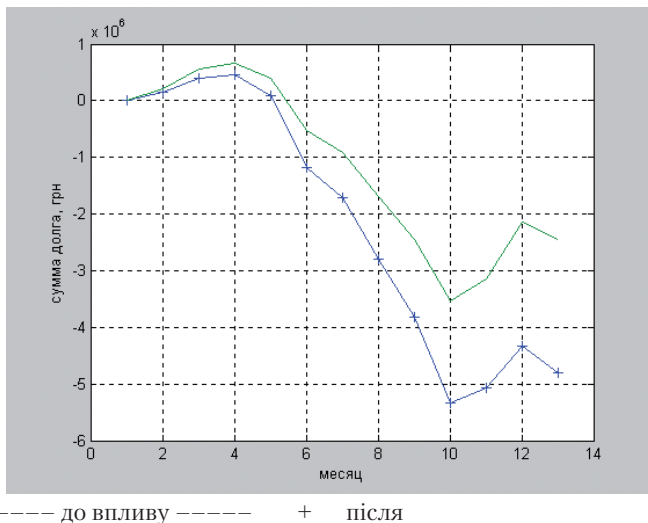
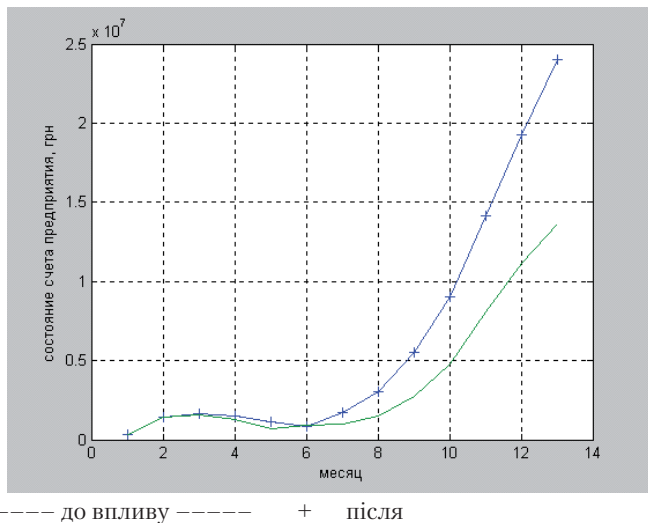
Видаткова частина підприємства була сформована окремим блоком з розмежуванням на підрозділи (витрати на заробітну плату, матеріальні витрати, постійні та змінні витрати та інші). Блок видатків заведений на рахунок підприємства за допомогою зв'язків програми зі знаком "-", а за допомогою одного із інструментарію з пакету SIMULINK була досягнута затримка в один місяць щодо відрхування на окремі підрозділи зазначеного блоку.

При моделюванні грошових потоків ВАТ "Кременчукгаз" до уваги бралась можливість надання кредиту підприємству. Умова взяття кредиту в моделі виконувалась при надходженні сигналу з рахунка підприємства, з причин знаходження недостатньої на ньому суми коштів для здійснення виплат пов'язаних з його функціонуванням.

Процес погашення кредиту та відсотків передбачено у блоці, який належав до кредитного сектора та заведений на рахунок підприємства. Контрольні точки результатів моделювання були виведені на графічні аналізатори.

На підґрунті моделі руху грошових потоків ВАТ "Кременчукгаз", на різних рівнях їх проходження надається можливість проводити моделювання щодо зміни суми грошових коштів, які в результаті акумулюються на рахунку підприємства. На одному із обраних рівнів встановлювалися неявні зв'язки, спрямовані на оптимізацію грошових потоків за рахунок впливу елементів вводу на зменшення рівня заборгованості серед населення та подальшого попередження даної ситуації. Наведемо один із отриманих результатів в процесі моделювання грошових потоків з використанням неявних зв'язків та логіки (рис. 1 та 2).

Завершальним етапом моделювання було проведення перевірки щодо адекватності побудованої нами моделі грошових потоків. Деякі з пунктів перевірки наведені в таблиці 1.

Рис. 1. Динаміка рівня заборгованості**Рис. 2. Надходження коштів з урахуванням неявних зв'язків**

Порівнюючи отримані результати в процесі моделювання грошових потоків з даними бухгалтерських та абонентських звітностей ВАТ “Кременчукгаз”, було встановлено, що модель

є адекватною та придатна для практичного застосування підприємством.

*Таблиця 1.
Результати моделювання при перевірці моделі
на адекватність, тис. грн.*

№	Назва	Фактичний результат	Отри-маний результат	відхилення	
				+/-	%
1.	Залишок коштів на рахунку наприкінці періоду	313,00	313,27	+0,27	0,080
2.	Надходження грошових коштів від населення	2498,96	2500,00	+1,04	0,040
3.	Нарахована сума до сплати населенням	3565,84	3567,00	+1,16	0,030
4.	Загальна сума нарахованої суми коштів до сплати	38704,58	38704,71	+0,13	0,003
5.	Сума коштів на розрахунок за газ з ДК НАК "Нафтогаз"	120,19	120,32	+0,13	0,100
6.	Сума після вирахування ПДВ та % ДК НАК "Нафтогаз" з нарахованої суми коштів для населення	3115,27	3115,35	+0,08	0,02
7.	Сума коштів після вирахування податку на прибуток та інших податків з нарахованої суми коштів для населення	2462,46	2462,51	+0,05	0,002
8.	Сума коштів після вирахування частки витрат на заробітну плату та соціальні виплати з нарахованої суми коштів для населення	1523,61	1523,70	+0,09	0,005
9.	Загальна сума заборгованості населення на кінець періоду	2200,58	2200,75	+0,17	0,01

Під час проведення моделювання були виявлені незначні відхилення, які були зумовлені проведеними розрахунками з використанням системи нечіткої логіки. Середній рівень даних відхилень впродовж досліджуваного періоду становив 0,05 %.

Висновки. Таким чином, отримана модель руху грошових потоків підприємства відображає наочну картину наявності та особливостей функціонування грошових коштів в цілому на підприємстві. Побудована модель на різних етапах надає можливість керувати грошовими коштами, простежувати та прогнозувати систему надходження і розподілу коштів, попереджувати кризові ситуації, а також впливати на них, активізуючи чи послабляючи відповідні блоки моделі. Тому побудована модель руху грошових потоків є адекватною та може використовуватися і на інших підприємствах з газопостачання та газифікації.

Література

1. Деменіна О.М. Управління грошовими потоками в межах концепції фінансової рівноваги підприємства // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7 (37). – С.14.
2. Войтюк Д. Грошові потоки: класифікація та вплив на грошову масу і грошову базу // Економіка України. – 1999. – № 5. – С. 22.
3. Макаренко Й.О. Моделирование денежных потоков в условиях антикризисного управления предприятием // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №8 (50). – С. 40.
4. Гриліцька А. Математичні моделі оптимізації грошових залишків та аналіз руху грошових коштів // Економіст. – 2005. – № 9. – С. 50.
5. Гуляєва Н.М., Сьомко О.В. Фінансові ресурси підприємства // Фінанси України. – 2003. – № 12. – С. 58.
6. Бріггем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту. – К.: КП “Ваза-ко”, “Молодь”, 1997. – 1000 с.
7. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Учебн. Пособие. Пер. с франц. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
8. Сорокина Е.М., Братищенко В.В. Автоматизация анализа денежных потоков предприятия – Иркутск: Изд-во ИГЭА, 2001. – 321 с.
9. Кабан А.Ф. Економіко-математичні методи і моделі: Навч. посібник. – К.: Інститут змісту і методів навчання, Одеський держ. екон. ун-т, 1996. – 162 с.
10. Струтинський В.Б. Математичне моделювання процесів та систем механіки: Підручник. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 612 с.
11. Matlab Manual. 2002, 2004 The Math Works, Inc. User.

Dr. sc. Uwe Klenner

Privatdozent, Berlin

REUNIFIED GERMANY'S SOCIAL STRUCTURE AND LIVING CONDITIONS – AN EUROPEAN OUTLOOK

1. Demographic Conditions and Class' Determination

Germany is one of the greatest and highly developed European states. With its 82.3 million inhabitants it is relatively densely populated, although there are big regional differences: In the West reside 272 people per square km, whereas in the East only half of it. And the respective disproportion between South and North is even bigger.

As almost all developed countries, Germany is characterized by following demographic tendencies:

- a decline of the birth rate which has been going on for more than 3 decades;
- a growing life expectancy of the population which has led to its continually growing older and
- an immigration for more than 40 years already; that's why a multi-cultural society is coming into being.

These general tendencies are accompanied by a national peculiarity due to Germany's reunification: the exodus from East. As a consequence, since 1989 – the fall of the Berlin Wall – almost 1.5 million former GDR citizens have gone to Germany's western parts. So today reside 67 million people in the West while only 15 million in the East.

Furthermore, our society's aging-process has been leading to a continuous cost rise of our public health system which threatens its financial fundament. To make this social threat more obvious: in 1950 the relationship between the population older than 60 years old and those still economically active was 1: 4; nowadays it's only 1: 3 and two decades later it supposed it will be 1: 2. That means, our traditional old-age pension scheme won't work any longer, there also won't be any guarantees for the retiring generations to get sufficient pensions.

Well, in all historical societies do exist classes; the question is only to determine them, and that's an ever-lasting dispute.

Modern class researchers were initially inspired by Marxist theories, but also sceptical to the Marxian theoretical framework, which is mostly based on the economy, too deterministic and trapped in a worldview where history is ultimately the history of class struggle.

That's why about 60 years ago the hypothesis of the 3 sectors was established. Its starting point was the production's division into 3 sectors: the agrarian, the industrial and finally the service sector. According to this theory there has been a respective shift in the countries' economy; that means originally agrarian societies become industrial and in the end service-societies – often also named as post-industrialized.

It goes without saying that these shifts in economy are followed by substantial changes within the society's social structure as well as in the people's working and living conditions.

2. The Middle Classes

As in all developed democratic countries, the middle class is here the nation proper. 'The typical member of a national community is a member of the middle class. Of course it doesn't include everyone, but it is the majority and it represents what every one else can become' (1).

This class traditionally contains the group of self-employed, the freelancers like lawyers, doctors, private eyes and tax advisers with their own praxis as well as shopkeepers, tradesmen, craftsmen, professional sportsmen, artists and – last but not least – the peasantry. Sociologists call this manifold group the "old middle class", whereas the officials, officers and civil servants belong to the "new middle class".

In today's Germany the self-employed's share of the population amounts to 10,3 %, comparing to 14.5 in the EU-average and even more than 25 % in Europe's southern parts.

During the last 50 years, the old middle class' structure has undergone a remarkable change: the share of the peasantry has declined drastically, whereas the service providers had a remarkable expansion, having now a share of about 70 %. A growing number of them has been established in the sphere of culture, insurances, high-tech, real estate, tourism and entertainment.

The middle classes' financial situation is quite different but generally much better than those of the employees. This may be demonstrated by the following numbers: Germany's average monthly income per household amounts to 2 700 €, whereas the self-employed earn nearly 4 500 €.

However, there are remarkable differences within these groups: about one third of it belongs to the rich, but 15 % do live in poverty. This considers many small peasants and shopkeepers, but also of those academic freelancers who aren't able to win or keep enough well-paying clients. The all in all instable and insecure material situation among the self-employed leads to a permanent turnover among them, about 10% open or give up their business annually. At the same time, this under serious economic pressure being part of the middle class has become very hard and efficiently working.

All in all, in the long run it is better to have to compete only within the frame-work of the market's laws – that may be a hard fight, but it's a fair one and the better will win. Yes, this way of survival of the fittest is always better for the individual and for the so-ciety than to cope with an escalating corruption, an uncontrollable bureaucracy and widespread nepotism typical for most post soviet countries.

The Modern Middle Class

Right in the society's center, there are the employees working in the commercial and technical sector as well as in the administration's offices. Historically, it's a relatively young social group: only coming into being a century ago. But alone from 1950 till 2000 its share of the economic active population rose from 16% to nearly 50 % and became therefore much bigger than the real worker's share (2).

Really, the employees don't form a homogeneous group. On the one hand, there are the middle and upper service provider. To them do belong about two thirds of the em-ployees and nearly all officers. And on the other hand, there are the employees who fulfil only simple tasks; you can characterize them to the executing provider-sector. To this group belong about 9 % of Germany's population. That means, all the waiters, shop assistants, post-men, bus drivers, gatekeeper, petrol pump attendants, call agents, security staff as well as the old people's nurses – the latter being the fastest growing profession. Certainly, they all don't realize responsible or creative tasks, they aren't independent, they just fulfil given orders. But they don't work in the material production, don't wear the proverbial blue collar.

Germany's officers traditionally play an important role in society, they are called 'Be-amte', that means being given much authority and protection by the state. This social group is stronger in numbers and influence than in any other part of Western Europe, its historical roots here even reach back till the Middle Ages. They have successfully survived all changing political systems. On the one hand, they do guarantee a certain political and economic sta-

bility as officers are not allowed to go on strike. On the other hand, they can't be fired, unless they have committed obvious crimes. Besides, most of them are highly overpaid, get huge pensions – and this too early. That's why our society tries to reduce them: both in numbers as well as in spheres of their employment.

There is quite a different situation in Eastern Europe. According to a conference held 2002 in St. Petersburg, only 7% of the Russian population really qualify as middle class, whereas about another 12 % have at least some bourgeois characteristics. On the other hand, about half of the nation self-flatteringly consider themselves middle class. This is of course delusional.

Generally, in all post-soviet states the modern middle class is a distinct minority. It comprises the embryonic legitimate business elite – entrepreneurs, professionals and managers – but not the remnants of the financially strapped intelligentsia. Therefore, one could say, it is brawn with little brains. In dissonance with Western Europe, the majority of its members are authoritarian, xenophobic and – so far Russia is concerned – nationalistic. Indeed, Eastern Europe's modern middle class – except for Belarus under dictator Lukaschenko – can be characterized by a certain economic liberalistic which is self-interested and coupled with social and political intolerance. Especially Russian parvenus do not believe in their state, in their banks or even in their own compatriots. They keep their money under their proverbial mattress instead of modernizing their ventures, they prefer either smuggling it abroad or using it for impressing luxus. They are not – yet – stakeholders in their country's stability and prosperity. Three fifth of Russian entrepreneurs find it 'hard to survive' when "observing all laws'. Their motto is: 'strong leaders are better than all sorts of laws'. Generally, they are 'closer to being robbers than barons' (3).

Certainly, these rather negative remarks about Eastern Europe's new middle class refer mainly to Russia before Putin became president. And it is necessary to mention the positive changes which have been taken place since then – both in society and within the middle classes. Anyway, one conclusion is true of all Eastern Europe: the formation of a proper middle class is still an urgent task which needs time and re-spective socio-political orientation.

The Peasantry

In Germany like in all Central and Northern Europe, its share of population has decreased to less than 15 %, whereas in our continent's Southern and Eastern parts it is still much bigger. However, this social group's material situation offers an interesting, a contradictory picture: on the one hand, farmers are the owner of land,

houses, animals and a generally substantial savings account – the heritage of generations. Furthermore, they are provided with life insurances and a building society savings agreement – a traditional German insurance type (BSV). Anyway, as EU's self-employed people won't get any pension by the state, the peasants need these savings as provision for their old age.

Besides, the farmer's income is usually very dependent on various economic trends and EU-decisions, on price developments for foodstuff as well as on the continuous change on marketing conditions and on growing ecological demands.

German farmer-families income is 25 % below the national average, although the peasantry works usually harder and longer. And still more contradictory: While the farmer's most successful 25% do realize a 70.000 € profit (annually/per family), the poor rest 5 % don't realize any profit at all. They just survive avoiding bankruptcy.

You may ask yourself, why members of the flexible and dynamic middle class remain in their job under such financially unfavourable conditions instead of just looking for a better chance. And right you are: this behaviour is an exception, it's typical for farmers only. They are really bound to their property, their land and their animals.

Like all social classes, the East German peasantry has been strongly influenced by Russian occupation since 1945. Nearly all self-employed people had lost their social status in the following years: in the 60s, they were forced into cooperatives or state-owned factories. Some of them were even put to prison under false allegations.

Anyway, at least they weren't people without passport and any civil rights as it happened in Soviet Russia. East German big and middle peasants were not deported to Siberia as it had been done with the Kulaks under Stalin. Generally, East Germany's occupation turned out to be a somehow soft dictatorship, especially after Stalin's death: there were neither mass killings, forced russification nor a *golodomir* from which the Ukrainian people had to suffer.

So, after Germany's reunification and the removal of the former communist functionaries from leading positions, the social classes artificial separation soon had been overcome – step by step. Concerning the peasantry, the main remaining regional difference consist in the bigger size of farms in the East.

3. The Working Class

This term is used both in academic sociology and in ordinary conversation. In common with other terms relevant to social class, it is defined and used in many different ways, depending on context and speech.

German statistics avoid confusion by not using the disputed term 'working class'. In-stead of which you'll find the general term 'Arbeitnehmer', that means employee, in-cluding both workers and staff or just the term 'worker'. Certainly, this classification reveals a certain theoretical weakness, but at least you'll get an internationally compa-rable data.

Following this principle, we can notice a remarkable decline of the worker's share in Germany's economically active population: Since 1950 it fell from 50 to 31 % (4).

Table 1

Profession	Weekly Working Hours	Monthly Gross Earnings (€)
Baker	40	1. 190 – 1. 345
Professional Driver	39	2. 000 – 2. 300
Office Employee	39	1. 804 – 1. 982
Chemist	40	1. 742 – 1. 820
Electrician	37	1. 500 – 1.642
Butcher	39	1. 589 – 1. 889
Plumber	37	1. 604 – 2. 004
Cook	40	1. 340 – 1. 568
Nurse (in a hospital)	38,5	1. 843 – 2. 312
Doctor's Assistant/ Secretary	8,5	1. 113 – 1. 652
Warehouse Employee	38	1. 153 – 1. 498
Travel Agency Employee	38,5	1. 557 – 2. 324
Locksmith	38	1. 700 – 1. 820
Secretary	40	1. 351 – 2. 083
Shop Assistant (unqualified)	40	873 – 1. 043
Watchman	40	1. 208 – 1. 624
Conductor	38	1. 635 – 1. 683

This table makes visible an important characteristic: The amount of salary depends on your professional qualification; just have a closer look to the shop assistant's ear-nings or compare those of a qualified nurse with a mere doctor's assistant.

Then, of course, there are certain differences in pay due to the region where you work, whether in the relatively better paid big cities like Munich, Hamburg, Frankfurt and Berlin or just in a small town. Anyway, these wage differences within Germany are not at all as big as those between Moscow, St. Petersburg or Kyiv on the one hand and the provincial towns of Russia or Ukraine on the other hand.

Another aspect: In Germany, there is a traditional great concern about education and technical qualification, beginning with an apprenticeship. Professional qualification and a college degree are main conditions for better jobs and better wages. But at the same time, it is a precondition for the welfare state, too. Germany is not rich in mine-ral resources: there are no metal, no gas or petrol, either. The relatively high living standard there exists only, because people here love to work and are able to work.

However, under the influence of globalization which sharpens the world wide market challenges, Germany can't compete with India's or China's cheap labour force – even Eastern Europe can't. In the long run, we can win the race only through permanently producing high tech in best quality, through mastering the actual energy and ecolo-gical crisis. And all this demands a highly skilled and educated labour force as well as a talented management.

That's why Germany is spending much money and energy on the educational system, especially on vocational schools and on universities. Well, this isn't just a mere ideo-logical aim or a propa-ganda slogan, but reality. Young people are financially stimula-ted to become either good apprentices or college students. The follow-ing table will re-veal their material situation in vocational schools.

Table 2.
Monthly Scholarship of Apprentices (€)

Professional	Direction First Year	Third Year
Trader	541	698
Shop Assistant	541 (only 2 years)	609
Car Mechanic	349	439
Hairdresser	225	340
Doctor's Assistant	392	498
Dentist's Assistant	490	590
Cook	470	640
Painter	428	604
Banker	706	818

Hotelier/Hotel Employee	470	640
Carpenter	279	429
Lawyer's Assistant	515	640
Gardener	400	544
Baker	325	381

However, it is necessary to clarify the main differences in Germany's prices, or else you may get a wrong impression of the above mentioned wages and scholarships. Generally, prices for real estate, for rents and for services are much higher in the West than in the East. For instance, a 2.000 square m big property nearby Berlin, is worth about 150 000 €, not including the house built upon it.

Consequently, services in Western Europe are also more expensive. For instance, a man's haircut costs at least 6 €. That is seemingly very much for a 20 minutes work, but it isn't. You have to take into account that any hairdresser needs a monthly earning of about 800 €, besides he (or his employer) has to pay a monthly rent for the barber's shop, at least 300 €.

Just another example: The rent for a 60 square m flat in Berlin amounts to 400 €, not including the costs for gas-heating and electricity. And then prices for cigarettes and alcohol are exorbitant: A pack of 20 cigarettes costs 4 €, a bottle Wodka about 10 €. These sums are due to the high taxes specially fixed by our state in order to protect people's health and to provide medical service in good quality. However, in opposite to the high price level for real estate, rents and services in Germany, technical products, especially high tech, are cheaper.

Anyway, there are a lot of workers and service provider in the EU who are not able to finance their lives just on the basis of their regular pay, they need additional financial support by the employment office. In order to overcome this abnormal situation most EU-member-states have introduced the so called 'minimal wages'. Depending on the particular national economic conditions they reach from 180 Cent per hour in Poland and in the Czech Republic up to 9 Euro in Ireland and Luxemburg.

The German government is currently divided by the Social Democrat's proposal to introduce minimal wages across all economic sectors. However, their coalition partner, the conservative CDU, argues that 'the state is not the right party to regulate wages' (4). That's why until now minimal wages of 7.50 till 9 € per hour only were introduced to some selected branches.

4. The Elites

Generally, the given statistical data don't reflect sufficiently theoretical discussions about classes' definitions which are rather complex and often full of contradictions. This is true of both the concepts for 'intelligentsia' and the 'elite group', too. In the political literature you'll find such terms as 'ruling class' or 'upper class' each of which is typical for the respective author's ideological background.

Anyway, in order to describe the top of the society I'd like to prefer the often used term 'elite' which underlines a select few. The elite's exercise of power consists mainly in influencing the really important decisions in all spheres of society. Following this definition you might easily understand that the formal educational level won't be the only, may be not even the decisive criteria for belonging to the elites, although 80 % of its members have a university degree.

Well, what are the other preconditions for belonging to these people? There's a surprising answer: an important one is still their social background! Certainly, the former strict and static social barriers don't exist any longer. Anyway, one's distinguished position in society always depends on a combination of three essentials: on leadership qualities, on money and on special knowledge about the matter you represent. In Europe – that differs from America – you should master at least two foreign languages, too.

However, parental political influence will always be helpful in opening the way to a leading position in government and management. This may be demonstrated by one striking example: The chief executives of Germany's top 100 enterprises are made up to 87 % of upper class' families. On the other hand, there is no longer any political party functionary behind the scene who will select his own candidates for leading posts as it was usage under Soviet occupation. And that was really an important reason for the generally lower effectiveness of Eastern market economies.

Consequently, Germany's reunification was followed by fundamental structural changes among Eastern elites. All leading positions in government, army, and in the public sector were cleared of communist functionaries and the Stasi (KGB), including both its regular staff and its informants.

Well, the strict implementation of such laws you could regard as very hard or even as unfair. Nevertheless, this procedure was a precondition for East Germany's relatively fast transition to a social market economy and democracy, although for many people it meant losing former high ranking positions and social security. Cynics may regard the often tragic destinies as unavoidable collateral damages of reunification. But this is hardly a human standpoint.

Nevertheless, if you have a look to most post Soviet countries where a strange combination of former communist party- and KGB bosses quickly changed into 'democrats' and by so doing saved their political power or transformed national into private property, then you should think twice. An extreme example is given by Turkmenistan where the former First Party Secretary appointed himself President, changed the former 'proletarian' into his personal dictatorship and deprived his own people of most civil rights.

But according to Germany's way of cleaning leading posts in the East, consequently, in economy, university, in army and police as well as in justice and in administration it was necessary to 'import' qualified personnel from the West. In the first years the leading positions in these spheres were made up to 60 % by specialists from the old Federal Republic, a fact which led to many disappointments and a justified envy among their Eastern colleagues. As it was once expressed by a well known political satirist: 'On East German managers' armchairs are sitting Western assholes'.

These disproportions haven't been overcome yet, there are still certain political and ideological tensions .

Of course, when trying to historically assess the fast German way reunification, you have to take into account its favourable demographic and economic conditions: on the one hand, the doomed East with just a quarter of the Western part's population and on the other hand, the rich Federal Republic. For sure, this can hardly be compared to the situation in Korea or China's Taiwan.

Nobody seriously doubts the national intelligentsia's important role in all societies. But the approach to this important social group is quite different in East and West, may be less in theory and propaganda, but all the more in social reality. In the EU people with a college degree principally will be better paid than ordinary employees, though their concrete salary depends on their respective position or productivity.

Anyway, the material stimulation of specific knowledge which students have gained during more than 5 years will start right after leaving university as the following table may demonstrate.

*Table 3.
Yearly Salaries of German Graduates (€)*

High Potentials	Professional Group	High Potentials (doctor's degree)	Other Graduates
Trade	45.290	49.250	37.570
Service/Consultation	46.640	48.500	37.600

Electronics/ IT	45.670	48.500	37.240
Banking/ Insurances/ Finances	45.850	47.170	42.400
Consumer Goods	41.130	46.110	37.330
Material Production	41.840	46.110	38.860

Certainly, these salaries, already paid in the first year after graduation, do fit into the framework of the respective collective wage agreement, but at the same time they demonstrate the employer's readiness to financially stimulate excellent study results. Later on, of course, a rise in wages will more depend on the specialists' concrete conduct and their labour productivity.

Well, the situation in Eastern Europe is quite different. May be, there the obvious disregard of the intelligentsia's material needs could be seen as an unsurmountable heritage of the Soviet Union's egalitarianism. Anyway, it is hardly understandable that highly qualified doctors, nurses or teachers who are responsible for people's health and the younger generation's education do suffer from a permanent underpayment.

5. Groups on the Fringes of Society

They amount to approximately 30 % of the population and are also often called the 'Lower Classes'. Statistically, they comprise all those people earning only up to 60 % of the citizen's national average. To them belong all the homeless and long-term unemployed as well as most immigrants. They are characterized by a certain social isolation and even discrimination, especially those with an African or Arab background.

It seems to be paradoxical: there do exist poor people in one of the world's richest countries, but unfortunately it is a sad reality. Poverty in the EU, however, differs much from the existing one in the Third World or even in the former Soviet Union. In the West, poverty is not an absolute but a relative category. It is no question of a mere survival, but of a life in human dignity. That's why the poverty line won't be defined by a physical subsistence level but rather by a socio-cultural one.

There are two criteria to make the size of poverty visible: first you have the politically determined one, that is the welfare given by the state to people with no income of their own. In Germany, it amounts to 40 % of the national average income. This is the so-called 'hard poverty'. Then, there are the EU-statistics which determine 60 % of the respective national average as 'poverty line'. According to the latter,

16 % of EU's population and 13.5 % of Germans are classified as poor. In Great Britain, there are 20 % and in the USA even 25 %. The concrete situation among the new member-states, however, is still worse. The most tragic aspects lie in the destiny of children who are born and grow up in poor families and consequently are really limited in their development chances as well as missing happiness. Today, one in five of EU's children are considered poor, in Germany only one in 8, but in Italy, Poland and Lithuania one in four (6). In Russia under Putin, however, the poor people's share has been reduced from 29 to 16 %. In any case, you can't directly compare West European poverty with the situation in the East or in developing countries.

Three years ago, in Germany the so called Agenda 2010 came into full swing. It has brought together unemployment benefits and social security benefits both for the long-term unemployed and for people who had never worked or are generally unable to work. The essence of this reform consists in the drastic reduction of unemployment benefits and -as a consequence -in the rise of financial pressure to look for work even to unfavourable conditions. In order to receive even the diminished payments, long-term unemployed can now be forced to accept any legal job, no matter how advanced is their previous qualification.

Since 2005, reception of full unemployment pay (renamed to Arbeitslosengeld I) has been restricted to 12 months in general and 18 months for people over 55 years old. This is now followed by the much lower Arbeitslosengeld (ALG) II, but only if the claimant fits the requirements.

Whether or not he is eligible for ALG II now depends on his savings (including jewellery, real estate, car and life insurance) as well as the income of a husband or wife: only when these reserves are used up a claimant will get money from the state. That means, nearly half a million claimants (out of 2 million today) will no longer be eligible for any benefits at all. Furthermore, the ALG II will be much lower than the former 50 % of the net salary: it is now limited to 347 € a month plus the rent and heating for a modest flat. According to the age of children there will be added for each one 208 till 278 €. Including all the family-members, the number of people who receive ALG II today amounts to more than 7 Million, that is about 8.5 % of Germany's population (7).

It goes without saying that the Agenda's implementation was accompanied by sharp political discussions and mass protests. Nonetheless, it has become social reality. In the international comparison, however, the German unemployment benefits rank among the world's top three: in the EU only those in Denmark are higher.

Table 4.
Percentage Unemployed in Germany and Abroad

Country	1996	2004	2006
Germany	7,7	9,2	9,8
Poland	10,2	18,8	13,8
Hungary	9,6	6,0	7,5
Romania	...	8,1	7,3
Estonia	...	9,7	5,9
EU – 25/27	9,4	9,0	8,2
EU – 15	10,1	8,1	7,7
Japan	3,4	4,7	4,1
USA	5,4	5,5	4,6

It goes without saying that long-term unemployed belong automatically to the poor and therefore to the fringes of society, too. However, there are still other people who are characterized by a relatively big percentage of poor, they are called risk-groups. Traditionally, to them belong single mothers and families with many children. But no-wadays we shouldn't forget the migrants, either. Especially those who came to Ger-many without any professional qualification and haven't learned sufficient the official language.

6. General Outlook

Regarding Germany's regional living conditions you will find huge differences. Well, those between East and West are mainly due to the country's division until 1990 with its long lasting effects. There is, however, a historically grown gap between the poor North and the rich South, too. Hamburg and Bremen, of course, are an exception; both are city-states – like Berlin.

Just one concrete example for the regional gaps: the citizen of the Western states North Rhine Westphalia and Bavaria have an average net income of nearly 18.000 € per year, whereas those living in Brandenburg and Mecklenburg-Vorpommern dispose only on 14.500 respectively 13.800 €.

It is for this economic and financial gap that there is still a fluctuation from the East to the richer regions, especially by young and highly qualified people. In order to stop such negative trends and doing so finally to complete Germany's reunification in the social sphere, there will be year by year transferred billions of Euro to the former GDR – until 2019.

Of course, there are still many unsolved problems and even sharp contradictions in Germany's social structure and living conditions. To quickly overcome all the consequences of the nation's long division and the hardships of Soviet occupation is not possible and may be not realistic, either.

Nonetheless, there is reason to be proud to have no American relationships in social sphere: no ghettos and slums in German cities, no masses of people outside the social welfare and health insurance. Our social net is still tight for everybody in case of social emergency.

But in the years to come, it will need more efforts and new measures in order to cope with the growing challenges of globalization. These challenges may turn out to be of unknown and unexpected dimensions. Dangerous dimensions, we Europeans have to face together – not alone the current EU, but our continent together. Naturally, this includes our Eastern neighbours, among them the big Ukraine – with its huge human and natural resources.

List of Sources

- 1) Abos Rona-Tas: Post Communist Transition and the Absent Middle Class in Central East Europe, San Diego 2000, p.34.
  - 2) Geißler, R.: Die Sozialstruktur Deutschlands, Wiesbaden 2003, p.202.
  - 3) Izvestia, Moscow, Octobre 12, 2002.
  - 4) Datenreport 2006, Bonn, pp. 94-95.
  - 5) Spiegel Online, January 25, 2008.
  - 6) Annual Report on Social Security and Integration, Brussels, 2008-04-05.
  - 7) Bundesagentur für Arbeit, June 18, 2007.
- Tables 1-3: Berliner Zeitung, September 14, 2004;
Berliner Zeitung, March 14, 2003.
Table 4: Eurostat, Brussels 2006.
International Labour Office, Yearbook of Labour Statistics, Geneva 2007.

Зміст

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

<i>Андрущак Є.М., Перепьолкіна О.О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ.....	4
<i>Антонюк П.П., Михайловська І.М.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВ У СИСТЕМІ ВЗАЄМОДОПОВНЮЮЧОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ.....	13
<i>Безвух С. В., Михайловська І.М.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	22
<i>Береславська О.І.</i> ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЖИМУ ГНУЧКОГО КУРСУОУТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ.....	31
<i>Бігдаш В.Д.</i> СТРАХОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА НАПРЯМКИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	40
<i>Бойко В.Ю.</i> ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ СФЕРИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ.....	59
<i>Бондаренко Н.В.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ.....	67
<i>Волощук Г.О.</i> ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	73
<i>Гнатківський Б. М.</i> АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	79
<i>Горбач Л.М., Вишневська Н.В.</i> ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ.....	88
<i>Гущак Я. В.</i> ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ.....	96

<i>Демко І.І.</i> АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	103
<i>Дропа Я.Б., Карпова Я.Ю.</i> ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОВАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	110
<i>Дугіна І.В., Галько О.Р.</i> ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ РОЗШИРЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ.....	120
<i>Дугіна І.В.</i> ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ.....	129
<i>Корецька Н.І.</i> БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МІСЦЕ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ ДЕРЖАВИ.....	135
<i>Коробчук Т.І.</i> БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.....	141
<i>Крупка М.І., Дорош В.Ю.</i> ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	147
<i>Кузьмак О.М.</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ РИНКУ МІЖБАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ В УКРАЇНІ.....	156
<i>Олійник А.В., Ларіонова К.Л.</i> РОЛЬ ТА МІСЦЕ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ.....	163
<i>Пожар А. А.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КООПЕРАТИВНОГО КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ.....	174
<i>Прокопенко В.Ю.</i> ОЦІНКА ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В УКРАЇНІ.....	180
<i>Різник Н.С.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ.....	195
<i>Степанова А. А.</i> ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ.....	202

<i>Тростяньська К.М.</i> РИЗИКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ.....	212
<i>Чижевська М.Б.</i> МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРИРОДА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	218
<i>Шпак М.С.</i> ФІНАНСУВАННЯ ПРОЕКТІВ: РЕАЛІЇ УКРАЇНИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	227
<i>Яворська Т. В.</i> ІНОЗЕМНЕ СТРАХОВЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ.....	237

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

<i>Васильчук І.П., Васильчук І.В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	244
<i>Вешневська А.В.</i> АНАЛІЗ СВІТОВОЇ ТЕНДЕНЦІЇ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАНЬ НА БАНКІВСЬКОМУ РИНКУ УКРАЇНИ	253
<i>Говоруха С. А.</i> СУТЬ КРЕДИТНОГО БРОКЕРИДЖУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ.....	259
<i>Довгаль Ю. С.</i> ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ ЗА УЧАСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ОБЛАСТІ.....	266
<i>Зарицька І.А.</i> ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ СТРУКТУР В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	273
<i>Захарін С.В.</i> ФІНАНСОВИЙ РИНОК ТА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС: ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ І ВЗАЄМОДІЇ.....	286
<i>Іващук Н.Л.</i> АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОГОДНИХ ДЕРИВАТИВІВ.....	295
<i>Квасницька Р.С., Штефанюк Г.А.</i> РОЗВИТОК АНДЕРАЙТИНГУ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	301
<i>Кобринчук В. В.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ СЕКТОРУ ВЕНЧУРНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ.....	311

<i>Кортунів Г.Г.</i> РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО ТА ФОНДОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ.....	318
<i>Лобозинська С.М.</i> КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ БАНКІВНИЦТВА.....	325
<i>Неліпович О.В.</i> СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ.....	332
<i>Пасічник Г.Р.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ.....	340
<i>Пасько О.М.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВ І СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ.....	348
<i>Пирог О.В.</i> РОЗВИТОК СВІТОВОГО РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИХОДУ НА НЬОГО УКРАЇНИ.....	354
<i>Підхонний О.М., Глущенко О.О.</i> АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ.....	363
<i>Слюсаренко К.В.</i> ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ „ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ”	371
<i>Смагін В.Л.</i> МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	381
<i>Струк Н. С.</i> ВПЛИВ СТРАХОВОГО РИНКУ НА ДІЛОВЕ ПАРТНЕРСТВО ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	389
<i>Тлустий А.О.</i> ЕВОЛЮЦІЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШОВИХ ФОРМ.....	397
<i>Топішко Т.І.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ЛІЗИНГОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ АПК.....	404
<i>Фоміних М.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	416

<i>Хома І.Б., Новачук І.М.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ ПРОСТІР.....	425
<i>Черкасова С.В.</i> РОЛЬ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА.....	433
<i>Шелепало О.П.</i> СУТНІСТЬ ТА ПОНЯТТЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	440
<i>Саленко О.Ф., Малько М.В., Шолудько О.В.</i> МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ РУХУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ З ЕЛЕМЕНТАМИ НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ.....	449
<i>Dr. sc. Uwe Klenner</i> REUNIFIED GERMANY'S SOCIAL STRUCTURE AND LIVING CONDITIONS – AN EUROPEAN OUTLOOK.....	456

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Серія “Економіка”

ВИПУСК 10

Частина 3

Редактор Пасічник І. Д.

Відповідальний за випуск Козак Л. В.

Упорядники: Дем’янчук О. І., Бенедик Ю. Ю.

Технічний редактор Свинарчук Р. В.

Комп’ютерна верстка Крушинської Н. О.

Художнє оформлення обкладинки Свинарчука Р. В.

Коректори: Черуха Л. А., Федорчук С. А.

Формат 42x30/4.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Ум. друк. арк. 58,75. Гарнітура “PetersburgС”

Наклад 100 прим.

Україна, 35800, Рівненська обл.,

м. Острог, вул. Семінарська, 2

Видавництво Національного університету “Острозька академія”